

Լիլիթ Թադևոսյան, Առնոլդ Վարդանյան
 ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից գործերի ենթակայության և
 ընդդատության վերաբերյալ վեճերի լուծման լիազորության իրացման
 հիմնախնդիրները3

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/PUBLIC LAW/ОБЩЕСТВЕННОЕ ПРАВО

Մարտին Մանուկյան
 Պառլամենտարիզմի բազային սկզբունքները20

Անահիտ Գալստյան
 Հանրային և մասնավոր շահերի բախումը ՏԻՄ վերահսկողության ու
 սեփականության անձեռնմխելիության հատման տիրույթում 25

Инна Нерсесян
 Право на свободу собраний в Республике Армения и Российской Федерации
 (сравнительно-правовой анализ) 34

Նաիրի Սարգսյան
 Հարկային վերահսկողության իրավական ձևերը, տեսակները և մեթոդները41

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

Մանե Մարկոսյան
 «Երեխայի միջազգային առևանգման քաղաքացիական մոտեցումների մասին»
 Հաագայի կոնվենցիան: Երեխայի անհապաղ վերադարձից սահմանված որոշ
 բացառությունների կիրառման առանձնահատկությունները50

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Աննա Խաչատրյան
 Բժշկական սխալը հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց
 իրավունքների համատեքստում66

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEEDINGS/УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

Նեղի Հարությունյան

Հանցագործների հանձնման համատեքստում մարդու իրավունքները
հարգելու պետությունների պարտավորությունը. լավագույն հավասարակշռության
փնտրտուքը 75

ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱ/CRIMINALISTICS/КРИМИНАЛИСТИКА

Անուշ Գասպարյան

Քրեական ենթամշակույթին առնչվող անձանց հանցավոր գործունեության
վերաբերյալ քրեական գործերով քննության կրիմինալիստիկական բնութագիրը..... 84

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումներ 99

ԼԻԼԻԹ ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ
ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահ,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
ԱՌՆՈԼԴ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի փորձագետ,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
Մեծ Բրիտանիայի Էդինբուրգի համալսարանի մագիստրատուրայի ունկնդիր

LILIT TADEVOSYAN
President of the Cassation Court of the RA,
Doctor of Law, Professor

ARNOLD VARDANYAN
Expert of the Cassation Court of the RA,
PhD in Law,
LLM student at the University of Edinburgh of the United Kingdom

ЛИЛИТ ТАДЕВОСЯН
Председатель Кассационного суда РА,
Доктор юридических наук, профессор

АРНОЛЬД ВАРДАНИЯН
Эксперт Кассационного суда РА,
Кандидат юридических наук,
Слушатель магистратуры Эдинбургского университета Великобритании

**ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԿՈՂՄԻՑ ԳՈՐԾԵՐԻ
ԵՆԹԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԸՆԴԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՎԵՃԵՐԻ
ԼՈՒԾՄԱՆ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

**PROBLEMS RELATED TO THE REALIZATION OF THE AUTHORITY OF
RESOLUTION OF DISPUTES OF JURISDICTION AND SUBORDINATION
BY THE PRESIDENT OF THE CASSATION COURT OF THE RA**

**ПРОБЛЕМЫ, СВЯЗАННЫЕ С РЕАЛИЗАЦИЕЙ ПРЕДСЕДАТЕЛЕМ
КАССАЦИОННОГО СУДА РА ПОЛНОМОЧИЙ ПО РАЗРЕШЕНИЮ
СПОРОВ О ПОДСУДНОСТИ И ПОДВЕДОМСТВЕННОСТИ ДЕЛ**

Գիտագործնական մեծ կարևորություն է ներկայացնում ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից քաղաքացիական, վարչական և քրեական գործերով դատարանների միջև ենթակայության ու ընդդատության վերաբերյալ վեճերի լուծման գործող կառուցակարգի, այդ վեճերի լուծման գործառույթի իրավական բնույթի ուսումնասիրությունը, առկա հիմնախնդիր-

ների ու դրանց հաղթահարման հնարավոր լուծումների վերհանումը: Թվարկված հանգամանքները սույն հետազոտության շրջանակում ուսումնասիրվելու են Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի, Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի, Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի իրավական դիրքորոշումների, միջազգային լավագույն փորձի գնահատման հիման վրա: Միաժամանակ, հողվածում գիտագործնական ուսումնասիրության և վերլուծության է ենթարկվելու նաև բարձրացված հարցերով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարան դիմելու մասին 2021 թվականի մայիսի 3-ի որոշումը և այդ դիմումի հիման վրա գործը քննության ընդունելը մերժելու մասին ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2021 թվականի հունիսի 25-ի թիվ ՍԴԱՌ-123 որոշումը:

Նշված հիմնախնդիրները սույն հողվածում հետազոտվելու են հետևյալ հանգամանքների գնահատման ուղղություններով,

- գործերի ընդդատության և ենթակայության մասին վեճերի լուծման լիազորության համատեղելիությունը Վճռաբեկ դատարանի նախագահի իրավական կարգավիճակի և բացառապես ՀՀ Սահմանադրությամբ նախատեսված մարմինների կողմից արդարադատության գործառույթ իրականացնելու պահանջի հետ,
- արդար դատաքննության իրավունքի երաշխիքների պաշտպանությունն ու դատական մարմինների միջև գործառույթային կապի ապահովումը Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից ընդդատության և ենթակայության մասին վեճերի լուծման ընթացակարգում,
- դատավորի մասնագիտացման սկզբունքի ապահովումը Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից ընդդատության և ենթակայության մասին վեճերի լուծման լիազորության համատեքստում:

I. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի իրավական կարգավիճակի համատեղելիությունը գործերի ընդդատության և ենթակայության մասին վեճերի լուծման լիազորության հետ.

Միջազգային չափանիշների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դատարանների նախագահների դերը պետք է խստորեն սահմանափակված լինի հետևյալ իմաստով. նրանք պետք է ստանձնեն միայն այնպիսի դատական գործառույթներ, որոնք համարժեք են դատարանի այլ անդամների կողմից իրականացվող գործառույթներին: Դատարանի նախագահը չպետք է միջամտի այլ դատավորների կողմից դատական որոշումների կայացմանը և չպետք է մասնակցի դատավորների ընտրությանը¹: Ավելին, դատավորների ներքին անկախության համատեքստում դատական հիերարխիկ միջամտությունը դատական գործառույթների իրականացման նկատմամբ անթույլատրելի է²: Դատարանների նախագահներն առանցքային դեր են կատարում դատարանները ներկայացնելու, այլ մարմինների և ինստիտուտների հետ հարաբերություններ պահպանելու և զարգացնելու հարցերում³: Ըստ նույն միջազգային չա-

¹ Տե՛ս Արևելյան Եվրոպայում, Հարավային Կովկասում և Կենտրոնական Ասիայում դատական անկախության վերաբերյալ 2010 թվականի Կիևյան հանձնարարականները, կետ 11:

² Տե՛ս Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ դատավորների մասին (անկախություն, արդյունավետություն և պատասխանատվություն) 2010 թվականի նոյեմբերի 17-ի թիվ CM/Rec(2010)12 հանձնարարականը, կետեր 30-31:

³ Տե՛ս Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի՝ «Դատարանների նախագահների դերի մասին» թիվ 19 (2016) կարծիքը, կետ 7:

փանիշների՝ դատարանների նախագահների հիմնական պարտականությունը, այդուհանդերձ, մնում է որպես դատավորների և, ընդհանուր առմամբ, նաև դատարանի անկախության ու անաչառության երաշխավոր հանդես գալը⁴: Դատարանների նախագահները, որոնք հանդիսանում են դատարանի անկախության, անաչառության և արդյունավետության երաշխավորներ, պետք է հարգեն դատարաններում դատավորների ներքին անկախությունը⁵, կառավարեն դատարանները դատական իշխանության հիմնարար սկզբունքներին համապատասխան⁶:

Վերոնշյալի հաշվառմամբ պետք է արձանագրենք, որ դատարանների նախագահները, բացի որպես դատավոր իրականացվող գործառույթների, ի պաշտոնե հանդես են գալիս նաև որպես կառավարչական (*managerial*) գործառույթներ իրականացնող սուբյեկտներ: Նշված միջազգային չափանիշներին, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումներին համապատասխան⁷, ապահովելով դատական համակարգի ներքին անկախության սկզբունքը, բացառելով դատական համակարգի ներսում ենթակայության հարաբերություններն ու երաշխավորելով դատավորների անկախությունը նաև դատարանի նախագահից, իրականացվող կառավարչական գործառույթները կազմում են դատարանների նախագահների իրավական կարգավիճակի բաղկացուցիչ մասը և ունեն բացառապես ընթացակարգային, արարողակարգային (*ceremonial*) բնույթ:

Այդպիսի ընթացակարգային, արարողակարգային բնույթի գործառույթներն ընդհանուր առմամբ դրսևորվում են գործունեության հետևյալ երկու լրացուցիչ ուղղություններում.

- **ներկայացուցչական**, որի շրջանակներում դատարանի նախագահը ներկայացնում է **տվյալ դատարանն** այլ մարմինների հետ հարաբերություններում: Այն ներառում է տվյալ դատարանի հեղինակության ամրապնդմանն ու զարգացմանն ուղղված ներկայացուցչության ապահովումն ինչպես ներպետական, այնպես էլ միջազգային մարմինների հետ հարաբերություններում՝ այդ դատարանի դատավորների և աշխատակազմի բնականոն գործունեությանը հնարավոր խոչընդոտ ներկայացնող խնդիրների բարձրացմամբ,

- **կազմակերպչական**, որի շրջանակներում դատարանի նախագահը կազմակերպում է **տվյալ դատարանի** բնականոն գործունեությունը: Այն ներառում է տվյալ դատարանի դատավորների և դատարանի աշխատակազմի համակարգման լիազորությունները՝ ուղղված դատարանի աշխատանքների իրականացմանը հնարավոր խոչընդոտ ներկայացնող խնդիրների օպերատիվ և արդյունավետ լուծմանը:

Վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո պետք է արձանագրենք, որ բացի արդարադատության իրականացմանը որպես դատավոր մասնակցելուց, Վճռաբեկ դատարանի նախագահի իրավական կարգավիճակը սահմանափակված է բացառապես ընթացակարգային, արարողակարգային բնույթ ունեցող գործառույթներով, որոնք ներառում են Վճռաբեկ դատարանի ներկայացուցչական և կազմակերպչական լիազորությունների իրականացումը: Մասնավորապես, Վճռաբեկ դատարանի նախագահն ի պաշտոնե լիազորված է՝

⁴ Տե՛ս նույն տեղում:

⁵ Տե՛ս նույն տեղում, կետ 13:

⁶ Տե՛ս նույն տեղում, կետ 14:

⁷ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Parlov-Tkalcic v. Croatia* գործով 2009 թվականի դեկտեմբերի 22-ի վճիռը, գանգատ թիվ 24810/06, կետ 86, *Sahiner v. Turkey* գործով 2001 թվականի սեպտեմբերի 25-ի վճիռը, գանգատ թիվ 29279/95, կետ 44:

ա) ներկայացնել Վճռաբեկ դատարանն այլ ներպետական և միջազգային մարմինների հետ հարաբերություններում և

բ) կազմակերպել Վճռաբեկ դատարանի բնականոն գործունեությունը:

Վերոշարադրյալի համատեքստում հարկ է նկատել, որ 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխություններից հետո ներդրված լուծումների արդյունքում, դատարանների նախագահների, այդ թվում՝ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի ազդեցությունը դատական համակարգի ներսում էապես նվազել է: Մասնավորապես, **երթե մինչև սահմանադրական փոփոխությունները Վճռաբեկ դատարանի նախագահը, ի պաշտոնե հանդիսանալով նաև ՀՀ արդարադատության խորհրդի նախագահը, իր ունեցած կարգավիճակով և լիազորություններով ընկալվում էր ոչ միայն որպես Վճռաբեկ դատարանի, այլև ողջ դատական համակարգի բնականոն գործունեության ապահովման համար պատասխանատու սուբյեկտ, ապա սահմանադրական փոփոխություններից հետո, Վճռաբեկ դատարանի նախագահը, ինչպես յուրաքանչյուր դատարանի նախագահ, պատասխանատու է կոնկրետ դատարանի, սովյալ դեպքում՝ Վճռաբեկ դատարանի բնականոն գործունեության համար:** Այս առումով պետք է նշել, որ թեև 2005 թվականի խմբագրությամբ ՀՀ Սահմանադրության և 2007 թվականի՝ ՀՀ դատական օրենսգրքի կարգավորումների պայմաններում Սահմանադրական դատարանի կողմից թիվ ՍԴՈ-719 որոշմամբ տրված մեկնաբանությամբ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի անմիջական պարտականությունը Վճռաբեկ դատարանի բնականոն գործունեությունն ապահովելը և դատավորի կողմից անմիջական պարտականությունների կատարմանը հետևելն էր⁸, սակայն այդ ակտերով վերապահված ընդարձակ լիազորությունների շնորհիվ, Վճռաբեկ դատարանի նախագահը, առնվազն անկողմնակալ դիտորդի տեսանկյունից, ընկալվում էր որպես ողջ դատական համակարգի բնականոն գործունեության համար պատասխանատու սուբյեկտ: Այդ նկատառումներով, 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխությունների շրջանակում հայեցակարգային հիմունքներից էր հանդիսանում դատական իշխանության գործառույթային ամբողջականության ապահովումը՝ ուղղված նաև դատական իշխանության ներքին անկախությամբ օժտված համակարգի ձևավորմանը⁹, որի առաջնային պայմաններից էր դատական համակարգի ներսում ընդհանրապես՝ դատարանների նախագահների, և մասնավորապես՝ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի իրավական կարգավիճակից բխող ազդեցության նվազեցումը: Ուստի, ինչպես նշված է սահմանադրական բարեփոխումների մասնագիտական հանձնաժողովի անդամների կողմից 2015 թվականի խմբագրությամբ ՀՀ Սահմանադրության համառոտ պարզաբանումներում, Սահմանադրությունը որդեգրել է այն ելակետային մոտեցումը, որ դատարանների նախագահներն առաջին հերթին դատավորներ են, ինչպես մյուս բոլոր դատավորները, **միայն այն տարբերությամբ, որ նրանց, ի հավելումն դատավորի բուն գործառույթների, վերապահված են կազմակերպչական գործառույթներ**¹⁰:

Արդյունքում, սահմանադրի կողմից ներդրված լուծումներով և որդեգրած քաղաքականությամբ, երբ Վճռաբեկ դատարանի նախագահը դադարեց լինել, ըստ էության, դատական

⁸ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2007 թվականի նոյեմբերի 28-ի թիվ ՍԴՈ-719 որոշումը, կետ 7:

⁹ Տե՛ս ՀՀ նախագահին առընթեր սահմանադրական բարեփոխումների մասնագիտական հանձնաժողովի կողմից մշակված՝ Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգը, 2014, Երևան, էջ 38:

¹⁰ Տե՛ս Վ. Պողոսյան, Ն. Սարգսյան, Հայաստանի Հանրապետության 2015 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունը, համառոտ պարզաբանումներ, Երևան, 2016, «Տիգրան Մեծ» հրատ., էջ 134:

համակարգի բնականոն գործունեությունն ապահովող՝ ՀՀ արդարադատության խորհրդի նախագահ, սահմանափակվեց նրա պաշտոնավարման ժամկետի տևողությունը, վերանայվեց նրա ընտրության կարգը, էապես փոփոխության ենթարկվեց նաև Վճռաբեկ դատարանի նախագահի իրավական կարգավիճակի բովանդակությունը: Մասնավորապես, նպատակ հետապնդելով անկողմնակալ դիտորդի տեսանկյունից նվազեցնել Վճռաբեկ դատարանի նախագահի դերը դատական համակարգի ներսում և խթանել ներքին անկախության սկզբունքի ապահովումը, սահմանադրական նոր լուծումներով Վճռաբեկ դատարանի նախագահի իրավական կարգավիճակն, ըստ էության, հավասարեցվեց մյուս դատարանների նախագահների կարգավիճակին՝ սահմանափակվելով միայն Վճռաբեկ դատարանի ընթացակարգային, արարողակարգային բնույթ ունեցող գործառնություններով:

Այդ մասին է վկայում նաև սահմանադրական փոփոխությունների հիման վրա մշակված նոր՝ «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքի ընդունման հիմքում ընկած գաղափարախոսությունը: Այսպես, ՀՀ Ազգային ժողովում հիմնական զեկուցող՝ ՀՀ արդարադատության նախարարի կողմից «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքը ներկայացնելիս նշվել է. «(...) Այս օրենսգիրքը չի սահմանափակվել զուտ արտաքին անկախությամբ, այլ նաև քննարկման առարկա ենք դարձրել ներքին անկախությունը, որը թերևս ամենակարևոր փարթն էր: (...) **[Դատարանների նախագահների լիազորությունները] սահմանափակվել են զուտ դատարանի բնականոն գործունեությունն իրականացնելու հարցերով, ինչպես նաև դատարանն այլ մարմինների հետ հարաբերություններում ներկայացնելու հարցերով: Ավելին, եթե Վճռաբեկ դատարանի նախագահը նախկինում դիմում էր որպես դատական իշխանության ներկայացուցիչը, դատարանների ներկայացուցիչը, փվյալ պարագայում ընդամենը նա ներկայացնելու է Վճռաբեկ դատարանն այլ մարմինների հետ հարաբերություններում (...)**»¹¹: Ընդ որում, նշված մոտեցումը նաև հատուկ ուշադրության է արժանացվել «Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով» եվրոպական հանձնաժողովի (Վենետիկի հանձնաժողով) կողմից՝ ընդգծելով, որ «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքով **դատարանների նախագահների դերի էական նվազեցումը դրական միտում է, նոր համակարգն առավել պակաս հիերարխիկ է և կենտրոնացված, ուստի առավել նպաստավոր է ներքին դատական անկախության մշակույթը զարգացնելու համար**¹²:

Վերոնշյալի լույսի ներքո անդրադառնալով 2015 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրության մեջ որդեգրված լուծումները կանոնակարգող «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքի կարգավորումներին՝ հարկ է նկատել, որ 33-րդ հոդվածի 2-րդ մասում թվարկված՝ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի լիազորություններն ունեն բացառապես ներկայացուցչական և կազմակերպչական բնույթ՝ սահմանափակվելով Վճռաբեկ դատարանի բնականոն գործունեության ապահովմամբ, Վճռաբեկ դատարանի դատավորներին արձակուրդի տրամադրմամբ, Վճռաբեկ դատարանն այլ մարմինների հետ հարաբերություններում ներկայացմամբ, Վճռաբեկ դատարանի բնականոն

¹¹ Տե՛ս ՀՀ Ազգային ժողովի՝ 2017 թվականի դեկտեմբերի 20-ի նիստի ընթացքում «ՀՀ դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքը ներկայացնելիս հիմնական զեկուցող՝ ՀՀ արդարադատության նախարար Դ. Հարությունյանի ելույթը (հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ https://www.youtube.com/watch?v=kbt14_EtWJQ&t=1137s, 01:04:15 րոպեից):

¹² Տե՛ս Opinion on the draft Judicial Code, CDL-AD(2017)019, 9 October 2017, կետ 50:

գործունեության ապահովման հետ կապված հարցերով Բարձրագույն դատական խորհուրդ, Ընդհանուր ժողով և Ընդհանուր ժողովի հանձնաժողովներ դիմումների ներկայացմամբ, Վճռաբեկ դատարանի դատավորի, այդ թվում՝ պալատի նախագահի կողմից դատավորի վարքագծի կանոնի առերևույթ խախտում հայտնաբերելիս այդ մասին համապատասխան հաղորդման ներկայացմամբ՝ էթիկայի և կարգապահական հարցերի հանձնաժողով:

Միաժամանակ, հարկ է նկատել, որ թեև 33-րդ հոդվածի 2-րդ մասում Վճռաբեկ դատարանի նախագահի լիազորությունները թվարկված են ոչ սպառիչ՝ նշելով, որ նա իրականացնում է նաև այլ լիազորություններ, սակայն այդ կարգավորումը մեկնաբանելիս պետք է ելնել Սահմանադրական դատարանի թիվ ՍԴՈ-782-րդ և ՍԴՈ-786-րդ որոշումներում ամրագրված այն մոտեցումից¹³, որ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի «այլ լիազորություններն» իրենց բնույթով չպետք է հակասեն օրենքով և, մասնավորապես, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 33-րդ հոդվածի 2-րդ մասով Վճռաբեկ դատարանի նախագահին վերապահված մյուս լիազորություններին:

Ավելին, հարկ է ընդգծել, որ իրավական նորմի մեկնաբանման վերոնշյալ մոտեցումը համապատասխանում է նաև «*eiusdem generis*» կոնտեքստուալ իրավամեկնաբանման հնարքին, որը վերաբերում է բաց թվարկում պարունակող կարգավորումներին¹⁴: Դրա էությունն այն է, որ բաց թվարկման չորոշակիացված տարրի բովանդակությունը բացահայտելու համար անհրաժեշտ է ելնել որոշակիացված տարրի բովանդակությունից: Անորոշ տարրը պետք է կրի այն ընդհանուր հատկանիշները, որոնք բնորոշ են որոշակիացված տարրերին: Այլ կերպ՝ անորոշ տարրը և որոշակիացված տարրերը պետք է համասեռ լինեն¹⁵: **Նշված իրավամեկնաբանման հնարքը կիրառելով «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 33-րդ հոդվածի 2-րդ մասով Վճռաբեկ դատարանի նախագահին վերապահված լիազորությունների ցանկի նկատմամբ՝ պարզ է դառնում, որ Վճռաբեկ դատարանի նախագահին վերապահված «այլ լիազորություններն» իրենց բնույթով պետք է օժտված լինեն նույն հոդվածի 2-րդ մասի 1-ից 5-րդ կետերում թվարկված լիազորությունների ընդհանուր հատկանիշով, այն է՝ ունենան ներկայացուցչական կամ կազմակերպչական բնույթ:**

Այսպիսով, ամփոփելով վերոգրյալը՝ պետք է արձանագրենք, որ 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխություններով սկիզբ դրված դատաիրավական բարեփոխումներով և դրան համապատասխան՝ «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքում որդեգրված լուծումներով՝ ուղղված դատարանների ներքին անկախության ապահովմանը, Վճռաբեկ դատարանի նախագահը, ի լրումն արդարադատության իրականացման իր հիմնական գործառույթի, օժտված է բացառապես Վճռաբեկ դատարանի ներկայացուցչական և կազմակերպչական բնույթի լիազորություններով:

Գործող օրենսդրական կարգավորումների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ 2015 թվականի ՀՀ սահմանադրական փոփոխություններից հետո, Վճռաբեկ դատարանի նախա-

¹³ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2008 թվականի դեկտեմբերի 2-ի թիվ ՍԴՈ-782 որոշումը, կետեր 6, 11, տե՛ս նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2008 թվականի դեկտեմբերի 23-ի թիվ ՍԴՈ-786 որոշումը, կետ 5:

¹⁴ Իրավամեկնաբանման այս հնարքի մասին առավել մանրամասն՝ տե՛ս Scalia Scalia, A., & Garner, B. A. (2012). Reading law: The interpretation of legal texts:

¹⁵ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի որոշումների գիտագործնական մեկնաբանություններ, ընդհանուր գիտական խմբ. Ա. Մկրտումյանի, Դ. Ավետիսյանի, Վ. Ենգիբարյանի, Ռ. Մելիքյանի, Երևան, «Ասողիկ» իրատ., 2011, էջ 20:

գահի իրավասությանն է թողնված գործերի ընդդատության և ենթակայության հետ կապված վեճերի լուծումը:

Այս առումով, հարկ է ուշադրություն դարձնել, որ ո՛չ 1964 թվականի¹⁶, ո՛չ էլ 1998 թվականի ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերով Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից ընդդատության և ենթակայության մասին վեճերի լուծման ընթացակարգ նախատեսված չէր, և տասնամյակներ շարունակ, քաղաքացիական գործերի քննությունն իրականացվում էր պատշաճ ընթացակարգով՝ առանց ենթակայության և ընդդատության հետ կապված հարցերով դատավորների միջև վեճերի նախաձեռնման: Մինչդեռ 2018 թվականին ընդունված քաղաքացիական դատավարության նոր օրենսգրքով նախատեսվեց այդպիսի ընթացակարգ՝ **ի հակադրումն 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխությունների հիմքում ընկած գաղափարախոսության:** Ընդ որում, նոր օրենսգրքի հիմնավորումներից հետևում է, որ ընդդատության հետ կապված վեճերի լուծման ընթացակարգի նախատեսումն օրենսգրքի հիմնական նորամուծություններից է¹⁷: Սակայն, նշված նորմատիվ իրավական ակտի մշակման աշխատանքների (*travaux preparatoires-h*) ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ի տարբերություն օրենսգրքի սկզբնական տարբերակում նախատեսված կարգավորման, որը նաև առաջին ընթերցմամբ ընդունվել էր ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից, և համաձայն որի՝ ընդդատության հետ կապված վեճերը նախատեսվում էր լուծել Վճռաբեկ դատարանի երեք դատավորի կազմով, օրենսգրքի երկրորդ ընթերցմամբ ընդունված տարբերակում այդ կարգավորումը խմբագրվել է, և նախատեսվել ընդդատության ու ենթակայության հետ կապված վեճերի միանձնյա լուծման ընթացակարգ՝ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից¹⁸: Արդյունքում, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 1-ին մասում նախատեսվել է, որ գործը, ըստ տարածքային ընդդատության կամ ըստ ենթակայության, ստացած դատարանը յոթնօրյա ժամկետում որոշում է կայացնում այն վարույթ ընդունելու կամ գործը Վճռաբեկ դատարանի նախագահին ուղարկելու մասին, եթե համաձայն չէ գործի տարածքային ընդդատությանը կամ ենթակայությանը: Նույն հոդվածի 2-րդ մասը նախատեսում է, որ Վճռաբեկ դատարանի նախագահը հնգօրյա ժամկետում որոշում է գործի ընդդատությունը կամ ենթակայությունը: Ընդ որում, ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ նույն հոդվածի 3-րդ մասն ամրագրում է, որ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի որոշած դատարանը համարվում է **իրավասու դատարան:**

Բացի դրանից՝ 2019 թվականի հոկտեմբերի 23-ին ընդունված՝ «ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի ընդունմամբ, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 4-րդ մասում կատարվեց լրացում, որով Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից ընդդատության և ենթակայության մասին վեճերի լուծման շրջանակն էապես ընդարձակվեց՝ ներառելով նաև վարչական և սնանկության մասնագիտացված դատարանների կողմից ընդհանուր իրավասության դատարանին վերահասցեագրված հայցադիմումի կամ հանձնված գործերի դեպքում ընդդատության և ենթակայության հետ կապված վեճերի լուծումը:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, հարկ է նկատել, որ ի տարբերություն ՀՀ քաղաքացիական դա-

¹⁶ Տե՛ս 1964 թվականի հունիսի 4-ին ընդունված ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը՝ www.arlis.am կայքի հղմամբ:

¹⁷ Տե՛ս www.parliament.am կայքում:

¹⁸ Տե՛ս նույն տեղում:

տավարության օրենսգրքի, որտեղ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից ընդդատության հետ կապված վեճերի լուծման ընթացակարգը ներմուծվել է 2018 թվականից, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում այն գործում է 1998 թվականից: Մասնավորապես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 51-րդ հոդվածն ամրագրում է, որ առաջին ատյանի դատարանների միջև ընդդատության մասին վեճերը լուծում է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահը:

Նշվածից հետևում է, որ Վճռաբեկ դատարանի նախագահը, լինելով մի կողմից՝ կոլեգիալ կազմով գործերի քննություն իրականացնող Վճռաբեկ դատարանի դատավոր, մյուս կողմից՝ Վճռաբեկ դատարանի ներկայացուցչական և կազմակերպչական լիազորություններ իրականացնող սուբյեկտ, լուծում է ինչպես ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանների, այնպես էլ ընդհանուր իրավասության և մասնագիտացված դատարանների դատավորների միջև ընդդատության և ենթակայության վերաբերյալ վեճերը՝ փաստացի ստանձնելով դատավորների միջև վեճը հանգուցալուծող վերադաս դատական ատյանի դեր: Մինչդեռ, պետք է փաստել, որ այդպիսի լիազորությունը, որն իր բնույթով, ըստ էության, դատական համակարգի բնականոն գործունեության ապահովմանն ուղղված գործառույթի դրսևորում է, դուրս է գտնվում Վճռաբեկ դատարանի նախագահի՝ որպես միմիայն Վճռաբեկ դատարանի բնականոն գործունեության ապահովման համար պատասխանատու սուբյեկտի իրավական կարգավիճակից: Ուստի, հարկ է արձանագրել, որ **նշված լիազորության նախատեսումը մինչև 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխությունները ձևավորված՝ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի իրավական կարգավիճակի ընկալման արդյունք է, որն անհամատեղելի է սահմանադրական փոփոխությունների հիմքում այս առումով ընկած գաղափարախոսության և դրան համահունչ՝ «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքում նախատեսված կարգավորումների հետ՝ հանգեցնելով նաև Վճռաբեկ դատարանի նախագահի՝ «գործառույթ-ինստիտուտ-իրավասություն» եռամիասնության շղթայի ներդաշնակության խախտմանը: Ավելին, նշված լիազորության իրականացումը չի համապատասխանում նաև դատարանի նախագահի իրավական կարգավիճակի վերաբերյալ Կիևյան հանձնարարականներում, Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի, Վենետիկի հանձնաժողովի դիրքորոշումներում ամրագրված չափանիշներին: Բացի այդ, *eiusdem generis* կոնտեքստուալ իրավամեկնաբանման հնարքի կիրառմամբ, նշված լիազորությունն ուղղակիորեն չի համապատասխանում նաև «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 33-րդ հոդվածի 2-րդ մասով Վճռաբեկ դատարանի նախագահին վերապահված մյուս լիազորությունների ընդհանուր հատկանիշներին, որոնք դրսևորվում են Վճռաբեկ դատարանի նախագահի լիազորությունների բացառապես ներկայացուցչական և կազմակերպչական բնույթով:**

Հարկ է նկատել, որ ընդդատության և ենթակայության մասին վեճերը լուծելիս Վճռաբեկ դատարանի նախագահը փաստացի հանդես է գալիս դատավորների միջև առկա վեճը լուծող վերադաս դատական ատյան, որի կողմից որոշվում է գործի քննությունն իրականացնող «իրավասու դատարանը»: Այլ կերպ, Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից որոշվում է անձի՝ արդար դատաքննության իրավունքի բաղկացուցիչ մասը կազմող՝ «օրենքի հիման վրա ստեղծված» դատարանը: Նման պայմաններում, Վճռաբեկ դատարանի նախագահը, իր այս լիազորությունը գործադրելիս, ի պաշտոնե հանդես է գալիս որպես վերադաս դատական

ատյան, որի կողմից այդ առումով համապատասխան որոշման կայացումը պարունակում է արդարադատության իրականացման տարրեր: Մինչդեռ, հարկ է արձանագրել, որ ՀՀ Սահմանադրության 162-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում արդարադատությունն իրականացնում են միայն դատարանները, իսկ 163-րդ հոդվածում նշված դատարանների ցանկը սպառնիչ է և չի պարունակում նշում՝ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից միանձնյա կարգով որպես դատարան հանդես գալու և գործերի ընդդատությունն ու ենթակայությունը որոշելու հնարավորության մասին: Ավելին, պետք է նկատել, որ Վճռաբեկ դատարանի նախագահը չի համարվում սահմանադրական ինքնուրույն մարմին՝ պայմանավորված այն հանգամանքով, որ նա հանդես է գալիս որպես միմիայն կոլեգիալ կազմով գործող բարձրագույն դատական ատյանի՝ Վճռաբեկ դատարանի դատավոր: Ուստի, Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից արդարադատության իրականացման տարրեր պարունակող՝ ընդդատության և ենթակայության մասին վեճերի լուծման ու անձի արդար դատաքննության իրավունքի բաղկացուցիչ մասը կազմող՝ «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանը» որոշելու լիազորությունը ողջամտորեն հակադրվում է ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված՝ արդարադատություն իրականացնելու գործառույթ կրող սահմանադրական մարմինների շրջանակն ամրագրող դրույթներին:

Վերոգրյալը հիմք է տալիս փաստելու, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածով և «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 6-րդ մասով, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 51-րդ հոդվածով նախատեսված գործերի ընդդատության և ենթակայության մասին վեճերի լուծման լիազորությունը չի բխում Վճռաբեկ դատարանի նախագահի՝ որպես Վճռաբեկ դատարանի ներկայացուցչական և կազմակերպչական բնույթի լիազորություններով օժտված սուբյեկտի իրավական կարգավիճակից և վտանգում է բացառապես ՀՀ Սահմանադրությամբ նախատեսված դատարանների կողմից արդարադատության գործառույթ իրականացնելու պահանջը:

II. Արդար դատաքննության իրավունքի երաշխիքների պաշտպանությունն ու դատական մարմինների միջև գործառութային կապի ապահովումը՝ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից ընդդատության և ենթակայության մասին վեճերի լուծման ընթացակարգի պայմաններում.

Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից ընդդատության կամ ենթակայության մասին վեճի լուծումն իրականացվում է միանձնյա կարգով՝ առանց երաշխավորելու քաղաքացիական, քրեական կամ վարչական գործով շահագրգիռ անձանց՝ արդար դատաքննության իրավունքի բաղկացուցիչ մասը կազմող՝ լսված լինելու իրավունքը՝ արդար դատաքննության իրավունքի բաղկացուցիչ մասը կազմող մյուս տարրի՝ «օրենքի հիման վրա ստեղծված» դատարանի որոշման շրջանակներում: Այս առումով, սահմանված ընթացակարգերի պայմաններում, քրեական, քաղաքացիական կամ վարչական գործով շահագրգիռ անձինք հնարավորություն չունեն դիրքորոշում ներկայացնել՝ իրենց իրավունքներին և օրինական շահերին ուղղակիորեն առնչվող՝ գործի քննությունն իրականացնող դատարանը որոշելու հարցի վերաբերյալ:

Բացի այդ, հարկ է ընդգծել, որ ընդդատության կամ ենթակայության մասին վեճի լուծման շրջանակում Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից որոշված դատարանը, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն, համարվում է «իրավասու դատարան», ինչը, Վճռաբեկ դատարանի նախագահի որոշման իրավա-

չափությունը վիճարկելու և անմիջականորեն իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքից օգտվելու ընթացակարգի բացակայության պայմաններում, *prima facie* խնդրահարույց է դարձնում հետագայում՝ առաջին ատյանի դատարանի վերջնական որոշումը բողոքարկելիս նաև գործի ընդդատության կամ ենթակայության հարցի վիճարկումը վերադաս դատական ատյաններում: Մասնավորապես, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 3-րդ մասով տրված ձևակերպումից հետևում է, որ ընդդատության կամ ենթակայության վերաբերյալ վեճի լուծման արդյունքում Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից կայացվող որոշումը վերջնական է, և շահագրգիռ անձինք այլևս հնարավորություն չեն ունենալու վիճարկել քաղաքացիական գործի քննությունն իրականացրած դատարանի պատշաճությունը:

Միաժամանակ, պետք է նշել, որ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից կոնկրետ գործով ընդդատության կամ ենթակայության մասին վեճի լուծումից հետո, գործի քննությունն իրականացրած դատարանի պատշաճությունը հետագայում՝ վերջնական դատական ակտի հետ միասին վիճարկելու հնարավորությունն ընթացակարգային առումով դառնում է խնդրահարույց, քանի որ *prima facie* վտանգվում է դատական մարմինների միջև գործառության կապի ապահովման սկզբունքը: Մասնավորապես, Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից որոշված դատարանի կողմից քրեական, քաղաքացիական կամ վարչական գործի քննությունն իրականացնելուց հետո, շահագրգիռ անձանց կողմից այդ դատարանի՝ «օրենքի հիման վրա ստեղծված» լինելը վերաքննիչ ատյանում վիճարկելու դեպքում կստացվի այնպես, որ վերաքննիչ դատարանն ըստ էության պետք է վերանայի Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից կայացված որոշման իրավաչափությունը: Մինչդեռ, ՀՀ Սահմանադրության 172-րդ հոդվածի ուժով, վերաքննիչ դատարանները լիազորված են վերանայելու բացառապես առաջին ատյանի դատարանների դատական ակտերի իրավաչափությունը:

Ավելին, բարձրացված խնդիրն առավել ակնառու ձևով կարող է արտահայտվել Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից որոշված՝ քրեական, քաղաքացիական կամ վարչական գործի ընդդատության կամ ենթակայության իրավաչափությունը Վճռաբեկ դատարանի՝ ՀՀ Սահմանադրության 172-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված գործառության շրջանակներում վճռաբեկության կարգով բողոքարկելու դեպքում: Հարց է առաջանում, արդյո՞ք նման պարագայում առկա չի լինի Վճռաբեկ դատարանի նախագահի մասնակցությունն այդ գործի քննությանը բացառող հանգամանք, և նույնիսկ այդ դեպքում, անկողմնակալ դիտորդի տեսանկյունից, Վճռաբեկ դատարանում այդ հարցի քննարկումն արդյո՞ք կհամապատասխանի արդար դատաքննության իրավունքի պաշտպանության երաշխիքներին:

Պետք է փաստել, որ առանց արդար դատաքննության իրավունքի երաշխիքների ապահովման ընթացակարգի, Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից քրեական, քաղաքացիական կամ վարչական գործի ընդդատության և ենթակայության մասին վեճերի լուծմամբ «իրավասու դատարանի» որոշման կառուցակարգը խնդրահարույց է: Ընդդատության և ենթակայության մասին վեճերի լուծման միակ ընդունելի ճանապարհը պետք է լինի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի կամ մասնագիտացված դատարանի կայացրած վերջնական որոշման շրջանակներում իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի հայցման եղանակով՝ գործի պատշաճ ընդդատության կամ ենթակայության հարցի վիճարկումը վերադաս դատական ատյաններում¹⁹: Այլ կերպ, շահագրգիռ անձանց հիմնարար

¹⁹ Այս առումով պետք է նաև նկատի ունենալ, որ ընդդատության կանոնների խախտումը դատավարական օրենքի

իրավունքների երաշխավորման նկատառումներով, պետք է հրաժարվել ընդդատության կամ ենթակայության վեճերի նախաձեռնման գործող ընթացակարգից, որն ի սկզբանե նաև բացակայել է քաղաքացիական դատավարությունում, և տասնամյակներ շարունակ, ընդդատության կամ ենթակայության վեճերը լուծվել են վերադաս դատական ատյաններում այդ հարցերը բարձրացնելու ընթացակարգով: Պետք է փաստել, որ **անընդունելի է այն մոտեցումը, երբ անձն իր իրավունքներն ու օրինական շահերը պաշտպանելու նպատակով հայց է ներկայացնում դատարան, իսկ դատարանները լինելով արդարադատություն իրականացնելու գործառույթը կրող միակ պետական իրավասու մարմինները, այն քննության առնելու փոխարեն, նախաձեռնում են ընդդատության կամ ենթակայության վեճեր՝ այդ կերպ նաև վտանգելով դատարանից իրավական պաշտպանություն հայցող անձի արդար դատաքննության իրավունքը:** Վերջիվերջո, ինչպես նշել է նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարանը թիվ ՍԴՈ-719 որոշմամբ, անձի դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքից ածանցվում է պետության պոզիտիվ պարտականությունը՝ ապահովել այն թե՛ նորմատեղծ, թե՛ իրավակիրառ գործունեություն իրականացնելիս: Դա ենթադրում է, մի դեպքում, օրենսդրի պարտականությունը՝ լիարժեք դատական պաշտպանության հնարավորություն և մեխանիզմներ ամրագրել օրենքներում, մյուս կողմից՝ իրավակիրառողի պարտականությունը՝ **առանց բացառությունների քննարկման ընդունել անձանց կողմից օրինական կարգով իրեն ուղղված դիմումները, որոնցով նրանք հայցում են իրավական պաշտպանություն՝ իրենց իրավունքների ենթադրյալ խախտումներից:**

Դատարանի՝ արդարադատության գործառույթ իրականացնելու միակ հիմքը օրենքով սահմանված կարգով իրեն ուղղված դատական պաշտպանության պահանջ պարունակող դիմումների քննությունն է: Առաջին ատյանի դատարանը **որևէ հայեցողություն չունի օրենքին համապատասխանող դիմումին ընթացք տալու կամ չտալու հարցում՝ այն պետք է ընդունվի վարույթ և քննվի անվերապահորեն և առանց որևէ բացառության**²⁰:

Վերն արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո պետք է նկատի ունենալ, որ «իրավասու դատարանի» կամ նույն՝ «օրենքի հիման վրա ստեղծված» դատարանի երաշխիքի հետ անմիջականորեն առնչվում է նաև ինքնաբացարկի ինստիտուտը, որը կոչված է արդարադատության բնագավառում երաշխավորելու օբյեկտիվ և անաչառ որոշումների կայացումը՝ ինչպես ընթացակարգային (դատավարական), այնպես էլ նյութական իրավահարաբերություններ կարգավորելիս, և կոչված է երաշխավորելու դատական իշխանության անկախությունը, արդարադատության արդյունավետությունը, անկողմնակալությունը: Սակայն, ինքնաբացարկ հայտնելու առերևույթ հիմքերի առկայության դեպքում, ինքնաբացարկի միջնորդությունը մերժելու մասին որոշումը ենթակա է վիճարկման միմիայն ըստ էության գործով կայացված վերջնական դատական ակտի բողոքարկման շրջանակներում: Մասնավորապես, ինչպես նշել է Սահմանադրական դատարանը՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում ինքնաբացարկի վերաբերյալ կայացված որոշման բողոքարկման հնարավորու-

էական խախտում է և դատական ակտի անվերապահ բեկանման հիմք: Հարկ է հիշատակել նաև ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի՝ 2011 թվականի հուլիսի 13-ի՝ Մ. Էդոյանի և մյուսների վերաբերյալ թիվ ԵԿԴ/0211/01/10 գործով որոշումը, որի շրջանակներում քննարկման առարկա դարձնելով քրեական գործի՝ հետաձգված կարգով բողոքարկված պատշաճ ընդդատության հարցը՝ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ քրեական գործի քննությունը չի իրականացվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված ընդդատության կանոնների պահպանմամբ, ստորադաս դատարաններն անտեսել են տարածքային հատկանիշներով քրեական գործի ընդդատության որոշման կանոնները, չեն պարզել, թե որ դատարանին է ընդդատյա գործը:

²⁰ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2007 թվականի նոյեմբերի 28-ի թիվ ՍԴՈ-719 որոշումը, 6-րդ կետ:

թյան բացակայությունը և, միաժամանակ՝ ՀՀ դատական օրենսգրքում դատավորի ինքնաբացարկի որոշման բողոքարկման իրավունքի առկայությունն իրավակիրառ պրակտիկայում չեն կարող մեկնաբանվել այնպես, որ բացառվի այդպիսի որոշումների վիճարկման իրավունքը՝ **ինքնաբացարկի միջնորդությունը մերժելու դեպքում՝ ըստ էության գործով կայացված դատական ակտի բողոքարկման շրջանակներում: Այս առումով Սահմանադրական դատարանն ընդգծել է նաև, որ որպես կանոն, օրենսդրական կարգավորման պրակտիկայում գերապատվությունը տրվում է ոչ թե ինքնաբացարկի միջնորդությունը մերժելու մասին որոշման անմիջական բողոքարկմանը, որը լուրջ վտանգ կարող է ներկայացնել գործը ողջամիտ ժամկետում քննելու սկզբունքի իրացման հարցում, այլ, այսպես կոչված, «հետաձգված բողոքարկմանը»՝ գործով կայացրած որոշման բողոքարկման շրջանակներում դրա քննությանը, որը նույնպես ապահովում է դատարանի իրավագործության երաշխավորման հարցում կողմերի իրավունքների իրացումը²¹: Նշվածը համապատասխանում է նաև Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ «Քաղաքացիական և տնտեսական գործերով բողոքարկման համակարգերի և ընթացակարգերի ու դրանց գործառնության կատարելագործման մասին» թիվ R 95 (5) հանձնարարականի դրույթներին²²:**

Նկատի ունենալով, որ ընդդատության և ենթակայության լուծման հետ կապված հարցերն «իրավասու դատարանը» որոշելու դեպքում նույնաբնույթ են ինքնաբացարկի հարցը քննարկելիս «իրավասու դատարանի» որոշման հարցի հետ, քանի որ առնչվում են նույն՝ «օրենքի հիման վրա ստեղծված» դատարանի երաշխիքի պաշտպանության հետ, դատարանի պատշաճ ընդդատության և ենթակայության վերաբերյալ հարցերը ևս պետք է քննարկման առարկա դարձվեն ըստ էության գործով կայացվող վերջնական դատական ակտի բողոքարկման շրջանակներում: Այս առումով հատկապես կարևոր է ընդգծել, որ **ինչպես նշել է Սահմանադրական դատարանը, միջազգային իրավակիրառ պրակտիկայում զարգանում է այն տենդենցը, համաձայն որի՝ առկա է միջանկյալ դատական ակտերի անմիջական բողոքարկման հնարավորությունը նվազագույնի հասցնելու և դրանց «հետաձգված բողոքարկման» կարգին նախապատվություն տալու ընդհանուր միտում²³:**

Վերոնշյալի առումով միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը ևս վկայում է այն մասին, որ մի շարք երկրներում ընդդատության և ենթակայության մասին վեճերի նախաձեռնումն արգելված է օրենքի ուժով (*ex lege*) կամ այդպիսի ընթացակարգ առհասարակ նախատեսված չէ: Մասնավորապես, այդպիսի մոտեցում է որդեգրված, ի թիվս այլ երկրների՝ Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիական²⁴ և քրեական դատավարության օրենսգրքերում²⁵, Լատվիայի Հանրապետության քաղաքացիական²⁶ և քրեական դատավարության օրենսգրքերում²⁷, Ուկրաինայի Հանրապետության քաղաքացիական²⁸ և քրեական դատավարության օրենսգրքերում²⁹:

²¹ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2010 թվականի սեպտեմբերի 28-ի թիվ ՍԴՈ-918 որոշումը, 6-րդ կետ:

²² Տե՛ս Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ «Քաղաքացիական և տնտեսական գործերով բողոքարկման համակարգերի և ընթացակարգերի ու դրանց գործառնության կատարելագործման մասին» 1995 թվականի փետրվարի 7-ի թիվ R 95 (5) հանձնարարականը, հոդված 3:

²³ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2015 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ՍԴՈ-1191 որոշումը, կետ 8:

²⁴ Տե՛ս Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 33-րդ հոդվածը:

²⁵ Տե՛ս Ռուսաստանի Դաշնության քրեական դատավարության օրենսգրքի 36-րդ հոդվածը:

²⁶ Տե՛ս Լատվիայի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 32-րդ հոդվածը:

²⁷ Տե՛ս Լատվիայի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 446-րդ հոդվածը:

²⁸ Տե՛ս Ուկրաինայի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 32-րդ հոդվածը:

²⁹ Տե՛ս Ուկրաինայի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 34-րդ հոդվածը:

Այսպիսով, ամփոփելով վերոգրյալը, գտնում ենք, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածով և «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 6-րդ մասով, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 51-րդ հոդվածով նախատեսված՝ գործերի ընդդատության և ենթակայության մասին վեճերի լուծման՝ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահին վերապահված լիազորությունը խախտում է դատական մարմինների միջև գործառույթային կապը և վտանգում է անձի՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված դատական պաշտպանության, արդար դատաքննության սահմանադրական հիմնարար իրավունքներն ու դրա բաղկացուցիչ մասը կազմող՝ «օրենքի հիման վրա ստեղծված» դատարանի կողմից գործը քննության առնելու երաշխիքը:

III. Դատավորի մասնագիտացման սկզբունքի ապահովումը Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից ընդդատության և ենթակայության մասին վեճերի լուծման լիազորության համատեքստում.

Դատավորների մասնագիտացման սկզբունքն ունի առանցքային նշանակություն՝ որակյալ արդարադատության ապահովման գործում: Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի՝ «Դատավորների մասնագիտացման մասին» թիվ 15 (2012) կարծիքի համաձայն՝ մասնագիտացումը հաճախ առաջանում է իրավունքի ոլորտում փոփոխություններին համապատասխանելու անհրաժեշտությունից և ոչ թե միտումնավոր ընտրության արդյունք է: Նոր օրենսդրական ակտերի մշտական ընդունումը, լինի դա միջազգային, եվրոպական թե ներպետական իրավունքի ոլորտներում, կամ փոփոխվող նախադեպը և տեսությունը իրավական գիտությունը դարձնում են չափազանց ընդգրկուն և բարդ: Դատավորի համար դժվար է տիրապետել բոլոր այդ ոլորտներին: Մինչդեռ հասարակությունը և դատավարության կողմերն ավելի ու ավելի մեծ պահանջներ են առաջադրում դատարանների պրոֆեսիոնալիզմի և արդյունավետության առումներով: Դատավորների մասնագիտացումը կարող է ապահովել, որ նրանք տիրապետեն համապատասխան գիտելիքների և փորձառության իրենց իրավասության ոլորտում³⁰:

Թվարկված հանգամանքների հիման վրա պետք է նաև արձանագրել, որ ըստ իրավունքի ճյուղերի՝ համապատասխան մասնագիտական պատրաստվածության ապահովումը նպաստում է դատավորի հմտությունների զարգացմանը՝ բարձրացնելով այդ իրավունքի ճյուղի շրջանակներում արդարադատության իրականացման արդյունավետության աստիճանը: Պարբերաբար իրավունքի տարբեր ոլորտներում նոր օրենսդրական ակտերի ընդունմանը հետևելու, ներպետական և միջազգային նախադեպային իրավունքին ծանոթանալու, գիտագործնական հմտությունները կատարելագործելու նկատառումներով, դատավորներին առնվազն ըստ իրավունքի ճյուղերի մասնագիտացման տարբերակելու անհրաժեշտությունը Հայաստանի Հանրապետությունում վաղուց դարձել է հրամայական և ներառվել դատաիրավական բարեփոխումների զարգացման օրակարգում: Այսպես, եթե մինչև 2009 թվականը Հայաստանի Հանրապետությունում բոլոր դատավորները քննում էին ինչպես քաղաքացիական, այնպես էլ քրեական գործեր, ապա 2009 թվականից սկսած՝ ինչպես դատավորների թեկնածուների ընդունելությունը, այնպես էլ գործող դատավորների կողմից գործերի քննությունն իրականացվում է ըստ համապատասխան մասնագիտացման: Ավելին, եթե մինչև 2018

³⁰ Տե՛ս Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի՝ «Դատավորների մասնագիտացման մասին» թիվ 15 (2012) կարծիքը, կետ 8:

թվականը, ելնելով քրեական դատավարությունում մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության գործերի քանակից, քաղաքացիական գործեր քննող դատավորները ևս իրականացնում էին այդ գործերի քննությունը, ապա 2018 թվականից նշված գործերը քննում են բացառապես քրեական մասնագիտացում ունեցող դատավորները: Ավելին, 2018 թվականին ընդունված՝ «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքում ներդրված լուծումներով ըստ մասնագիտացման գործերի քննության իրականացումն ամրագրվել է որպես սկզբունք՝ նշելով, որ դատավորների միջև գործերը բաշխվում են բացառապես մասնագիտացման սկզբունքի հիման վրա:

Վերը արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո հարկ է նկատել, որ թեև ներկայումս գործող օրենսդրական կարգավորումների պայմաններում Հայաստանի Հանրապետության բոլոր դատավորները գործերը քննության են առնում ըստ իրենց մասնագիտացման սկզբունքի, Վճռաբեկ դատարանի նախագահը՝ լինելով այս կամ այն մասնագիտացմամբ (կամ քրեական, կամ քաղաքացիական և վարչական) պալատի դատավոր, ընդդատության և ենթակայության մասին վեճերը լուծում է ի հակադրումն նշված կարևորագույն ու գործնականում իրեն արդարացրած սկզբունքի: Փաստորեն, սահմանադրաիրավական վեճի առարկա իրավակարգավորումներից հետևում է, որ անկախ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի մասնագիտացումից, վերջինս ունի ունիվերսալ իրավասություն և լիազորված է լուծելու քաղաքացիական, քրեական կամ վարչական գործերով ընդդատության և ենթակայության հետ կապված վեճերը: Մինչդեռ, նշված մոտեցումն ընդունելի լինել չի կարող և վտանգում է անձի՝ դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքները, հատկապես այն դեպքում, երբ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից կոնկրետ գործով որոշված դատարանը համարվում է «իրավասու դատարան»:

Ընդդատության և ենթակայության վեճերի նախաձեռնման վերջին տարիների վիճակագրության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս հետևյալ պատկերը.

	2018	2019	2020
Քաղաքացիական գործերով	1	16	71
Քրեական գործերով	4	5	8

Վերոնշյալից ակնհայտ է, որ պայմանավորված նոր օրենսդրական կարգավորումների ընդունմամբ, որոնցով էապես ընդարձակվել է այն գործերի շրջանակը, որոնցով նախատեսված է Վճռաբեկ դատարանի նախագահին՝ ընդդատության կամ ենթակայության մասին վեճերով դիմելու հնարավորությունը, վերջին տարվա ընթացքում շեշտակիորեն աճել է Վճռաբեկ դատարանի նախագահի առջև բարձրացվող վեճերի թիվը, ընդ որում՝ հատկապես քաղաքացիական գործերով:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ պետք է փաստել, որ պայմանավորված ընդդատության և ենթակայության տեսակներով, հատկանիշներով (առարկայական, տարածքային (*forum delicti commissi*), սուբյեկտային, այլընտրանքային, ըստ գործերի փոխկապվածության (*forum connexitatis*)), դրանց հարաբերակցությամբ՝ իրավունքի կոնկրետ ճյուղին բնորոշ առանձնահատկություններով, գործերի ընդդատության և ենթակայության որոշումը պահանջում է հա-

մապատասխան ոլորտի նեղ մասնագիտացում: Այս համատեքստում պետք է նկատի ունենալ նաև ընդդատության և ենթակայության ինստիտուտների առանցքային նշանակությունն այն առումով, որ դրանց հիման վրա է որոշվում, թե որ դատարանն է «օրենքի հիման վրա ստեղծված», ուստի և իրավասու քննել դատական պաշտպանություն հայցող անձի գործը: Մինչդեռ, համապատասխան նեղ մասնագիտացման բացակայության պայմաններում, գործը քննության առնելու իրավասու դատարանի և ըստ այդմ՝ նաև «օրենքի հիման վրա ստեղծված» դատարանի ոչ ճիշտ որոշումը կարող է հանգեցնել դատական սխալների՝ վտանգի տակ դնելով անձի՝ արդար դատաքննության սահմանադրական հիմնարար իրավունքը:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, հարկ է նկատել, որ թեև ներկայումս ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքում որոշակիորեն լուծվել է մասնագիտացման առումով առկա խնդիրը՝ քրեական գործերով ընդդատության հետ կապված վեճերի լուծման իրավասությունը վերապահելով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահին³¹, սակայն սույն հոդվածում բարձրացված մյուս հիմնախնդիրները նույնությամբ շարունակում են մնալ արդիական՝ հաշվի առնելով, որ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահի կողմից ընդդատության հետ կապված վեճի լուծման կառուցակարգն *mutatis mutandis* նույն պատճառաբանություններով անհամատեղելի է նաև վերջինիս իրավական կարգավիճակի հետ և կրկին վտանգում է անձի արդար դատաքննության իրավունքի երաշխիքների պաշտպանությունն ու դատական մարմինների միջև գործառույթային կապը: Ընդ որում, ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ նոր օրենսգրքում օգտագործվում է հետևյալ ձևակերպումը՝ «վարույթի ընդդատության հարցը հնգօրյա ժամկետում վերջնականապես լուծվում է Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահի որոշմամբ», որպիսի պայմաններում «վերջնականապես լուծվում է» ձևակերպմամբ առաջ են գալիս այն նույն խնդիրները, որոնք ներկայումս առկա են քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածում օգտագործվող «իրավասու դատարան» ձևակերպման դեպքում և որի վերաբերյալ սույն հետազոտության շրջանակներում ներկայացրեցինք մեր մոտեցումներն ու հիմնավորումները:

Այսպիսով, ամփոփելով վերոգրյալը, գտնում ենք, որ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածով և «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 6-րդ մասով, ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքի 51-րդ հոդվածով նախատեսված՝ գործերի ընդդատության և ենթակայության մասին վեճերի լուծման լիազորությունը խախտում է գործի քննությունն ըստ համապատասխան մասնագիտացման դատավորի կողմից ապահովելու սկզբունքը և ըստ այդմ՝ նաև անձի՝ արդար դատաքննության սահմանադրական հիմնարար իրավունքը:

Հարկ է նշել, որ սույն հետազոտության շրջանակներում ներկայացված հիմնախնդիրները ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի՝ 2021 թվականի մայիսի 3-ի դիմումով բարձրացվել են նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարանի առաջ, որը 2021 թվականի հունիսի 25-ի թիվ ՍԴԱՌ-123 որոշմամբ մերժել է դիմումը վարույթ ընդունել՝ ֆորմալ պատճառաբանությամբ՝ գտնելով, որ Վճռաբեկ դատարանի նախագահը ՀՀ Սահմանադրական դատարանի դիմելու պատշաճ սուբյեկտ չէ: Սահմանադրական դատարանը նշել է, որ սահմանադիրը Սահմանադրական դատարանի դիմելու իրավունք է վերապահել, ի թիվս այլ սուբյեկտների, նաև դատարաններին՝ միաժամանակ հստակ սահմանելով, թե որոնք են Հայաստանի Հանրապետությունում գործող դատարանները: Սահմանադրական դատարանը գտել է, որ Վճռաբեկ դատարանի

³¹ Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի 263-րդ հոդվածը, www.arlis.am կայքում:

նախագահի՝ խնդրո առարկա լիազորությունն ըստ էության դատական վարչարարության իրականացում է, այդ լիազորության իրականացումն արդարադատության իրականացում չի համարվում:

Սահմանադրական դատարանի նշված պատճառաբանությունից հետևում է, որ Վճռաբեկ դատարանի նախագահին վերապահված՝ ընդդատության և ենթակայության վեճերի լուծման լիազորությունը դասական իմաստով արդարադատության իրականացում չէ: Սակայն նշված լիազորությունն իրականացնելիս արդարադատության իրականացմանը բնորոշ հատկանիշների առհասարակ բացառումն ընդունելի համարվել չի կարող: Ինչպես դիմումում, այնպես էլ սույն հետազոտության շրջանակներում այն դիտարկվում է որպես արդարադատության իրականացման տարրեր պարունակող լիազորություն: Այլ կերպ, սկսած այն պահից, երբ Վճռաբեկ դատարանի նախագահը լուծում է իրավական վեճ երկու մարմինների միջև, որն էլ դուրսընկալ աղբյուրների համաձայն՝ ընկած է արդարադատության իրականացման հայեցակարգի հիմքում³², այն ենթակա է դիտարկման որպես արդարադատության իրականացման տարրեր պարունակող գործունեության հատուկ տեսակ: Որպես օրինակ՝ պետք է նշել, որ ՀՀ Սահմանադրական դատարանը, որն օժտված է բացառապես սահմանադրական արդարադատություն իրականացնելու իրավասությամբ, 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում ստացավ նաև սահմանադրական մարմինների միջև սահմանադրական լիազորությունների առնչությամբ առաջացող վեճերը լուծելու գործառույթ: Նման պայմաններում, Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից առաջին ատյանի դատարանների միջև գործերի քննության իրավասության առնչությամբ առաջացող վեճերի լուծումը նույնպես ենթակա է դիտարկման որպես արդարադատության իրականացման տարրեր պարունակող գործունեության հատուկ տեսակ: Միաժամանակ, հաշվի առնելով, որ նշված լիազորությունը գործադրելիս Վճռաբեկ դատարանի նախագահն իրականացնում է դատարանների կողմից ներկայացված պատճառաբանությունների բովանդակային քննություն, վերլուծում ընդդատության կամ ենթակայության հետ կապված իրավական նորմերը և ըստ այդմ լուծում բարձրացված իրավական վեճը՝ դժվար է համաձայնել այն պնդման հետ, որ այդ լիազորության իրականացումը դատական վարչարարության իրականացում է:

Նման պայմաններում է, որ վտանգվում են անձի սահմանադրական հիմնարար իրավունքները, քանի որ թեև ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահը ՀՀ Սահմանադրությամբ օժտված չէ միանձնյա արդարադատություն իրականացնելու իրավասությամբ, սակայն ընդդատության և ենթակայության հետ կապված վեճերը լուծելիս և «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանը» որոշելիս *ipso facto* հանդես է գալիս որպես դատարան:

Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով, որ ՀՀ Սահմանադրական դատարանը 2021 թվականի հունիսի 25-ի թիվ ՍԴԱՈ-123 որոշմամբ մերժել է ներկայացված դիմումը վարույթ ընդունել, սույն հետազոտության շրջանակներում բարձրացված խնդիրները շարունակում են լինել արդիական ու պարտադիր լուծում պահանջող, ուստի, կարծում ենք, անհրաժեշտ է հրատապ քննարկման առարկա դարձնել օրենսդրական փոփոխությունների շրջանակներում բարձրացվող հարցադրումները լուծելու հարցը:

³² Տե՛ս *John Rawls*, The revised edition of a theory of justice, Cambridge, Massachusetts, published by Harvard University Press in 1999, էջեր 3-6:

Annotation. In the submitted article, the authors discuss the conceptual problems related to the realization of the authority of resolution of disputes of jurisdiction and subordination of cases. The authors analyze international standards and the main problematic issues related to the absence of appropriate guarantees. The authors provided justifications for the need to reform the regulations of procedural codes related to the resolution of disputes of jurisdiction and subordination of cases.

Аннотация. В данной статье анализируются концептуальные проблемы реализации председателем Кассационного суда РА полномочий о разрешении споров о подсудности и подведомственности дел. Авторы изучили международные стандарты и основные проблемы относительно отсутствия соответствующих гарантий. Авторы представили обоснования необходимости реформирования правового регулирования, предусмотренного действующими процессуальными кодексами и связанного с разрешением споров о подсудности и подведомственности дел.

Բանալի բառեր - գործերի ընդդատության և ենթակայության վեճերի լուծում, արդար դատաքննության իրավունք, ընթացակարգային երաշխիքներ, Վճռաբեկ դատարանի նախագահի իրավական կարգավիճակ:

Keywords: resolution of disputes of jurisdiction and subordination of cases, right to a fair trial, procedural guarantees, legal status of the president of the Cassation Court.

Ключевые слова: разрешение споров о подсудности и подведомственности дел, право на справедливое судебное разбирательство, процессуальные гарантии, правовой статус председателя Кассационного суда.

Լ. Թադևոսյան - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, էլ. հասցե՝ l.z.tadevosyan@gmail.com:

Ա. Վարդանյան - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի փորձագետ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, Մեծ Բրիտանիայի Էդինբուրգի համալսարանի մագիստրատուրայի ունկնդիր, էլ. հասցե՝ arnoldvardanyan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրության 03.11.2021 թ., տրվել է գրախոսության 03.11.2021 թ., երաշխավորվել է ՀՀ դատավորների միության գործադիր տնօրեն, Երևանի պետական համալսարանի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վահե Ենգիբարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 16.11.2021 թ.:

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/PUBLIC LAW/ОБЩЕСТВЕННОЕ ПРАВО

ՄԱՐՏԻՆ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան

MARTIN MANUKYAN

Member of the RA Chamber of Advocates, Advocate

МАРТИН МАНУКЯН

Член Адвокатской палаты РА, Адвокат

ՊԱՌԼԱՄԵՆՏԱՐԻՉՄԻ ԲԱԶԱՅԻՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ

BASIC PRINCIPLES OF PARLIAMENTARISM

БАЗОВЫЕ ПРИНЦИПЫ ПАРЛАМЕНТАРИЗМА

Միջազգային փորձի վերլուծության արդյունքները թույլ են տալիս եզրակացնելու, որ պառլամենտարիզմի բազիսային սկզբունքներն են ժողովրդի ինքնիշխան կամքը, իշխանությունների բաժանման (տարանջատման) սկզբունքը, ժողովրդավարական ազատ ընտրությունները, պառլամենտի որոշիչ դերը, քաղաքական կուսակցությունների զարգացած համակարգը:

Պառլամենտարիզմն իր նեղ իմաստով, ըստ էության, կարող է գոյություն ունենալ և դրսևորվել միայն այն պայմաններում, երբ պառլամենտում քաղաքական կուսակցություններից ոչ մեկը մանդատների բացարձակ մեծամասնությանը չի տիրապետում, հետևաբար՝ ի վիճակի չէ ձևավորել միակուսակցական կառավարություն: Միայն այդ դեպքում կառավարությունն իրականում պատասխանատվություն կկրի պառլամենտի առաջ, կձևավորվի պառլամենտական հիմքով, իսկ պետության ղեկավարի իրավասությունները սահմանափակ և զգուշավոր բնույթ կկրեն:

Ինչպես նշում է Ն.Կարենը՝ «... Պատահական չէ, որ այն պետությունների թվում, որոնց բնորոշ է պառլամենտարիզմը, չկա մեկը, որտեղ օրենսդիր մարմինը կխաղար իրոք ղեկավար դեր: Համենայնդեպս, այսօրվա դրությամբ դա այդպես է՝»: Նույնիսկ Մեծ Բրիտանիայում կառավարությունը կազմված է պառլամենտական մեծամասնությանը վերահսկող կուսակցության առաջնորդներից, ինչի արդյունքում պառլամենտը միայն իշխող կուսակցության ներքին պառակտման դեպքում կարող է անվստահություն հայտնել կառավարությանը: Նման իրավիճակում կառավարությունը դառնում է պետական բազում կարևոր որոշումների ընդունման կենտրոն, չբացառելով պառլամենտի վրա հսկողությունը և նրա ղեկավարումը կուսակցական-կարգապահական լծակների միջոցով: Առավել ակնհայտորեն դա դրսևորվում է երկկու-

¹ См. Кареев Н. И., Происхождение современного народно-правового государства: исторический очерк конституционных учреждений и учений до середины XIX века, М., 2014:

սակցական համակարգում: Նախագահական հանրապետություններում պառլամենտը, որպես կանոն, նախագահի իրավասությունների սահմանափակիչ չէ, որը փաստորեն (դե ֆակտո) դառնում է անփոխարինելի: Նմանօրինակ երկրներում պետության ղեկավարի (իշխող կուսակցության, իսկ երբեմն՝ նույնիսկ միակ օրինական գործող կուսակցության առաջնորդի) ձեռքում երբեմն կենտրոնացվում է անսահման իշխանություն, որը նրան թույլ է տալիս, ըստ էության, միանձնյա կառավարելու երկիրը, անկախ սահմանադրությամբ ամրագրված իշխանությունների տարանջատման և ռոտացիայի սկզբունքի առկայությունից: Մեր կարծիքով, պառլամենտարիզմի հիմունքներից (բազիսային հիմքերից) հեռացումը, գործադիր իշխանության գերիզորացումն ի վնաս մյուս ճյուղերի, հանգեցնում է կառավարման փաստացիորեն այլ ձևի, մասնավորապես՝ մոնոկրատիկ հանրապետության առաջացման:

Պրոֆ. Ս. Ավագյանցը նշում է. «Չի կարելի հաշվի չառնել, որ պառլամենտարիզմի պայմաններում գործադիր և օրենսդիր մարմինների ինքնուրույնությունն ապահովող (այդ թվում՝ փոխադարձ ներգործության հնարավորության միջոցով) զսպումների և հակակշիռների համակարգի արդյունավետությունը և նույնիսկ դրա գոյությունն իսկ, մեծ չափով կախված է ոչ այնքան սահմանադրության տեքստի մեջ համապատասխան դրույթների առկայությունից, որքան քաղաքական վերնախավերի հատկանիշներից: Դրանց բևեռացման աստիճանը և համախմբվելու ընդունակությունը, խմբային ու համընդհանուր շահերի միջև հավասարակշռություն ապահովելու ընդունակությունը, քաղաքացիական հասարակության հետ հետադարձ կապի մակարդակը ընդունակ են լրջորեն դեֆորմացնել սահմանադրական նմուշօրինակը (մոդելը), պառլամենտարիզմն իջեցնել մինչև ներվերնախավային հակամարտությունը ծածկող պոպուլիստական «շիրմայի» աստիճանի²»:

Մեր կարծիքով, ևս մեկ կարևոր տարր է նաև պառլամենտին տրամադրվող իրավասությունների պատշաճ ծավալը: Ժողովրդի ինքնիշխան կամքը պառլամենտարիզմի օրոք կյանքի է կոչվում ժողովրդավարական ընտրությունների արդյունքում ձևավորված և օրենսդիր, ֆինանսաբյուջետային, վերահսկիչ առաձնաշնորհներով օժտված ներկայացուցչական մարմնի կողմից: Պրոֆ. Վ. Ուստինովը նկատում է «...Այդ գործառույթների կոնկրետ ծավալից (այսինքն՝ պառլամենտի հնարավորությունների սահմանափակման աստիճանից) կախված՝ որոշվում է պառլամենտի՝ տվյալ պետական ռեժիմը բնութագրող «արտոնյալությունը» կամ «սեղմվածությունը»³»:

Հարկ է նշել, որ նման ակումային (իմիտացիոն) պառլամենտարիզմի ամենաբնորոշ և անսխալ նշաններից է պառլամենտի քաղաքական և իրավաբանական կարգավիճակների միջև եղած խզումը, որի դեպքում ներկայացուցչական մարմնի առկա հնարավորություններն անհամեմատ ավելի աղքատիկ են, քան օրենքի տառով սահմանվածները:

Պառլամենտի գլխավոր գործառույթն օրենսդրական գործառույթն է, այսինքն՝ բարձրագույն իրավաբանական ուժի նորմատիվային ակտերի ընդունումը, որոնցում առավել ամբողջությամբ արտահայտվում է ընդհանուր (հանրային) շահը: Ենթադրվում է (ընդունվում է որպես կանխավարկած), որ հենց դրա ձեռք բերմանն է ուղղված ժողովրդի կամքը: Հետևաբար, ըստ մեզ՝ այն բանից, թե որքան ամբողջական են օրենքներում ամրագրված նորմերը (կա-

² Տե՛ս *Авакьян С. А.*, Парламентаризм и России: идеи и решения // Вестник Моск. ун-та Сер. «Право», 2006, № 2, էջ 7:

³ Տե՛ս *Устинов В. М.*, Учение о народном представительстве: Идея народного представительства в Англии и Франции до начала XIX в. Т. 1. М.: Тип. «Печ. дело», 1912:

նոնները) արտացոլում հանրային շահը, ուղղակիորեն կախված է ինչպես նորմերի լեգիտիմությունը, այնպես էլ պառլամենտարիզմի իրական լինելը:

Պակաս կարևոր չէ նաև գործադիր իշխանության նկատմամբ վերահսկողությունը, քանի որ պրոֆ. Ա. Ավտոնոմովի մեկնությամբ՝ «Հենց դա է առավել հաճախ «ոգեշնչում» հակաժողովրդավարական, ավտորիտար միտումները, և նաև շատ հաճախ բյուջեի միջոցների հետ կապված չարաշահումներում գլխավոր մեղավորն է⁴»:

Պառլամենտական վերահսկողության խորքային պահանջը պատճառաբանվում է ոչ միայն իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի խստագույնս պահպանման նկատառումներով (զսպումների և հակակշիռների միջոցով՝ իշխանության մեխանիզմում), այլ նաև նրանով, որ այդ ճանապարհով ինքնիշխան ժողովուրդը հնարավորություն է ստանում վերահսկել գործող վարչակազմին: Ինչպես նշում է Բ. Չիչերինը՝ «Հենց պառլամենտի ներկայացուցչական բնույթից են բխում դրա օրենսդիր և բյուջետային իրավասությունները, քանի որ պառլամենտական գործունեության նախահիմքը եղել է ոչ թե իշխանությունների տարանջատումը, ոչ թե օրենսդրությունը, այլ հենց միապետի նկատմամբ վերահսկողությունը: Արտոնությունների մեծ խարտիայից, անգլիական և ֆրանսիական հեղափոխությունների ժամանակներից սկսած ներկայացուցչական մարմինը հրավիրվել է կառավարական իշխանության նկատմամբ վերահսկողություն սահմանելու համար (որն իրականացվում է, ի թիվս այլոց, այդ իշխանության կողմից քննարկման ներկայացված ակտերը հաստատելու համաձայնությամբ կամ մերժմամբ)⁵»:

Հետևաբար, պառլամենտը չի կարող բավարար միջոցներ չունենալ գործադիր իշխանության գործունեության նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու համար: Այն պետք է հնարավորություն ունենա ստուգել և հաշվետվություն պահանջել, մասնակցել գործադիր մարմինների ձևավորման գործընթացին, վերահսկել բյուջեն, հետաքննություններ և լուսմներ իրականացնել: Ավելին, մեր կարծիքով, սրանց թվում է նաև պառլամենտի այսպես կոչված՝ «բացասական իշխանությունը» գործադիր իշխանության տարատեսակ նախաձեռնությունների նկատմամբ՝ օգտվելով դրանք սահմանափակելու, ֆինանսավորելու կամ ֆինանսավորումը կրճատելու հնարավորությունից, ներառելով գործադիր իշխանության վրա հասարակական կարծիքի կամ կառավարական օրինագծերի ընդունումը արգելափակելու միջոցով:

Պառլամենտական վերահսկողության առավել տարածված եղանակը գործադիր իշխանության գործունեության վերաբերյալ տեղեկատվության ստացումն է, այդ թվում.

- ա) կառավարության քաղաքականության հիմնական ուղղությունների քննարկումը,
- բ) պատգամավորների գրավոր և բանավոր հարցադրումները,
- գ) հարցապնդումները,
- դ) վերահսկիչ և քննիչ հանձնաժողովների կամ հատուկ այլ մարմինների ստեղծումը:

Պառլամենտական վերահսկողության մյուս ուղղությունը քաղաքական պատասխանատվության ենթարկելու պառլամենտի մասնակցությունն է, այդ թվում՝

- ա) կառավարությանը անվստահություն հայտնելու,
- բ) իմպիչմենտի ճանապարհով:

Եվ, վերջապես, պառլամենտական վերահսկողության երրորդ ուղղությունը, լայն իմաստով, պառլամենտի մասնակցությունն է պառլամենտական հանրապետություններում (ՀՀ,

⁴ Տե՛ս *Автономов А. В.*, Российский парламентаризм. М., 2000, էջ 121:

⁵ Տե՛ս *Чиркин В. Е.*, Легализация и легитимация государственной власти, «Государства и права», 1995. N5, ст. 67.

ԳԴՀ, Իտալիա) երկրի ղեկավարի ընտրությանը:

Կառավարության նկատմամբ պառլամենտի վերահսկողական իրավասությունների իրականացումը կարող է դասվել պառլամենտի առջև կառավարության քաղաքական պատասխանատվության դրսևորումների շարքին: Այսպես, ռուս պետականագետ Ա. Ա. Ժիլինի կարծիքով. «Սեփական տարատեսակ վերահսկողական իրավասությունները կիրառելու ճանապարհով նախարարներից վերջիններիս գործունեության վերաբերյալ հաշվետվություն պահանջելու պառլամենտի իրավունքը և նման հաշվետվություններ տալու, ինչպես նաև պալատների առաջ սեփական գործողությունները լուսաբանելու, մեկնաբանելու և արդարացնելու նախարարների պարտավորությունը պառլամենտական պատասխանատվության ենթատեսակներից մեկն է⁶»:

Պառլամենտական վերահսկողությունը պաշտպանում է ոչ այնքան հենց բուն պառլամենտի իրավասությունները, որքան պետության և հասարակության շահերը: Չնայած առավել հաճախ որպես այդպիսի վերահսկողության օբյեկտ հանդես է գալիս գործադիր իշխանությունը, այն կարող է տարածվել նաև տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ինչպես նաև խոշորագույն պետական կորպորացիաների վրա:

Պառլամենտարիզմի պատմությունը այնքան էլ հարթ չի եղել: Թե՛ որպես դոկտրին, թե՛ որպես ինստիտուտ այն մի ճգնաժամ չէ, որ ապրել է: Իհարկե, իդեալական չէ նաև դրա ժամանակակից վիճակը, նույնիսկ այն երկրներում, որոնք արդարացիորեն իրենց համարում են պառլամենտարիզմի օրրան:

Անցանկալի միտումները պառլամենտարիզմի ներկայիս զարգացման մեջ, որոնք քայքայում են նույնիսկ դրա անկյունաքարերը, դիտորդները նկատել են, կարելի է ասել, պառլամենտարիզմի առաջացման առաջին իսկ պահից: Նկատելի են դրանք նաև հիմա, ընդ որում, ինչպես նոր, այնպես էլ հին ժողովրդավարություններում:

Այսպես պրոֆ. Ա. Դայսինը նշում է, որ «...պառլամենտական խմբակցությունների դերի ուժգնացումը ի վնաս պատգամավորների ինքնուրույն դիրքորոշման, պառլամենտի վերահսկիչ գործառույթների կրճատումը և առանձին գործառույթների ձևական բնույթը, կառավարությանը վերահսկելու գործում պառլամենտական փոքրամասնության դժվարությունները, օրինաստեղծ գործունեության նկատմամբ գործադիր իշխանության որոշիչ ազդեցությունը, օրենսդիր մարմնի վրա պառլամենտարիզմի էությունն աղավաղող տարբերի ճնշումները, գլոբալացումը, վերազգային ինստիտուտների աճող դերը և այլն, դառնում ազգային պառլամենտարիզմի հեղինակության թուլացման ևս մեկ պատճառ: Նշված բոլոր գործոնների ամբողջական ազդեցության տակ հասարակության զարգացման հիմնական ուղղությունները սահմանելու առաքելությունը, որը նախկինում դրված էր պառլամենտի վրա, այսօր գնալով ավելի շատ է նվազում⁷»:

Պառլամենտարիզմը ներկայացուցչական ժողովրդավարության մարդկությանը հայտնի առավել կատարյալ ձևերից մեկն է: Այն իր արտահայտությունն է գտնում օրենքների մշակման և ընդունման գործում ժողովրդի ընտրյալների պարբերական ու գործուն մասնակցության, ինչպես նաև կառավարական գերատեսչությունների նկատմամբ վերահսկողության մեջ:

Ազատ կամարտահայտության հիման վրա ձևավորվող պառլամենտից բացի, պառլամենտարիզմի էությունն արտահայտող կարևոր բազիսային հիմքերից է ընտրական համակարգը,

⁶ Տե՛ս Жилин А., Самоограничение власти (краткий курс конституционализма), М., Юристь, 2001, էջ 68:

⁷ Տե՛ս Дайси А., Основы государственного права Англии, М., Тип.Т-ва И.Д. Сытина, 1907, էջ 146:

որն ապահովում է վերջինիս ներկայացուցչական բնույթը և պառլամենտի կազմի պարբերաբար և կանոնավոր փոփոխելիությունը: Պառլամենտարիզմի առաջընթաց զարգացումը ենթադրում է նաև իշխանությունների՝ զսպումներով և հակակշիռներով հարստացած տարանջատում, իրավունքի գերակայություն, գաղափարական և քաղաքական բազմազանություն:

Այսօր, ոչ պառլամենտի գոյության փաստը, ոչ նույնիսկ դրա գերակայությունը, այս կամ պետության մեջ չեն կարող հանդիսանալ պառլամենտարիզմի առկայության անհերքելի վկայություններ: Քանի որ դա ոչ միայն քաղաքական կազմակերպման կառուցվածքային մոդել է կամ իրավական մեխանիզմների հանրագումարը, այլ նաև այն արժեքներն են, որոնցից բխում են պառլամենտարիզմի կողմից մարմնավորվող՝ հանրային իշխանության և քաղաքացիական հասարակության միջև երկխոսության ինստիտուցիոնալ և գործընթացային պայմանները: Արժեքներ, որոնց ընդունված է անվանել պառլամենտական ժողովրդավարություն:

Հետևաբար, վերը հիշատակված բազիսային հիմքերի անտեսումը կործանարար է ոչ միայն պառլամենտարիզմի ճակատագրի համար: Այն առաջին հերթին ապալեգիտիմացնում է իրեն ժողովրդավարական հռչակած պետությանը, խաթարելով վստահությունը, թե՛ իշխանության, թե՛ օրենքի նկատմամբ: Եվ այդ մասին պետք է միշտ հիշել:

Annotation. In this article, a reference has been made to the principles of parliamentarism, which are circulating in the scientific circulation and in practice, giving rise to institutional and procedural relations between public authority and civil society. This is commonly called parliamentary democracy.

Аннотация. В настоящей статье анализируются принципы парламентаризма, нашедшие отражение в науке и циркулирующие в практике. Из рассматриваемых принципов вытекают процедурные взаимоотношения и институциональная дискуссия между общественной властью и гражданским обществом, что принято называть «парламентская демократия».

Բանալի բառեր - պառլամենտարիզմ, ինստիտուցիոնալ, հանրային իշխանություն, օրենսդիր, գործադիր, իշխանությունների տարանջատում, քաղաքացիական հասարակություն:

Keywords: parliamentarism, institutional, public authority, separation of legislative-executive powers, civil society.

Ключевые слова: парламентаризм, институциональный, общественная власть, разделение законодательной и исполнительной власти, гражданское общество.

Մ. Մանուկյան- ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան, էլ. հասցե՝ martin_manukyan_1955@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրության 20.10.2021 թ., տրվել է գրախոսության 20.10.2021 թ., երաշխավորվել է իրավագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան Ռ. Պետրոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 16.11.2021 թ.:

ԱՆԱՀԻՏ ԳԱԼՍՏՅԱՆ
ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ANAHIT GALSTYAN
PhD student at YSU Chair of Constitutional Law

АНАИТ ГАЛСТЯН
Аспирант кафедры конституционного права ЕГУ

**ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԵՎ ՄԱՍՆԱՎՈՐ ՇԱՀԵՐԻ ԲԱԽՈՒՄԸ ՏԻՄ
ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ՈՒ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՆՁԵՌՆՄԻՆԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ՀԱՏՄԱՆ ՏԻՐՈՒՅԹՈՒՄ**

**CONFLICT OF PUBLIC AND PRIVATE INTERESTS IN THE AREA
OF CONTROL OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES AND THE
INTRUSION OF PROPERTY IMMUNITY**

**КОНФЛИКТ ОБЩЕСТВЕННЫХ И ЧАСТНЫХ ИНТЕРЕСОВ В
СФЕРЕ ПЕРЕСЕЧЕНИЯ КОНТРОЛЯ ОРГАНОВ МЕСТНОГО
САМОУПРАВЛЕНИЯ И НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ СОБСТВЕННОСТИ**

Իրավաբանական գրականության մեջ իրավաբանների կողմից օգտագործվում են մի շարք հասկացություններ, որոնց գոյությունը ոչ ոք կասկածի տակ չի դնում, սակայն դրանց իմաստը և նշանակությունը յուրաքանչյուր իրավաբան բնութագրում է յուրովի: Այդպիսի հասկացությունների թվին է դասվում «շահ» հասկացությունը: Ընդ որում, նշված հասկացության ոչ ճիշտ ընկալման կամ մեկնաբանության արդյունքում կարող են առաջ գալ դրա բովանդակության տարըմբռնումներ, հետևաբար՝ առաջանան խնդիրներ շահով պայմանավորված՝ իրավական կարգավորման դաշտում:

Պոզիտիվ իրավունքում օգտագործվող տերմինոլոգիայից զատ՝ կան իրավական հասկացություններ, որոնք ունեն նաև գիտական նշանակություն և ընկած են ժամանակակից պետությունների իրավական համակարգի հիմքում: Նման հասկացությունների թվին են դասվում «հանրային շահ» և «մասնավոր շահ» հասկացությունները:

Հանրային և մասնավոր շահերի էությունը ճիշտ ընկալելու համար անհրաժեշտ է առաջին հերթին բացահայտել «շահ» հասկացության էությունը:

Տարբեր գիտություններ յուրովի են մեկնաբանում «շահ» հասկացությունը, սակայն, ընդհանուր առմամբ, նշված եզրույթը բնութագրող գիտությունները բաժանվում են 3 խմբի:

Առաջին խմբում ընդգրկված են հոգեբաններ, որոնք «շահ»-ը դիտարկում են որպես սուբյեկտիվ երևույթ, գիտակցության յուրովի ուղղվածություն, որն ունի օբյեկտիվ դրսևորումներ:

Երկրորդ խումբ գիտնականները «շահ»-ը բնութագրում են որպես օբյեկտիվ երևույթ, ինչն

արտացոլվում է մարդկանց գիտակցության մեջ և առարկայանում նրանց գործողություններում¹:

Երրորդ խումբ գիտնականները «շահ»-ը դիտարկում են որպես օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ ընկալման ամբողջություն, քանի որ այսպես, թե այնպես այն իր մեջ ներառում է ինչպես օբյեկտիվորեն առկա պահանջմունքներ, այնպես էլ յուրովի, սխալ կամ ճիշտ, վերացական կամ կոնկրետ նպատակներ²:

Հանրային և մասնավոր շահերի էությանը պայմանավորված՝ իրավունքի տարանջատումը հանրայինի ու մասնավորի նախաձեռնվել է դեռևս Հին Հռոմի իրավաբանների կողմից: Այս կամ այն ձևով այն գոյություն ունի նաև ներկայումս:

Այդպիսի տարանջատման իմաստն այն է, որ իրավունքի մեջ առկա են իրավական նորմեր, որոնք կոչված են ապահովելու կամ հասարակական, հանրային շահը, կամ մասնավոր անձանց շահերը:

Ամփոփելով վերը շարադրվածը՝ կարելի է եզրահանգել, որ հանրային և մասնավոր շահերի տարբերությունն այն է, որ մասնավոր շահի համար կարևորվում է անհատի պահանջմունքի բավարարումը, մինչդեռ հանրային շահի համար կարևորվում են պետական շահերը և մեծ կարևորություն ունեցող հասարակական հարաբերությունների կարգավորումը:

Միաժամանակ, անհատի և պետության միջև լիարժեք փոխհարաբերությունների ձևավորման համար անհրաժեշտ է համաձայնեցնել վարքագծի, գործողության կամ անգործության համար հիմք հանդիսացող հանրային ու մասնավոր շահերը, քանի որ իրավական համակարգում այս երկու իրավական կատեգորիաների միջև առկա է նուրբ կապ, իրավունքի յուրաքանչյուր բնագավառում առկա է թե՛ հանրային, թե՛ մասնավոր շահ, ինչը վերը նշված երկու կատեգորիաները դարձնում է օբյեկտիվորեն անբաժան, իրար լրացնող և մեկը մյուսով պայմանավորված, հետևաբար՝ իրավական համակարգում դրանք սերտորեն փոխկապակցված են:

Այնուամենայնիվ, պետությունների իրավական, սոցիալական, տնտեսական համակարգերի զարգացումներին զուգահեռ՝ առաջ են գալիս իրավիճակներ, երբ հանրային և մասնավոր շահերը բախվում են, հետևաբար՝ առաջ է քաշվում դրանցից որևէ մեկին իրավական նախապատվություն տալու իրավական խնդիր:

Նման բախում առաջանում է ներկայումս արդիական և ՀՀ իրավակիրառ պրակտիկայում խնդրահարույց՝ Հայաստանի Հանրապետության տեղական ինքնակառավարման մարմիններին՝ ի դեմս Երևան համայնքին, օրենքով վերապահված վերահսկողության իրականացման և ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված՝ անձի սեփականության անձեռնմխելիության հատման տիրույթում:

Սեփականության իրավունքը, որպես ժողովրդավարական, սոցիալական և իրավական պետության պայմաններում անձի իրավունքների և ազատությունների բնութագրիչ, միաժամանակ նաև՝ որպես մասնավոր և հանրային իրավահարաբերությունների կարգավորման կառուցակարգ, ունի սահմանադրաիրավական կարևոր նշանակություն և միջազգային իրավական ակտերով սահմանված՝ սեփականության իրավունքից զրկման իրավապայմանները ելակետային նշանակություն ունեն ներպետական իրավահամակարգում սեփականության իրավունքի օրենսդրական կարգավորման համար:

Առաջին անգամ Գերմանիայի Ֆեդերատիվ Հանրապետության Սահմանադրությամբ, որ-

¹ Տե՛ս *Глезерман Г.Е.*, Интерес, как социологическая категория//Вопросы философии, 1996, N10, էջ 19:

² Տե՛ս *Здравомыслов А.Г.*, Указ.соч., էջ 6:

պես սահմանադրական արժեք, ամրագրվեց հանրային և մասնավոր շահերի դրսևորման միջոց հանդիսացող «ընդհանուր բարօրություն» եզրույթը, մասնավորապես՝ Գերմանիայի Սահմանադրության 14-րդ հոդվածի առաջին մասով նշվեց, որ սեփականության իրավունքը և ժառանգության իրավունքը երաշխավորվում են: Այդ նույն մասում նշվեց, որ այս իրավունքի սահմաններն ու բովանդակությունը սահմանվում են օրենքով: Հոդվածի երկրորդ մասում նշվեց, որ սեփականության իրավունքը պարտավորեցվում է, և դրա օգտագործումը պետք է ծառայի նաև հանրային բարօրությանը³:

Սեփականության պաշտպանության մեխանիզմներ ներառվել են նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին» Եվրոպական կոնվենցիայում (այսուհետ նաև՝ Կոնվենցիա), ընդ որում, սեփականության իրավունքը սահմանվեց Կոնվենցիայի վավերացումից միայն երկու տարի անց ընդունված արձանագրությամբ՝ հետևյալ բովանդակությամբ. «Յուրաքանչյուր անձ լիազորված է անարգել օգտվելու իր գույքից»:

Հետագայում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, մեկնաբանելով ՄԻԵԿ թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածը, արձանագրեց, որ խոսքը սեփականության մասին է:

ՄԻԵԿ թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածը բաղկացած է 3 առանձին նորմերից: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նմանօրինակ եզրահանգման է եկել «Sporrong and Lönnroth v. Sweden (1982)» գործով, որը ՄԻԵԿ կարևորագույն վճիռներից է սեփականության պաշտպանության ոլորտում: Մասնավորապես, Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ «Առաջին նորմը, որն ընդհանուր բնույթի է, սահմանում է սեփականությունից անարգել օգտվելու սկզբունքը, այն ամրագրված է առաջին պարբերության առաջին նախադասության մեջ: Երկրորդ նորմը վերաբերում է սեփականությունից զրկելուն և դրա համար որոշակի պայմաններ է սահմանում. այս նորմն ամրագրված է նույն պարբերության երկրորդ նախադասության մեջ: Երրորդ նորմի համաձայն՝ պետություններն իրավունք ունեն, այլոց թվում, վերահսկելու գույքի օգտագործումը՝ հանրության շահերին համապատասխան՝ գործադրելով այնպիսի օրենքներ, ինչպիսիք անհրաժեշտ են համարում այդ նպատակին հասնելու համար, այս նորմն ամրագրված է երկրորդ պարբերության մեջ»⁴:

ՀՀ իրավական փաստաթղթերում ընդհանուր բարօրության մասին չի հիշատակվում, սակայն Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության և դրա հիման վրա ընդունված ակտերի ուսումնասիրությունից բխում է, որ բոլոր, այդ թվում՝ սեփականության իրավունքի իրականացման հետ կապված հասարակական հարաբերությունների սահմանադրաիրավական ոգին ձևավորում է պահանջմունք՝ ապահովելու հանրային բարօրությունը:

Նշվածին համահունչ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 10-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ ՀՀ-ում ճանաչվում և հավասարապես պաշտպանվում են սեփականության բոլոր ձևերը:

Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 1-ին, 3-րդ, 4-րդ, 5-րդ և 6-րդ մասերի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի օրինական հիմքով ձեռք բերած սեփականությունն իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրավունք, այդ իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ հանրության շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով, ոչ ոքի չի կարելի զրկել սեփականությունից, բացառությամբ դատական կարգով՝ օրենքով սահմանված դեպքերի, հանրության գերակա

³ Տե՛ս Конституции зарубежных стран: сборник/соч. В.Н. Дубровин, М., Юрлитинформ, 2006, էջ 132:

⁴ Տե՛ս «Sporrong and Lönnroth v. Sweden», 23/09/1982 թ. վճիռ, գանգատ թիվ 7151/75, 7152/75, կետ 61:

շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարումն իրականացվում է օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում և կարգով՝ միայն նախնական և համարժեք փոխհատուցմամբ:

Այսպիսով, Հայաստանի Հանրապետությունը, հոչակելով իրեն ժողովրդավարական պետություն, Սահմանադրությամբ և դրա հիման վրա ընդունված օրենքներով ամրագրում է մասնավոր շահի դրսևորման միջոց հանդիսացող՝ անձի սեփականության իրավունքի պաշտպանությունը՝ միաժամանակ կարևորելով պետության իրավունքը՝ ձևավորելու, փոփոխելու և կատարելագործելու իր սոցիալական և տնտեսական քաղաքականությունը, այդ թվում՝ կիրառելով այնպիսի օրենքներ, որոնք անհրաժեշտ են հանրային շահով պայմանավորված՝ սեփականության օգտագործման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու համար: Նշված օրենքներն իրենց մեջ պարունակում են վերահսկողություն իրականացնելու գործընթացի շրջանակներում սեփականության անարգել օգտագործման իրավունքին միջամտելու որոշակի էլեմենտներ, ինչի արդյունքում պետության՝ ի դեմս ՏԻՄ վերահսկողության և սեփականության անձեռնմխելիության հատման տիրույթում ձևավորվել է բարդ և ոչ միանշանակ իրավակիրառ պրակտիկա:

Մասնավորապես, Հայաստանի Հանրապետության հողային օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Օրենսգրք) 8-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանվում է, որ հողամասի թույլատրված օգտագործումը հողամասի օգտագործումն է դրա նպատակային և գործառնական նշանակությամբ, ներառյալ՝ սահմանված իրավունքներն ու սահմանափակումները: Նույն հոդվածի 3-րդ մասով սահմանվում է, որ հողամասի թույլատրված օգտագործման մեջ ներառված պահանջները սահմանվում են անկախ տվյալ հողամասի նկատմամբ իրավունքներից և սեփականության ձևից:

Օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի համաձայն՝ հողամասի սեփականատերերը, օգտագործողներն իրենց հայեցողությամբ, ցանկացած ձևով տիրապետում, օգտագործում, տնօրինում են հողամասերն այն չափով, որով հողամասերի տիրապետումը, օգտագործումն ու տնօրինումը թույլատրվում է օրենսգրքով և այլ օրենքներով:

Օրենսգրքի 110-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հողամասի սեփականատերերը, օգտագործողները կրում են հողամասերի պահպանման հոգսը և պատասխանատու են հողային օրենսդրության պահպանման համար, իսկ նույն հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ հողամասերի սեփականատերերը, օգտագործողները պարտավոր են հողամասերն օգտագործել դրանց նպատակային նշանակությանը համապատասխան, ինչպես նաև այնպիսի եղանակներով, որոնք չպետք է վնաս պատճառեն հողին՝ որպես բնության և տնտեսական օբյեկտի:

Օրենսգրքի վերոթվագրյալ, ինչպես նաև վերջինիս հետ փոխկապակցված նույն օրենսգրքի այլ նորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ հողն անշարժ գույքի տեսակ է և լինելով քաղաքացիական իրավունքի օբյեկտ՝ օժտված է նույնպիսի իրավական կարգավիճակով, ինչպիսին սահմանվում է սեփականության օբյեկտ հանդիսացող անշարժ գույքի այլ տեսակների համար այն առանձնահատկություններով, որոնք սահմանված են հողային օրենսգրքով, ինչպես նաև հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունքը սեփականատիրոջ կողմից իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրավունքն է, և հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունքի դադարման և սահմանափակման դեպքերն անմիջականորեն սահմանված են օրենքով, այլ իրավական ակտերով, պայմանագրով կամ դատա-

կան կարգով:

Մասնավորապես, հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունքի դադարման և սահմանափակման դեպքերը սահմանվում են Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածով, որի 4-րդ մասի համաձայն՝ հողամասի նկատմամբ իրավունքները հարկադիր կարգով դադարում են դատական կարգով՝ կառուցապատման համար տրամադրված հողամասը կամ դրա մասը երեք տարվա ընթացքում չօգտագործելու դեպքում, եթե պայմանագրով նախատեսված չեն շինարարության ավարտի ավելի երկարատև ժամկետներ:

Նշված իրավանորմից հետևում է, որ հողամասի կառուցապատումը հանդիսանում է պարտականություն, իսկ այն չիրականացնելու բացասական հետևանքը սահմանված է Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածով, որպիսին հանդիսանում է հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունքը դատական կարգով դադարելը:

Նման իրավական կարգավորումը պայմանավորված է այն օբյեկտիվ ճշմարտությամբ, որ հողը չվերարտադրվող, չվերականգնվող ռեսուրս է և խիստ սահմանափակ, այն հնարավոր չէ փոխարինել, ինչը նման համատեքստում այն դարձնում է բացառիկ ռեսուրս:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ խիստ կարևորվում է հողային օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 4-րդ մասի կիրառման իրավաչափության ու հանրային շահով պայմանավորված՝ ՏԻՄ վերահսկողության իրականացման տիրույթում՝ մասնավոր շահի՝ հողամասի սեփականատիրոջ սեփականության անձեռնմխելիության ենթադրյալ խախտման հարցի պարզումը, մասնավորապես.

«Սահմանադրության 179-րդ հոդվածի համաձայն՝ տեղական ինքնակառավարումը տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավունքն ու կարողությունն է՝ համայնքի բնակիչների շահերից ելնելով, Սահմանադրությամբ ու օրենքներին համապատասխան, սեփական պատասխանատվությամբ լուծելու համայնքային նշանակության հանրային հարցերը: Տեղական ինքնակառավարումն իրականացվում է համայնքներում:

«Սահմանադրության 184-րդ հոդվածի համաձայն՝ համայնքն ունի հողի, ինչպես նաև այլ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունք: Համայնքի տարածքում գտնվող հողը, բացառությամբ պետությանը, ինչպես նաև ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց պատկանող հողերի, համայնքի սեփականությունն է:

«Սահմանադրության 187-րդ հոդվածի համաձայն՝ Երևանը համայնք է: Երևանում տեղական ինքնակառավարման առանձնահատկությունները սահմանվում են օրենքով:

«Տեղական ինքնակառավարման մասին» օրենքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ համայնքի ղեկավարը հողօգտագործման բնագավառում օրենքով սահմանված կարգով վերահսկողություն է իրականացնում համայնքի վարչական սահմաններում գտնվող հողերի նպատակային օգտագործման, հողօգտագործողների կողմից հողային օրենսդրության պահանջների պահպանման նկատմամբ:

«Հողային օրենսգրքի 103-րդ հոդվածի համաձայն՝ նույն օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի հիմքերով հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունքը կարող է դադարել միայն դատարանի վճռի հիման վրա: Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի հիմքերով միջնորդությամբ դատարանում հանդես են գալիս օրենսգրքի 41-43-րդ հոդվածներով լիազորված մարմինները:

Օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ համայնքի ղեկավարը վերահսկողություն է իրականացնում հողամասերն ըստ նպատակային և գործառնական նշանակությամբ օգտագործելու նկատմամբ և այդ վերահսկողությունն իր մեջ ներառում է այնպիսի օրենքներ և դրանց հիման վրա համայնքին վերապահված իրավունքներ կիրառելը,

որոնք նա անհրաժեշտ է համարում սեփականության օգտագործման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու համար:

Այսինքն, ՀՀ ներպետական օրենսդրությամբ, մասնավորապես՝ Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 4-րդ կետով և վերջինիս հետ համակարգային առումով փոխկապակցված՝ նույն օրենսգրքի այլ նորմերով նախատեսվում են իրավաբանական փաստի ուժով տեղական ինքնակառավարման մարմիններին՝ ի դեմս Երևան համայնքին, տրված լիազորությունների շրջանակներում դատական կարգով հողամասի նկատմամբ անձանց սեփականության իրավունքի դադարման հիմքերը՝ այդ թվում հողամասը ոչ նպատակային նշանակությամբ օգտագործելու հիմքով:

Այս համատեքստում իրավական համեմատություն կատարելով վերը նշված հարաբերությունները կարգավորող՝ Ռուսաստանի Դաշնության ներպետական օրենսդրության հետ, կարող ենք ամրագրել, որ Ռուսաստանի Դաշնության հողային օրենսգրքի 54.1 հոդվածով ևս տեղական ինքնակառավարման մարմիններին տրված է իրավունք՝ դատական կարգով դադարեցնելու անձի սեփականության իրավունքը հողամասը ոչ նպատակային նշանակությամբ օգտագործելու և սահմանված ժամանակահատվածում կառուցապատման աշխատանքներ չիրականացնելու հիմքով այն բացառությամբ, որ Ռուսաստանի Դաշնության հողային օրենսգրքի 54.1 հոդվածով սահմանվում է, որ վերը նշված գործընթացի արդյունքում կայացած դատական ակտի հիման վիճելի հողամասը դառնում է հրապարակային սակարկությունների առարկա և միջոցները, որոնք ստացվում են հողամասը հրապարակային սակարկությունների միջոցով վաճառելու արդյունքում, տրամադրվում են հողամասի նախկին սեփականատիրոջը՝ հողամասի վաճառքի հետ կապված ծախսերի հաշվառմամբ:

Ստացվում է, որ Ռուսաստանի Դաշնության օրենսդրությամբ հստակ սահմանվում է հողամասի նախկին սեփականատիրոջը փոխհատուցում տրամադրելու կարգ, ինչը բացակայում է Հայաստանի Հանրապետության՝ սույն թեմայի շրջանակներում ներկայացվող հասարակական հարաբերությունները կարգավորող իրավական ակտերում, քանի որ, ի տարբերություն Ռուսաստանի Դաշնության օրենսդրության, Հայաստանի Հանրապետության հողային օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը չի նախատեսում անձին սեփականության իրավունքից զրկելու իրավական հետևանք, այն որոշակի է և ունի հստակ առարկա, որպիսին հանդիսանում է պետության համար բացառիկ ռեսուրս հանդիսացող հողամասը, որը պետք է օգտագործվի իր նպատակային նշանակությամբ և ենթարկվի կառուցապատման, իսկ կառուցապատման օբյեկտի նկատմամբ սեփականության իրավունքի դադարեցման հարցը ենթակա է լուծման վարչական մարմնի՝ ի դեմս Երևան համայնքի կողմից ներկայացված հայցի հիման վրա հարուցված դատական գործի քննության արդյունքում կայացվելիք դատական ակտով:

Նման պայմաններում առաջին հայացքից կարող է համոզմունք ձևավորվել, որ անձի սեփականության իրավունքն անձեռնմխելի է և ենթակա չէ դադարեցման, իսկ դադարեցման պայմաններում տուժում է սեփականատիրոջ, կամ այլ կերպ ասած՝ մասնավոր շահը, ուստի օբյեկտիվորեն անհրաժեշտություն է առաջանում բացահայտելու, թե Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 4-րդ կետով նախատեսված նորմի կիրառումը ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված սեփականության անձեռնմխելիության տիրույթում անհրաժեշտ միջոց է հանդիսանում ժողովրդավարական հասարակությունում, թե՛ նախընտրելի կամ ցանկալի⁵, կամ այլ կերպ

⁵ Տե՛ս Handyside v The United Kingdom, 10.30.1975թ. Հանձնաժողովի զեկույց, գանգատ թիվ 5493/72, կետ 167:

ասած՝ Երևանի համայնքի կողմից իրականացվող միջոցառումներն ապահովում են մասնավոր ու հանրային շահերի արդարացի հավասարակշռությունը, ինչպես նաև հողամասը ոչ նպատակային նշանակությամբ օգտագործելու և սահմանված ժամկետում հողամասի կառուցապատման աշխատանքներ չիրականացնելու դեպքում հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունքի դատական կարգով դադարեցումը բխում է անձի՝ սահմանադրությամբ երաշխավորված սեփականության իրավունքի էությունից և բովանդակությունից, թե՛ ոչ:

Նշված հարցերի պարզման և կարգավորման օբյեկտիվ անհրաժեշտությունը հիմնավորվում է նաև այն հանգամանքով, որ Երևան համայնքի անունից վերջին 10 տարվա ընթացքում 100-ից ավել հայցեր են ներկայացվել ընդհանուր իրավասության դատարան՝ Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 4-րդ մասի հիմքով սեփականության իրավունքը դադարեցնելու պահանջով /մասնավորապես՝ քաղաքացիական գործեր թիվ ԵԱՆԴ/4077/02/17, թիվ ԵԿԴ/4576/0217, թիվ ԵԱԲԴ/4374/02/17, թիվ ԵԱԴԴ/3992/02/17, թիվ ԵԷԴ/3744/02/17/, սակայն մինչ օրս գործն ըստ էության լուծող որևէ վերջնական դատական ակտ առկա չէ:

Հողամասն իր նպատակային նշանակությամբ չօգտագործելու դիմաց սեփականության իրավունքի դադարեցման պահանջը տեղական ինքնակառավարման մարմիններին օրենքով վերապահելու և դատական կարգով քննության ենթակա լինելու եզրույթի սահմանադրականության հարցն անուղղակիորեն շոշափվել է նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 30.10.2018 թվականի ՍԴՈ-1432 որոշմամբ, որով ՀՀ Սահմանադրական դատարանը, քննության առնելով Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 5-րդ կետում նախատեսված նորմի համապատասխանությունը սահմանադրությամբ երաշխավորված՝ սեփականության անձեռնմխելիության ինստիտուտին, եզրահանգել է, որ սահմանադրաիրավական կարգավորումների համատեքստում այն համաչափ և արդյունավետ միջոց չէ հանրային իրավահարաբերությունների կարգավորման համար, հողի հարկը երեք տարվա ընթացքում չվճարելու և 4-րդ տարվա ընթացքում պարտքը չմարելու հիմքով հողամասի նկատմամբ իրավունքների դատական կարգով անվերապահ հարկադիր դադարեցնելու վերաբերյալ իրավակարգավորումը չի բխում անձի՝ Սահմանադրությամբ երաշխավորված սեփականության իրավունքի էությունից, հետևաբար՝ չի ապահովում արդար հավասարակշռությունը հասարակության ընդհանուր շահերի և անհատի հիմնարար իրավունքների պաշտպանության միջև⁶:

Այլ կերպ ասած՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանն անդրադառնալով Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 5-րդ և վերջինիս հետ համակարգային առումով փոխկապակցված՝ նույն օրենսգրքի այլ նորմերով նախատեսված իրավակարգավորումներին, իրավունքի դադարեցման այլ ընթացակարգեր նախատեսող դրույթների համատեքստում, հարկերի չվճարման արդյունքում հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունքի դադարման հիմքը համարել է ծայրահեղ և ոչ համաչափ միջոց՝ հանրային և մասնավոր շահերի միջև հավասարակշռությունն ապահովելու համար, հետևաբար՝ հակասահմանադրական:

Ուստի, ամփոփելով սույն հոդվածում առաջ քաշված դատողություններն ու իրավական մեկնաբանությունները, գտնում ենք, որ Հայաստանի Հանրապետությունում քննարկվող իրավահարաբերությունների կարգավորման համար առանցքային նշանակություն ունի հետևյալ հարցերի կարգավորումը.

- արդյո՞ք հողամասը նպատակային նշանակությամբ չօգտագործելու և սահմանված ժամկետում կառուցապատման պարտականությունը չկատարելու փաստն ինքնին որևէ հարթու-

⁶ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2018 թվականի հոկտեմբերի 30-ի ՍԴՈ-1432 որոշումը, կետ 4.5:

թյունում ունենալու է հանրային կամ հասարակության լայն զանգվածի շահը, թե՛ ոչ և եթե այդ, ապա ինչու՞մ է դրսևորվում հանրային շահը.

- արդյո՞ք արդարացված է Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 4-րդ կետի կիրառումը ինչպես բնակելի տների, այնպես էլ հասարակական նշանակության օբյեկտների կառուցապատման համար տրամադրված հողամասերի նկատմամբ: Այլ կերպ ասած՝ արդյո՞ք բնակելի տների կառուցապատման աշխատանքներ չիրականացնելու փաստը ունենալու է հանրային շահը, թե՛ ոչ և հետևաբար՝ արդյո՞ք արդարացված մոտեցում չի հանդիսանում բնակելի և հասարակական նշանակության հողամասերի տարանջատումը և դրանով պայմանավորված՝ Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 4-րդ կետի անհատական կիրառումը դրանց նկատմամբ.

- արդյո՞ք պետության միջամտության ընթացքում կիրառվող միջոցները, այս դեպքում՝ առանց փոխհատուցման դատական կարգով սեփականության իրավունքի դադարեցման ինստիտուտը, ապահովում է մասնավոր անձի հիմնարար իրավունքների և հանրային շահի միջև հավասարակշռությունը, ինչպես նաև համաչափ են արդյո՞ք հանրային շահի բավարարման նպատակով կիրառվող միջոցները համայնքի կողմից հետապնդվող նպատակներին, թե՛ ոչ.

- Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 4-րդ կետի կիրառումը ՏԻՄ մարմնի՝ ի դեմս Երևան համայնքի համար հանդիսանում է իրավունք, թե՛ պարտականություն և հաշվի առնելով դատական պրակտիկայում առկա դատական գործերը, որոնցով Երևան համայնքի անունից ներկայացված՝ սեփականության իրավունքի դադարեցման հայցի շրջանակներում հայցվորի և պատասխանողի միջև կնքվում են հաշտության համաձայնություններ՝ պատասխանողների կողմից պայմանագրով ստանձնած պարտավորությունները կատարելուն պարտավորվելու հիմքով, ինչնով է հիմնավորվում Երևան համայնքի անհատական մոտեցումը հանրային շահի՝ արդեն իսկ ենթադրյալ ունենալու պայմաններում, կնքելու հաշտության համաձայնություն և ըստ էության տարբերվող մոտեցումներ դրսևորելու միևնույն կարգավիճակում գտնվող օբյեկտների նկատմամբ:

Գտնում ենք, որ վերը հիշատակված խնդիրների ուսումնասիրությունն ու կարգավորումն էական նշանակություն և ազդեցություն կարող է ունենալ հետագայում տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից իրականացվող վերահսկողության և սեփականության անձեռնմխելիության հատման եզրերը նվազագույնի հասցնելու և հանրային ու մասնավոր շահերի հետագա բախումը բացառելու հարցում:

Annotation. Conflict of public and private interests in the field of intersections of local government control and the inviolability of property.

This paper briefly outlines the concept of public and private interests, their relationships and possible clashes of public and private interests in the field of control of local authorities and the inviolability of property.

The article describes the circumstances on the basis of which individuals or legal entities may be deprived of the right of ownership by a court decision.

Based on this, the author formulated and marked some comments and suggestions on how to improve this process, also the author's position is presented regarding the cases in which the interference of local authorities can be considered legal and in what ways potential conflicts between public and private interests in the field of intersections of local government control and the inviolability of property can be reduced.

Аннотация. В данной статье кратко излагается концепция общественных и частных интересов, их соотношение и возможные столкновения общественных и частных интересов в сфере пересечения контроля органов местного самоуправления и неприкосновенности собственности. В статье описаны обстоятельства, на основании которых физические или юридические лица могут быть лишены права собственности по решению суда.

Исходя из этого, в статье автором сформулированы и обоснованы некоторые замечания и предложения по усовершенствованию данного процесса, и представлена позиция автора относительно того, в каких случаях вмешательство местных властей может рассматриваться как законное и какими способами можно уменьшить потенциальные конфликты общественных и частных интересов в сфере пересечения контроля органов местного самоуправления и неприкосновенности собственности.

Բանալի բառեր - հանրային շահ, մասնավոր շահ, սեփականության անձեռնմխելիություն, տեղական ինքնակառավարման մարմինների վերահսկողություն, հողամասի նպատակային օգտագործում:

Keywords: public interest, private interest, property immunity, control of local authorities, purposeful use of land

Ключевые слова: общественный интерес, частный интерес, неприкосновенность собственности, контроль местного самоуправления, целевое использование земли.

Ա. Գալստյան - ԵՊՀ Սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, էլ.փոստ՝ anahit_galstyan_1990@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրության 18.10.2021 թ., տրվել է գրախոսության 18.10.2021 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, ի.գ.թ. դոց. Վ. Այվազյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 16.11.2021 թ.:

ИННА НЕРСЕСЯН

*преподаватель Ширакского государственного университета,
аспирант 3-го курса кафедры конституционного
права и теории права ИПП РАУ*

ԻՆՆԱ ՆԵՐՍԵՍՅԱՆ

*Շիրակի պետական համալսարանի դասախոս, Հայ-ռուսական (Սլավոնական)
համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի 3-րդ
կուրսի ասպիրանտ*

INNA NERSESYAN

*Lecturer at Shirak State University, 3rd year postgraduate student of the Department of
Constitutional Law and Theory of Law
of the Russian-Armenian (Slavonic) University*

ПРАВО НА СВОБОДУ СОБРАНИЙ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ И В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ (СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ)

ՀԱՎԱՔՆԵՐԻ ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԵՎ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԴԱՇՆՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ (ՀԱՄԵՄԱՏԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆ)

RIGHT TO FREEDOM OF ASSEMBLY IN REPUBLIC OF ARMENIA AND RUSSIAN FEDERATION (COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS)

В обществе, где такие идеологии, как гуманизм, демократия, правовое государство являются основой общественного и государственного строя, право человека на свободу собраний является необходимой свободой, без эффективной реализации которого невозможно представить настоящее гражданское общество в рамках демократии и верховенства права. Право на свободу собраний предусматривается Международным биллем по правам человека и Европейской конвенцией о защите прав человека и основных свобод. Республика Армения и Российская Федерация как страны, проводящие имплементацию международно-правовых норм, также признали права и свободы человека, предусмотренные Международным биллем по правам человека и Европейской конвенцией о защите прав человека и основных свобод. Согласно ст. 20, части 1-ой, Всеобщей декларации прав человека, каждый человек имеет право на свободу мирных собраний и ассоциаций¹. Согласно ст. 21 Международного пакта о гражданских и политических правах, признается право на мирные собрания, и пользование этим правом не подлежит никаким ограничениям, кроме тех, которые налагаются

¹ Всеобщая декларация прав человека 1948 года // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml (08.09.2021г.)

в соответствии с законом и которые необходимы в демократическом обществе в интересах государственной или общественной безопасности, общественного порядка, охраны здоровья и нравственности населения или защиты прав и свобод других лиц². Согласно ст. 11, части 1-ой, Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод, каждый имеет право на свободу мирных собраний и на свободу объединения с другими, включая право создавать профессиональные союзы и вступать в таковые для защиты своих интересов³. Исходя из того, что Армения и Россия являются странами, несущими международные обязательства по признанию, обеспечению и гарантированию прав и свобод человека, то в рамках права на свободу собраний на эти две страны также возложена обязанность по обеспечению эффективных правовых механизмов для реализации права на свободу собраний.

Сравнительный правовой анализ установленной законодательной терминологии России и Армении по праву на свободу собраний позволяет сделать вывод о том, что некоторые юридические термины более точно указаны в Федеральном законе «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях, пикетированиях» Российской Федерации, в то время, как закон «О свободе собраний» Республики Армения не предусматривает дефиниции к определениям разновидностей публичных мероприятий, а предусматривает лишь определение понятия «собрание».

При этом необходимо также подчеркнуть, что в российском законодательстве некоторые законодательные дефиниции установлены отдельной статьей, то есть в общих положениях закона предусматривается норма-дефиниция, которая по своей сути не является «правилом поведения», то есть не отвечает всем признакам правовой нормы, но является нормативным предписанием или, так называемым, «ключом» к правильному толкованию терминологии, далее используемой в законе.

Исходя из того, что законодательные дефиниции осуществляют три функции – познавательная функция, интерпретационная функция и предписывающая функция – считаем необходимым подчеркнуть то, что подход российского законодателя, который опирается на установление отдельной статьей законодательных дефиниций, считаем более приемлемым. Законодательный орган Республики Армения, не предусматривая необходимых дефиниций в законе, фактически лишил правообладателя знаний о понятиях, употребляемых в законе. С другой стороны, законодательные дефиниции необходимы также для того, чтобы то или иное понятие не вызывало противоречивые толкования в правоприменительной практике. Считаем, что необходимо предусмотреть дефиниции, устанавливающие формы публичных собраний также в армянском законе, так как такая норма-дефиниция позволит армянскому правоприменителю легко определить форму того или иного собрания, например, демонстрация, шествие, митинг флешмоб или иное.

Согласно ст. 2 Федерального закона Российской Федерации «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях, пикетированиях», публичные мероприятия бывают следующих форм: собрание, митинг, демонстрация, шествие, пикетирование. Данной статьей установлены определения к перечисленным формам публичных мероприятий, то есть данная статья явля-

² Международный пакт о гражданских и политических правах 1966 года // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml (08.09.2021г.)

³ Европейская конвенция по правам человека // https://www.echr.coe.int/documents/convention_rus.pdf (08.09.2021г.)

ется нормой-дефиницией. Считаем важным подчеркнуть, что закон «О свободе собраний» Республики Армения не предусматривает такой формы публичного мероприятия, как пикетирование. Пикетирование есть форма публичного выражения мнений, осуществляемого без передвижения и использования звукоусиливающих технических средств путем размещения у пикетируемого объекта одного или более граждан, использующих плакаты, транспаранты и иные средства наглядной агитации, а также быстровозводимые сборно-разборные конструкции⁴. Исходя из того, что одиночный пикет не может рассматриваться как собрание или «скопление людей» и не может вкладываться в логику закона РА «О свободе собраний», предлагаем установить определение «групповой пикет», которое может рассматриваться как одна из форм собраний.

Считаем важным также поднять вопрос о такой форме публичного мероприятия, как политический флешмоб. Проблема состоит в том, что в наше время политические флешмобы в своей разнообразной форме проявления стали довольно популярными в качестве одной из возможностей выражения политического мнения, однако, такая форма публичного мероприятия не установлена законами РА и РФ. Если обратиться к толковому современному словарю, то флешмоб – это заранее спланированная массовая акция, в которой большая группа людей появляется в общественном месте, выполняет заранее обговоренные действия (сценарий) и затем расходится⁵. Считаем, что ст. 2 Федерального закона Российской Федерации «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях, пикетированиях» необходимо дополнить указанным понятием, как еще одной современной формой публичного мероприятия.

Право на свободу мирных собраний имеет свой субъективный состав, то есть законами как Армении, так и России установлены субъекты данного права. Различие в субъективном составе права на свободу мирных собраний состоит в том, что в Армении таким правом обладают граждане РА, иностранные граждане и лица без гражданства (ст. 44 Конституции РА и ст. 6 закона РА «О свободе собраний»), в то время как в России таким правом обладают лишь граждане России (ст. 31 Конституции РФ и ст. 6 Федерального закона Российской Федерации «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях, пикетированиях»). Положительная направленность российского закона заключается в том, что строго установлен перечень прав и обязанностей участников публичного мероприятия. Такой подход российского законодателя позволяет более точно определить правовой статус участника публичного мероприятия. Считаем, что аналогичная правовая норма, устанавливающая правовой статус участника публичного мероприятия должна быть предусмотрена также армянским законом, так как ст. 30 закона РА «О свободе собраний» устанавливает обязанности участника, но не устанавливает перечень его прав, то есть правил допустимого поведения. Считаем, что для более эффективной реализации права на организацию и участия в публичных собраниях необходимо также предусмотреть перечень прав, которыми организатор и участник публичного собрания могут пользоваться. Так, например, согласно части 2-ой статьи 6 Федерального закона Российской Федерации «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях, пикетированиях» участники публичного мероприятия имеют право участвовать в обсуждении и принятии решений, иных

⁴ Федеральный закон Российской Федерации «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях, пикетированиях», ст. 2 (ред. от 30.12.2020) / <http://www.consultant.ru/>

⁵ Толковой онлайн-словарь / <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/11636> (24.09.2021)

коллективных действиях в соответствии с целями публичного мероприятия, имеют право использовать при проведении публичного мероприятия различную символику и иные средства публичного выражения коллективного или индивидуального мнения, а также средства агитации, которые не запрещены законодательством Российской Федерации, имеют право принимать и направлять резолюции, требования и другие обращения граждан в органы государственной власти и органы местного самоуправления, общественные и религиозные объединения, международные и иные органы и организации. Считаем, что перечень указанных прав действительно необходим для эффективной реализации права на свободу мирных собраний, так как все указанные права направлены на полное установление правового статуса участника публично мероприятия, и только с таким правовым статусом участник собрания становится менее уязвимым для незаконного и произвольного привлечения его к административной ответственности за активность в том публичном мероприятии, которое имеет определенную политическую направленность, то есть органы публичной власти тем самым ограничиваются в противоправном подавлении активного участия участника публичного собрания, и также приобретают позитивную обязанность обеспечивать и гарантировать не только право на мирные собрания абстрактно и обобщенно, но и приобретают позитивную обязанность обеспечивать и гарантировать конкретные права участников публичного собрания в процессе участия в публичном мероприятии. Если закон предусматривает право участников собрания на принятие и направление резолюций, требований и других обращений в органы государственной власти, то такое их право, с другой стороны, обязывает государственную власть принимать такие резолюции, письменно выраженные требования или другие обращения участников собрания, которые могут также и иметь определенную политическую направленность и, потому, быть игнорированными со стороны государственной власти. Такие резолюции, требования и иные обращения могут приниматься участниками в процессе публичного мероприятия посредством коллективных обсуждений и согласований и, потому считаем необходимым признание и закрепление прав участников публичного собрания на уровне позитивного права, на уровне закона. Исходя из того, что закона РА «О свободе собраний» статьей 30-ой устанавливает лишь обязанности участника собрания и не предусматривает его права, считаем необходимым ввести изменения в данную статью и в новой редакции статьи установить также такие права участника собрания, как, например, право на участие в обсуждении и принятии решений, иных коллективных действиях в соответствии с целями собрания, право использовать при проведении публичного мероприятия различную символику и иные средства публичного выражения коллективного или индивидуального мнения и другие права. Целью предлагаемого изменения является установление более полного правового статуса участника публичного собрания.

Одним из важнейших обязанностей публичной власти в сфере обеспечения эффективной реализации права на свободу мирных собраний является законодательное установление правовых гарантий реализации права на проведение публичного мероприятия. Тут, важно подчеркнуть, что Федеральный закон Российской Федерации «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях, пикетированиях» отдельной главой устанавливает гарантии реализации права на проведение публичного мероприятия. Так, согласно ст. 19 указанного закона решения и действия (бездействие) органов государственной власти, органов местного

самоуправления, общественных объединений, должностных лиц, нарушающие право граждан на проведение публичного мероприятия, могут быть обжалованы в суд в порядке, установленном законодательством Российской Федерации. Считаем, что наличие такой правовой нормы является дополнительным правовым гарантом для реализации конституционного права на свободу собраний и подобная правовая норма должна быть предусмотрена также в армянском законе «О свободе собраний».

Основываясь на изложенном выше сравнительно-правовом анализе, предлагаем дополнить закон РА «О свободе собраний» нормой-дефиницией, которой будут предусмотрены такие формы публичного собрания, как шествия, демонстрации, митинги, групповые пикеты и флешмобы.

Предлагаем дополнить закон РА «О свободе собраний» соответствующей статьей:

Статья 2.1. Основные понятия.

Для целей настоящего закона используются следующие основные понятия:

1) собрание – совместное присутствие людей в специально отведенном или приспособленном для этого месте с целью коллективного обсуждения и представления каких-либо общественно значимых вопросов;

2) митинг – массовое присутствие людей в определенном месте для публичного выражения общественного мнения по поводу актуальных проблем преимущественно общественно-политического характера;

3) демонстрация – организованное публичное выражение общественных настроений группой людей с использованием во время передвижения, в том числе на транспортных средствах, плакатов, транспарантов и иных средств наглядной агитации;

4) шествие – массовое прохождение людей по определенному маршруту в целях привлечения внимания к каким-либо проблемам;

5) групповое пикетирование – форма публичного выражения мнений, осуществляемого без передвижения и использования звукоусиливающих технических средств путем размещения у пикетируемого объекта группы людей, использующих плакаты, транспаранты и иные средства наглядной агитации, а также быстровозводимые сборно-разборные конструкции;

6) флешмоб – заранее спланированная массовая акция, в которой группа людей появляется в общественном месте, выполняет заранее оговорённые действия (сценарий) и затем расходится.

Предлагаем также ст. 30 закона РА «О свободе собраний» изменить следующим образом:

Статья 30. Права и обязанности участника собрания.

1. Участники собрания имеют право:

1) участвовать в обсуждении и принятии решений, в иных коллективных действиях в соответствии с целями собрания;

2) использовать при проведении публичного мероприятия различную символику и иные средства публичного выражения коллективного или индивидуального мнения, а также средства агитации, не запрещенные законодательством Республики Армения;

3) принимать и направлять резолюции, требования и другие обращения граждан должностным лицам, в органы государственной власти и органы местного самоуправления, общественные и религиозные объединения, международные и иные органы и организации.

2. Участники собрания обязаны:

- 1) не носить при себе оружия или используемых в качестве оружия предметов в ходе собрания;
- 2) выполнять указания руководителя, распорядителя собрания относительно соблюдения порядка и правил;
- 3) воздерживаться от таких действий, которые направлены на препятствование нормальному ходу собрания;
- 4) немедленно покинуть место собрания в случае удаления с собрания;
- 5) немедленно покинуть место собрания в случае прекращения собрания;
- 6) не препятствовать свободному входу в здания, строения или другие территории, находящиеся в месте проведения собрания или прилегающие к нему, и не препятствовать свободному выходу из них.

Предлагаем также дополнить закон РА «О свободе собраний» соответствующей статьей:

Статья 34.1. Обжалование решений и действий (бездействия), нарушающих право граждан на проведение собрания.

Решения и действия (бездействие) органов государственной власти, органов местного самоуправления, общественных объединений, должностных лиц, нарушающие право граждан на проведение публичного мероприятия, могут быть обжалованы в суд в порядке, установленном законодательством Республики Армения.

Ամփոփում: Հավաքների ազատության իրավունքի արդյունավետ իրագործումը ժողովրդավարական, իրավական պետության կենսագործունեության և զարգացման անհրաժեշտ նախապայմանն է: Հավաքների ազատության իրավունքի կարևորությունն ար-տահայտվում է նրանում, որ այն թույլ է տալիս մարդուն արտահայտել իր քաղաքական կամքն ու քաղաքական դիրքորոշումը, դրանով իսկ ազդել հանրային իշխանության կողմից որոշումների կայացմանը: Հավաքների ազատության իրավունքը նախատեսվում է ինչպես Հայաստանի Հանրապետության, այնպես էլ Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրությամբ: Սույն հետազոտության խնդիրն է ներկայացնել հավաքների ազատության իրավունքի ոլորտում Հայաստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության օրենսդրության դրական ուղղվածությունները և տարբերությունները: Հոդվածում ներկայացված են Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրական փոփոխության առաջարկներ:

Annotation. Realization of the right to freedom of assembly is a necessary factor for the formation, functioning and development of a democratic state governed by the rule of law. The importance of this right lies in the fact that this kind of freedom provides an opportunity for citizens to express their political views and through them reflect their political will, which, based on the principles of democracy, must be taken into account by public authorities. The right to freedom of assembly is provided for by both Constitution of Republic of Armenia and Constitution of Russian Federation. The objective of this article is to identify legal problems related to the exercise of the right to freedom of assembly in Russia and Armenia. This study presents some proposals for legislative changes aimed at improving the legislation on freedom of peaceful assembly in Armenia.

Ключевые слова: публичные мероприятия, собрание, митинг, шествие, демонстрация, пикетирование.

Բանալի բառեր - հանրային միջոցառում, հավաք, միտինգ, երթ, պիկետ, դեմոնստրացիա:

Key words: public events, protests, procession, demonstration, picketing, flash mob.

И. Нерсисян – преподаватель Ширакского государственного университета, аспирант 3-го курса кафедры конституционного права и теории права ИПП РАУ, эл. почта: nersesyan-1994@bk.ru.

Статья представлена в редакцию 12.10.2021 г., отправлена на рецензию 12.10.2021 г., рецензент – доктор юридических наук, доцент, ректор Гаварского государственного университета Акобян Рузанна Хачиковна, принята к печати 16.11.2021 г.

ՆԱԻՐԻ ՍԱՐԳՍՅԱՆ
«Աուդիտորների Պալատ» ՀԿ – Նախագահ

NAIRI SARGSYAN
“Chamber of Auditors” PO President

НАИРИ САРГСЯН
Председатель ОО «Палата Аудиторов»

ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՁԵՎԵՐԸ, ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ ԵՎ ՄԵԹՈՂՆԵՐԸ

LEGAL FORMS, TYPES AND METHODS OF TAX CONTROL

ПРАВОВЫЕ ФОРМЫ, ВИДЫ И МЕТОДЫ НАЛОГОВОГО КОНТРОЛЯ

Ֆինանսական վերահսկողության համատեքստում հարկային վերահսկողության տեսակների, ձևերի ու մեթոդների հարաբերակցության և սահմանազատման հիմնախնդիրները ֆինանսական իրավունքի գիտության ոլորտում շարունակում է մնալ վիճելի: Իրավաբանական գրականության էջերում մի շարք հեղինակների կողմից նախնական, ընթացիկ և հետագա վերահսկողությունը քննարկվում է կամ որպես վերահսկողության ձև, կամ՝ տեսակ: Նման տերմինաբանական տարբերությունները հատկանշական են նաև այնպիսի հասկացությունների մեկնաբանման համար, ինչպիսիք են փաստաթղթային և փաստացի վերահսկողությունը: Տարբեր գիտնականների մեկնաբանությամբ վերստուգումը, գնումը և թեմատիկ ստուգումը հանդիսանում են վերահսկողության մեթոդներ, տեսակներ կամ ձևեր¹:

Հարկային վերահսկողության ռացիոնալ կազմակերպման կարևոր պայման է վերջինիս գիտական հիմնավորված դասակարգման մշակումը: Գիտական և գործնական խնդիրներից կախված դասակարգման հիմքում կարող են դրվել տարբեր չափորոշիչներ՝ սուբյեկտների վերահսկողության բնույթը, դրանց խնդիրները, վերահսկողական գործունեության բովանդակությունը, վերահսկողական իրավասությունների բնույթը, վերահսկողության սուբյեկտի ու վերահսկվող օբյեկտի փոխհարաբերությունների բնույթը, կառավարման ոլորտի առանձնահատկությունները, որոնց հիման վրա անց է կացվում վերահսկողությունը, ինչպես նաև վերահսկողության իրավական հետևանքները:

Հիմնախնդրի բացահայտման նպատակով անդրադառնանք ըստ ժամկետի իրականացվող հարկային վերահսկողության բնույթին: Հարկային վերահսկողություն անցկացնելու ժամանակի վերաբերյալ հեղինակները առանձնացնում են նախնական, ընթացիկ և հետագա

¹ Грачева Е.Ю., Проблемы правового регулирования государственного финансового контроля. М.: Юрисприденция, 2000, էջ 118-119; Кучеров И.И., Налоговое право России: Курс лекций. М., 2001, էջ 188; Ն. Գ. Սուրիապյան, Ֆինանսական իրավունք, Ե., 2020, էջ 145:

հարկային վերահսկողությունները:

Նախնական վերահսկողությունն անց է կացվում մինչև կոնկրետ հարկի գծով հաշվետու ժամանակաշրջանը կամ մինչև հարկ վճարողին, հարկային գործակալին, կամ այլ պարտավորված անձին հարկային արտոնություններ տրամադրելը, ինչպես նաև մինչև վճարման ժամկետների փոփոխությունը: Հարկային վերահսկողության տվյալ տեսակը կապված է առավելապես կազմակերպությունների և ֆիզիկական անձանց հաշվառման, հաշվապահական կամ այլ հաշվառման փաստաթղթերի վարման ճշտության ստուգումների, հարկերի ու գանձումների մասին օրենսդրության հիմնական դրույթները բնակչությանը իրազեկելու և այլ պայմանների հետ: Նախնական վերահսկողությունն ուղղված է իրավախախտումների կանխմանը, նպաստում է ֆինանսական կարգապահության ամրապնդմանը:

Մի շարք արտասահմանյան երկրների պրակտիկայում աճել է նախնական հարկային վերահսկողության դերը և ապացուցվել է դրա արդյունավետությունը: Լայն տարածում է ստացել անհատական հարկային ծանուցումների առաքումը, վճարման ամսաթվի հաստատումը և այլն: Շվեդիայում, օրինակ, գործնականում կիրառվում է հարկային վերահսկողության մարմնի կողմից նախնական որոշման տրամադրումը, որում սահմանվում է հարկ վճարողների նախնական որոշումների գծով հարկային պարտավորությունների չափը²: Տվյալ դեպքում հարկ վճարողը կարող է մինչև գործարքի կատարումը դատարանում բողոքարկել հարկային մարմնի որոշումը:

Ընթացիկ (օպերատիվ) վերահսկողությունը անց է կացվում հաշվետու ժամանակաշրջանի ընթացքում և ուղղված է հարկային ու այլ պարտադիր վճարների ժամանակին հայտարարագրման և վճարման ու դրա ճշտության բացահայտմանը: Վերահսկողության տվյալ տեսակը հիմնվում է առաջնային փաստաթղթերի ուսումնասիրման, հաշվապահական և հարկային հաշվառումների իրականացման, գույքագրումների և այլնի վրա: Վերահսկողության տվյալ տեսակը վերահսկող մարմիններին թույլ է տալիս արագ արձագանքել հարկ վճարողի ֆինանսական գործունեության փոփոխություններին, կանխել հարկային օրենսդրության խախտումները:

Հետագա հարկային վերահսկողությունը սկսվում է հաշվետու հարկային ժամանակաշրջանի ավարտից հետո ֆինանսա-տնտեսական գործունեության ստուգմամբ և ուղղված է այն խախտումների բացահայտմանը, որոնք չէին հայտնաբերվել և կանխվել նախնական և ընթացիկ վերահսկողության ժամանակ: Այդպիսի վերահսկողությունը իրականացվում է հարկ վճարողի կողմից ներկայացված հարկի հաշվարկի և վճարման համար հիմք ծառայող հարկային հայտարարագրերի և փաստաթղթերի, ինչպես նաև հարկ վճարողի գործունեության մասին հարկային մարմնի մոտ եղած այլ փաստաթղթերի հիման վրա: Հետագա հսկողության անցկացման ձևերին կարելի է դասել ներքին (կամերալ) և արտագնա հարկային ստուգումները, շահույթ ստանալու համար օգտագործվող հարկ վճարողի տարածքների զննումը: Հետագա վերահսկողությունը այսօր գերակա է հանդիսանում հարկային մարմինների գործունեության մեջ և ընդգրկում է հարկային վերահսկողության բոլոր ձևերը:

Հարկային վերահսկողության՝ գոյություն ունեցող դասակարգումը որոշ հեղինակներ առաջարկում են լրացնել օպերատիվ և պարբերական վերահսկողությամբ՝ կախված կատարման ժամկետներից: Օպերատիվ վերահսկողությունը իրականացվում է հաշվետու ամսվա ընթաց-

² Паскачев А.Б., Кашин В.А., Швеция: опыт налогового администрирования// Налоговая политика и практика, 2004, N 3, էջ 32:

քում՝ վերահսկվող գործընթացի, գործառույթի կամ գործողության ավարտից հետո: Պարբերական վերահսկողությունը անց է կացվում որոշակի հաշվետու ժամանակաշրջանի համար: Այդպիսի ստուգման խնդիրն է պարզել հարկային պարտավորությունների կատարման վիճակը, բացահայտել ստուգվող օբյեկտի ֆինանսատնտեսական գործունեության օրինականությունը հայտնաբերել թերությունները և միջոցներ ձեռնարկել դրանց վերացման համար: Հարկային վերահսկողության այդպիսի բաժանումը համադրելի է հարկային ստուգումների տեսակների հետ: Կարծում ենք այս հեղինակների կողմից առաջարկված օպերատիվ վերահսկողության սահմանումը համապատասխանում է կամերալ հարկային ստուգման հատկանիշներին, իսկ պարբերականն իր խնդիրներով նման է արտագնա ստուգմանը³:

Հարկային վերահսկողության գործնական արդյունքների հիման վրա կարելի է առանձնացնել նաև հորիզոնական և ուղղահայաց հարկային վերահսկողությունը:

Հորիզոնական վերահսկողության տակ հասկացվում է օրենսդիր իշխանության վերահսկողությունը գործադիր իշխանության գործունեության նկատմամբ՝ հարկային օրենսդրության կատարման ուղղությամբ: Այդ վերահսկողությունը իր բնույթով պառլամենտական է: Հարկային վերահսկողության նշված տեսակի օբյեկտ է հանդիսանում հարկային ռեսուրսների բյուջե մոբիլիզացնելու ուղղությամբ ՀՀ հարկային ծառայության մարմինների գործունեությունը, ինչպես նաև հարկային օրենսդրության նախագծերի, որոշումների, հրամանների և մեթոդական հրահանգների մշակման ուղղությամբ ՀՀ Կառավարության և Պետական եկամուտների կոմիտեի գործունեությունը: Ուղղահայաց վերահսկողությունը կարելի է բաժանել երկու մասի՝ առաջին հերթին, հարկ վճարողների կողմից հարկերի ճշգրիտ հաշվարկման և բյուջե վճարման հարկային մարմինների կողմից անմիջական վերահսկողություն և երկրորդ, վերադաս հարկային մարմինների կողմից հարկային ծառայության ավելի ցածր օղակի աշխատանքի վերահսկողություն:

Տեղեկությունների և տվյալների ստացման աղբյուրներից կախված հարկային վերահսկողությունը կարելի է բաժանել փաստաթղթավորված և փաստացի հարկային վերահսկողություն: Փաստաթղթավորված հարկային վերահսկողությունը բնութագրվում է փաստաթղթերի ձևական, տրամաբանական և թվաբանական ստուգմամբ, փաստաթղթերում արտահայտված տնտեսական գործառնությունների իրավաբանական գնահատման, հակընդդեմ ստուգմամբ և վերլուծությամբ: Փաստացի հարկային վերահսկողությունը իրականացվում է դրա անմիջական անցկացման ընթացքում՝ այն է հաշվառման կանգնելը, փաստաթղթերի ստացումը, գույքագրված գույքի հաշվարկը, կշռումը, չափագրումը, փորձաքննության անցկացումը: Այս խմբին կարելի է ավելացնել նաև հակընդդեմ հարկային վերահսկողությունը, որի ընթացքում, տեղի է ունենում պարտավորված անձանց գործողությունների մասին նրանց գործակալների, բանկերի և երրորդ անձանց կողմից տեղեկատվության ստացումը: Հակընդդեմ հարկային վերահսկողության առանձնացումը որպես ինքնուրույն տեսակ օրենսդրությամբ ամրագրված չէ, հետևաբար, առաջարկվում է հակընդդեմ ստուգումը անցկացնել միայն կամերալ և արտագնա ստուգումների ժամանակ:

Կախված հարկային վերահսկողության միջոցառումների անցկացման տեղից, առանձնացվում է արտագնա հարկային վերահսկողությունը, որը անց է կացվում ըստ հարկ վճարողի գտնվելու վայրի: Համեմատության կարգով նշենք, որ կամերալ հարկային վերահսկողու-

³ Տե՛ս մանրամասն, Ա. Հ. Խաչատրյան, Հարկային իրավունք, Ե., ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2003, էջ 305-308:

թյունը թույլ է տալիս հարկային մարմնի ժամանակի և ուժերի նվազագույն ծախսերով ստուգել ստուգվող անձի կողմից օրենսդրության պահանջների կատարումը հարկման ոլորտում: Արտագնա վերահսկողությունը թույլ է տալիս օգտագործել հատուկ միջոցներ և եղանակներ հարկային օրենսդրության դրույթների իրականացման ուղղությամբ, հարկ վճարողի գործունեության ավելի խորը վերլուծության համար⁴:

Ըստ ստուգվող անձի վերահսկվող գործունեության օբյեկտի հարկային վերահսկողությունը բաժանվում է համալիրի և թեմատիկի: Համալիր հարկային վերահսկողությունը ենթադրում է վերահսկվող անձի գործունեության որոշակի ժամանակաշրջանի համար հարկային օրենսդրության կատարման բոլոր հարցերի ամբողջ համալիրի հետազոտությունը կամ ենթադրում է կազմակերպության համալիր ստուգում՝ դրա բոլոր առանձնացված ստորաբաժանումների ստուգման հետ միասին: Թեմատիկ (հատուկ կամ ընտրովի) հարկային վերահսկողությունը իրենից ներկայացնում է վերահսկվող անձի որոշակի հարկերի (օրինակ, միայն հանրապետական, միայն տարածաշրջանային կամ միայն տեղական հարկերի ու գանձումների, միայն ուղղակի կամ անուղղակի հարկերի և այլն) վճարման կամ հարկային օրենսդրության կատարման առանձին հարցերի գծով գործունեության ստուգման իրականացում:

Ըստ վերահսկողական միջոցառումների բնույթի՝ առանձնացնում են պլանային և հանկարծակի հարկային վերահսկողությունները: Պլանային վերահսկողությունը անց է կացվում ստուգումների անցկացման եռամսյակային պլանների հիման վրա: Նպատակահարմար է ստուգումների պլանում հարկ վճարողի ներգրավումը անց- կացնել՝ ելնելով հարկ վճարողի մասին գոյություն ունեցող ամբողջ տեղեկատվության վերլուծության արդյունքներից (սկսած հաշվապահական հաշվետվությունից ու հարկային հաշվարկներից մինչև իրավապահ պետական իշխանության մարմիններից, զանգվածային լրատվության միջոցներից և այլնից ստացված տեղեկատվությունը), ինչը հիմք է տալիս ենթադրելու հարկային օրենսդրության տարբեր տեսակի խախտումների առկայության մասին: Հանկարծակի վերահսկողությունն անց է կացվում միայն անհրաժեշտության դեպքում: Օրինակ, հարկային իրավախախտման կատարման փաստի հաստատման նպատակով, որը կարող էր սովորական ստուգման ժամանակ թաքցվել:

Ըստ անցկացման պարբերականության՝ հարկային վերահսկողությունը կարելի է բաժանել սկզբնականի և կրկնակի: Որպես սկզբնական վերահսկողություն կարելի է ընդունել օրացուցային տարվա ընթացքում հարկ վճարողի նկատմամբ հարկային մարմնի կողմից առաջին անգամ անցկացվող միջոցառումները տարբեր հարկերի գծով և տարբեր ժամանակաշրջանների համար: Կրկնակի վերահսկողությունը տեղի է ունենում այն դեպքերում, երբ օրացուցային տարվա ընթացքում անց են կացվում երկու և ավելի արտագնա հարկային ստուգումներ միևնույն հարկերի գծով ու միևնույն ժամանակաշրջանի համար:

Հակային վերահսկողության գործնական ունակությունները վկայում են, որ ըստ հարկային վերահսկողություն անցկացնող սուբյեկտների կարելի է տարբերակել հարկային, ֆինանսական, մաքսային մարմինների, ինչպես նաև հարկ վճարողի կողմից ինքնուրույն իրականացվող ներքին հարկային վերահսկողություն: Չնայած նման դասակարգումը օրենսդրական հիմքեր չունի, սակայն հարկային վերահսկողության իրականացման իրավասություններով են օժտված ֆինանսահարկային մարմինները: Այսօր մաքսային և ֆինանսական մարմիններն

⁴ Տե՛ս մանրամասն, Գ. Ա. Սուրիսյան, Ա. Հ. Օսիկյան, Ն. Գ. Սուրիսյան, Հարկային իրավունք, նշվ. աշխատություն, էջ 149-150:

ելնելով պետական բյուջեն համալրելու նպատակներից, նույնպես պետք է դիտարկել որպես հարկային վերահսկողության մարմիններ: Որպես դասակարգման խումբ հարկ վճարողի ներքին վերահսկողության առանձնացումը հաստատում է, որ հարկային վերահսկողությունը հանդիսանում է պետական ֆինանսական վերահսկողության տարատեսակ:

Այսօր արդիական է հարկային օրենսդրության ոլորտում խոշոր հարկ վճարողների իրավական կարգավիճակի առանձնահատկությունների ամրագրումը: Ներկայումս հարկերի ու գանձումների մասին օրենսդրությամբ ամրագրված չէ «խոշոր հարկ վճարող» հասկացությունը: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ մի շարք պետությունների նորմատիվաիրավական ակտերում սահմանված են հարկ վճարողների նշված դասի հատկանիշները, որոշված են նրանց հարկային վերահսկողության անցկացման յուրահատկությունը: Հաշվի առնելով հատուկ կարգավիճակը, որով օժտված են խոշոր հարկ վճարողները, կախված վերահսկվող անձանց բնութագրից, առաջարկում ենք ՀՀ հարկային օրենսդրությամբ ամրագրել հարկային վերահսկողության տեսակների դասակարգումն ըստ կազմակերպությունների: Այդպիսի հիմքերով հարկային վերահսկողությունը կարելի է դասակարգել.

- ա) կազմակերպությունների,
- բ) խոշոր հարկ վճարողների,
- գ) անհատ ձեռնարկատերերի,
- դ) անհատ ձեռնարկատերեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձանց հարկային վերահսկողության:

Հարկային իրավունքի տեսության համար կարևոր է հարկային վերահսկողության ձևի հիմնախնդրի բացահայտումը: Կարծում ենք հարկային վերահսկողության ձևը իրենից ներկայացնում է վերահսկողական գործողությունների կոնկրետ արտահայտության և կազմակերպման միջոց: Հարկային վերահսկողության ձևը, ինչպես նաև ցանկացած այլ ձև, սահմանվում է նրա բովանդակությամբ և արտահայտում է վերահսկողության էությունը: Վերահսկողություն, «ձևն» օգտագործվում է նաև բովանդակության արտաքին սահմանի ներքին կառուցվածքի իմաստով, ինչպես նաև բովանդակության տեսակների բնութագրման համար: Ձևի ու բովանդակության դիալեկտիկական ենթադրում է դրանց հարաբերական ինքնուրույնությունը: Ձևն ու բովանդակությունը արտահայտում են իրական վերահսկողության տարբեր կողմերը: Բովանդակություն կատեգորիան պատասխանում է այն հարցին, թե ինչից է բաղկացած երևույթը զարգացման տվյալ փուլում, ինչպիսի տարրեր են բնութագրում երևույթը կամ առարկան: Ձևի կատեգորիան ենթադրում է պատասխան այն հարցին, թե ինչպիսին է այդ բովանդակության ներքին կազմակերպումը, կառուցվածքը, ինչպիսիք են նրա արտաքին դրսևորումները, ինչ կոնկրետ ուղղություններով են հանդես գալիս տվյալ բովանդակության համար որոշիչ տարրերը: Հետևաբար, հարկային վերահսկողության ձևը իրենից ներկայացնում է բովանդակության արտահայտման միջոց:

Հարկային իրավական գրականության մեջ մի շարք իրավագետներ հարկային վերահսկողության ձևերի քննարկման հետ միասին, որպես հարկային վերահսկողության արտաքին արտահայտություն, վերլուծում են նաև դրա իրավական բնույթը: Հարկային վերահսկողության ձևը, որպես կոնկրետ բովանդակության արտաքին դրսևորում, արտահայտվում է առաջին հերթին օբյեկտիվ իրականության փաստերի հաստատման մեջ, այս կամ այն հնարքների ու միջոցների կիրառմամբ, կոնկրետ գործողությունների կատարման, ինչպես նաև դրա ար-

ոյունքներն ամրագրող հարկային վերահսկողության փաստաթղթերում⁵:

Հիշատակված հիմնախնդիրների շուրջ մի շարք հեղինակներ վերահսկողության ձևերի տակ հասկանում են դրա տեսակները՝ կախված վերահսկողական գործողությունների իրականացման ժամանակից և պնդում են, որ հարկային վերահսկողության ձևը արտահայտում է վերահսկողական գործընթացի բովանդակությունը:

Իրավագետների մեկ այլ խումբ հարկային վերահսկողության ձևի բովանդակության բաղադրիչներ են համարում «վերստուգումը, ստուգումը, հսկումը»: Ենթադրվում է, որ «վերստուգումն ու հսկումը չեն կարող լինել վերահսկողության ձևեր: Հարկային վերահսկողության օբյեկտ են հանդիսանում հանրային բնույթի դրամական հարաբերությունները, որոնց համար հատկանշական չէ վերստուգմամբ ընդգրկվող որևէ «գործունեություն»: Առավել ևս վերստուգումը, զննումը, թեմատիկ ստուգումը, որոնք կիրառվում են գործնականում, պետք է համարել վերահսկողության մեթոդներ: Այդ հասկացությունները հաճախ օգտագործվում են որպես փոխկապված կատեգորիաներ: Շատ իրավաբաններ երբեմն վերահսկողության ձևերը մեկնաբանում են որպես վերահսկողության մեթոդների գումարելիներ, մյուսների կարծիքով՝ վերահսկողության մեթոդները դրված են ձևերի դասակարգման հիմքում:

Հարկային իրավական գրականության մեջ այլ կարծիքներ էլ են հայտնվում, ըստ որի հարկային ստուգումները հանդիսանում են հարկերի ու գանձումների մասին օրենսդրության կատարման վերահսկողության հիմնական ձև և դրանց անցկացման ժամանակ գործնականում օգտագործվում են հարկային վերահսկողության բոլոր թվարկված ձևերը⁶: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ «Հարկային վերահսկողության հիմնական ձև են հանդիսանում հարկային ստուգումները, որոնք թույլ են տալիս առավելապես ամբողջությամբ հետևել հարկ վճարողի կողմից իր պարտականությունների ժամանակին, ամբողջական և ճիշտ կատարմանը: Հարկային վերահսկողության մնացած ձևերն օգտագործվում են, որպես հարկային իրավախախտումների բացահայտման օժանդակ մեթոդներ, կամ էլ կարող են կիրառվել ստուգման ակտում պարունակվող հետևությունների ուղղությամբ ապացույցների հավաքագրման համար: Մասնավորապես, հարկային վերահսկողության այդպիսի օժանդակ ձևեր են փաստաթղթեր պահանջելը, հարկ վճարողներից կամ վկաներից բացատրությունների ստացումը, տարածքների և առարկաների զննումը, մասնագետների ներգրավումը, ֆիզիկական անձանց ծախսերի և եկամուտների տվյալների համադրումը, փորձաքննությունը, հարկ վճարողների հաշվառումը:

Վերահսկողական գործունեության բովանդակությունը և կոնկրետ ձևը շատ դեպքերում որոշվում են իրավասու վերահսկող մարմինների կողմից կիրառվող միջոցներով: Հարկային վերահսկողության ձևերն ու մեթոդներն անբաժանելի են: Հաճախ հարկային վերահսկողության կազմակերպման մեկ իրավական ձևի շրջանակում կարող են կիրառվել վերահսկողության տարբեր մեթոդներ, որոնք որոշ դեպքերում իրենց անվանմամբ համընկնում են հարկային օրենսդրությամբ սահմանված ձևի հետ: Հարկային կոնկրետ մեթոդի կիրառումը կախված է հարկային վերահսկողություն իրականացնող մարմինների իրավասությունից, լիազորությունների շրջանակից, որով պայմանավորված է վերահսկողության ձևը, նպատակը,

⁵ *Поролло Е.В.*, Налоговый контроль: принципы и методы проведения. М.: Гардарика, 1996, էջ 12:

⁶ *Михайлова О.Р.*, Выездная налоговая проверка как форма налогового контроля// Ваш налоговый адвокат, 2001, N 3, էջ 37:

վերահսկման օբյեկտը, ինչպես նաև վերահսկողության իրավական հիմքը⁷:

Այսօր, հարկային վերահսկողության մեթոդի գիտական սահմանման հարցում նույնպես չկա միասնական մոտեցում: Հաճախ հարկային վերահսկողության մեթոդների տակ հասկացվում է դրա իրականացման հնարքները, միջոցները կամ եղանակները: Կարծում ենք հարկային վերահսկողության մեթոդը ըստ էության համապատասխան բյուջե կամ արտաբյուջետային հիմնադրամներ հարկերի ու գանձումների ամբողջական և ժամանակին վճարման մասին օբյեկտիվ տվյալների հաստատման համար իրավասու մարմինների կողմից կիրառվող հնարքների ամբողջությունն է: Նշված սահմանումը արտահայտում է հարկային վերահսկողության մեթոդի որպես իրավական կատեգորիայի էությունը:

Գործնական ունակությունների արդյունքների հիման վրա առաջարկում ենք հարկային վերահսկողության բոլոր մեթոդները բաժանել երեք հիմնական խմբերի՝

- վերահսկողության օբյեկտների ուսումնասիրման համընդհանուր գիտական մեթոդաբանական հնարքներ (վերլուծություն, սինթեզ, մակաձում, արտաձում, համանմանություն, մաթեմատիկական մոդելավորում, վերացականացում, վիճակագրական մեթոդներ, տրամաբանական մեթոդ, համեմատական և այլ մեթոդներ),
- էմպիրիկ մեթոդական հնարքներ (գույքագրում, աշխատանքների վերահսկիչ չափումներ, ֆորմալ և թվաբանական ստուգումներ, հակընդդեմ ստուգում, հետադարձ հաշվարկի եղանակ, միատեսակ փաստերի համադրման մեթոդ, տրամաբանական ստուգում, սկանավորում, գրավոր և բանավոր հարցումներ, վկաների բացատրություններ, փաստաթղթերի ստուգում, առարկաների և փաստաթղթերի ուսումնասիրում, տարածքների և առարկաների զննում, փորձաքննություն և այլն),
- հարակից տնտեսական գիտությունների առանձնահատուկ միջոցների գործադրում (տնտեսական վերլուծության միջոցներ, տնտեսական-մաթեմատիկական մեթոդներ, հավանականությունների և մաթեմատիկական վիճակագրության տեսության մեթոդներ և այլն):

Իրավաբանական գրականության մեջ որոշ հեղինակներ վերահսկողության մեթոդական հնարքների թվին են դասում փաստաթղթերի ընթերցումը, գրավոր հարցումը, գործերի և փաստաթղթերի կնքումը, բնօրինակ փաստաթղթերի առհանումը: Կարծում ենք այս թվարկումը ավելի հաճախ ներառում է վերահսկողական գործողությունների առանձին տեսակներ, վերստուգիչ նյութերի ձևակերպման եղանակներ կամ վերստուգվող ձեռնարկության փաստաթղթերի պահպանության ապահովում, բայց ոչ վերահսկողության մեթոդական միջոցներ, որպիսիք գործնականում կարելի է դիտարկել որպես ուսումնասիրման միջոցներ:

Գիտական գրականության մեջ գոյություն ունեն նաև հարկային վերահսկողության մեթոդների այլ դասակարգումներ, ըստ որի, ելնելով վերահսկողության աղբյուրներից, առանձնացվում է վերահսկողության փաստաթղթային և փաստացի մեթոդները:

Փաստաթղթային հարկային վերահսկողության մեթոդներին են վերաբերում՝

1. փաստաթղթերի ձևական-տրամաբանական և թվաբանական ստուգումը, փաստաթղթերում արտահայտված տնտեսական գործառնությունների իրավաբանական գնահատականը,
2. հակընդդեմ ստուգում, որը հիմնվում է այն բանի վրա, որ ստուգվող գործառնությունը

⁷ Формы и методы налогового контроля. А.С. Кормилицын// Административное и муниципальное право. 2008. N 6, էջ 24:

իր արտահայտությունն է գտնում կազմակերպության, հարկային գործակալի նմանատիպ փաստաթղթերում և այլ փաստաթղթերում ու հաշվառման գրանցումներում,

3. տնտեսական վերլուծությունը:

Հարկային մարմինների գործնական աշխատանքների ուսումնասիրությունները վկայում են, որ հարկային վերահսկողության փաստացի մեթոդների թվին պետք է դասել նաև հարկ վճարողին հաշվառելը, բացատրությունների ստացումը, տարածքների տեսողական զննումը, վկաների հարցումը, փորձաքննությունը, մասնագետների ներգրավումը, ինչպես նաև կանխատեսումը, նախագգուշացումը, կանխումը և վերականգնումը, իսկ հարկադրանքի միջոցների կիրառումը՝ դիտարկել, որպես հնարավոր խախտումների ընդհանուր և մասնավոր նախականիման համալիր միջոցառումներ:

ՀՀ հարկային օրենսդրության ելակետային դրույթների վերլուծության և իրավաբանական գրականության մեջ գոյություն ունեցող տեսական դիրքորոշումների հիման վրա առաջարկում ենք.

- հարկային վերահսկողության ձևի տակ հասկանալ հարկերի ու գանձումների մասին օրենսդրության նորմերով սահմանված հարկային-վերահսկողական կոնկրետ խնդիրների կատարմանն ուղղված իրավասու մարմինների գործողությունների միասնական համակարգ,
- հարկային վերահսկողության մեթոդների տակ հասկանալ հարկային վերահսկողության այս կամ այն ձևերի իրացման ժամանակ իրավասու մարմինների կողմից օգտագործվող հնարքների ու միջոցների համակցություն:

ՀՀ հարկային օրենսդրության մեջ օգտագործվում է նաև «հարկային վերահսկողության միջոցառումներ» հասկացությունը և անհասկանալիորեն օրենսդրությամբ չի ամրագրվում «վերահսկողական միջոցառումներ» հասկացությունը: Ընդ որում, սույն հասկացությունը օգտագործվում է, որպես հարկային վերահսկողության ձևից ավելի նեղ գործողությունների շրջանակ, այն դեպքում, երբ վերջինս պարզ տրամաբանությամբ ներառում է ավելի շատ հարկային վերահսկողության ձևի բովանդակություն:

ՀՀ հարկային օրենսդրությամբ վերահսկողական միջոցառումները պետք է լուսաբանել, որպես պետական վերահսկողության մարմինների պաշտոնատար անձանց կողմից իրավաբանական անձի կամ անհատ ձեռնարկատիրոջ ֆինանսական պարտավորությունների կատարման ստուգման, անհրաժեշտ ուսումնասիրությունների, փորձարկումների, փորձաքննությունների, ստուգման արդյունքների ձևակերպման և վերահսկողական միջոցառումների անցկացման արդյունքներով միջոցներ ձեռնարկելու հետ կապված գործողությունների ամբողջություն: Կարծում ենք ՀՀ Հարկային օրենսգիրքը կարիք ունի վերահսկողական միջոցառումների հիշատակված բովանդակությամբ արձանագրման, որը պարզություն կմտցնի վերահսկողության տեսակների, ձևերի և մեթոդների միասնական լուսաբանումների հարցում:

Գիտական բացահայտումները հնարավորություն են ընձեռում վերահսկողության միջոցառումը սահմանել որպես հարկային մարմինների պաշտոնատար անձանց կոնկրետ նպատակով միավորված գործողությունների ամբողջություն՝ կապված կազմակերպության կամ անհատ ձեռնարկատիրոջ կողմից հարկերի ու գանձումների մասին օրենսդրության պահանջների կատարման (ստուգման, անհրաժեշտ ուսումնասիրությունների փորձաքննությունների) արդյունքների ձևակերպման գործողությունների համակարգ:

Այսպիսով, հարկային վերահսկողությունն իրականացվում է հարկային օրենսդրությամբ

սահմանված ձևերով, որոնք ներառում են վերահսկողական միջոցառումները, որոնցից յուրաքանչյուրը իրականացվում է այս կամ այն վերահսկողական մեթոդների օգտագործմամբ: Արտագնա հարկային ստուգման ժամանակ կարող են օգտագործվել այնպիսի հարկային-վերահսկողական միջոցառումներ, ինչպիսիք են առաջնային փաստաթղթերի ուսումնասիրումը, գույքագրումը, փորձաքննության անցկացումը և այլն:

Հարկային վերահսկողության արդյունավետությունը մեծ մասամբ կախված է վերահսկողության տեսակների, դրանց ձևերի, մեթոդների և միջոցառումների ճիշտ ընտրությունից: Դրանց օպտիմալ համակցությունները, թույլ են տալիս նվազագույն ուժերով հարկային վերահսկողությունն իրականացնելիս հասնել որակապես բարձր արդյունքների:

Annotation. Checking (auditing), as a generalization of the final results of financial control, is one of the most controversial issues in the theory of financial law having no full-fledged legislative regulation.

For the first time, the article attempts to reveal the legal peculiarities of financial checking (auditing), based on the analysis of the theory of financial law and legislation, distinguishing between the organizational and legal basis of internal and external checking (audits), defining the need for their legislative consolidation.

It is proposed, in the order of amendments, in the legal acts of organization and conduction of checking (auditing), to fix the peculiarities of legal regulation of certain branches of financial law which distinguish the specifics of the organization of financial checking (auditing) in the tax, banking and customs spheres.

Аннотация. Проверка как обобщение окончательных результатов финансового контроля – один из самых противоречивых вопросов теории финансового права, не имеющей полноценного законодательного регулирования.

В статье впервые на основе анализа и теории финансового права законодательства сделана попытка раскрыть правовые особенности финансового аудита, разграничить организационно-правовые основы внутреннего и внешнего аудита, определить необходимость проведения законодательной фиксации последнего.

Особенности правового регулирования отдельных подотраслей финансового права предлагается закрепить в порядке внесения изменений в правовые акты об организации и проведении проверок, которые разграничивают особенности организации финансовых проверок в сфере налогообложения, банковского дела и таможни.

Բանալի բառեր - հարկային հսկողություն, վերահսկողություն, նախնական, հաջորդող, ընթացիկ, հարկային գործողություն, հարկային միջոցառում, փաստաթղթային ստուգում, վերագրում:

Keywords: tax control, control, preliminary, subsequent, current, tax action, tax measure, documentary check, attribution.

Ключевые слова: налоговый надзор, контроль, исходный, следующий, текущий, налоговое действие, налоговая мера, проверка документов, атрибуция.

Ն. Սարգսյան - «Աուդիտորների Պալատ» ՀԿ-Նախագահ, էլ հասցե՝ nsargsyan@auditors.am:

Ներկայացվել է խմբագրության 28.10.2021 թ., տրվել է գրախոսության 28.10.2021 թ., երաշխավորվել է ՀՊՏՀ «Հասարակագիտության» ամբիոնի դոցենտ, ի.գ.թ. Գ. Ա. Սուքիասյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 16.11.2021 թ.:

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

ՄԱՆԵ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ

*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի 2-րդ կուրսի ուսանող,
ՀՀ փոխվարչապետի օգնական*

MANE MARKOSYAN

*YSU, Faculty of Law, 2nd year Master student,
Assistant to Deputy Prime Minister*

МАНЕ МАРКОСЯН

*Студентка 2-го курса магистратуры
юридического факультета ЕГУ
Помощник вице-преьера*

**«ԵՐԵԽԱՅԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԵՎԱՆԳՄԱՆ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ
ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ» ՀԱԱԳԱՅԻ ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՆ:
ԵՐԵԽԱՅԻ ԱՆՀԱՊԱՂ ՎԵՐԱԴԱՐՁԻՑ ՍԱՀՄԱՆՎԱԾ ՈՐՈՇ
ԲԱՑԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

**HAGUE CONVENTION ON THE CIVIL ASPECTS OF INTERNATIONAL
CHILD ABDUCTION. THE FEATURES OF APPLICATION OF CERTAIN
EXCEPTIONS TO THE PROMPT RETURN OF THE CHILD**

**ГААГСКАЯ КОНВЕНЦИЯ
О ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫХ АСПЕКТАХ МЕЖДУНАРОДНОГО
ПОХИЩЕНИЯ ДЕТЕЙ. ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ
НЕКОТОРЫХ ИСКЛЮЧЕНИЙ ИЗ ПРАВА НА НЕЗАМЕДЛИТЕЛЬНОЕ
ВОЗВРАЩЕНИЕ РЕБЁНКА**

Ներածություն

1970-ական թվականներից ի վեր միջազգային հանրությունը մտահոգիչ է համարել երեխայի իրավունքների խախտման այն դեպքերը, երբ ծնողներից մեկն առանց մյուս ծնողի կամ երեխայի շահերը հաշվի առնելու, երեխային տեղափոխում էր այլ պետություն կամ պահում էր երեխային այնտեղ և արգելում մյուս ծնողին շփվել երեխայի հետ, մասնակցել նրա դաստիարակությանը:

րակությանը՝ ըստ էության խախտելով թե՛ երեխայի, թե՛ մյուս ծնողի իրավունքները¹: Մասնագիտական մի շարք աղբյուրներում լայնորեն օգտագործվում են «երեխայի միջազգային առևանգում» կամ «երեխայի միջազգային ծնողական առևանգում» ձևակերպումները՝ նկարագրելու այն իրավիճակները, երբ մեկ ծնողը (առևանգող ծնող) երեխային անօրինական կերպով (առանց մյուս ծնողի համաձայնության կամ իրավասու մարմնի կամ դատարանի որոշման) տեղափոխում է այն պետությունից, որտեղ երեխան սովորաբար ապրում էր, մեկ այլ պետություն կամ անօրինական պահում է երեխային այդ պետությունում: Ուստի, սույն հոդվածում ևս օգտագործվում են այդ ձևակերպումները: Երեխայի միջազգային առևանգման դեպքերն ավելացել են հատկապես վերջին տասնամյակներում խառն ամուսնությունների թվի աճի, այլ երկրներ ուղևորությունների առավել դյուրին դառնալու, ամուսնալուծությունների թվի ավելացման պատճառներով: Մտահոգիչ է իրավիճակը նաև Հայաստանի Հանրապետությունում, որտեղ ՀՀ արդարադատության նախարարության քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման գործակալություն կողմից տրամադրված տեղեկատվության համաձայն՝ միայն 2018-2020 թթ. ընթացքում դեպի ՀՀ և ՀՀ-ից այլ պետություններ գրանցվել է երեխայի միջազգային առևանգման մոտ 31 դեպք:

Երեխայի միջազգային առևանգման տիպիկ իրավիճակը պատկերացնելու համար ստորև քննարկենք հետևյալ հիպոթետիկ օրինակը: Կինը, ամուսինը և մանկահասակ երեխան բնակվում էին Ֆրանսիայում: Երեխան ծնվել և մշտապես բնակվում էր Ֆրանսիայում: Ծնողներին տեսակցելու պատրվակով կինը երեխայի հետ մեկնել էր Հայաստան և վերադարձի նախապես որոշված օրը տեղեկացրել էր ամուսնուն, որ չի վերադառնալու Ֆրանսիա և ցանկանում է ամուսնալուծվել և երեխային իր մոտ պահել: Ամուսինը երեխային վերադարձնելու գործընթաց էր սկսել Հայաստանում՝ դիմելով դատարան ապօրինի պահվող երեխային անհապաղ իր մշտական բնակության վայր՝ Ֆրանսիա վերադարձնելու պահանջով: Կինը դատարանից պահանջել էր որպես երեխայի մշտական բնակության վայր սահմանել Հայաստանի Հանրապետությունը՝ պատճառաբանելով, որ վերադառնալով Ֆրանսիա՝ երեխան կհայտնվի անտանելի հոգեբանական վիճակում, քանի որ այնտեղ ականատես է եղել հոր կողմից մոր նկատմամբ բռնություն կիրառելու տեսարանների և այդ հանգամանքներում երեխային Ֆրանսիայի Հանրապետություն վերադարձնելը «լուրջ վտանգ» է երեխայի համար: Դատարանը երեխայի անհապաղ վերադարձի վերաբերյալ գործը լսելիս մերժել էր քննել նաև խնամակալության վերաբերյալ վեճ՝ հղում անելով իր իրավասությանը՝ որոշում կայացնել միայն երեխայի անհապաղ վերադարձը մերժելու կամ բավարարելու վերաբերյալ: Շուրջ 2 տարի տևած գործի քննության արդյունքում դատարանն արձանագրել էր, որ երեխայի մշտական բնակության վայրը Ֆրանսիայի Հանրապետությունն է, քանի որ երեխան մշտապես բնակվել է այդ պետությունում, այնտեղ է վարել կենցաղ: Դատարանը որոշում էր կայացրել երեխայի՝ իր մշտական բնակության վայր՝ Ֆրանսիայի Հանրապետություն անհապաղ վերադարձնելու մասին՝ արձանագրելով նաև, որ դատահոգեբանական փորձաքննության համաձայն՝ Ֆրանսիայի Հանրապետությունում հոր կողմից մոր նկատմամբ բռնություն կիրառելու տեսարանների ականատես լինելը երեխային անտանելի հոգեբանական վիճակի մեջ չի դրել, և երեխայի վերադարձի դեպքում երեխայի համար «լուրջ վտանգ» առկա չէ:

Այս օրինակից պարզ է, թե ծնողներից մեկի կողմից երեխային ապօրինի տեղափոխելը կամ պահելն իրավունքների ինչպիսի բազմակողմանի և շարունակական խախտումների

¹ Տե՛ս Emery R.E., Cultural Sociology of Divorce: An Encyclopedia, Th. Oaks publishing, (2013), էջ 7:

կարող է հանգեցնել ինչպես երեխայի, այնպես էլ ծնողի համար: Մասնավորապես, երեխան դուրս է բերվում իր մշտական բնակության վայրից՝ կտրվելով այն սոցիումից, որին ընտելացել էր, և ապօրինի պահվում է այլ իրավական, սոցիալական, մշակութային համակարգ ունեցող երկրում (*տվյալ դեպքում երեխան շուրջ երկու տարի՝ մինչև անհապաղ վերադարձի վերաբերյալ վճիռ կայացելը, ապրել էր ՀՀ-ում*), խզվում է երեխայի կապը մյուս ծնողի (*մեր օրինակում՝ հոր*) հետ: Մյուս կողմից էլ խախտվում են երեխայի մյուս ծնողի (*հոր*) իրավունքները. երեխայի ծնողը հայտնվում է ծանր հոգեբանական վիճակում, ծախսում է ֆինանսական միջոցներ իր և երեխայի իրավունքների պաշտպանության համար:

Ահա երեխային ծնողներից մեկի կողմից այլ պետության տարածք ապօրինի տեղափոխելու կամ պահելու դեպքերը բացառելու և դրանց վերաբերյալ կայացված որոշումների՝ մյուս պետությունների տարածքում ճանաչման և կատարման ոլորտում միջազգային համագործակցության անհրաժեշտությունն էլ դարձան Միջազգային մասնավոր իրավունքի Հաագայի խորհրդաժողովի տասնչորսերորդ նստաշրջանը հրավիրելու պատճառը, որի արդյունքում 1980 թ. հոկտեմբերի 25-ին ընդունվեց «Երեխայի միջազգային առևանգման քաղաքացիական մոտեցումների մասին» Հաագայի կոնվենցիան (այսուհետ՝ Կոնվենցիա): Կոնվենցիան ուժի մեջ է մտել 1983 թ. դեկտեմբերի 1-ին²: Կոնվենցիան երեխայի միջազգային առևանգման արդյունքում առաջացող միջազգային մասնավոր-իրավական հարաբերությունները կարգավորող կարևոր գործիք է, որի հիմնական նպատակներն են ապահովել որևէ Պայմանավորվող պետություն անօրինականորեն տեղափոխված կամ այնտեղ պահվող երեխաների *անհապաղ վերադարձը* և երաշխավորել մեկ Պայմանավորվող պետության օրենսդրությամբ նախատեսված՝ խնամակալության և տեսակցության իրավունքների արդյունավետ հարգումը այլ Պայմանավորվող պետություններում:

Կոնվենցիան ուղղված է երեխայի անհապաղ վերադարձի միջոցով մինչև երեխայի առևանգումը գոյություն ունեցող վիճակի վերականգնմանը (*status quo ante*) և երեխային առևանգած ծնողին այդ առևանգման արդյունքում ստացած ցանկացած առավելությունից զրկելուն: Չնայած Կոնվենցիայով սահմանված՝ երեխայի անհապաղ վերադարձի պարզ մեխանիզմն արժանացել է ակադեմիական հանրության հավանությանը, դրա՝ գործնականում կիրառման առաջացրել է բազմաթիվ իրավական խնդիրներ, այդ թվում՝ ապացույցների գնահատման չափանիշների, երեխայի միջազգային առևանգման գործերի քննության արդյունքում կայացված որոշումների բողոքարկման ընթացակարգի, կայացված որոշումների կատարման վերաբերյալ³:

² Տե՛ս «Երեխայի միջազգային առևանգման քաղաքացիական մոտեցումների մասին» կոնվենցիա, ընդունվել է 25.10.1980 թ., ուժի մեջ է մտել 01.12.1983 թ.: ՀՀ ԱԳՆ ՊՏ 2008.02.11/9(17): Կոնվենցիայի անդամ-պետությունների թիվը ներկայումս 101 է:

Տե՛ս նաև *Pérez-Vera E.*, Explanatory Report on the 1980 Hague Child Abduction Convention, Acts and Documents of the Fourteenth Session (1980), (<https://www.hcch.net/en/publications-and-studies/details4/?pid=2779>), հասանելի է 05.03.2020 թ. դրությամբ:

Էլիզա Պերեզ-Վերայի զեկույցը 1980 թ. Հաագայի խորհրդաժողովի պաշտոնական փաստաթուղթն է, որն էլ հանգեցրեց Կոնվենցիայի հաստատմանը: Չեկույցը համարվում է Հաագայի Կոնվենցիայի ընդունման պատմությունը և պաշտոնական մեկնաբանությունը:

Տե՛ս նաև *Du Toit C.*, The Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction, T. Boezart (ed) Child Law in South Africa (2009), էջ 351:

³ Տե՛ս Outline 1980 Hague Child Abduction Convention, HCCH publication (2014), էջ 1, <https://assets.hcch.net/docs/e6a6a977-40c5-47b2-a380-b4ec3a0041a8.pdf> հասանելի է 07.03.2020 թ. դրությամբ:

Կոնվենցիայի ընդունումից հետո էլ նշանակալից աշխատանքներ են կատարվել դրա կիրառման միասնական

Սույն հոդվածում քննարկվում են Կոնվենցիայի կիրառման ոլորտը և հիմնական առանձնահատկությունները, վերլուծվում են անհապաղ վերադարձի Հաագայի բանաձևի կիրառման մեխանիզմից Կոնվենցիայով սահմանված բացառությունները:

I բաժնում ներկայացվում է, թե որ պայմանների առկայության դեպքում է երեխային տեղափոխելը կամ պահելը համարվում երեխայի միջազգային առևանգում և հիմք հանդիսանում երեխայի անհապաղ վերադարձի մեխանիզմի կիրառման համար: **II բաժնում** քննարկվում են Կոնվենցիայով Հաագայի՝ երեխայի անհապաղ վերադարձի բանաձևից սահմանված բացառությունները, Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածով սահմանված «լուրջ վտանգ»-ի (*grave risk*) առկայության հիմքով երեխայի անհապաղ վերադարձը մերժելու բացառության մեկնաբանման և կիրառման առնչությամբ միջազգային փորձը և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դիրքորոշումները: **III բաժնում** Հայաստանի Հանրապետությունում⁴ ներպետական իրավակիրառ պրակտիկայի իրավահամեմատական վերլուծության արդյունքում բացահայտվում են ՀՀ-ում Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածով սահմանված բացառության կիրառման հարցերը, երեխայի անհապաղ վերադարձից Կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածով սահմանված բացառությունը և առաջարկություններ են ներկայացվում նշված հոդվածների կիրառման և մեկնաբանման ընդունելի մոտեցումների վերաբերյալ:

Կոնվենցիայի կիրառման ոլորտը

Երեխային տեղափոխելը կամ պահելը Կոնվենցիայի իմաստով համարվում է անօրինական, եթե դրանով խախտվում են խնամակալության իրավունքներն այն պետության օրենսդրության համաձայն, որտեղ երեխան սովորաբար բնակվել է տեղափոխվելուց կամ պահվելուց անմիջապես առաջ (Կոնվենցիայի 3-րդ հոդված): Ուստի, երեխայի անհապաղ վերադարձի դիմում ներկայացնելու իրավունք ունենալու համար սուբյեկտը նախ պետք է ունենա երեխայի նկատմամբ խնամակալության իրավունքներ⁵:

Խնամակալության իրավունքների վերաբերյալ միասնական մոտեցում չկա, և այն միջազգային պայմանագրերով չի կարգավորվում՝ հաշվի առնելով այն, որ ընտանիքի հասկացության վերաբերյալ տարբեր պետություններ ունեն իրենց առանձնահատուկ մոտեցումները: Ուստի Պայմանավորվող պետությունների՝ խնամակալության ինստիտուտին տրված սահմանումները տարբեր պետություններում տարբեր են: Օրինակ, ՀՀ ընտանեկան իրավունքին հայտնի չեն Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածում օգտագործվող «խնամակալության իրավունքներ» և «տեսակցության իրավունքներ» հայեցակարգերն այնպես, ինչպես Կոնվենցիան է դրանք մեկնաբանում կամ այնպես, ինչպես դրանք օգտագործվում են արտասահմանյան մի շարք երկրների իրավունքում: Ծնողական «խնամակալության» ինստիտուտը (*custody*) մի շարք երկրներում օգտագործվում է ամուսնալուծված կամ առանձին ապրող ծնողների միջև երե-

պրակտիկայի ձևավորմանը նպաստելու համար: Ստեղծվել է Կոնվենցիայի գործողությունը վերահսկող և ստուգող Հատուկ հանձնաժողովը: Հաագայի խորհրդաժողովը իրապարակել է Կոնվենցիայի դրույթների կիրառման ուղեցույցներ (*Guide to good practice*), ստեղծվել է երեխայի միջազգային առևանգման գործերով դատական գործերի «INCADAT» շտեմարանը, վիճակագրական տվյալների «INCASTAT» շտեմարանը և դատավորների համագործակցության Հաագայի միջազգային ցանցը (*IHN*), որի շրջանակում Կոնվենցիայի անդամ պետությունները երեխայի միջազգային առևանգման գործերի քննության համար խրախուսվում են նշանակել ցանցային դատավորներ:

⁴ Կոնվենցիան Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2007 թվականի հունիսի 1-ից:

⁵ Տե՛ս *Silberman L.*, *Interpreting the Hague Abduction Convention*. In *Search of a Global Jurisprudence*, NYU Law School, Public Law Research Paper No. 05-10 (2005), էջ 218:

խայի դաստիարակության հարաբերությունները կարգավորելու համար⁶:

Այնուամենայնիվ, Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածում սահմանելով խնամակալության իրավունքների հասկացությունը՝ փորձ է արվում միասնական մոտեցում ձևավորել այս ինստիտուտի նկատմամբ⁷: Մինչույն ժամանակ, Կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ Հայցվող պետության դատական կամ վարչական մարմինները նախքան երեխային անհապաղ վերադարձնելու մասին որոշում կայացնելը կարող են դիմողից խնդրել՝ Հայցող պետությունից ստանալ որևէ որոշում կամ այլ հաստատում այն մասին, որ տեղափոխումը Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի իմաստով անօրինական է: Այլ կերպ ասած, Կոնվենցիան այս հոդվածով սահմանում է Հայցվող պետության համար հնարավորություն, որպեսզի վերջինս ստանա Հայցող պետությունից դիմողի մոտ խնամակալության իրավունքների առկայության մասին որոշում/այլ հաստատում: Ստացվում է, որ դիմողի մոտ խնամակալության իրավունքների առկայության փաստը պարզելու համար Պայմանավորվող պետությունների դատարանները հիմնականում կիրառում են խնամակալության իրավունքների վերաբերյալ հենց Հայցող պետության մեկնաբանությունը՝ չհիմնվելով Կոնվենցիայով սահմանված մեկնաբանության վրա⁸:

Ծնողը, որն ունի միայն տեսակցության իրավունք, չի կարող վկայակոչել Կոնվենցիան խնամակալության իրավունքներ ունեցող ծնողից երեխայի վերադարձը պահանջելու համար⁹: Ուստի, Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով սահմանված «ապօրինի պահել» հասկացությունը չի ներառում երեխային ապօրինի պահող ծնողի կողմից մյուս ծնողի տեսակցության իրավունքի խախտումը¹⁰:

Կոնվենցիայի կիրառումը սահմանափակվում է մինչև 16 տարեկան երեխաներին անօրինական տեղափոխելու կամ պահելու հետևանքով ծագած իրավահարաբերությունների կարգավորմամբ (Կոնվենցիայի 4-րդ հոդված):

Ուշագրավ է, որ Կոնվենցիան, օգտագործելով «առևանգում» հասկացությունը, նախատեսում է ոչ թե քրեաիրավական, այլ քաղաքացիաիրավական և վարչաիրավական ընթացակարգեր¹¹: Այսպիսի ընթացակարգեր սահմանելու նպատակը երեխայի անհապաղ վերադար-

⁶ Կոնվենցիայում օգտագործվող «խնամակալական իրավունքներ»-ի մասին առավել մանրամասն տես Bailey M., “Rights of Custody” under Hague Convention // *BYU Journal of public Law*. 1997. Vol. 11. P. 33-53; հղումը տես Гагская конвенция о гражданско-правовых аспектах международного похищения детей. Научно-практический комментарий. Отв. Ред.: Н.В. Тригубович, О.А. Хазова, Москва, Статут 2016, էջ 79:

⁷ Տես *Freeman E.*, Rights of custody: State Law or Hague Law, էջ 145:

⁸ Տես նշված աշխատ., էջ 161:

⁹ Կոնվենցիան պաշտպանում է նաև **տեսակցության իրավունքները**, սակայն ոչ այն ծավալով, որով խնամակալության իրավունքները: «Տեսակցության իրավունք» հասկացությունը Կոնվենցիայով սահմանվում է որպես երեխային սահմանափակ ժամանակով իր մշտական բնակության վայրից մեկ այլ վայր տանելու իրավունք [Կոնվենցիա, հոդված 5(բ)]: Երեխայի տեսակցության իրավունք ունեցող ծնողն ունի միայն Կոնվենցիայի 21-րդ հոդվածով ամրագրված օժանդակություն ստանալու իրավունք: Այս իրավունքն էլ առաջացնում է Կենտրոնական մարմինների համագործակցելու պարտավորությունը տեսակցության իրավունքների խաղաղ իրականացման և այն պայմանների կատարման օժանդակելու գործում, որոնց կարող է ենթակա լինել այդ իրավունքների իրականացումը [Կոնվենցիա, հոդված 21]:

¹⁰ Տես https://travel.state.gov/content/dam/childabduction/Legal_Analysis_of_the_Convention.pdf, հասանելի է 05.03.2020 թ. դրությամբ:

«Տեսակցության իրավունք» հասկացությունը Կոնվենցիայով սահմանվում է որպես երեխային սահմանափակ ժամանակով իր մշտական բնակության վայրից մեկ այլ վայր տանելու իրավունք (Կոնվենցիա, հոդված 5(բ)): :

¹¹ Տես *Harp C.*, A Law enforcement guide on International Parental Kidnapping, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, (2018), էջ 5, <https://ojjdp.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh176/files/pubs/250606.pdf>, հասանելի է 08.03.2020թ. դրությամբ:

ծի ապահովման միջոցով մինչև երեխայի առևանգումը եղած նախկին վիճակի վերականգնումն է: Հետևաբար, երեխային ապօրինի տեղափոխած ծնողին երեխայի մշտական բնակության վայր վերադարձնելու (էքստրադիցիան) կամ պատասխանատվության ենթարկելու հետ կապված իրավահարաբերությունները դուրս են Կոնվենցիայի կիրառման շրջանակներից¹²:

Կոնվենցիան չի կիրառվում երեխայի խնամակալության կամ տեսակցության իրավունքի հետ կապված նյութաիրավական վեճը քննելիս, այլ սահմանում է երեխայի անհապաղ վերադարձն ապահովող ընթացակարգային բնույթի նորմեր¹³: Ուստի, Կոնվենցիայով նախատեսված երեխայի միջազգային առևանգման գործեր քննելիս դատարանը պետք է որոշում կայացնի բացառապես երեխայի անհապաղ վերադարձի պահանջի կապակցությամբ¹⁴:

Նշենք, որ Կոնվենցիայի կիրառման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող առանձին միջազգային դատարան կամ մարմին առ այսօր ստեղծված չէ: Այս տեսանկյունից Կոնվենցիայի կիրառման ոլորտի ուսումնասիրության համար կարևոր դեր է կատարում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ ՄԻԵԴ) նախադեպային իրավունքը: ՄԻԵԴ-ը երեխայի միջազգային առևանգման գործեր քննելիս կիրառում է Կոնվենցիան՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի» (այսուհետ՝ ՄԻԵԿ) համատեքստում խախտման առկայություն կամ բացակայություն արձանագրելով: ՄԻԵԴ-ն արձանագրել է նաև երեխայի միջազգային առևանգման գործերով ՄԻԵԿ՝ որպես եվրոպական հանրային իրավունքի (*ordre public*) կարևոր մեխանիզմ լինելու հանգամանքը հաշվի առնելու անհրաժեշտությունը: Միաժամանակ, էական տարբերություններ կան ՄԻԵԿ-ի և Կոնվենցիայի միջև: Առաջինը մարդու իրավունքների վերաբերյալ փաստաթուղթ է, որը գործում է տարածաշրջանային մակարդակով և մարդու իրավունքների նյութական և ընթացակարգային նորմեր է ամրագրում¹⁵: Մինչդեռ, Կոնվենցիան միայն ընթացակարգային նորմեր ամրագրող ունիվերսալ միջազգային փաստաթուղթ է, որը կարգավորում է երեխայի իրավունքներին առնչվող առավել նեղ շրջանակի հարցեր: Հետևաբար, այս երկու փաստաթղթերի բնույթը, կարգավորման ոլորտը և կիրառման շրջանակը տարբեր են¹⁶: Այնուամենայնիվ, սա չի խոչընդոտել, որ ՄԻԵԴ-ը երեխայի միջազգային առևանգման գործեր քննելիս կիրառի Կոնվենցիան ՄԻԵԿ-ի համատեքստում խախտման առկայություն կամ բացակայություն արձանագրելու համար¹⁷:

Երեխայի միջազգային առևանգումը քրեականացնող մեխանիզմներ սահմանված են ԱՄՆ Կոնգրեսի Երեխայի միջազգային առևանգումը քրեականացնող 1993 թ.-ի ակտով, որը նախատեսում է քրեական պատասխանատվություն մինչև երեք տարի ժամկետով ԱՄՆ տարածքից երեխայի ապօրինի տեղափոխման համար: Սակայն նշված ակտը կգործի միայն այն դեպքերում, երբ ԱՄՆ տարածքից երեխան տեղափոխվում է այն երկիր, որը Կոնվենցիայի անդամ երկիր չէ:

¹² Տե՛ս The Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction, Legal Analysis, էջ 9, https://travel.state.gov/content/dam/childabduction/Legal_Analysis_of_the_Convention.pdf, հասանելի է 05.03.2020 թ. դրությամբ:

¹³ Տե՛ս The Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction, Legal Analysis, էջ18:

Տե՛ս Guide to Good Practice Child Abduction Convention: Part VI - Article 13(1)(b), HCCH publication, (2020), էջ 22:

¹⁴ Այս կարգավորումը բխում է Կոնվենցիայով սահմանված երեխայի անհապաղ վերադարձի ընդհանուր տրամաբանությունից, համաձայն որի՝ երեխան պետք է անհապաղ վերադարձվի իր մշտական բնակության վայրի երկիր, որպեսզի այդ երկրի դատարանը քննի խնամակալության կամ տեսակցության իրավունքների հետ կապված վեճը, քանի որ այդ դատարանն են առավելապես հասանելի երեխայի խնամակալության կամ տեսակցության իրավունքների վերաբերյալ վեճը քննելու համար անհրաժեշտ, արժանահավատ և վերաբերելի բոլոր ապացույցները:

¹⁵ Տե՛ս Forowicz M. M., The Reception of International Law in the European Court of Human Rights, Oxford University Press, (2010), էջ 110:

¹⁶ Տե՛ս նույն տեղը:

¹⁷ Տե՛ս նույն տեղը:

ՄԻԵԴ-ն իր նախադեպային իրավունքում մասնավորապես արձանագրել է Պայմանավորվող պետությունների պոզիտիվ պարտականությունները¹⁸ կիրառել Կոնվենցիան արդյունավետորեն¹⁹, մեկնաբանել Կոնվենցիան միջազգային նորմերին համապատասխան²⁰, կիրառել անհապաղ վերադարձն ապահովելու համար արդյունավետ մեխանիզմներ²¹:

Կոնվենցիայով անհապաղ վերադարձի սկզբունքից սահմանված բացառությունները

Կոնվենցիայով երեխայի միջազգային առևանգման դեպքում երեխայի խախտված իրավունքների վերականգնման հիմնական կառուցակարգը «Հաագայի բանաձևն» է. այն է՝ երեխայի անհապաղ վերադարձը վերջինիս մշտական բնակության վայրը: Հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ երեխայի միջազգային առևանգումը հանգեցնում է երեխայի իրավունքների բազմակողմանի խախտումների, Կոնվենցիայի ելակետային սկզբունքներն են՝ երեխայի վերադարձի միջոցով մինչև երեխայի միջազգային առևանգումը գոյություն ունեցող վիճակի վերականգնումը (*status quo ante*) և երկրորդ՝ երեխայի վերադարձը ամենաարագ ընթացակարգերով (Կոնվենցիայի 2-րդ և 11-րդ հոդվածներ) իրականացնելը²²:

Հատկանշական է, որ Պայմանավորվող պետությունները Կոնվենցիայով երեխայի անհապաղ վերադարձի «Հաագայի բանաձևից»²³, այնուամենայնիվ, սահմանել են որոշ **բացառություններ**:

Կոնվենցիան անհապաղ վերադարձից իմպերատիվ բացառություններ է սահմանում 4-րդ, 12-րդ, և 35-րդ հոդվածներում, իսկ 13-րդ և 20-րդ հոդվածները սահմանում են այն դեպքերը, որոնց առկայության պարագայում Հայցվող պետությունն իրավունք ունի չվերադարձնել երեխային՝ ելնելով երեխայի լավագույն շահի և իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտությունից:

Կարևոր համարելով **երեխայի անհապաղ վերադարձի մեխանիզմից** Կոնվենցիայով սահմանված բոլոր բացառությունների ուսումնասիրության և վերլուծության անհրաժեշտությունը՝ սույն աշխատանքի շրջանակում առավել նպատակահարմար ենք համարում հանգամանորեն քննարկել երեխայի անհապաղ վերադարձից Կոնվենցիայով սահմանված այն բացառությունները, որոնց կիրառման դեպքում դատարանն ունի դատական հայեցողություն դրսևորելու իրավասություն:

Այսպես, եթե Կոնվենցիայով սահմանված իմպերատիվ բացառությունների առկայության պարագայում Հայցվող պետությունը *պարտավոր է* մերժել երեխայի անհապաղ վերադարձի դիմումը, ապա Կոնվենցիայի 13-րդ և 20-րդ հոդվածներով սահմանված դեպքերում՝ *իրավունք ունի* մերժել դիմումը՝ ելնելով երեխայի լավագույն շահերի և իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտությունից: Վերոնշյալ հոդվածներով սահմանված բացառություններն են՝

¹⁸ Տե՛ս *McEleavy P.*, *The European Court of Human Rights and the Hague Child Abduction Convention: Prioritising Return or Reflection?*, *Neth. Int. Law Rev.* (2015), էջ 373:

¹⁹ Տե՛ս «Իոսուր Կարասն ընդդեմ Ռումինիայի գործով» ՄԻԵԴ-ի 27.07.2006 թ. վճիռը, <https://www.incdat.com/en/case/867>, հասանելի է 16.03.2020 թ. դրությամբ:

²⁰ Տե՛ս «Մոնորին ընդդեմ Հունգարիայի և Ռումինիայի գործով» ՄԻԵԴ-ի 04.05.2005 թ. վճիռը, <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-68713%22>}, հասանելի է 13.03.2020 թ. դրությամբ:

²¹ Տե՛ս «Իզլետսիաս Գիլն ընդդեմ Իսպանիայի գործով» ՄԻԵԴ-ի 29.07.2003 թ. վճիռը, <https://www.incdat.com/en/case/542>, հասանելի է 16.03.2020 թ. դրությամբ:

²² Տե՛ս Գաագսկա կոնվենցիա օր ցիվիլ-պրավոյե ասպեկտախ մեյդուարոճոնո քոիշչենիա դեթեյ. Ուչնո-քրակտիչեսկիյ կոմմենտարիյ. ՕտՎ. Րեճ.: Ն.Յ. Կրիգուբովիչ, Օ.Ա. Հազովա, Մոսկվա, Տատյուտ 2016, էջ 32:

²³ Տե՛ս «The Article 13(b) “Grave Risk of Harm” Exception of the Hague Convention on International Child Abduction: Its Application in a World of Terrorist Threats, Infectious Diseases and Civil Unrest», էջ 1: <http://www.kentlaw.edu/honorsscholars/2004students/liseminar.htm>, հասանելի է 28.08.2020 թ. դրությամբ:

- երեխայի նկատմամբ խնամք իրականացնող անձը, հաստատությունը կամ այլ մարմինը տեղափոխման կամ պահելու պահին փաստացի չեն իրականացրել խնամակալության իրավունքները, կամ համաձայնություն են տվել, կամ հետագայում ընդունել են տեղափոխման կամ պահելու փաստը (հոդված 13 (ա)),
- գոյություն ունի լուրջ վտանգ (grave risk), որ երեխայի վերադարձը ֆիզիկական կամ հոգեկան վնաս կհասցնի կամ այլ ճանապարհով երեխային կդնի անտանելի իրավիճակի մեջ (հոդված 13(բ)),
- Երեխայի վերադարձը կարող է մերժվել, եթե դա կարող է հանգեցնել մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների խախտման (հոդված 20):

Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածը սահմանում է նաև, որ դատական կամ վարչական մարմինները կարող են մերժել երեխայի վերադարձի մասին կարգադրություն անելը, եթե նրանք պարզում են, որ երեխան դեմ է վերադարձին և հասել է այնպիսի տարիքի և հասունության մակարդակի, որ նպատակահարմար է հաշվի առնել նրա կարծիքը:

Հոդված 13-ի (բ) կետը վարչական մարմինների կողմից երեխայի անհապաղ վերադարձը մերժելու համար ամենահաճախ կիրառվող բացառություններից է, որը նաև կիրառվում է երեխայի անհապաղ վերադարձից սահմանված մյուս բացառությունների հետ համատեղ²⁴:

Այստեղ էական են իրավակիրառ մարմնի առջև ծառայած հետևյալ իրավական հարցադրումները.

- **ինչ է Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի (բ) կետով սահմանված «լուրջ վտանգ»-ը, որի հիմքով երեխայի անհապաղ վերադարձը կարող է մերժվել,**
- **որ դեպքերում և ինչ չափանիշներով է որոշվում վտանգի լուրջ լինելը:**

Լուրջ վտանգի հասկացության սահմանումը Կոնվենցիայում տրված չէ, սակայն կա համընդհանուր մոտեցում, որ «լուրջ վտանգ» հասկացությունը պետք է մեկնաբանվի նեղ իմաստով, ունենա սահմանափակ կիրառում²⁵: Կոնվենցիայով սահմանված այս բացառությունը կիրառելու համար վտանգը պետք է լինի լուրջ, ուստի միայն վտանգի իրական լինելը բավարար չէ²⁶: Փաստորեն, համաձայն այս հոդվածի՝ պետք է առկա լինի երեխայի վերադառնալու դեպքում ֆիզիկական կամ հոգեկան վնաս պատճառվելու լուրջ վտանգ կամ լուրջ վտանգ, որը երեխային կդնի «անտանելի իրավիճակի» մեջ: «Անտանելի իրավիճակ» ասելով պետք է հասկանալ այնպիսի իրավիճակ, որին երեխան, տվյալ գործում առկա հանգամանքները հաշվի առնելով, ի վիճակի չէ դիմանալ²⁷:

Որոշ հեղինակներ գտնում են, որ առևանգված երեխայի անհապաղ վերադարձի մեխանիզմը պետք է կիրառվի նույնիսկ այն դեպքերում, եթե մշտական բնակության վայրի երկրում առկա է ահաբեկչական գործողությունների վտանգ կամ միջտարածաշրջանային վեճեր²⁸:

²⁴ Տե՛ս The Seventh Meeting of the Special Commission on the Practical Operation of the 1980 Hague Child Abduction Convention and the 1996 Hague Child Protection Convention, October 2017, HCCH publication, (2017), էջ 1:

²⁵ Տե՛ս Guide to Good Practice Child Abduction Convention: Part VI - Article 13(1)(b), HCCH publication, (2020), էջ 24-25:

²⁶ Տե՛ս The Judge's Newsletter on International Child Protection, HCCH publication, Volume 23, (2019), էջ 18:

²⁷ Տե՛ս նույն տեղը:

²⁸ Տե՛ս «The Article 13(b) “Grave Risk of Harm” Exception of the Hague Convention on International Child Abduction: Its Application in a World of Terrorist Threats, Infectious Diseases and Civil Unrest»:

<http://www.kentlaw.edu/honorsscholars/2004students/liseminar.htm>, հասանելի է 28.08.2020 թ. դրությամբ:

Միջտարածաշրջանային վեճերի մասով ԱՄՆ 8-րդ Շրջանային վերաքննիչ դատարանը 08.05. 2003 թ. կայացված «Միլվերմանն ընդդեմ Միլվերմանի» գործով որոշմամբ արձանագրել է, որ հոդված 13(բ) կետով սահմանված բացառությունը կիրառելու համար ծնողը պետք է ներկայացնի կոնկրետ ապացույցներ երեխային անհատապես

Իրավակիրառ պրակտիկայում առկա է նաև տեսակետ, ըստ որի՝ մշտական բնակության վայրի պետությունում առկա տնտեսական, քաղաքական իրավիճակը և այդ իրավիճակի ազդեցությունը երեխայի վրա պետք է որպես չափանիշներ հաշվի առնվեն լուրջ վտանգի առկայության փաստը գնահատելիս²⁹: Ըստ այս մոտեցման կողմնակիցների՝ երեխայի համար լուրջ վտանգ առկա է այն դեպքերում, երբ, օրինակ, Հայցող պետության տարածքում **ռազմական դրություն է, սով կամ համաճարակ**³⁰:

Գտնում ենք, որ Հայցող պետությունում առկա ռազմական, քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական իրավիճակը Կոնվենցիայի իմաստով որպես լուրջ վտանգի գնահատման չափանիշ դիտարկելիս դատարանները պետք է կիրառեն հոդված 13-ի (բ) կետով սահմանված բացառությունը, եթե առկա են կոնկրետ ապացույցներ, որ այդ իրավիճակը առևանգված երեխայի՝ իր մշտական բնակության վայր վերադարձի դեպքում կարող է հոգեկան կամ ֆիզիկական վնաս հասցնել վերջինիս: Ուստի, Հայցող պետությունում այդ իրավիճակի առկայության փաստը ինքնին չի հանդիսանում լուրջ վտանգ: Մեր այս եզրահանգումը բխում է օտարերկրյա դատարանների իրավակիրառ պրակտիկայում 13-րդ հոդվածի (բ) կետին տրված նեղ իմաստով մեկնաբանության դիրքորոշումից, Կոնվենցիայի հիմնական նպատակներից³¹ և երեխային անհապաղ վերադարձնելու հիմքերի առկայության կանխավարկածից³²:

Երեխայի համար լուրջ վտանգ առկա կարող է լինել նաև այն դեպքում, երբ, վերադառնալով իր մշտական բնակության վայրի պետություն, երեխան կարող է ենթարկվել ընտանեկան բռնության³³:

Ընտանեկան բռնության ենթարկվելու վտանգի առկայության հիմքով անհապաղ վերադարձը մերժելու համատեքստում ԱՄՆ դատարանը «*Հերնանդեզն ընդդեմ Կարդոսոյի*»³⁴ որոշմամբ արձանագրել է, որ սուկ այն փաստը, որ երեխան չի ենթարկվել ընտանեկան բռնության, սակայն եղել է ականատես մոր նկատմամբ կիրառված ընտանեկան բռնության գործողությունների, առաջացնում է Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածով սահմանված լուրջ վտանգ, քանի որ մոր՝ բռնության ենթարկվելուն ականատես լինելը հոգեկան վնաս է հասցնում երեխային: Ուստի պարտադիր չէ, որ իր մշտական բնակության վայրի պետությունում ուղղակի-

սպառնացող հնարավոր վտանգի առկայության վերաբերյալ: Իսրայելում առկա ռազմական իրավիճակը դատարանը դիտարկել է որպես Իսրայելում բնակվող յուրաքանչյուր անձի սպառնացող վտանգ, որը Կոնվենցիայի իմաստով «լուրջ վտանգ» չի համարվում և երեխայի անհապաղ վերադարձի դիմումը մերժելու հիմք չի հանդիսանում (<http://www.incadat.com/>):

²⁹ Տե՛ս Guide to Good Practice Child Abduction Convention: Part VI - Article 13(1)(b), HCCH publication (2020), էջ 41:

³⁰ Տե՛ս *Garbolino H. J. D.*, The 1980 Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction: A Guide for Judges, Federal Judicial Center, Second Edition (2015), էջ 15:

³¹ Տե՛ս «The Article 13(b) “Grave Risk of Harm” Exception of the Hague Convention on International Child Abduction: Its Application in a World of Terrorist Threats, Infectious Diseases and Civil Unrest»: <http://www.kentlaw.edu/honorsscholars/2004students/liseminar.htm>, հասանելի է 28.08.2020 թ. դրությամբ:

³² Տե՛ս ‘The Article 13(b) “Grave Risk of Harm” Exception of the Hague Convention on International Child Abduction: Its Application in a World of Terrorist Threats, Infectious Diseases and Civil Unrest’: <http://www.kentlaw.edu/honorsscholars/2004students/liseminar.htm>, հասանելի է 28.08.2020 թ. դրությամբ: Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածով սահմանված հանգամանքների ապացուցման պարտականությունը կրում է երեխայի վերադարձին դեմ հանդես եկող անձը:

³³ Տե՛ս *Garbolino H. J. D.*, The 1980 Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction: A Guide for Judges, Federal Judicial Center, Second Edition, (2015), էջ 15:

³⁴ Տե՛ս «Հերնանդեզն ընդդեմ Կարդոսոյի գործով» ԱՄՆ 7-րդ շրջանային դատարանի 22.12.2016 թ. վճիռը, <https://cases.justia.com/federal/appellate-courts/ca7/16-3147/16-3147-2016-12-22.pdf?ts=1482424258>, հասանելի է 26.02.2020 թ. դրությամբ:

րեն երեխային սպառնա բռնության ենթարկվելու վտանգը. դատարանը կարող է հոդված 13-ի (բ) կետի իմաստով ընտանեկան բռնությունը համարել լուրջ վտանգ նույնիսկ այն դեպքում, եթե կա վտանգ, որ երեխան, ականատես լինելով իր ծնողի՝ բռնության ենթարկվելուն, կկրի հոգեկան վնաս:

Պետք է նկատի ունենալ սակայն, որ լուրջ վտանգի առկայությունը կապված չէ ծնողներից մեկի բավարար ֆինանսական միջոցներ չունենալու կամ կյանքի պայմաններ ապահովել չկարողանալու հետ³⁵: Այսինքն, դատարանը լուրջ վտանգի առկայությունը պարզելիս որպես չափանիշ չպետք է հաշվի առնի ծնողներից մեկի առավել վատթար ֆինանսական դրությունը կամ կյանքի պայմանները:

Կոնվենցիայով սահմանված բացառությունների կիրառման վերլուծության համար կարևոր ենք համարում նաև անդրադառնալ բացառությունների վերաբերյալ ՄԻԵԴ իրավական դիրքորոշումներին:

Այսպես, 2010 թ. ՄԻԵԴ Մեծ պալատը երեխայի միջազգային առևանգման «Նեուլինգերը և Շուրուկն ընդդեմ Շվեյցարիայի գործով»³⁶, անդրադառնալով «լուրջ վտանգ»-ի կիրառմանը՝ արձանագրել է որ ՄԻԵԴ-ի գործառույթը չի կայանում իրավասու մարմինների փոխարեն որոշել, թե արդյոք երեխայի՝ Հայցող պետություն (տվյալ դեպքում՝ Իսրայել) վերադարձը կարող է վերջինիս համար հանդիսանալ «լուրջ վտանգ»: ՄԻԵԴ-ը պետք է արձանագրի ներպետական դատարանների կողմից Կոնվենցիայի հոդվածների կիրառման և մեկնաբանման՝ ՄԻԵԿ-ի 8-րդ հոդվածին համապատասխան լինելը³⁷:

Մասնավորապես, սույն որոշմամբ ՄԻԵԴ-ն արձանագրել է, որ կոնկրետ գործով երեխայի վերադարձի մեխանիզմից Կոնվենցիայով սահմանված բացառությունների կիրառման համաչափությունը գնահատելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել երեխայի լավագույն շահերը, այն *հնարավոր դժվարությունները*³⁸, որ երեխան կարող է ունենալ Հայցող պետություն վերադառնալու դեպքում, ինչպես նաև՝ երեխայի ունեցած սոցիալական, մշակութային, ընտանեկան կապերը թե՛ Հայցող, թե՛ Հայցվող պետություններում³⁹:

Անդրադառնալով ներպետական իրավակիրառ պրակտիկայում Կոնվենցիայով սահմանված բացառությունների կիրառման հարցին՝ նախ հարկ է արձանագրել, որ Կոնվենցիայի կիրառման պրակտիկան ՀՀ-ում համեմատաբար նոր է և շատ քիչ է ուսումնասիրված, բացի այդ խնդրահարույց են ՀՀ-ում երեխայի միջազգային առևանգման գործերի քննության վարույթի իրավական կարգավորումները, ինչն էլ իրավակիրառ պրակտիկայում առաջացնում է տարաբնույթ խնդիրներ՝ հատկապես Կոնվենցիայով սահմանված բացառությունների կիրառման և մեկնաբանման հետ կապված:

³⁵ Տե՛ս *Garbolino H. J. D.*, The 1980 Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction: A Guide for Judges, Federal Judicial Center, Second Edition, (2015), էջ 111:

³⁶ Սույն գործով Շվեյցարիայի առաջին և երկրորդ ատյանի դատարանները կիրառել էին «լուրջ վտանգ»-ի բացառությունը՝ մերժելով երեխայի անհապաղ վերադարձի պահանջը: Շվեյցարիայի Գերագույն դատարանը, սակայն, կայացրել էր երեխայի անհապաղ վերադարձի մասին որոշում:

³⁷ Տե՛ս «Նեուլինգերը և Շուրուկն ընդդեմ Շվեյցարիայի գործով» ՄԻԵԴ-ի 06.07.2010 թ. վճիռը, կետ 141, <https://hudoc.echr.coe.int/FRE#%7B%22itemid%22:%5B%22001-99817%22%5D%7D>, հասանելի է 14.03.2020 թ. դրությամբ:

³⁸ Հնարավոր դժվարությունների առկայության փաստը գնահատելիս պետք է նաև հաշվի առնել այն դժվարությունները, որոնք կարող են առաջանալ երեխային Հայցող պետություն վերադարձնելիս՝ ուղեկցող ընտանիքի անդամի հետ կապված:

³⁹ Տե՛ս «Նեուլինգերը և Շուրուկն ընդդեմ Շվեյցարիայի» գործով ՄԻԵԴ-ի 06.07.2010 թ. վճիռը, կետ 146, <https://hudoc.echr.coe.int/FRE#%7B%22itemid%22:%5B%22001-99817%22%5D%7D>, հասանելի է 14.03.2020 թ. դրությամբ:

Մասնավորապես, թիվ ԵԴ/8946/02/19 քաղաքացիական գործով⁴⁰ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը 07.05.2019 թ. կայացրած վճռով և ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը 09.08.2019 թ. կայացրած վճռով՝ որպես երեխայի անհապաղ վերադարձը Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի (բ) կետի հիմքով մերժելու հիմնավորում՝ գործի ելքում դրել են երեխայի և մոր միասնությունը, հուզական փոխկապվածությունը, առանց մոր ապրելու անհնարինությունը, նրան կորցնելու վախը, որի վերաբերյալ ձևակերպված է եղել հոգեբանական կենտրոնների կողմից տրված փորձագիտական եզրակացություններում⁴¹: Նշված փորձագիտական եզրակացությունները վերաբերում են բացառապես **երեխայի հոգեբանական վիճակին**: Սույն գործով, ներպետական դատարաններն, անդրադառնալով երեխայի հոգեկան վնասի առկայությանը, միայն արձանագրել են երեխային վերադարձնելու դեպքում երեխայի համար հնարավոր հոգեբանական լուրջ վտանգի առկայությունը և համարել, որ առկա է «լուրջ վտանգ»՝ այդ հիմքով մերժելով երեխայի անհապաղ վերադարձի դիմումը:

Մեկ այլ գործով⁴² ներպետական դատարանները երեխայի վերադարձը մերժելու հիմքում որպես լուրջ վտանգ հաշվի են առել այն հանգամանքները, որ երեխան վաղուց հարմարվել է հայկական միջավայրին, հաճախում է մանկապարտեզ, որտեղ իրեն հարմարված և լավ է զգում, շփվում է բացառապես միալեզու միջավայրի հետ՝ մերժելով ՀՀ-ից Գերմանիա երեխայի անհապաղ վերադարձի դիմումը:

Տվյալ դեպքում ևս, լուրջ վտանգը կիրառվել է լայն իմաստով, օրինակ, լուրջ վտանգի առկայության չափանիշ է համարվել միալեզու մշակույթը: Գտնում ենք, որ վերջինս լուրջ վտանգի չափանիշ չպետք է դիտարկել, քանի որ օբյեկտիվորեն յուրաքանչյուր երկիր ունի իր՝ այլ երկրների մշակույթից տարբերվող մշակույթը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումներին անդրադարձել է թիվ **ԵԴ/2440/02/18** քաղաքացիական գործով⁴³ կայացված որոշմամբ՝ **արձանագրելով, որ «լուրջ» (grave) տերմինը վերագրվում է ռիսկին (վտանգին), այլ ոչ փաստացի վնասին**: Մասնավորապես, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը սույն գործով արձանագրել է, որ լուրջ վտանգը գնահատելիս անհրաժեշտ է վերլուծել ինչպես այն հանգամանքները,

⁴⁰ Տե՛ս Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 07.05.2019 թ. թիվ ԵԴ/8946/02/19 գործով կայացրած վճիռը և ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 09.08.2019 թ. նույն գործով վճիռը՝ ըստ հայցի «ՀՀ արդարադատության նախարարության ընդդեմ Լուսինե Մինասյանի» ՀՀ անօրինական տեղափոխված և Հայաստանի հանրապետությունում ապօրինի պահվող երեխայի վերադարձը մերժելու մասին եզրակացությունը հաստատելու պահանջի մասին (http://www.datalex.am/?app=AppCaseSearch&case_id=45880421203930587):

⁴¹ Սույն գործով հոգեբանական կենտրոնների կողմից ներկայացված եզրակացությունում և կարծիքներում շեշտադրվում է երեխայի և մոր միասնությունը, մոր դերակատարությունը, որպես երեխայի միակ հենակետ, մորից ստիպողաբար բաժանված լինելու վերջինիս վախը: Նշված է, որ «...երեխայի՝ մորից անջատումը կարող է հանգեցնել հոգեբանական և հուզական դժվարությունների», «...երեխայի տեղափոխումը Իտալիա առանց մոր անտանելի հոգեկան վիճակի մեջ կդնի երեխային և կվնասի երեխայի հոգեկան կայունությունը, հավասարակշռությունը, որն էլ կարող է վնասել նրա հոգեկան զարգացմանը և առողջությանը»:

⁴² Տե՛ս Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 02.04.2020 թ. թիվ ԵԴ/6918/02/20 գործով կայացրած վճիռը և սույն գործով ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 21.07.2020 վճիռը՝ ըստ հայցի «Պետրոս Սոսի Ղազարյանի ընդդեմ Աննա Գևորգի Սարիբեկյանի», երրորդ անձ՝ ՀՀ արդարադատության նախարարության՝ Հաագայի կոնվենցիայի շրջանակներում Հայաստանի Հանրապետությունում անօրինական պահվող երեխային Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետություն վերադարձնելու պահանջի մասին:

⁴³ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 23.10.2020թ. թիվ ԵԴ/2440/02/18 քաղաքացիական գործով կայացրած վճիռը՝ ըստ հայցի Աշոտ Միրանի Ղազարյանի ընդդեմ Աննա Գագիկի Վարդանյանի, Գագիկ Լևոնի Վարդանյանի և Հասմիկ Թևանի Խուդավերդյանի՝ երեխային անհապաղ վերադարձնելու պահանջի մասին:

որոնք առկա էին մինչև երեխայի անօրինական տեղափոխումը կամ պահումը, այնպես էլ այն հանգամանքները, որոնք ի հայտ են գալու երեխային վերադարձնելիս, և անհրաժեշտության դեպքում՝ պետք է հաշվի առնվի նաև պաշտպանության անհրաժեշտ և արդյունավետ միջոցների առկայությունը երեխայի մշտական բնակության վայրի երկրում:

Սույն գործով հաստատված համարելով փաստն առ այն, որ երեխան իր մշտական բնակության վայրից տեղափոխվել է, երբ երեխան երեք տարեկան չի եղել, և մինչ օրս բնակվում է Հայաստանի Հանրապետությունում և գործում առկա տեղեկանքների համաձայն՝ 2018 թվականի ապրիլից սկսած հաճախում է տարբեր խմբակներ, իսկ 2018 թվականի սեպտեմբերից՝ նաև մանկապարտեզ, և նկատի ունենալով, որ երեխայի ներկայիս տարիքային առանձնահատկությունների պայմաններում Հայաստանի Հանրապետությունից տեղափոխությունը՝ նոր սոցիալական միջավայրում հարմարվելու անհրաժեշտությամբ պայմանավորված, կպահանջի համապատասխան լեզվամտածողության, շփման հմտությունների և հաղորդակցման ձևերի յուրացման և կիրառման անհրաժեշտություն, ինչպես նաև ծնողների փոխհամաձայնեցված մոտեցումների բացակայության պայմաններում ցանկացած լարված և կոնֆլիկտային իրավիճակում նոր սոցիալական միջավայրում հարմարողական ռեսուրսների դրսևորման դժվարությունների բարձր ռիսկայնություն՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը երեխայի վերադարձի հարցը այս գործով դիտարկել է որպես լուրջ վտանգ՝ իրավաչափ համարելով երեխայի անհապաղ վերադարձի դիմումի մերժումը լուրջ վտանգի բացառության կիրառման հիմքով:

Ուսումնասիրելով Հայաստանի Հանրապետությունում հոդված 13-ի (բ) կետի կիրառման պրակտիկան և համադրելով այն սույն հոդվածի կիրառման միջազգային փորձի հետ՝ գալիս ենք այն եզրահանգման, որ ներպետական իրավակիրառ մարմինները 13-րդ հոդվածի (բ) կետը կիրառում են **լայն իմաստով՝ երեխայի սոցիալ-հոգեբանական վիճակի փոփոխության** ռիսկը դիտարկելով որպես լուրջ վտանգ: Այսպիսի մոտեցումը հանգեցնում է Կոնվենցիայով սահմանված՝ Հաագայի անհապաղ վերադարձի բանաձևի կիրառման խաթարմանը և հակասում է լուրջ վտանգի՝ նեղ իմաստով մեկնաբանման միջազգայնորեն ընդունելի համարվող փորձին:

Հոդված 13-ի (բ) կետով սահմանված բացառության կիրառման ներպետական և միջազգային փորձը ամփոփելով՝ եզրահանգում ենք, որ դատարանները երեխայի միջազգային առևանգման գործով լուրջ վտանգի առկայության հարցը պարզելիս գնահատման առարկա պետք է դարձնեն առնվազն հետևյալ հանգամանքները.

- Երեխայի՝ անհապաղ վերադարձի դեմ արված առարկությունները: Այս համատեքստում պետք է հաշվի առնել երեխայի տարիքը և հասունության աստիճանը: Նշենք նաև, որ երեխայի լավելու իրավունքի ապահովման ձևերը տարբերվում են՝ կախված Հայցվող պետության ներպետական դատավարական կանոններից: Շատ երկրներում երեխայի լավելու իրավունքը ապահովվում է հենց դատական նիստի ժամանակ, իսկ այլ երկրներում երեխան հարցաքննվում է փորձագետի կողմից, որն էլ ներկայացնում է երեխայի կարծիքը դատարանին: Վերջին դեպքում՝ երեխային հարցաքննող փորձագետը պետք է ունենա գիտելիքներ Կոնվենցիայի վերաբերյալ⁴⁴:
- Երեխայի՝ անհապաղ վերադարձի դեմ արված առարկությունները դատարանի կողմից լուրջ վտանգի առկայության վերաբերյալ որոշում կայացնելու գործում միակ որոշիչ հանգամանքը չեն: Դատարանն ունի միայն երեխայի առարկությունները հաշվի առնե-

⁴⁴ Stéu Guide to Good Practice Child Abduction Convention: Part VI - Article 13(1)(b), HCCH publication (2020), էջ 56:

լու պարտականություն:

- Դատարանը պետք է գնահատի երեխայի մշտական բնակության վայրի վերաբերյալ առկա փաստերը և երեխայի մշտական բնակության վայրում լուրջ վտանգի առկայության կամ բացակայության վերաբերյալ գործում առկա ապացույցները⁴⁵: Մասնավորապես, եթե առկա են երեխայի մշտական բնակության վայրում լուրջ վտանգի առկայության վերաբերյալ փաստեր, ապա դատարանը պետք է քննության առարկա դարձնի հետևյալ երկու հարցադրումները.
 - 1) արդյո՞ք մշտական բնակության վայրում լուրջ վտանգի առկայության վերաբերյալ առկա փաստական տվյալները բավարար չափով մանրամասն են և այնպիսի բնույթ ունեն, որ կարող են համարվել լուրջ վտանգ: Երեխայի վերադարձին դեմ հանդես եկող կողմի ներկայացրած՝ ընդհանրական բնույթի փաստերը չեն համարվի բավարար⁴⁶:
 - 2) արդյո՞ք երեխայի անհապաղ վերադարձի համար լուրջ վտանգի առկայության փաստը հաստատվել է գործում առկա ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման և գնահատման արդյունքում՝ հաշվի առնելով այն ապացույցները, որոնք վերաբերում են երեխայի մշտական բնակության վայրում լուրջ վտանգի դեմ հակազդելու անհրաժեշտ և արդյունավետ կառուցակարգերին: Այսինքն, դատարանը պետք է լուրջ վտանգի առկայությունը հավաստող ապացույցների հետ համակցության մեջ հետազոտի և գնահատի այն հանգամանքների առկայության հարցը, որոնք պետք են կամ պետք են լինելու երեխայի վերադարձի դեպքում մշտական բնակության վայրում երեխայի իրավունքները լուրջ վտանգից արդյունավետ կերպով պաշտպանելու համար⁴⁷:

Անդրադառնալով Կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածով սահմանված բացառությանը, ըստ որի՝ երեխայի վերադարձի դիմումը կարող է մերժվել, եթե դա կարող է հանգեցնել մարդու իրավունքների և ազատությունների խախտման, նշենք, որ այս հոդվածը Կոնվենցիայում ներառվել է բազմաթիվ բանավեճերի արդյունքում: Բանավեճերն, ըստ էության, ծավալվել էին հանրային կարգի վերապահման սկզբունքի ամրագրման հարցի շուրջ, քանի որ Կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածը հանրային կարգի վերապահման սկզբունքի ամրագրումն է⁴⁸: Ըստ պրոֆեսոր Մեռլի Վեյների՝ Կոնվենցիայի վերոնշյալ հոդվածի վերաբերյալ հակասական կարծիքների ձևավորման պատճառներից մեկն էլ այն է, որ Կոնվենցիայի պաշտոնական մեկնաբանությունը համարվող էլիզա Պերեզ-Վերայի զեկույցում հոդվածը մեկնաբանվել է հետևյալ կերպ. «... որպեսզի հոդված 20-ի հիման վրա հնարավոր լինի մերժել երեխայի անհապաղ վերադարձը, պետք է ապացուցվի, որ երեխայի անհապաղ վերադարձը հակասում է Հայցող պետությունում հիմնարար սկզբունքներին: Բավարար չէ արձանագրել, որ երեխայի վերադարձը անհամատեղելի է այդ սկզբունքների հետ⁴⁹»: Ըստ Վեյների՝ այս մեկնաբանությունը բավականին խիստ մեկնաբանություն է, որի համատեքստում հոդվածի կիրառումը դառնում է գրեթե անհնարին⁵⁰: Մյուս կողմից էլ, սակայն, վերոնշյալ հոդվածի լայն իմաստով մեկնաբանումը կարող է հանգեցնել Կոնվենցիայի՝ երեխայի միջազգային առևանգումները կանխարգելող գործա-

⁴⁵ Տե՛ս The Judge's Newsletter on International Child Protection, HCCH publication, Volume 23, (2019), էջ 19:

⁴⁶ Տե՛ս Guide to Good Practice Child Abduction Convention: Part VI - Article 13(1)(b), HCCH publication, (2020), էջ 31-33:

⁴⁷ Տե՛ս նույն տեղը:

⁴⁸ Տե՛ս Schuz R., The Hague Child Abduction Convention: A Critical Analysis, Hart Publishing, (2013), էջ 353:

⁴⁹ Տե՛ս Pérez-Vera E., Explanatory Report on the 1980 Hague Child Abduction Convention, Acts and Documents of the Fourteenth Session (1980), էջ 50:

⁵⁰ Տե՛ս Schuz R., The Hague Child Abduction Convention: A Critical Analysis, Hart Publishing, (2013), էջ 354:

ռույթի թուլացման:

Այնուամենայնիվ, Կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածում նշված «մարդու իրավունքների և ազատությունների խախտում»-ը չի վերաբերում միջազգային կոնվենցիաներում և հռչակագրերում նշված մարդու հիմնարար իրավունքների և ազատությունների խախտմանն, այլ Հայցվող պետության իրավունքի հիմնարար խախտումներին և հանրային կարգի խախտմանը⁵¹:

Այս տեսանկյունից, հակասական մեկնաբանությունների տեղիք կարող է տալ ներպետական իրավակիրառ պրակտիկայում 20-րդ հոդվածին տրված մեկնաբանությունը. մասնավորապես, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածը թիվ **ԵԴ/2440/02/18** քաղաքացիական գործով⁵² կայացված որոշմամբ մեկնաբանել է հետևյալ կերպ. «...Կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածով նախատեսված է ապացուցման բարձր շեմ, և յուրաքանչյուր դեպքում պետք է ոչ միայն հիմնավորվի հակասությունը մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության սկզբունքներին, այլև՝ նման արգելքը պետք է հիմնավորվի մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության սկզբունքներով»:

Նշենք նաև, որ 20-րդ հոդվածը երեխայի միջազգային առևանգման արդյունքում ծագող իրավահարաբերության կոնկրետ սուբյեկտի հասցեագրված չէ, այսինքն՝ այս հոդվածից բավարար չափով պարզ չէ, թե ում իրավունքների խախտման մասին է խոսքը՝ երեխայի, երեխային առևանգած ծնողի, թե՛ մյուս ծնողի: Դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ Կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածը կիրառվել է հետևյալ երեք հիմքերով.

1. եթե Հայցող պետություն անհապաղ վերադարձը անհամատեղելի է երեխայի լավագույն շահերին,
2. Հայցող պետություն անհապաղ վերադարձը կհանգեցնի մարդու իրավունքների խախտման այդ պետությունում պատշաճ իրավական ընթացակարգերի բացակայության պատճառով,
3. Հայցող պետություն անհապաղ վերադարձը խախտում է մարդու հիմնարար ազատությունները. մասնավորապես, խախտում է ազատ տեղաշարժի իրավունքը⁵³:

Մասնավորապես, Կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածի կիրառման հիմնական օրինակ է համարվում այն դեպքը, երբ երեխային առևանգած ծնողը պնդում է, որ Հայցող պետության դատարանները չեն քննի երեխայի խնամակալության իրավունքների որոշման հարցը երեխայի լավագույն շահերի առաջնային լինելու սկզբունքի հիման վրա⁵⁴: Այս հիմքով 20-րդ հոդվածը վկայակոչվել է ՄԻԵԴ-ի «*Էսթինագին և Չելուշն ընդդեմ Թուրքիայի*» դատական գործով: Այս գործով մայրը, որն առևանգել էր իր դստերը՝ տանելով Իսրայելից Թուրքիա, դիմել էր ՄԻԵԴ՝ պնդելով, որ Թուրքիայի դատարանի անհապաղ վերադարձի որոշմամբ խախտվել են իր իրավունքները, քանի որ դատարանը պետք է կիրառեր Կոնվենցիայի հոդված 20-ով սահմանված բացառությունը և մերժեր անհապաղ վերադարձի դիմումը: Երեխայի մայրը իր պահանջը հիմնավորում էր նրանով, որ անհապաղ վերադարձի արդյունքում երեխայի նկատմամբ խնամակալության վեճը կքննեն Իսրայելի դատարանները (Rabbinical courts⁵⁵), որոնք

⁵¹ Տե՛ս The Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction, Legal Analysis, էջ 23:

⁵² Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 23.10.2020 թ. թիվ ԵԴ/2440/02/18 քաղաքացիական գործով կայացրած վճիռը՝ ըստ հայցի «Աշոտ Միհրանի Ղազարյանի ընդդեմ Աննա Գագիկի Վարդանյանի, Գագիկ Լևոնի Վարդանյանի և Հասմիկ Թևանի Խուդավերդյանի՝ երեխային անհապաղ վերադարձնելու պահանջի մասին»:

⁵³ Տե՛ս *Schuz R.*, The Hague Child Abduction Convention: A Critical Analysis, Hart publishing, (2013), էջ 355:

⁵⁴ Տե՛ս նշված աշխատ. էջ 357:

⁵⁵ Իսրայելի դատական համակարգի մասը կազմող կրոնական դատարաններ, որոնք ունեն բացառիկ ընդդատու-

աչքի են ընկնում երեխայի մոր իրավունքները անտեսելու պրակտիկայով: Հետևաբար, Իսրայելում խնամակալության վերաբերյալ վեճը չի քննվի երեխայի լավագույն շահերի առաջնահերթության սկզբունքով: ՄԻԵԴ-ը, սակայն, մերժել է վերոնշյալ բողոքը այն հիմնավորմամբ, որ Իսրայելի դատարանները ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածի իմաստով օրենքի հիման վրա ստեղծված «անկախ և անաչառ դատարաններ են»⁵⁶, որոնց սահմանած ընթացակարգերը համապատասխանում են ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածով սահմանված ընթացակարգերին:

Նշենք նաև, որ որոշ իրավագետների կարծիքով Կոնվենցիայի վերոնշյալ հոդվածն «ավելորդ» է այն պատճառով, որ անհապաղ վերադարձից այս հոդվածի հիման վրա բացառություն սահմանելիս կարելի է այդ բացառությունը մեկնաբանել նաև Կոնվենցիայի հոդված 13-ի (բ) կետի իմաստով⁵⁷: Օրինակ, իրավագետ Պ. Բարլին գտնում է, որ նույնիսկ այս հոդվածի բացակայության պարագայում Պայմանավորվող պետությունները անհապաղ վերադարձի դիմումը քննարկելիս, միևնույնն է, կկիրառեն իրենց ներպետական իրավական նորմերով նախատեսված հանրային կարգի վերապահման սկզբունքը⁵⁸:

Ուսումնասիրելով երեխայի անհապաղ վերադարձից Կոնվենցիայով սահմանված բացառությունները և հաշվի առնելով երեխայի միջազգային առևանգման բացասական ազդեցությունը երեխայի լավագույն շահերի վրա՝ գալիս ենք այն եզրակացության, որ յուրաքանչյուր դեպքում այս բացառությունները կիրառելիս դատարանները պետք է ապահովեն երեխայի լաված լինելու իրավունքը և կիրառեն սահմանված բացառությունները յուրաքանչյուր գործով դրանց հիմքերի առկայությունն ապացուցող որոշակի և բավարար ապացույցների առկայության դեպքում: Յուրաքանչյուր դեպքում այս բացառությունների կիրառման հարցը որոշելիս դատարանը պետք է որոշում կայացնի՝ ապահովելով առևանգված երեխայի, երեխային առևանգած ծնողի և մյուս ծնողի շահերի արդար հավասարակշռության սկզբունքը⁵⁹:

Annotation. International child abduction results in versatile and continuous violations of both the rights of the child and the left-behind parent. The Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction (“Convention”) is the main international legal instrument that defines the formula of the prompt return of the child. The Convention also provides certain exceptions to the Hague formula of the prompt return of the child, the legal interpretation and practical application of which cause a range of problems.

The article analyzes the features and problems of interpretation and application of “grave risk” exception and the exception defined under article 20 of the Convention based on the theory, foreign and domestic laws, as well as the case-law of the European Court of Human Rights.

As a result of the study, scientific-practical conclusions are introduced concerning the application of the above mentioned exceptions in domestic judicial proceedings.

Аннотация. Международное похищение детей приводит к разносторонним и постоянным нарушениям прав как ребёнка, так и оставшегося родителя. Гаагская конвенция о гражданско-правовых аспектах международного похищения детей («Конвенция») является основным международно-правовым документом,

թյուն ամուսնալուծման վեճերի և երեխայի խնամակալության հարցերի նկատմամբ:

⁵⁶ Տե՛ս Էսթինազին և Չելուշն ընդդեմ Թուրքիայի գործով ՄԻԵԴ-ի 06.12.2005 թ. վճիռը, <https://www.incdat.com/en/case/742>, հասանելի է 18.03.2020 թ. դրությամբ:

⁵⁷ Տե՛ս Schuz R., The Hague Child Abduction Convention: A Critical Analysis, Hart publishing, (2013), էջ 369:

⁵⁸ Տե՛ս Anton A. E., The Hague Convention on International Child Abduction, 30 INT’ I. & CO an’. LQ. , (1981), էջ 537, 550:

⁵⁹ Տե՛ս Пато Э., Ростовцева Н.В., Похищение детей: европейские и российские перспективы, (2014), էջ 104:

определяющим формулу незамедлительного возвращения ребёнка. Конвенция также предусматривает определенные исключения из Гагской формулы незамедлительного возвращения ребенка, ее юридическое толкование, практическое применение которых вызывает целый ряд проблем.

В статье на основе теории, зарубежного и отечественного законодательства, а также прецедентной практики Европейского суда по правам человека анализируются особенности и проблемы толкования и применения исключения «серьёзного риска» и исключения, определённого статьей 20 Конвенции.

В результате исследования представлены научно-практические выводы, касающиеся применения вышеуказанных исключений в отечественном судопроизводстве.

Բանալի բառեր - Երեխայի իրավունք, Հաագայի կոնվենցիա, երեխայի միջազգային առևանգում, երեխայի մշտական բնակության վայր, երեխայի լավագույն շահեր, երեխայի անհապաղ վերադարձ, խնամակալության իրավունքներ, տեսակցության իրավունքներ, լուրջ վրանգ:

Keywords: *Right of the child, Hague Convention, international child abduction, habitual residence, best interests of the child, prompt return, rights of custody, rights of access, grave risk.*

Ключевые слова: *Права ребёнка, Гагская конвенция, международное похищение детей, место постоянного проживания, наилучшие интересы ребёнка, незамедлительное возвращение, права опеки, права доступа, серьёзный риск.*

Մ. Մարկոսյան - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի 2-րդ կուրսի ուսանող, ՀՀ փոխվարչապետ Ս. Պապիկյանի օգնական, էլ. հասցե՝ mane.markosyanlaw@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրության 13.10.2021 թ., տրվել է գրախոսության 13.10.2021 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, ի.գ.թ. Տաթևիկ Դավթյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 16.11.2021 թ.:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

ԱՆՆԱ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Հայ-ռուսական համալսարան
«Առողջապահական իրավունք» ՄԾ

ANNA KHACHATRYAN

Russian-Armenian University
“Healthcare Law” MP

АННА ХАЧАТРЯН

Российско-Армянский университет
«Здравоохранительное право» МП

**ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՍԽԱԼԸ ՀՈԳԵԿԱՆ
ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐ ՈՒՆԵՑՈՂ ԱՆՁԱՆՑ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ**

MEDICAL ERROR IN THE RIGHT TO MENTAL HEALTH

МЕДИЦИНСКАЯ ОШИБКА В ПРАВЕ НА ПСИХИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ

1.1 Բժշկական սխալի օրենսդրական ձևակերպման բացակայությունը Հայաստանի Հանրապետությունում և ձևավորված պրակտիկան: Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ «բժշկական սխալի» հասկացությունը հստակեցված չէ, սակայն բժշկական սխալի համար վրա հասնող պատասխանատվությունը կիրառվում է ՀՀ *քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի* հիմքով, որի 1-ին մասը նախատեսում է պատասխանատվություն բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնողների կողմից մասնագիտական պարտականությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար՝ դրանց նկատմամբ անփույթ կամ անբարեխիղճ վերաբերմունքի հետևանքով, եթե բուժվող հիվանդի առողջությանն անզգուշությամբ պատճառվել է ծանր կամ միջին ծանրության վնաս, իսկ 2-րդ մասը նույն արարքի համար, որն անզգուշությամբ առաջացրել է բուժվող հիվանդի մահ կամ մարդու իմունային անբավարարության վարակի հարուցիչով վարակում¹: Ինչպես տեսնում ենք, հանցակազմի **օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշներ** են համարվում ոչ միայն *արարքը*¹ մասնագիտական պարտականությունները չկատարելը (անգործությամբ) կամ ոչ պատշաճ կատարելը (գործողությամբ), *հետևանքները*² առողջությանը պատճառված ծանր կամ միջին ծանրության վնասը (1-ին մասի դեպքում), մահը կամ իմունային անբավարարության վարակի հարուցիչով վարակումը (2-րդ մասի դեպքում), որոնց նկատմամբ անձն անզգուշություն է դրսևորել, այլև

¹ Տես ՀՀ քրեական օրենսգրք, համարը՝ ՀՕ-528-Ն, ընդունված՝ 18.04.2003:

արարքի եղանակը, այն է մասնագիտական պարտականությունների նկատմամբ անփույթ կամ անբարեխիղճ վերաբերմունք դրսևորելը: Մասնագիտական պարտականությունները կարող են նախատեսված լինել թե՛ օրենքներով (օրինակ՝ ապահովել ցուցաբերվող բժշկական օգնության և սպասարկման տվյալ տեսակի, մեթոդների, ծավալների համապատասխանությունը լիազոր մարմնի սահմանած չափանիշներին²), թե՛ ենթաօրենսդրական ակտերով (սուր վարակային ու բորբոքային հիվանդությունների և վիճակների դեպքում բժշկական կամավոր ամլացում կատարելու հակացուցում³) և թե՛ բժշկական պրոտոկոլներով (հայ.՝ գործելակարգ, ուղեցույց): Բժշկական պրոտոկոլները, ի տարբերություն օրենքների և ենթաօրենսդրական ակտերի, առավել մանրամասնորեն են սահմանում բժշկական յուրաքանչյուր մակարդակի համար այն քայլերի հաջորդականությունը, որոնք տվյալ հիվանդության կամ առողջական այլ խնդիրների դեպքում կիրառման ենթակա են, և որոնց խախտումը կարող է լուրջ դերակատարում ունենալ անձի կյանքի կամ առողջության հարցում՝ առաջացնելով համապատասխան սուբյեկտ(ներ)ի պատասխանատվություն:

2021 թվականի մայիսի 5-ին Ազգային ժողովի կողմից 2-րդ ընթերցմամբ ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի նախագիծը փոփոխության է ենթարկել 130-րդ հոդվածի բովանդակությունը: Այն 187-րդ հոդվածով սահմանում է պատասխանատվություն բուժաշխատողի կողմից մասնագիտական պարտականությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար, եթե նրա անզգուշության հետևանքով հնարավոր չի եղել կանխել հիվանդության հետագա ընթացքը կամ բարդությունների առաջացումը կամ եթե մարդու առողջությանն անզգուշությամբ պատճառվել է ծանր կամ միջին ծանրության վնաս կամ առաջացրել է սաղմի կամ պտղի վնասում: Այս հանցակազմը դարձյալ բարդ հանցակազմ է, սակայն, ի տարբերություն նախկինի, տվյալ դեպքում հետևանքները թվով ավելի շատ են. Դրանք են՝

1. անզգուշության հետևանքով հնարավոր չի եղել կանխել հիվանդության հետագա ընթացքը,
2. անզգուշության հետևանքով հնարավոր չի եղել կանխել բարդությունների առաջացումը,
3. մարդու առողջությանն անզգուշությամբ պատճառվել է ծանր վնաս,
4. մարդու առողջությանն անզգուշությամբ պատճառվել է միջին ծանրության վնաս,
5. անզգուշությամբ առաջացրել է սաղմի կամ պտղի վնասում:

Հաշվի առնելով, որ բուժաշխատողի կողմից կատարված արարքի հետևանքները կարող են ի հայտ գալ ոչ անմիջապես, այլ երկար ժամանակ անց, նոր կարգավորումները հնարավորություն են տալիս, որպեսզի նման արարքը հնարավոր լինի որակել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածով, եթե հետագայում առաջացրել են օրենքով սահմանված հետևանքները: Օրինակ՝ որպես ախտորոշիչ սխալի հետևանք կարող է վրա հասնել «անզգուշության հետևանքով հնարավոր չի եղել կանխել հիվանդության հետագա ընթացքը» կամ «անզգուշության հետևանքով հնարավոր չի եղել կանխել բարդությունների առաջացումը»՝ ելնելով այն հանգամանքից, թե բուժաշխատողի արարքի հետևանքով հիվանդության կանխումը տեղի չի ունեցել կամ հետագայում առաջացել են բարդություններ: Միևնույն հետևանքները կարող

² Տե՛ս «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենք, համարը՝ ՀՕ-42, ընդունված՝ 04.03.1996, հոդված 28, մաս 1, կետ 2:

³ Տե՛ս «Բժշկական ամլացումն իրականացնելու կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշում, ընդունված՝ 6 հուլիսի 1998 թվական, թիվ 425, II. Բժշկական ամլացումը վիրաբուժական եղանակով իրականացնելու կարգը, մաս 10:

են ի հայտ գալ նաև չավարտված դեղորայքային սխալի հետևանքով, երբ բուժաշխատողը սխալ կամ սխալ չափաբաժնով դեղորայք է նշանակում: Կամ բուժական/թերապևտիկ սխալի դեպքում սխալ բուժական ընթացակարգեր են իրականացվում (կարող է իր մեջ կլանել նաև դեղորայքային սխալը): Այսինքն՝ թեև 2003 թվականի քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածով նման արարքը կարող է որակվել համապատասխան հատկանիշների առկայության դեպքում, սակայն նոր կարգավորումները թույլ են տալիս ավելի ճշգրիտ որակել հետագայում առաջացած հետևանքը որքան էլ, որ հետևանքը վրա հասած լինի բավական երկար ժամանակ անց կամ առկա լինեն ուղեկցող մի շարք այլ պատճառներ:

Հանցակազմի սուբյեկտը դարձյալ հատուկ է, սակայն, ի տարբերություն նախկինի, որը սահմանում է բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնողներին, այժմ այս հանցակազմի սուբյեկտը բուժաշխատողն է: Նոր կարգավորմամբ լուծվում է նախկինում առկա հետևյալ խնդիրը. «Բնակչության բժշկական օգնության ու սպասարկման մասին» ՀՀ օրենքի⁴ հասկացությունների 1-ին մասի 11-րդ կետի համաձայն՝ բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնողը օրենսդրությամբ սահմանված կարգով լիցենզավորված, բժշկական օգնության և սպասարկման որոշակի տեսակ կամ տեսակներ իրականացնող անհատ ձեռնարկատերը կամ իրավաբանական անձն է՝ անկախ կազմակերպական-իրավական ձևից, սեփականության ձևից, կամ պետական կամ համայնքային հիմնարկը, իսկ քրեական պատասխանատվության սուբյեկտ կարող է համարվել միայն ֆիզիկական անձը: Նոր օրենսգրքի պայմաններում սուբյեկտը բուժաշխատողն է, որի հասկացությունը տրվում է նույն օրենքի նույն մասի 19-րդ կետով, ըստ որի՝ բուժաշխատողն առողջապահության բնագավառում գործունեություն իրականացնող, իսկ սույն օրենքով նախատեսված դեպքերում նաև մասնագիտական գործունեություն իրականացնող ու դրա համար համապատասխան բժշկական մասնագիտական կրթություն, որակավորում, մասնագիտացում և նախատեսված շարունակական մասնագիտական զարգացման հավաստագիր ունեցող, ինչպես նաև ոչ մասնագիտական օժանդակող գործունեություն իրականացնող ֆիզիկական անձն է:

Հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ համարվող եղանակը՝ «մասնագիտական պարտականությունների նկատմամբ անփույթ կամ անբարեխիղճ վերաբերմունքը» հանվել է նոր օրենսգրքում:

Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունում բժշկական սխալի հասկացության բացակայությամբ պայմանավորված՝ վերջինիս իմաստը բացահայտելու համար հարկ է դիմել այլ պետությունների օրենսդրություններին, մասնավորապես դիտարկվել է Ֆրանսիայի և Գերմանիայի փորձը: Դրանք ընդհանուր առմամբ սահմանում են, որ բժշկական սխալը բուժօգնության անբարենպաստ ազդեցությունն է հիվանդի համար, որը կարող է ներառել հիվանդության, վնասվածքի, սինդրոմի, վարքագծի, վարակի կամ այլ առողջական խնդիրների ոչ ճշգրիտ կամ թերի ախտորոշումը կամ բուժումը կամ վերջիններիս չկատարումը: Այսինքն՝ բժշկական սխալի հասկացությունը բավականին լայն է և ընդգրկում է սխալի այնպիսի տեսակներ, ինչպիսիք են դիագնոստիկ (ախտորոշիչ) սխալը, պրոգնոստիկ սխալը (հիվանդության զարգացման և ելքի սխալ գուշակում՝ եղած տվյալների հաշվառման հիման վրա), բուժական սխալը, վիրահատական սխալը, դեղորայքային սխալը, փորձաքննական սխալը, վարքային սխալը, տեխնիկական սխալը, փաստաթղթաբանության հետ կապված սխալները և այլն: Ընդ որում՝ բժշկական սխալների համար տարբեր երկրներում, բացի քրեական

⁴ Ibid. 2:

պատասխանատվությունից, հնարավոր է քաղաքացիական, կարգապահական և վարչական պատասխանատվություն:

1.2 Բժշկական սխալը և դրա տեսակները հոգեբուժության մեջ: Հոգեբուժության մեջ առավել հաճախ հանդիպող սխալները ախտորոշիչ և դեղորայքային սխալներն են, ինչը պայմանավորված է դրանում կիրառվող բուժօգնության և բժշկական սպասարկման մեթոդներով և եղանակներով: Հոգեբուժությունը բժշկական գիտություն է, որն ուսումնասիրում է հոգեկան հիվանդությունների զարգացման պատճառները, կլինիկական դրսևորումները, դրանց կանխումը, բուժումը և համապատասխան բուժօգնության կազմակերպումը⁵: Հաշվի առնելով այն, որ հոգեբուժության մեջ նվազաթիվ մեթոդները⁶ համեմատաբար ավելի քիչ են կիրառվում, ուստի դրանցով բժշկական սխալները տարածված չեն: Սակայն դրանք միանշանակ բացառել հնարավոր չէ, քանի որ հոգեբուժության մեջ նույնպես նման մեթոդները կիրառվում են, օրինակ՝ **դեղորայքային ներարկումները**, որոնք վարակի աղբյուր կարող են լինել, կամ **ուղեղի խորը խթանումը**, որը վիրաբուժական միջամտություն է, և որի ժամանակ վիրաբույժը սարքը տեղադրում է մարդու մաշկի տակ, իսկ վերջինս էլեկտրական ազդակներ է ուղարկում ուղեղի որոշակի հատվածներ⁷: Վերջին մեթոդն առավելապես կիրառվում է նյարդահոգեբուժության մեջ, որտեղ որոշակի հոգեկան առողջության խնդիրներ, հիվանդություններ կարող են պարզապես նյարդաբանական խնդիրների ածանցյալ հետևանք լինել: Նման միջամտության պարագայում բժշկական սխալի տեխնիկական տարատեսակը կարող է տեղի ունենալ, օրինակ՝ երբ էլեկտրական ազդակները բուժաշխատողը տա առավել ուժգնությամբ, քան հարկավոր է, ինչի հետևանքով անձի կյանքին կամ առողջությանը վնաս պատճառվի: Հարկավոր է **տեխնիկական բժշկական սխալը** տարբերակել շրջապատի համար առավել վտանգի աղբյուրով հասցված վնասների դեպքերից, որոնք անձի արարքի հետ չեն կապված: Օրինակ՝ էլեկտրական դանակով՝ հոսանքի տատանման հետևանքով պատճառված վնասը տեխնիկական սխալ չի համարվի, քանի որ բացակայում է անձի գործողությունը, անգործությունը և մեղքը:

Ինչպես արդեն նշվեց, մենք կքննարկենք միայն ախտորոշիչ և դեղորայքային սխալները՝ հաշվի առնելով դրանց տարածվածությունը:

1.2.1 Ախտորոշիչ սխալը հոգեբուժության մեջ: Ախտորոշումը կամ դիագնոստիկական բժշկագիտության ճյուղ է, որն ուսումնասիրում է հիվանդի հետազոտման մեթոդները, հիվանդության ախտանիշները և դրանց ճանաչման ձևերն ու եղանակները⁸: **Ախտորոշիչ սխալի** համար վրա հասնող պատասխանատվությունը հնարավոր է ոչ ճիշտ ախտորոշման և ախտորոշումը չնշանակելու դեպքում, որը հանգեցրել է առողջության վատթարացման և այլ բացասական հետևանքների: Ըստ այդմ՝ ախտորոշիչ սխալը կարող է լինել **2** տեսակի՝ **1)** ախտորոշումը կատարվել է, սակայն դրա եզրակացությունը չի համապատասխանում իրական խնդրին, հիվանդությանը, **2)** ախտորոշումն ընդհանրապես չի կատարվել, քանի որ առերևույթ կասկածելի ախտանշաններ չկային հիվանդի մոտ: Առաջինի դեպքում կարող է ախտորոշված լինել միևնույն հիվանդության զարգացման այլ փուլ կամ ախտանշաններով նման

⁵ Տեն Ա. Է. *Մեկը-Փաշայան*, Հոգեբուժություն, Դասագիրք բժշկական բուհերի ուսանողների համար. Երևանի Մ. Հերացու անվան պետական բժշկական համալսարանի հրատարակչություն, 2012, էջ 5:

⁶ Ինվազիվ մեթոդներ են համարվում այն մեթոդները, որոնց դեպքում բժշկական միջամտությունը ենթադրում է մարդու մաշկի մեջ ներթափանցում, կտրվածք, վիրահատական միջամտություն:

⁷ Տեն <https://hy.eagha.org/deep-brain-stimulation-1688>, վերջին այցելությունը կայք՝ 26.07.2021:

⁸ Տեն «Диагностика», Краткая Медицинская Энциклопедия. М.: Советская Энциклопедия, 1989:

այլ հիվանդություն, իսկ երկրորդի դեպքում հիմնականում առաջնային խնդիրը թաքնված է, ուստի հիվանդության, խանգարման իրական պատճառը ճիշտ տեսակի ախտորոշմամբ չի բացահայտվում, այլ նշանակվում է բոլորովին այլ ախտորոշիչ հետազոտություն, կամ չի նշանակվում համալիր հետազոտություն: Վերջին դեպքը մեծապես վերաբերում է այն դեպքերին, երբ պետք է ոչ միայն հոգեբանական, հոգեբուժական ոլորտի հետազոտություններ ու ախտորոշում կատարել, այլև նյարդագիտական (նեյրոգիտական):

Նյարդագիտությունն առանձին գիտություն է, որն իր մեջ ներառում է մի շարք այլ գիտություններ: Նախկինում առանձնացվում էին նեյրոանատոմիան, նեյրոֆիզիոլոգիան, նեյրոհոգեբուժությունը, սակայն հետագայում դրանք սկսեցին միմյանցից անջատ դիտարկվել, քանի որ նեյրոգիտությունն ինքնին համարվեց առանձին գիտություն: Դրանց տարանջատման անհրաժեշտությունն ընդգծվեց տեխնոլոգիական զարգացման հետ զուգընթաց, ինչը հնարավոր է դարձնում բազմակողմանի և առավել ճշգրիտ հետազոտություններ կատարել: Սակայն դրանք շարունակում են ուղղակի և անմիջական կապի մեջ գտնվել միմյանց հետ: Հոգեբուժության և նյարդագիտության կապի օրինակ է այն իրավիճակը, երբ անձն ունի ճակատաքունքային բլթային դեգեներացիա, իսկ այս խնդիրն ունեցող պացիենտների 1/3-ն ունենում է հոգեկան խանգարման նախնական ախտորոշում և ստանում է հոգեբուժական ծառայություններ: Այսինքն, հնարավոր է, երբ հոգեկան հիվանդությունները, խանգարումները միայն հետևանքն են գլխուղեղի այս կամ այն հատվածի վնասման, ճգման, իսկ ախտորոշման և բուժման հարցը գտնվում է նեյրոգիտության դաշտում⁹: Ուստի, եթե բժիշկը չի կատարում նյարդաբանական ախտորոշում, նման դեպքերում քննարկվում է վնասի և առողջության վատթարացման *կանխման կամ դադարեցման հնարավորությունը բաց թողնելու համար* վրա հասնող պատասխանատվությունը:

Քննարկվելիք դեպքերից առաջինում հանրային հիվանդանոցում պացիենտի խնամքի կամ բուժման ընթացքում թույլ տրված ախտորոշիչ սխալը հանգեցրել է նրա առողջական վիճակի վատթարացմանը, և համապատասխան սխալը չկատարելու դեպքում դրա սրացումից խուսափելու հնարավորություն կար: Արդյունքում էքս-ան-Պրովանսի առաջին ատյանի դատարանը և Մարսելի վերաքննիչ դատարանը նշել էին, որ պացիենտն արդարացիորեն է պահանջել, որ առողջապահական հաստատությանը փոխհատուցի իրեն պատճառված վնասն ամբողջությամբ¹⁰: Նման դեպքերում ախտորոշիչ սխալը *ուղղակիորեն* ոչ թե մարմնական վնասվածքի է հանգեցնում (*անուղղակիորեն* հանգեցնում է՝ աշխատունակության կայուն կորստի, կաթվածի, պարապլեգիայի¹¹), այլ այդ վնասը կանխելու հնարավորության կորստի: Հետևաբար՝ հիվանդանոցին և բժիշկներին ներկայացվող փոխհատուցման պահանջը պետք է ընդունվի և գնահատվի դատարանների կողմից հենց այս տեսանկյունից:

Տվյալ օրինակում հոգեբույժը հիվանդի մոտ ախտորոշել էր հիստերիկ ծագման պարապլեգիա և առանց որևէ հետազոտություն կատարելու հակադեպրեսանտներ էր նշանակել, այ-

⁹ Տե՛ս Ա. Խաչատրյան, «Նեյրոիրավունքի հասկացությունը և կիրառման հնարավորությունները» (գիտ. ղեկավար՝ Մ. Խաչատրյան), տպագրման փուլում, ներկայացված՝ Հայ-ռուսական համալսարանի 2021 ամենամյա տարեկան գիտաժողովին:

¹⁰ Տե՛ս՝ <https://www.edimark.fr/blog/responsabilite-medicale/faute-diagnostic-depression-ou-atteinte-neurologique>, վերջին այցելությունը կայք՝ 26.07.2021, (Մարսելի վարչական վերաքննիչ դատարան, 2012 թվականի հոկտեմբերի 22, դատական գործի համարը՝ 10MA02094):

¹¹ Պարապլեգիան վերաբերում է կաթվածին, որը տեղի է ունենում մարմնի ստորին կեսում: Դա կարող է լինել դժբախտ պատահարի կամ քրոնիկական վիճակի արդյունք: Պարապլեգիայով տառապող մարդիկ ունենում են շարժունակության խնդիր:

նինչ նրա մոտ եղել էր մեջքի ստորին հատվածում մենինգիոմայի (մենինգեալ ուռուցք) կողմից ողնուղեղային ճգմում/սեղմում: Իսկ թերապևտը չէր փստորոշել հիվանդությունը՝ հիմք ընդունելով հիվանդանոցային կենտրոնի մասնագետ բժիշկների՝ ներոտիկ ծագման պարապլեգիայի վարկածը, սակայն որոշ ժամանակ անց՝ մեծ ուշացումով հիվանդին նշանակել էր կրծքագոտկային ՄՌԾ, որի ժամանակ պարզվել էր առողջական խանգարումների իրական պատճառը: Ճիշտ և ժամանակին փստորոշման և վիրահատության պարագայում հիվանդի մոտ կպահպանվեին աջ ոտքի ֆունկցիաները, և կայուն մասնակի անաշխատունակության կորուստը կլիներ ոչ թե 55%, այլ՝ 15%:

Այսինքն՝ հոգեբույժը պետք է կատարեր մանրակրկիտ նյարդաբանական գնահատում՝ չկաղապարվելով իր հոգեբույժի մասնագիտության մեջ, իսկ թերապևտը պետք է նշանակեր փստորոշիչ հետազոտություններ և, ըստ արդյունքների, բուժում և ցուցումներ տար:

Սակայն պետք է նշել, որ ոչ բոլոր փստորոշիչ սխալների դեպքում է հնարավոր պատասխանատվությունը, քանի որ շատ հաճախ հնարավոր են դեպքեր, երբ հոգեկան առողջության՝ մանավանդ սպոնտան/հանկարծակի/հանկարծաբուխ խնդիրները որևէ կերպ փստորոշել հնարավոր չլինի թե՛ փստորոշիչ սարքերի միջոցով, թե՛ մասնագետների կողմից: Նման օրինակ է հետծննդաբերական պսիխոզը:

Այս օրինակում կեսարյան հատմամբ ծննդաբերությունից վեց օր անց ծննդկանի հոգեկան վիճակը կտրուկ վատթարացել էր. նա պնդում էր, որ ինքը մահանալու է, իսկ իր երկրորդ երեխային բժիշկները մոռացել են արգանդում: Հոգեբույժը երիտասարդ կնոջ հետ երկար զրուցել էր և հաշվի առնելով փստանիշները՝ չէր նշանակել որևէ բուժում, բայց, այնուամենայնիվ, խնդրել է, որ կինը վերահսկողության տակ մնա: Այս այցից անմիջապես հետո, երբ պացիենտին պատրաստում էին կաթիլային ներարկման, նա, ով իր ամուսնու հետ գտնվում էր իր հիվանդասենյակի պատշգամբում, պատուհանից նետել էր իր նորածինը՝ գառանցանքի պարոքսիզմալ նոպայի ժամանակ: Այս գործողությունից հետո նրան տեղափոխեցին հոգեբուժական շտապ օգնության սենյակ, որտեղ վերջապես նրա մոտ փստորոշվեց հետծննդաբերական փսիխոզ: Թե՛ հոգեբույժի, թե՛ բժշկուհիների մասով Ֆրանսիայի վճռաբեկ դատարանը գտել էր, որ նրանք իրենց միջոցի պարտականությունը կատարել են, իսկ առաջացած իրավիճակը եղել է հանկարծակի, ինչն փստորոշել հնարավոր չէր նախօրոք: Ըստ դատարանի՝ հոգեբույժի կողմից թույլ տված փստորոշիչ սխալը կարելի է բացատրել ինչպես հազվադեպությամբ (2/1000), այնպես էլ պաթոլոգիայի բարդությամբ, որով տառապել է նրա հիվանդը, որևէ փստանշան ակնհայտ չի եղել: Գործողությունը կատարելուց առաջ ոչ մի բան հնարավոր չէր դարձնում հստակ տարբերակել՝ կնոջ մոտ առկա է հետծննդաբերական պսիխոզ, թե՛ հետծննդյան շրջանում ընկճվածություն¹²:

1.2.2 Դեղորայքային սխալը հոգեբուժության մեջ: Բժշկական սխալի մյուս տարատեսակը, որ հատուկ է հոգեբուժության ոլորտին դեղորայքային սխալն է, որն իր հերթին լինում է 2 տեսակի՝ 1) **ավարտված դեղորայքային սխալ**, 2) **ընդհատված դեղորայքային սխալ**¹³: Առաջինի դեպքում պացիենտին տրվում է սխալ դեղորայք կամ սխալ չափաբաժին կամ սխալ մեթոդով է դեղորայքը ներմուծվում օրգանիզմ: Երկրորդի դեպքում արտադրված դեղորայքն

¹² Տե՛ս՝ <https://www.macsfr.fr/responsabilite-professionnelle/Actes-de-soins-et-technique-medicale/erreur-de-diagnostic-psychose-puerperale>, վերջին այցելությունը կայք՝ 26.07.2021:

¹³ La gestion des erreurs médicamenteuses, Qu'est-ce qu'une erreur médicamenteuse ? L'ANSM, Agence nationale de sécurité du médicament et des produits de santé, տե՛ս <https://ansm.sante.fr/page/la-gestion-des-erreurs-medicamenteuses>, վերջին այցելությունը կայք՝ 26.07.2021:

ինքնին պոտենցիալ վտանգներ է պարունակում, և տվյալ դեպքում կարևոր չէ, թե պացիենտն այն արդեն ընդունած լինի: Վերջինիս վտանգավորությունը կարող է բացահայտվել դեղի փորձարկման կամ գրանցման փուլերում:

Ավարտված դեղորայքային սխալը չպետք է շփոթել, օրինակ՝ այնպիսի իրավիճակների հետ, երբ հոգեբուժական բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնող կազմակերպություններում հոգեկան խանգարմամբ տառապող անձանց նկատմամբ հանդարտեցման դեղորայքային մեթոդներ¹⁴ կիրառելիս դիտավորությամբ պարբերաբար այնպիսի չափաբաժնով և ուժգնությամբ դեղորայք է օգտագործվում, որ անձը միտոժամանակ մնում է ընդարմացած վիճակում¹⁵: Դեղորայքային սխալի դեպքում սխալ կամ ոչ ճշգրիտ ախտորոշման հետևանքով նշանակվում և իրականացվում է այնպիսի դեղորայքային բուժում, որն անզուշույթ անձի առողջությանը տարբեր ծանրության աստիճանների վնաս է պատճառում կամ հանգեցնում է մահվան:

Պետք է ընդգծել, որ առաջացրած հետևանքի և մեղավորությամբ կատարված արարքի (գործողություն, անգործություն) միջև պատճառահետևանքային կապի հաստատումը պարտադիր է: Առանց դրա չի կարող խոսք լինել բժշկական սխալի մասին: ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգրքի 108-րդ հոդվածը սահմանում է որոշակի ապացույցների առկայությամբ հաստատվող հանգամանքները: Հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ մահվան պատճառը և առողջությանը հասցված վնասի բնույթը և ծանրության աստիճանը հաստատելու համար անհրաժեշտ է դատաբժշկ(ներ)ի եզրակացությունը, որտեղ պարտադիր կերպով անդրադարձ է կատարվում պատճառահետևանքային կապին, և տրվում է փորձագետի եզրակացություն այն մասին, որ կամ հաստատապես X արարքն է առաջացրել Y հետևանքը կամ X արարքը կարող էր առաջացնել Y հետևանքը կամ X արարքը չէր կարող առաջացնել Y հետևանքը:

Հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող տուժողների վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի հիմքով քրեական գործերի վերաբերյալ հարցումներին ի պատասխան՝ ՀՀ ոստիկանությունը, ՀՀ դատախազությունը, ՀՀ քննչական կոմիտեն, ՀՀ դատական դեպարտամենտը և ՀՀ փաստաբանների պալատը նշել են, որ վերոնշյալի վերաբերյալ առանձին հաշվառումներ կամ վիճակագրություն չեն կատարվում և նման տեղեկատվության չեն տիրապետում¹⁶:

1.2.3 Պարզած հսկողության բացակայությունը հոգեբուժության մեջ: Առողջապահական հաստատությունների կամ բուժաշխատողների պատասխանատվության հարց առաջանում է նաև հոսպիտալացված պացիենտի ինքնասպանության դեպքում: Ընդհանուր առմամբ նման պատասխանատվությունը բխում է պատշաճ հսկողության բացակայությունից:

¹⁴ Հանդարտեցման մեթոդ՝ հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձին նրա կամքին հակառակ դեղերի տրամադրումն է անձի վարքագիծը մեղմելու (հանդարտեցնելու) նպատակով (տես «Հոգեբուժական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենք, համարը՝ ՀՕ-80-Ն, ընդունված՝ 25.05.2004, հոդված 3, կետ 22.):

¹⁵ Տվյալ դեպքում արարքը կորակվի դիտավորությամբ կատարված հանցագործություն՝ ըստ առաջացրած հետևանք(ներ)ի:

¹⁶ ՀՀ քննչական կոմիտեի տարածքային քննչական վարչությունների գործունեության վերահսկողության գլխավոր վարչության պետի 16.04.2021 թվականի N 06/20124-21 պատասխան գրությունը, ՀՀ գլխավոր դատախազության մարդու դեմ ուղղված հանցագործությունների գործերով վարչության պետի պաշտոնակատարի 16.04.2021 թվականի N 15/15.2/4873-2021 պատասխան գրությունը, ՀՀ ոստիկանության շտաբի պետի 22.04.2021 թվականի N 5/2/24988-21 պատասխան գրությունը, ՀՀ դատական դեպարտամենտի դատական պրակտիկայի վերլուծության և մշտադիտարկման վարչության պետի պաշտոնակատարի 19.04.2021 թվականի N ԴԴ-4.2.Ե29-02 պատասխան գրությունը, ՀՀ փաստաբանների պալատի նախագահի տեղակալի 16.04.2021 թվականի N 03/03/413-21 պատասխան գրությունը:

Օրինակ՝ ֆրանսիական իրավունքում դատական նախադեպային իրավունքը այս պարտականությունը կապում է հոսպիտալացման պայմանագրի հետ, մինչդեռ վարչական նախադեպային իրավունքը վերջինս կապում է հանրային առողջապահական ծառայությունների վատ կազմակերպվածության հետ: Ֆրանսիայում դատավորների կողմից սահմանվել են հսկողության բացակայության մի շարք չափանիշներ: Այդ չափանիշները կապված են **սուիցիդիար ակտի կանխատեսելիության** (վիճակ, վարքագիծ, ինքնասպանության փորձեր, նախադեպեր) և **պացիենտի անդիմադրելի բնույթի/բնավորության** (ծառայության կազմակերպում, կանխարգելիչ միջոցառումներ) հետ: Այսինքն՝ բուժաշխատողները կրում են ոչ թե արդյունքի պարտավորություն, այլ միջոցի պարտավորություն: Ինքնասպանության/փորձի հանկարծակի դեպքերը, որոնց չեն նախորդել ինքնասպանության փորձերը հոսպիտալացումից առաջ և հետո, մինչ այդ պացիենտի վարքագիծը եղել է նորմալ, ապա բուժհաստատության և բուժաշխատող(ներ)ի պատասխանատվությունը բացառվում է: Նման դեպք տեղի էր ունեցել Ֆրանսիայի Philippe Pinel de Drury դեպարտամենտալ հիվանդանոցում, երբ պացիենտը 8 ամիս հոսպիտալացումից հետո ձեռք էր բերել պարան և ինքնասպանության փորձ կատարել՝ կախվելով սանհանգույցի տեսանելի խողովակից: 1980 թվականի ապրիլի 16-ի որոշմամբ Ֆրանսիայի Պետական խորհուրդը որոշում¹⁷ էր կայացրել այն մասին, որ այն հանգամանքը, որ պացիենտը հաջողել է ձեռք բերել պարան, իսկ սանհանգույցի խողովակները գտնվել են բաց և տեսանելի վիճակում, դեռևս չեն խոսում բուժաշխատողի կամ բուժհաստատության մեղքի մասին:

Ինչ վերաբերում է հոսպիտալացված պացիենտի ինքնասպանության համար վրա հասնող պատասխանատվությանը Հայաստանի Հանրապետությունում, ապա ՀՀ քրեական օրենսգրքի 134-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է նախատեսում հոգեբուժական հիվանդանոցում ապօրինի տեղավորելու կամ պահելու համար: Հանցակազմի ծանրացնող հանգամանքներից մեկը «հոգեբուժական հիվանդանոցում ապօրինի տեղավորելը կամ պահելը, որն անզգուշությամբ առաջացրել է **տուժողի մահ** կամ **այլ ծանր հետևանքներ**» է: Եթե անձն ապօրինաբար է տեղավորվել կամ պահվում հոգեբուժական հիվանդանոցում և այդ ընթացքում գործում է ինքնասպանություն, ապա նրա նկատմամբ հսկողություն իրականացնելու պարտականություն ունեցող բուժաշխատող(ներ)ի կամ բուժհաստատության պատասխանատու աշխատակիցների անուշադրությունը կարող է առաջացնել այս հոդվածով պատասխանատվություն և որակվել որպես հոգեբուժական հիվանդանոցում ապօրինի տեղավորելը կամ պահելը, որն անզգուշությամբ առաջացրել է այլ ծանր հետևանք: Պետք է ընդգծել, որ այստեղ պատճառահետևանքային կապն անուղղակի է, ուստի արարքը որակվում է որպես այլ ծանր հետևանք, թեև առկա է անձի մահ: Միևնույն կերպ որակում կտրվեր այն դեպքում, երբ անձին հոգեբուժական հիվանդանոցում, օրինակ, պացիենտներից մեկը կյանքից զրկում կամ առողջությանը վնաս է պատճառում: Հակառակ դեպքում, եթե հոգեբուժական հիվանդանոցում ապօրինի տեղավորելու կամ պահելու ընթացքում որևէ արարքի հետևանքով անձին անմիջական և ուղղակի մահ պատճառվի, ապա արարքը կորակվի հոգեբուժական հիվանդանոցում ապօրինի տեղավորելը կամ պահելը, որն անզգուշությամբ առաջացրել է տուժողի մահ: Եթե վերոնշյալ արարքները կատարվում են հոգեբուժական հիվանդանոցում օրինական կերպով տեղավորված կամ պահվող պացիենտի դեպքում, ապա արարքը կորակվի ՀՀ քրեական

¹⁷ Տե՛ս Les grandes décisions du droit médical, sous la direction de François Violla et la coordination de **Mathieu Reynier** et **Éric Martinent**, 2e édition, 03/2014, ISBN : 978-2-275-03898-8, էջ 410:

օրենսգրքի մարդու կյանքի և առողջության դեմ ուղղված հանցագործությունների գլխում տեղ գտած հանցակազմերով՝ ըստ արարքի և առաջացրած հետևանքի: ՀՀ ոստիկանության շտաբի պետի 22.04.2021 թվականի N 5/2/24988-21 պատասխան գրության համաձայն¹⁸՝ 2016-2021 թվականների ընթացքում ՀՀ-ում քրեական օրենսգրքի 134-րդ հոդվածով գործեր չեն քննվել:

Եզրակացություն: Այսպիսով, հոգեկան առողջության իրավունքում բժշկական սխալն իր ենթատեսակներով ապացուցելն առավել դժվար է պատճառահետևանքային կապի հաստատման տեսանկյունից, ինչը նշանակում է, որ պատշաճ քննություն պետք է տարվի պարզելու հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձի կյանքին և առողջությանը հասցված վնասի դեպքն ու հանգամանքները՝ հաշվի առնելով հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց առանց այդ էլ խոցելի վիճակը:

Annotation. Medical error is rarely discussed in psychiatry because it is more difficult to establish and prove causation, but its consequences are no less dangerous and fatal than medical errors in other spheres of medicine. Therefore, proper examination of medical errors related to mental health has significant and preventive importance.

Аннотация. В статье рассматривается вопрос медицинской ошибки в психиатрии. Тема редко обсуждается в психиатрии, потому что установить и доказать причинно-следственную связь довольно сложно, но ее последствия не менее опасны и фатальны, по сравнению с медицинской ошибкой в других областях медицины. Следовательно, надлежащее изучение медицинских ошибок, связанных с психическим здоровьем, может иметь превентивное значение.

Բանալի բառեր - Բժշկական սխալ, հոգեկան առողջություն, ախտորոշիչ սխալ, դեղորայքային սխալ:

Keywords: Medical error, mental health, diagnostic error, medication error.

Ключевые слова: медицинская ошибка, психическое здоровье, диагностическая ошибка, фармакологическая ошибка.

Ա. Խաչատրյան - Հայ-ռուսական համալսարան «Առողջապահական իրավունք» ՄԾ, էլ. հասցե՝ annakhatchatryan7@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրության 14.09.2021 թ., տրվել է գրախոսության 14.09.2021 թ., երաշխավորվել է իրավաբան, մարդու իրավունքների և հավասարության իրավունքի մասնագետ Անահիտ Զիլինգարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 16.11.2021 թ.:

¹⁸ Ibid. 14:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEEDINGS/УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

ՆԵԼԼԻ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

*Քաղաքացիական ավիացիայի կոմիտեի իրավաբանական վարչության պետ,
Արդարադատության երրորդ դասի պետական խորհրդական*

NELLY HARUTYUNYAN

*Head of Legal department of the Civil Aviation Committee of Armenia
3rd Class State councilor of Justice*

НЕЛЛИ АРУТЮНЯН

*Начальник юридического управления Комитета Гражданской авиации
Государственный советник юстиции третьего класса*

**ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՆԵՐԻ ՀԱՆՁՆՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ ՄԱՐԴՈՒ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ ՀԱՐԳԵԼՈՒ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ. ԼԱՎԱԳՈՒՅՆ
ՀԱՎԱՍԱՐԱԿՇՈՒԹՅԱՆ ՓՆՏՐՏՈՒՔԸ**

**THE OBLIGATION OF STATES TO RESPECT HUMAN RIGHTS IN
THE CONTEXT OF EXTRADITION OF CRIMINALS. THE SEARCH FOR
THE BEST BALANCE**

**ОБЯЗАТЕЛЬСТВА ГОСУДАРСТВ УВАЖАТЬ ПРАВА ЧЕЛОВЕКА В
КОНТЕКСТЕ ЭКСТРАДИЦИИ: ПОИСК НАИЛУЧШЕГО БАЛАНСА**

Հանձնումը դասվում է միջազգային քրեական իրավունքի այն ինստիտուտների թվին, որոնք ներկայումս ենթարկվում են նշանակալից փոփոխությունների: Չնայած հանձնման պատմական զարգացումը վկայում է դրա գործընթացում մարդու իրավունքների պաշտպանության նկատմամբ դրական մոտեցման հետզհետե ամրապնդման մասին, այդուհանդերձ՝ մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային չափորոշիչները սահմանող և դրանց պաշտպանության ինստիտուցիոնալ մեխանիզմները սահմանող հիմնարար փաստաթղթերի ընդունումը անկասկած էական նշանակություն ունեցավ տվյալ իրավական ինստիտուտի բովանդակության վրա: Այնպիսի միջազգային-իրավական ակտեր, ինչպիսիք են Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը (1948 թ.), Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիան (1950 թ.), Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների պաշտպանության մասին միջազգային դաշնագիրը (1966 թ.), Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի տեսակների դեմ ՄԱԿ-ի 1984 թ. կոնվենցիան վերարժևորեցին

քրեական գործերով միջազգային համագործակցության շրջանակում հանձնման իրականացման գործընթացում մարդու իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտությունը: Ինչպես նշում է Լ. Գուսեյնովը, պայմանագրային գործիքների միջոցով մարդու բնական և անօտարելի իրավունքները, որոնք այս կամ այն չափով ամրագրված են ներպետական օրենսդրությամբ, իրենց համընդհանուր պարտադիրության շնորհիվ ձեռք են բերում միջազգային ճանաչում, և ի լրումն իրավունքների պաշտպանության ներպետական մեխանիզմների, ստանում են նաև միջազգային սատարում: Քանի որ պետությունն, անդամակցելով իրավապաշտպան պայմանագրին, ստանձնում է որոշակի պարտավորություններ, այդ պահից սկսած, իրավաբանորեն պարտադրված է հետևել տվյալ պայմանագրով սահմանված վարքագծի չափորոշիչներին, որոնք բխում են տվյալ պայմանագրի բնույթից: Եթե միջազգային-իրավական փաստաթղթերը սահմանում են իրավունքները, ապա դրանց կատարման նկատմամբ հսկողություն իրականացնող կառույցները հետևում են պետությունների կողմից ստանձնած պարտավորությունների կատարմանը: Պետք է նշել, որ յուրաքանչյուր իրավունք պետության համար առաջացնում է առնվազն երեք տեսակի պարտավորություն. ա) «հարգելու պարտավորություն», այսինքն՝ պետությունը և նրա մարմինները չպետք է հենց իրենք ոտնձգություններ թույլ տան, բ) «պաշտպանելու պարտավորություն», այն է՝ պետությունը պարտավոր է պաշտպանել իրավունքն այլ երրորդ անձանց կողմից և պատժել մեղավորներին, և, վերջապես, գ) «իրականացման պարտավորություն», որը պահանջում է հատուկ պոզիտիվ միջոցներ իրավունքների լրիվ ծավալով իրականացման համար: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետև՝ ՄԻԵԴ) պետության պարտավորությունները դասակարգել է երկու տեսակի. նեգատիվ և պոզիտիվ պարտավորություններ¹:

ՄԻԵԴ-ի տեսանկյունից, պոզիտիվ պարտավորության սահմանումը (որևէ բան անելու պարտավորություն) պետություններից պահանջում է գործնականում անհրաժեշտ քայլեր ձեռնարկել իրավունքի երաշխավորման ուղղությամբ² և/կամ պետություններից պահանջում է ընդունել ողջամիտ և կիրառելի միջոցներ անձի իրավունքների պաշտպանության ուղղությամբ³: Այդպիսի միջոցները կարող են լինեն նաև դատական⁴, ինչը ենթադրում է օրենքով նախատեսված սանկցիաների կիրառում Կոնվենցիայի դրույթների ոտնահարում թույլ տված անձանց նկատմամբ, ինչպես նաև համապատասխան օրենսդրական բարեփոխումների իրականացում⁵:

Այսպես, եթե պետությունը պարտավորություն է ստանձնել արգելելու խոշտանգումները կամ այլ արգելված վերաբերմունքը, ապա իրավունք չունի հանձնել այն անձին, որը հանձնումը պահանջած պետությունում կարող է ենթարկվել խոշտանգումների կամ համապատասխան վերաբերմունքի: Բացի դրանից՝ մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում

¹ Տե՛ս *Гусейнов Л.*, Международные обязательства государств в области прав человека. С.8; *Туманов В.А.*, Европейский суд по правам человека: очерк организации и деятельности. М. 2001.С. 109-111. *Mowbrey A.*, The development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human rights. Oxford, 2004, էջ 1-6:

² Տե՛ս *Frederic Sudre*, “Les obligations positives dans la jurisprudence europeenne des droits de l’homme”, *Revue trimestrielle des Droits de l’homme*, 1995, pp. 363 ff.; *A.R. Mowbray*, The development of positive obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights, Hart Publishing, Oxford- Portland Oregon, 2004, pp. 123-143.

³ Տե՛ս *Hokkanen v. Finland*, 24 օգոստոսի, 1994 թ.:

⁴ Տե՛ս *Lopez-Ostra v. Spain*, 9-ը դեկտեմբերի, 1994:

⁵ Տե՛ս *Vgt Verin Gegn Tlerfabriken v. Switzerland*, 28-ը սեպտեմբերի, 2001 թ.:

պետության ստանձնած միջազգային պարտավորություններն օբյեկտիվորեն ենթադրում են հանձնման ենթակա անձի իրավունքների խախտման հնարավորության հարցը, կապված քաղաքական հայացքների ազգային, կրոնական, ռասայական պատկանելիությամբ պայմանավորված հետապնդումների, դատական քննության ընթացքում նվազագույն երաշխիքների բացակայության հետ և այլն: Չնայած նման հարցերի քննարկումը բարդացնում է անձի հանձնման գործընթացը, այդուհանդերձ, ամբողջությամբ վերցրած հանցավորության դեմ պայքարի տարատեսակ իրավական ինստիտուտների կիրառմամբ չեն կարող անտեսվել միջազգայնորեն ճանաչված մարդու իրավունքները, և գործընթացը պետք է հիմնվի պատշաճ դատավարական երաշխիքների տրամադրման վրա հարկադրանքի միջոցների ենթարկված անձի նկատմամբ: Հիշյալ մոտեցումը բազմիցս արտահայտվել է միջազգային դատական մարմինների դատական ակտերում:

Այսպես, քննարկելով «Tomasi v. France»-ի գործը, ՄԻԵԴ-ն ընդգծել է, որ քննության կարիքները, ինչպես նաև հանցավորության, մասնավորապես ահաբեկչության դեմ պայքարի բարդությունը չեն կարող հանգեցնել անձի ֆիզիկական վիճակի պաշտպանության սահմանափակմանը⁶:

«Fox, Campbell and Hartley v. U.K.» գործով, կապված ահաբեկչական գործունեության հետ, ՄԻԵԴ մատնանշել է համապատասխան հավասարակշռության պահպանման անհրաժեշտության մասին՝ մի կողմից ժողովրդավարության ինստիտուտների պաշտպանության, որպես համընդհանուր արժեքի, մյուս կողմից էլ՝ անհատական իրավունքների պաշտպանության միջև⁷: Այս թեզիսը հավասարապես կարելի է կիրառել հանձնման գործընթացում, քանի որ անձի հանձնումը լրջագույնս շոշափում է մարդու իրավունքները և հիմնարար ազատությունները: Հանձնման գործընթացում իրավունքների խախտման մասին խոսելիս պետք է նկատի ունենալ ոչ թե մարդու իրավունքներն ընդհանրապես, որպես հանձնման շրջափակման միջոցի, այլ որոշակի կոնկրետ իրավունքները, որոնց խախտման իրական հնարավորությունը կարող է հանձնման մերժման հիմք լինել: Հանձնման մերժման դեպքում, պետք է ներկայացնել հանձնման ենթակա անձի համապատասխան իրավունքներին սպառնացող իրական վտանգը հիմնավորող ապացույցներ:

Յա. Բրոունլին միանգամայն արդարացիորեն նշում է, որ հանձնումն իրավաչափ է միայն այն դեպքում, երբ տվյալ փաստական հանգամանքներում այն չի վերաձվում իրավունքների ոտնահարման կամ միջազգային իրավունքի դեմ ուղղված հանցագործությունների հանցակցության⁸:

Հանձնման ինստիտուտին բնորոշ է պետության ինքնիշխան իրավունքների և մարդու իրավունքների համակցությունը: Հանձնման հարցով որոշում կայացումը պետության ինքնիշխան իրավունքն է, սակայն այն իրականացվում է միջազգային և ներպետական իրավունքի, ներառյալ մարդու իրավունքներին վերաբերող նորմերին համապատասխան⁹:

Հանձնման ընթացքում մարդու իրավունքների պաշտպանությունը, մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին միջազգային փաստաթղթերով երաշխավորված չափորոշիչների պահպանումը, հանձնման ողջ գործընթացում ամենաշատ

⁶ Տե՛ս Jean-Francois Akandji-Kombe, Positive obligations under the European Convention on Human Rights. A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights, HUMAN RIGHTS handbooks, No. 7:

⁷ Տե՛ս Европейский суд по правам человека: Избранные решения: В 2 т., Т. 1, М., 2000, С. 755-767.

⁸ Տե՛ս Fox, Campbell and Hartley v. United Kingdom (1990), No 182, 13 E.H.R.R.

⁹ Տե՛ս Броунли Я., Указ.соч., С.448.

քննարկվող և ամենակարևոր հիմնախնդիրն է¹⁰:

Հանցավորության դեմ պայքարի անհրաժեշտությունը չի նվազեցնում, այլ էլ ավելի է արդիականացնում հանձնման հետ կապված հարկադրանքի միջոցների կիրառման ընթացքում մարդու իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտությունը: Այդուհանդերձ, պետք է նկատի ունենալ, որ հանձնման ենթակա անձի իրավունքների պաշտպանությունը հաճախ իրականացվում է ոչ թե ուղղակիորեն, այլ «միջնորդավորված» կերպով, համընդհանուր և տարածաշրջանային միջազգային փաստաթղթերով սահմանված իրավունքների պաշտպանության միջոցով: Նշված միջազգային-իրավական փաստաթղթերը որևէ կոնկրետ նորմ չեն սահմանում, որը բացառապես վերաբերվի հանձնման գործընթացում ներգրավված անձի իրավունքներին: Այսպես, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայում հանձնում բառն օգտագործվում է միայն մեկ անգամ 5-րդ հոդվածի «զ» կետում, որը սահմանում է, որ ոչ ոքի չի կարելի զրկել ազատությունից այլ կերպ, քան հետևյալ դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով և ի թիվս այլ հիմքերի, «զ» կետում հստակեցվում է անձի օրինական կալանավորումը կամ ձերբակալումը նրա անօրինական մուտքը երկիր կանխելու նպատակով, կամ այն անձի օրինական կալանավորումը կամ ձերբակալումը, որի դեմ միջոցներ են ձեռնարկվում՝ նրան արտաքսելու կամ հանձնելու նպատակով¹¹:

Չնայած այդպիսի սահմանափակ հիշատակմանը Կոնվենցիայի տեքստում, ՄԻԵԴ-ը՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, բազմիցս անդրադարձել է հանձնման գործերով 3-րդ (խոշտանգումների արգելում), 5-րդ (ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունք) և 6-րդ (արդար դատաքննության իրավունք) հոդվածներով նախատեսված իրավունքների խախտումներին:

Դա է պատճառը, որ հանձման վերաբերյալ միջնորդություն ստացած պետությունը հաճախ երկրնտրանքի առաջ է կանգնում, թե ո՞ր պայմանագրի դրույթներին տալ նախապատվությունը. տանլ, արդյոք, առաջնությունը հանցավորության դեմ պայքարի շահերին, պատժողական քաղաքականության նպատակների իրականացմանը և հանձնել հանցագործության կատարումից հետո փախուստի դիմած հանցագործին պահանջող երկրին, թե՞ հանձման ենթակա մեղադրյալի կամ դատապարտյալի իրավունքների պաշտպանությունը հանձնումը պահանջող երկրում հնարավոր ոտնահարումներից պաշտպանելու հարցը պետք է գերակայի հանձման մասին որոշում կայացնելիս:

Այս հարցի պատասխանը միանշանակ չէ և կախված է յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքով կոնկրետ հանգամանքներից: Միաժամանակ մարդու իրավունքները և հիմնարար ազատությունները դասվում են արժեքների այն կատեգորիային, որոնք առաջնահերթ պետք է պաշտպանվեն ինչպես ամբողջ միջազգային հանրության, այնպես էլ անհատների կողմից: Առանձին դեպքերում մարդու իրավունքների պաշտպանության բնագավառում ստանձնած պարտավորությունները գերակա են պետության ստանձնած այլ միջազգային պարտավորությունների նկատմամբ:

Նման իրավիճակի առաջ է հայտնվել Շվեյցարիայի գերագույն դատարանը մի հանձնման

¹⁰ Տե՛ս *Лукашук И.И., Наумов А.В., Международное уголовное право.С. 213. Общая теория прав человека/ Отв. Ред. Е.А. Лукашева. М. 1996.*

¹¹ Տե՛ս *Van den Wyngaert C., Applying the European Convention on Human Rights to Extradition: Opening Pandora's Box// Int'L. & Comp.L.Q. 1990.Vol.39.P. 757:*

գործով¹²: Արգենտինայի երկու քաղաքացիներ Բուֆանոն և Մարտինեզը, որոնք հանցագործություն էին կատարել մի շարք պետություններում և նրանց մեղսագրվում էր ուրուգվացի բանկիրի և ֆինանսիստի առևանգումը Բուենոս-Այրեսում, երեք տեղացի հանցակիցների հետ ձերբակալվել էին Ժնևում: Նրանց ձերբակալումից հետո, Արգենտինան համաձայն երկու պետությունների միջև Հանձնման մասին 1906 թ. համաձայնագրի, պահանջել է նրանց հանձնումը՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու նպատակով: Հանձնման միջնորդության քննարկման ընթացքում մեղադրյալները պնդել են, որ իրենց հանձնման դեպքում կոտնահարվի իրենց արդար դատաքննության իրավունքը, քանի որ նրանցից մեկը նախկինում ոստիկան, իսկ մյուսն էլ զինծառայող, հանդես են եկել արգենտինյան իշխանությունների խիստ քննադատությամբ, իսկ իշխանությունների կողմից մարդու իրավունքների խախտումների վերաբերյալ տեղեկատվությունն էլ փոխանցել են ֆրանսիական ոչ կառավարական մի կազմակերպության:

Դատարանը նշեց, որ այս պարագայում հղում է կատարում Հանձնման մասին Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, որն արգելում է քաղաքական հանցագործությունների համար հանձնումը և Մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի (խոշտանգումների արգելում) դրույթներին: Չնայած կողմերից միայն Շվեյցարիան էր հանդիսանում նշված միջազգային-իրավական պայմանագրերի մասնակից, դատարանը նշեց, որ դրանց դրույթները կարող են կիրառվել՝ որպես միջազգային իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներ: Այսպիսով՝ առաջնահերթությունը դատարանը տվել է իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ ստանձնած միջազգային պարտավորությանը:

Միջազգային իրավունքի ինստիտուտն իր «Հանձնման նոր հիմնախնդիրները» 1983 թ. սեպտեմբերի 1-ի բանաձևում մատնանշել է, որ հանձնումը կարող է մերժվել այն դեպքերում, երբ վտանգ կա, որ հանձնման ենթակա անձի հիմնարար իրավունքները կարող են ոտնահարվել հանձնումը պահանջած պետությունում, անկախ, թե ով է հանձնման ենթակա անձը, և ինչ հանցագործություն է վերջինս կատարել¹³:

Այդուհանդերձ, ընդհանուր առմամբ հիմնավորված չէր լինի միայն խոսել մարդու իրավունքների պաշտպանության մասին՝ ստորադասելով հանձնմամբ պայմանավորված մյուս շահերը, մասնավորապես՝ հանցավորության դեմ պայքարը և հանցագործության զոհերի պաշտպանությունը¹⁴: Պատահական չէ, որ մասնագիտական գրականության մեջ ընդգծվում է հակամարտող շահերի հավասարակշռման անհրաժեշտության մասին:

Ինչպես նշում է Գ. Զիլբերտը. «Էքստրադիցիոն իրավունքում պահպանվող փխրուն հավասարակշռությունը մի կողմից միջազգային մակարդակում քրեական գործերով փոխօգնության դրույթների, և մյուս կողմից փախուստի դիմած հանցագործների իրավունքների պաշտպանության միջև նշանակում է, որ ժամանակ առ ժամանակ կարող են ծագել հակասություններ, որի արդյունքում որևիցե կողմի շահերը կտուժեն: Էքստրադիցիոն իրավունքի երկու ասպեկտների գիտակցումն էական է այդ գործընթացի ամբողջական ըմբռնման և դրա հետագա զարգացման համար: Այնուամենայնիվ, բոլոր դեպքերում էքստրադիցիան դեռևս

¹² Տե՛ս Հայաստանի Հարապետության միջազգային պայմանագրերի ժողովածու, ՀՀ ԱԳՆ պաշտոնական տեղեկագիր, 2004 թ.:

¹³ Տե՛ս Judgment of November 1982// Arrêts du Tribunal Federal Suisse, Recueil Officiel, Vol. 108, I.

¹⁴ Տե՛ս Institute of International Law. Yearbook. Vol. 60. Part II, Session of Cambridge (P. 1983), P. 306:

շարունակում է փախուստի դիմած հանցագործներին նրանց նկատմամբ քրեական ընդդատություն ունեցող պետությանը կատարած հանցագործության համար քրեական պատասխանատվության ենթարկելու նպատակով վերադարձնելու լավագույն միջոցը մնալ»¹⁵:

Պետք է հաշվի առնել, որ մարդու իրավունքների և հանրային շահերի միջև օպտիմալ հավասարակշռության ապահովումը հանձնման գործընթացում ուղղակիորեն կապված է այն ռիսկերի հետ, որոնց կարող է ենթարկվել հանձնման ենթակա անձը հանձնումը պահանջած պետությունում: Չնսեմացնելով հանցավորության դեմ պայքարում միջազգային համագործակցության նշանակությունը, պետք է նկատի ունենալ, որ այնպիսի հիմնախնդիրների վերլուծությունը, ինչպիսիք են հանձնման ենթարկված անձին մահապատժի դատապարտելը, նրա նկատմամբ խոշտանգումների կամ դաժան վերաբերմունքի կիրառումը և այլն, պակաս կարևոր չեն հանձնման գործընթացում: Ինչպես պետության ներպետական օրենսդրությունը, այնպես էլ միջազգային իրավունքը պաշտպանում են հանձնման ուղղությամբ քրեական արդարադատության կիրառման ընթացքում մարդու իրավունքները: Նույնիսկ այնպիսի առանձնապես վտանգավոր ոտնձգությունները պետության շահերի դեմ, ինչպիսիք են ահաբեկչական գործողությունները, օրակարգից չի հանում մեղադրյալների և ամբաստանյալների իրավունքների պաշտպանության հարցը: Այս առումով բացառիկ նշանակություն է ստանում մի կողմից ահաբեկչության դեմ պայքարում բավարար միջոցների ապահովումը, իսկ մյուս կողմից հիմնական քաղաքացիական իրավունքների և ազատությունների անհարկի սահմանափակման անթույլատրելիությունը: Միաժամանակ, մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանությունը չի կարող խոչընդոտել ահաբեկչության դեմ արդյունավետ պայքարի իրականացմանը: Դա է պատճառը, որ Եվրոպայի Խորհրդի նախարարների կոմիտեն 2002 թ. հուլիսի 11-ին ընդունեց մարդու իրավունքները և ահաբեկչության դեմ պայքարի սկզբունքները, որը համատեղում է հասարակության պաշտպանության և հիմնարար իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության պահանջները¹⁶: Հաշվի առնելով, որ ահաբեկչական գործողությունները լքորեն վտանգում են մարդու իրավունքները, սպառնում են ժողովրդավարությանը, ապակայունացնում են լեգիտիմ ճանապարհով ձևավորված կառավարությունները և քայքայում են քաղաքացիական հասարակության հիմքերը, փաստաթղթի 1-ին հոդվածը սահմանում է, որ պետությունները համաձայն ստանձնած պարտավորությունների՝ պետք է ձեռնարկեն անհրաժեշտ միջոցներ իրենց իրավազորության տակ գտնվող յուրաքանչյուր անձի հիմնարար իրավունքների պաշտպանության առումով ահաբեկչական գործողություններից, հատկապես, կյանքի իրավունքը: Ընդգծելով ահաբեկչության դեմ պայքարում միջազգային համագործակցության բնագավառում հանձնման կարևորությունը, սկզբունքների XIII մասը, որը վերաբերում է հանձնմանը, սահմանում է, որ հանձնումը սահմանափակված է մարդու իրավունքների ոլորտում ստանձնած պարտավորություններով, որոնք ապահովվում են եվրոպական իրավապաշտպան մեխանիզմներով: Մասնավորապես, հանձնումը չի կարող իրականացվել մահապատժի, խոշտանգումների կամ անարդարացի կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կիրառման սպառնալիքի, ռասայական, կրոնական, ազգային կամ քաղաքական հայացքներով պայմանավորված հետապնդումների դեպքում:

Կարծում ենք, որ մարդու իրավունքների խախտման ոլորտում պետության պատասխան

¹⁵ Տե՛ս *Гусейнов Л.*, Международная ответственность государств за нарушения прав человека. Киев, 2000, С. 22:

¹⁶ Տե՛ս *Gilbert G.*, Aspects of Extradition Law, էջ 245:

նատվության իրավական սխեման սահմանափակվում է նրա տարածքով: Այնուամենայնիվ, միջազգային իրավունքը և պրակտիկան դիտարկում են այս հարցն ավելի լայն, ներառելով հանձնումը թույլատրած պետության պատասխանատվությունը վերջինիս իրավազրույթու-նից դուրս՝ հանձնումը թույլատրելու հետ կապված¹⁷:

Այդպիսի մոտեցումը ՄԻԵԴ-ը տարածել է նաև արտաքսման և հանձնման դեպքերի վրա: Մասնավորապես, «Soering v.UK» գործով, Կոնվենցիայի կողմ-պետության կողմից կայացված հանձնման մասին որոշումը հանդիսանում է Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում և կարող է հանգեցնել պետության պատասխանատվությանը, եթե կային հիմնավոր հիմքեր ենթադրե-լու, որ հանձնման ենթակա անձը կենթարկվի խոշտանգումների, կամ այլ անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի, կամ պատժի հանձնումը պահանջած պետության տարածքում:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրո-պական գործունեության հիմնարար սկզբունքն այն է, որ դրանում ամրագրված իրավունք-ների ապահովման հիմնական երաշխավորն այն ստորագրած պետություններն են: ՄԻԵԴ-ի խնդիրն է վերլուծել մարդու իրավունքների պաշտպանության ուղղությամբ պետությունների գործողությունները, իրավունք վերապահելով, պահանջել այս կամ այն պետության ներպե-տական օրենսդրության նորմի համապատասխանությունը Կոնվենցիային:

Մասնակից-պետությունների ներպետական իրավական համակարգերի և ՄԻԵԴ-ի փոխ-հարաբերությունը կրում է սուբսիդիար բնույթ, համաձայն որի՝ ստանձնած պարտավորու-թյունների կատարումը վերահսկվում է եվրոպական կառույցների կողմից:

Ինչպես բազմիցս նշել է ՄԻԵԴ-ը, խոշտանգումների արգելքին վերաբերող հոդված 3-րդը՝ այն ամենակարճ ձևակերպումն ունենալով հանդերձ, ամրագրում է ժողովրդավարական հա-սարակության հիմնարար սկզբունքներից մեկը:

Չնայած դաժան իրականությանը, ամբողջ աշխարհում խոշտանգումների կիրառման շա-րունակվող պրակտիկային, որի մասին մշտապես ահազանգում են հեղինակավոր աղբյուր-ները, խոշտանգումների արգելումը ոչ միայն Կոնվենցիայի դրույթ է, այլև միջազգային իրա-վունքի բաղկացուցիչ մասը, որը հանդիսանում է jus cogens:

Տարբեր հասարակություններում, ինչպես նաև նույն հասարակության մեջ ապրող տարբեր անձանց մոտ կարող են գոյություն ունենալ միանգամայն տարբեր պատկերացումներ դաժան վերաբերմունքի վերաբերյալ: Օրինակ, կանանց և երեխաների նկատմամբ վերաբերմունքի որոշ տեսակներ, պայմանավորված կրոնական և մշակութային դրվածքով, կարող են բնակ-չության որոշ խմբերի կողմից դիտվել առավել դաժան, քան մյուս խմբի կողմից: Կոնկրետ անձի վրա վերաբերմունքի այս կամ այն ձևի ներազդեցություն հաճախ կարող է պայմանա-վորված լինել նաև տվյալ անձի կուլտուրայի աստիճանով:

Այդուհանդերձ, ինչ վերաբերում է հոդված 3-ով նախատեսված դաժան վերաբերմուն-քին և երաշխիքներին, ապա նկատվում է ստանդարտների և պրակտիկայի ունիֆիկացիայի ակնհայտ աճման տենդենց, ինչը հանգեցնում է դաժանության նվազագույն թույլատրելիու-թյան գնահատման առավել օբյեկտիվությանը:

¹⁷ Տե՛ս Human Rights and the fight against terrorism. The Council of Europe Guidelines. 2005:

Annotation. The relevance of developing the problems of the institution of extradition is determined by the need to improve international cooperation in combating crime, expanding its scope, and applying an integrated approach to interstate cooperation in such a legal segment as extradition. As the analysis of modern trends in the development of extradition shows, its reform is an urgent need, which can significantly update the legal institution in question, adapting it to the latest conditions in the fight against international crime. Unfortunately, to date, it has not been possible to form a system of extradition that is notable for its universal character and is based on a universal treaty-legal toolkit. In this regard, the main role in extradition issues belongs mainly to regional mechanisms operating on the basis of such legal documents as the European Convention on Extradition, the Convention of the CIS countries on legal assistance, the Inter-American Convention on Extradition, etc. A comprehensive analysis of these mechanisms indicates significant gaps in legal regulation that significantly reduce their effectiveness.

It should be noted that the search for adequate responses to new challenges, in particular, the global threat of international terrorism, is a factor that necessitates the abolition or serious modernization of extradition restrictions (“exclusion of political crimes”, non-extradition of own citizens, etc.), which often do not meet the needs of effective cooperation in the criminal law field.

The Article also examines such a fundamental problem as ensuring human rights in the process of extradition, its analysis based on the latest doctrinal sources, studying and generalizing the experience of international judicial (quasi-judicial) bodies, as well as national judicial practice. Ensuring an optimal balance between the interests of combating crime and protecting the rights of individuals undergoing extradition is an essential element of the system of cooperation between states on criminal law issues, which in modern conditions necessitates an appropriate comprehensive analysis of the human rights component of extradition. Extradition cannot be viewed only as an isolated sphere of interaction between states, without due regard to the role and influence of the need to protect individual rights on the mechanism of cooperation in the criminal law sphere.

Аннотация. Актуальность разработки проблем института экстрадиции обуславливается потребностями совершенствования международного взаимодействия в вопросах борьбы с преступностью, расширением его рамок, применением комплексного подхода к межгосударственному сотрудничеству. Как показывает анализ современных тенденций в развитии экстрадиции, его реформирование является настоящей необходимостью, которая может позволить существенно обновить рассматриваемый юридический институт, адаптировав его к новейшим условиям борьбы с международной преступностью. К сожалению, до настоящего времени не удалось сформировать систему экстрадиции, отличающуюся универсальным характером и опирающуюся на универсальный договорно-правовой инструментарий. В этой связи, основная роль в вопросах выдачи принадлежит, главным образом, региональным механизмам, функционирующим на основе таких юридических документов, как Европейская конвенция об экстрадиции, Конвенция стран СНГ о правовой помощи, Межамериканская конвенция о выдаче и т.д. Комплексный анализ указанных механизмов свидетельствует о существенных пробелах правовой регламентации, значительно снижающих их эффективность.

В данной статье рассмотрена такая фундаментальная проблема, как обеспечение прав человека в процессе экстрадиции, ее анализ на основе новейших доктринальных источников, изучения и обобщения опыта международных судебных (квазисудебных) органов, а также национальной судебной практики. Обеспечение оптимального баланса между интересами борьбы с преступностью и защитой прав индивидов, подвергающихся процедуре экстрадиции – важнейший элемент системы сотрудничества государств по уголовно-правовым вопросам, обуславливающее в современных условиях необходимость соответствующего комплексного анализа правозащитной составляющей выдачи. Экстрадиция не может рассматриваться лишь как изолированная сфера взаимодействия государств, без должного учета роли и влияния необходимости защиты индивидуальных прав на механизм сотрудничества в уголовно-правовой сфере.

Актуальность темы определяется также недостаточным уровнем исследованности проблемы взаимодей-

ствия экстрадиции с различными видами уголовной юрисдикции, и, в особенности, универсальной юрисдикцией, получающей в последнее время все более широкое распространение в борьбе с такими международными преступлениями как геноцид, военные преступления, преступления против человечности и т.д.

Բանալի բառեր - հանձնում, մարդու իրավունքներ, հանցավորության դեմ պայքար, համագործակցության մեխանիզմներ:

Keywords: Extradition, human rights, fight against criminality, conventions, cooperation mechanisms.

Ключевые слова: экстрадиция, права человека, борьба с преступностью, конвенции, механизмы сотрудничества.

Ն. Հարությունյան - Քաղաքացիական ավիացիայի կոմիտեի իրավաբանական վարչության պետ, Արդարադատության երրորդ դասի պետական խորհրդական, էլ. հասցե՝ nellyharutiounian@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրության 07.09.2021 թ., տրվել է գրախոսության 07.09.2021 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Գևորգ Դանիելյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 16.11.2021 թ.:

ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱ/CRIMINALISTICS/КРИМИНАЛИСТИКА

ԱՆՈՒՇ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ

Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի պետության և իրավունքի տեսության և պատմության ամբիոնի հայցորդ, Հայաստանի Հանրապետության քննչական կոմիտեի իրավաբանական վարչության պետ

ANUSH GASPARYAN

*Applicant at the Department of the Theory and History of State and Law of the Armenian-Russian (Slavonic) University
Head of the Legal Department of the Investigative Committee of the Republic of Armenia*

АНУШ ГАСПАРЯН

*Соискатель кафедры Теории государства и права
Российско-армянского (Славянского) университета
Начальник юридического управления
Следственного комитета Республики Армения*

ՔՐԵԱԿԱՆ ԵՆԹԱՄՇԱԿՈՒՅԹԻՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ԱՆՁԱՆՑ ՀԱՆՑԱՎՈՐ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

FORENSIC CHARACTERISTICS OF THE INVESTIGATION OF CRIMINAL CASES RELATED TO THE CRIMINAL ACTIVITIES OF PERSONS RELATED TO THE CRIMINAL SUBCULTURE

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАССЛЕДОВАНИЯ УГОЛОВНЫХ ДЕЛ, СВЯЗАННЫХ С ПРЕСТУПНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ЛИЦ, ИМЕЮЩИХ ОТНОШЕНИЕ К КРИМИНАЛЬНОЙ СУБКУЛЬТУРЕ

Հանցագործությունների առանձին տեսակների քննության մեթոդիկայի հիմնախնդիրները, ինչպես հայտնի է, ուսումնասիրում է կրիմինալիստիկայի գիտությունը: Ընդ որում, մասնավոր կրիմինալիստիկական մեթոդիկան չպետք է հասկանալ որպես զուտ այս կամ այն տեսակի հանցագործության արդյունավետ քննության համար անհրաժեշտ քննչական գործողությունների, տեխնիկական միջոցների և տակտիկական հնարքների մեխանիկական ընդհանրություն: Այն ոչ միայն վերաբերում է առավել արդյունավետ միջոցների և հանձնարարականների մշակմանը, այլև դրանց կիրառման մեթոդներին, քննության կազմակերպ-

ման առանձնահատկություններին (ապացուցման գործընթացի պլանավորմանը), տիպային քննչական վարկածներին, որոշակի բնագավառներին վերաբերող հատուկ գիտելիքների ու հմտությունների օգտագործմանը և այլն: Ավելին, համապատասխան մեթոդիկաներ մշակելիս կրիմինալիստիկայի գիտությունը ելնում է հանցագործությունների որոշակի տեսակների յուրօրինակությունից և դրանք կատարողների անհատական առանձնահատկություններից, ինչը նպաստում է քննվող քրեական գործերով օբյեկտիվ ճշմարտության բացահայտմանը¹:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՔՕ) 223.1 հոդվածի 1-ին մասը քրեական պատասխանատվություն է սահմանում քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ **տալու** կամ **ստանալու** կամ **պահպանելու** համար:

«Օրենքով գողի» և «քրեական հեղինակության» կարգավիճակում գտնվելը համարժեք է ՔՕ 223.1 հոդվածում օգտագործված «քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձ» հասկացությանը: Նույն հոդվածի 2-րդ մասում բացահայտված է, թե ով է համարվում քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձը. այդպիսի անձ կարող է դիտարկվել ինչպես «քրեական հեղինակությունը», այնպես էլ «օրենքով գողը»: *Մասնավորապես, հանցավոր գործունեության սուբյեկտ է համարվում այն անձը, ով քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից սահմանված ու ճանաչված վարքագծի կանոնների համաձայն՝ համարվում է հեղինակություն և քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացման համար տալիս է հրահանգներ, ինչպես նաև կազմակերպում է քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հավաքներ կամ մասնակցում է դրանց կամ կազմակերպում կամ իրականացնում է դրամական միջոցների հավաքագրում (այդ թվում նաև մոլախաղերի միջոցով) կամ տնօրինում է քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման միջոցով ստացված անօրինական օգուտը կամ կատարում է քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանն ուղղված այլ գործողություններ:*

Հանցագործության օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է հոդվածի դիսպոզիցիայում նշված գործողություններից որևէ մեկի կատարման մեջ:

Այսպես.

Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հատկանիշ է քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն՝ «օրենքով գողի» կարգավիճակը, որը տրվում է քրեական ենթամշակույթին հատուկ վարքագծի կանոններ դրսևորած անձանց, որոնք նախ և առաջ պետք է խստորեն պահպանեն քրեական ենթամշակույթում սահմանված և այդ ենթամշակույթը կրող անձանց կողմից ճանաչված վարքագծի կանոնները, որոնցից են՝ որևէ պետական հիմնարկի կամ կազմակերպության աշխատակից չհանդիսանալը, որևէ պետության զինված ուժերում ծառայած չլինելը, քաղաքական որևէ կուսակցության անդամ չհանդիսանալը, օրինական ամուսնական հարաբերություններում չգտնվելը, վերջին տարիներին ոչ պարտադիր, սակայն խրախուսվող պայմաններից է գողություն կամ համանման հանցագործություն կատարելու համար դատապարտված լինելը և այլն²: Զանգվածային լրատվության միջոցներից <http://www.primecrime.ru>

¹ Տես Հանցագործությունների քննության մեթոդիկա, Վ. Գ. Ենգիբարյան, խմբագիր՝ իրավ. գիտ. թեկնածու, պրոֆեսոր Լ. Պ. Օհանյան, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2014, էջ 11-12:

² Տես՝ «Криминальная субкультура осужденных в исправительных учреждениях»: «воры в законе», «воровские группировки», лидеры уголовно-преступной среды, криминальные «авторитеты», журнал Уголовно-исполнительное право, Николай Петрович Барабанов, д.ю.н., профессор, УДК 343.91, «Ответственность за деяния, предусмотренные статьями 210 и 2101 УК РФ», М.С. Кармановский, к.ю.н., Вестник Санкт-Петербургского универси-

կայքում ուշագրավ տեղեկություններ են առկա հետխորհրդային երկրներում «օրենքով գողի» կարգավիճակ ստացած, այդ թվում՝ ներկայումս այդ կարգավիճակը կրող անձանց վերաբերյալ³: Մասնավորապես՝ համաձայն նշված կայքում առկա տեղեկատվության՝ ներկայումս ամբողջ աշխարհում առկա են ազգությամբ հայ ընդհանուր թվով 33 օրենքով գողեր, որոնցից 5-ը ներկայումս պատիժ են կրում Ռուսաստանի Դաշնության ազատազրկման վայրերում, իսկ 9 անձ կարգազուրկ են արվել «օրենքով գողի» կարգավիճակից⁴:

Կայքում տեղադրված բազմաթիվ «օրենքով գողերի» կենսագրական տվյալների ուսումնասիրությունները վկայում են, որ «օրենքով գողի» կարգավիճակ տալու արարողակարգն անցկացնելու համար հրավիրվում է հավաք (այսպես կոչված «սխողկա»): Հավաքի մասնակիցներն իրենց հետաքրքրող հարցերն են տալիս «օրենքով գողի» թեկնածուին, զննում են մարմնի վրա առկա դաջվածքները: Այնուհետև անցկացվում է այսպես կոչված քվեարկություն. տարիքով ավագ «օրենքով գողը» հավաքի մասնակիցներին հարցնում է՝ արդյոք թեկնածուն արժանի է կարգվել որպես «օրենքով գող», թե՛ ոչ, որից հետո ստանալով բոլորի համաձայնությունը՝ թեկնածուին կարգում է որպես «օրենքով գող»:

Գտնում ենք, որ «քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ» տալու համար քրեական պատասխանատվության ենթակա են ինչպես տարիքով ավագ «օրենքով գողը», որն այսպես կոչված «քվեարկության» արդյունքում անձին կարգում է որպես «օրենքով գող», այնպես էլ երաշխավորները և հավաքի մասնակից մյուս «օրենքով գողերը», ովքեր կողմ քվեարկելով կամ իրենց համաձայնությունը տալով մասնակցում են վերջնական, այսպես կոչված կոլեգիալ որոշման կայացմանը⁵:

Վերոշարադրյալի հիման վրա կարող ենք փաստել, որ՝ քրեական պատասխանատվության է ենթակա նաև քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ստացող անձը:

Ինչ վերաբերում է «Քրեական հեղինակության» կարգավիճակ տալուն և ստանալուն, ապա դա կարող է դրսևորվել, օրինակ, «օրենքով գողի» կողմից քրեակատարողական հիմնարկում կամ դրանից դուրս, այսպես կոչված, «նայող» նշանակելով: Տվյալ դեպքում «նայողի» կարգավիճակ ստացած անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ **ստանալու**, իսկ նրան նման կարգավիճակ տված «օրենքով գողը»՝ այդպիսի կարգավիճակ **տալու** համար:

Հարկ է նկատի ունենալ, որ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալը կամ ստանալը նկարագրված են ձևական հանցակազմերով, ուստի այդ արարքներն ավարտված են համարվում «քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցողի գործառույթներն» իրականացնելու հնարավորություն ընձեռելու կամ նման հնարավորություն ստանալու պահից: Այսինքն՝ ավարտված հանցակազմի առկայության համար չի պահանջվում, որպեսզի անձը, որին տրվում է նման կարգավիճակ, փաստացի կատա-

тета МВД России No 2 (82) 2019, «Криминологическая характеристика лица, занимающего высшее положение в преступной иерархии», А.Е. Шапагин, Вестник Казанского юридического института МВД России No 4(26) 2016:

³ Մանրամասն տեղեկատվությունը տես <http://www.primecrime.ru/characters/> կայքում (*ամբողջական տեղեկատվությունն օգտատերերին հասանելի է սահմանված վճարում կատարելու դեպքում*): Կայքում տեղ գտած տեղեկատվությունը ներկայումս կիրառվում է ՌԴ իրավապահ մարմինների աշխատակիցների կողմից:

⁴ Տես Ա. Գասպարյան, «Քրեական ենթամշակույթին առնչվող անձանց հանցավոր գործունեության վերաբերյալ քրեական գործերով քննության պլանավորման և ապացուցման առարկայի որոշ առանձնահատկություններ», Դատական իշխանություն, Երևան, No. 11-12 (257-258) 2020, 87 էջ:

⁵ Դիտարկումը մերն է:

րի «քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող» հասկացության մեջ մտնող որևէ գործողություն⁶:

Ինչ վերաբերում է քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակը **պահպանելուն**, ապա այդպիսին համարվում է այն անձը, որի քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից սահմանված ու ճանաչված վարքագծի կանոնների համաձայն վայելում է անհերքելի հեղինակություն և բարձր կարգավիճակ է զբաղեցնում «գողական աշխարհում»:

Անդրադառնալով ՔՕ 223.1 հոդվածի 2-րդ մասում հանցագործության սուբյեկտին բնութագրող դրսևորումներին, մասնավորապես՝ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հավաքներ կազմակերպելուն կամ դրանց մասնակցելուն, դրամական միջոցների հավաքագրում (այդ թվում նաև մոլախաղերի միջոցով) կազմակերպելուն կամ իրականացնելուն, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման միջոցով ստացված անօրինական օգուտը տնօրինելուն, ապա այդ գործողությունները որպես հատուկ հանցակազմեր նախատեսված են ՔՕ 223.2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետով և 223.3-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 5-րդ կետով, հետևաբար, *գտնում ենք, որ ելնելով քրեաիրավական նորմերի մրցակցության կանոններից, քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից նշված արարքների կատարումը ենթակա է որակման հատուկ հանցակազմերով:*

Ինչ վերաբերում է քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանն ուղղված այլ գործողություններին, ապա դրանք քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից կատարելու դեպքում ևս արարքը ենթակա է որակման հատուկ հանցակազմերով՝ որպես քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորում ստեղծել կամ ղեկավարել կամ նման խմբավորմանը մասնակցել կամ ներգրավել: Օրինակ՝ եթե քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձը քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման նպատակների իրականացմանը ներգրավում է որևէ անձի, ապա նրա արարքը ենթակա է որակման ՔՕ 223.3-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 5-րդ կետով⁷:

Հարկ է նկատի ունենալ, որ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանն ուղղված այլ գործողությունները կարող են պարունակել նաև ՔՕ Հատուկ մասով նախատեսված այլ հանցակազմեր: Օրինակ՝ եթե քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձը քրեակատարողական հիմնարկում դրամական միջոցների («օբշակ») հավաքագրում կազմակերպելու և իրականացնելու խոչընդոտները վերացնելու նպատակով քրեակատարողական հիմնարկում կազմակերպում է զանգվածային անկարգություններ, ապա նրա արարքը ենթակա է որակման հանցագործությունների իրական համակցության կանոններով՝ ՔՕ 223.1 հոդվածի 1-ին մասով և 225-րդ հոդվածի 1-ին մասով: Կամ՝ եթե այլ գործողություններն արտահայտվել են ազատության մեջ գտնվող քրեական ենթամշակույթ կրող անձանց հետ քրեակատարողական հիմնարկում գտնվող այդպիսի անձանց հաղորդակցումը թույլ չտալուն ուղղված՝ քրեակատարողական ծառայողի գործողությունները խափանելու նպատակով նրան սպառնալիքներ տալով

⁶ Տե՛ս Քրեական ենթամշակույթին առնչվող արարքների քրեաիրավական բնութագիրը (գիտագործական մեկնաբանություններ), հեղինակ՝ Կ. Ա. Բիշարյան, Երևան, 2020, էջ 10:

⁷ Տե՛ս Քրեական ենթամշակույթին առնչվող արարքների քրեաիրավական բնութագիրը (գիտագործական մեկնաբանություններ), հեղինակ՝ Կ. Ա. Բիշարյան, Երևան, 2020, էջ 17-18:

կամ նրա նկատմամբ բռնություն գործադրելով, ապա արարքը ենթակա է որակման ՔՕ 223.1-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 319-րդ հոդվածի համապատասխան մասով⁸:

Տարածության մեջ քրեական օրենքի գործողության տեսանկյունից, քննարկվող կարգավիճակ տալու, ստանալու և պահպանելու վայրը պարզելու համար անհրաժեշտ է նկատի ունենալ հետևյալ հնարավոր դրսևորումները՝

- քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ **տալը** կհամարվի ՀՀ տարածքում կատարված, եթե «օրենքով գողը», գտնվելով ՀՀ սահմաններից դուրս, կապի որևէ միջոցով տարածքում գտնվող քրեակատարողական հիմնարկում կամ ազատության մեջ գտնվող անձին (անձանց) «նշանակում է» որպես «նայողներ» կամ «օրենքով գողի» կարգավիճակ տալու հավաքը տեղի է ունենում սահմաններից դուրս, սակայն նման կարգավիճակ ստացողը տարածքում է,

- քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ **ստանալը** կհամարվի տարածքում կատարված, եթե անձն այդպիսի կարգավիճակ ստանում է տարածքում գտնվելու պայմաններում,

- քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակը **պահպանելը** կհամարվի տարածքում կատարված, եթե քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակն անձը կրում է տարածքում⁹:

Քննարկվող հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ:

Քրեական ենթամշակույթի հիշյալ ներկայացուցիչներն իրենց գաղափարակիցների շրջանում համարվում են հեղինակություններ, որոնք կարող են տալ հրահանգներ, կազմակերպել կամ մասնակցել հավաքների, կազմակերպել կամ իրականացնել դրամական միջոցների հավաքագրում (այդ թվում՝ մոլախաղերի միջոցով) կամ տնօրինել ստացված անօրինական օգուտը, ինչպես նաև կատարել քրեական ենթամշակույթի ներկայացուցիչների կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանն ուղղված այլ գործողություններ:

Հիշյալ աստիճանակարգությունից քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորումներում անվերապահ հեղինակություն ունեցողներն «օրենքով գողերն» են: Նրանց հաջորդում են «քրեական հեղինակությունները», ովքեր քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորումներում հեղինակություն են ձեռք բերում իրենց հանցավոր համոզմունքների, սովորույթների և դրսևորած վարքագծի համար¹⁰:

Ինչպես «օրենքով գողերը», այնպես էլ «քրեական հեղինակությունները», հայտնվելով կալանավորված անձի կամ դատապարտյալի կարգավիճակում, քրեակատարողական հիմնարկներում շարունակում են պահպանել քրեական աստիճանակարգության իրենց բարձրագույն կարգավիճակը: Հարկ է նաև փաստել, սակայն, որ քրեակատարողական հիմնարկներում քրեական ենթամշակույթի բոլոր դրսևորումները հստակ կանոնակարգվում, ուղղորդվում և ղեկավարվում են ազատության մեջ գտնվող «օրենքով գողերի» և «քրեական հեղինակությունների» կողմից (այդ թվում՝ Հայաստանում չգտնվելու կամ օտարազգիներ հանդիսանալու պայմաններում):

Քրեակատարողական հիմնարկներում քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն

⁸ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 18:

⁹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 18-19:

¹⁰ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 23-24:

կարգավիճակ ունեն նաև «զոն նայողները», որոնց այդ կարգավիճակը շնորհում են «օրենքով գողերը», որոշ դեպքերում՝ «քրեական հեղինակությունների» միջնորդությամբ: Երբեմն լինում են դեպքեր, երբ «զոն նայող» նշանակվում է միաժամանակ մի քանի «օրենքով գողերի» կողմից: Մեկ քրեակատարողական հիմնարկում երբեմն միաժամանակ նշանակվում են տարբեր «զոն նայողներ»՝ տարբեր մասնաշենքերում:

«Ձոն նայողների» տարանջատումը քրեական հեղինակություններից պայմանական բնույթ է կրում: Նրանք, ըստ էության, նույնպես քրեական հեղինակություններ են, որոնք քրեակատարողական հիմնարկներում քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորումների կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացման համար կարող են կատարել այդ կարգավիճակին համապատասխանող գործողություններ, օրինակ՝ կազմակերպել դրամահավաք և այլն:

Քրեական աստիճանակարգության պայմանականորեն միջին կարգավիճակ ունեցողներ՝

1) «կամեր նայողներ»,

2) «բարաք նայողներ» («անկյունային քնողներ», «ուզլավիկ» կամ «պերվի պրախոդ»):

Փակ և կիսափակ տիպի հիմնարկներում, հատուկ քանակակազմի պահման խցերում, կան, այսպես կոչված, «կամեր նայողներ», որոնք քրեական հեղինակություններ կամ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման այլ անդամներ են:

Քրեական աստիճանակարգության պայմանականորեն ստորին կարգավիճակ ունեցողներ՝ «ճուր», «գլազ»:

Քրեական աստիճանակարգությունից դուրս են գտնվում, սակայն քրեական ենթամշակույթ կրող խմբի նպատակների իրականացմանը ներգրավված անձինք են «աբսյուզը» և «արվամոլները»:

Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հատկանիշներից հաջորդը պետության կողմից սահմանված վարքագծի համապարտադիր կանոններին կամ դրանց իրացման իրավաչափ ձևերին չհամապատասխանող՝ իրենց կողմից սահմանված ու ճանաչված վարքագծի կանոնների համաձայն գործելն է:

Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանը ներգրավված են նաև «արվամոլները», որոնք, չնայած, մերժված են քրեական ենթամշակույթ կրողների կողմից, սակայն վերջիններիս միջնորդավորված հանձնարարությամբ հենց նրանք են հիմնականում ներգրավվում այնպիսի հակաօրինական գործողություններում, ինչպիսիք են թմրամիջոցների, հեռախոսների, արգելված այլ իրերի ներկրումը բնակելի գոտիներ: Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ «արվամոլները» հաճախ ներգրավված են լինում քրեակատարողական հիմնարկի տնտեսական աշխատանքներում և համեմատաբար ազատ տեղաշարժի իրավունք են ունենում:

«Արվամոլների» շրջանում ևս գործում են միջանձնային հիերարխիկ հարաբերություններ, նրանց շրջանակից ընտրվում են «նայողներ» («բրիգադիրներ»), ովքեր կազմակերպում, վերահսկում և ուղղորդում են տվյալ քրեակատարողական հիմնարկում անազատության մեջ պահվող մյուս արվամոլներին¹¹:

Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հաջորդ հատկանիշը՝ հանցագործություն կատարելու կամ հանցագործության կատարումը հովանավորելու կամ այլ անձանց հանցա-

¹¹ Մանրամասն տես Ա. Գասպարյան «Քրեական միջավայրը և դրա հանրային վտանգավորությունը», Դատական իշխանություն, Երևան, No. 3-4 (249-250), 2020, 67- 69 էջեր:

վոր արարքի կատարմանը ներգրավելու կամ բռնության, սպառնալիքի, հարկադրանքի կամ անօրինական այլ գործողությունների միջոցով հանրային կամ մասնավոր հարցերին առնչվող վեճերը (խնդիրները) լուծելու կամ անօրինական օգուտ կամ այլ առավելություն ստանալու նպատակ հետապնդելն է:

Ինչպես քրեակատարողական հիմնարկներում, այնպես էլ ազատության մեջ գտնվող քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորումները գործում են հստակ նպատակներ հետապնդելով: Ընդ որում, նման խմբավորումների համար հանցագործություն կատարելը կարող է լինել ինչպես վերջնական, այնպես էլ միջանկյալ նպատակ: Օրինակ՝ նման խմբավորումներն անօրինական օգուտ ստանալու վերջնական նպատակին հասնելու համար կարող են կազմակերպել և կատարել տարատեսակ հանցագործություններ, այդ թվում՝ սպանություն, առևանգում, ազատությունից ապօրինի զրկում, սպանության, առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու, գույքը դիտավորությամբ ոչնչացնելու սպառնալիք և այլն:

Նման խմբավորումների համար հանրային կամ մասնավոր հարցերին առնչվող վեճերը (խնդիրները) լուծելը ևս, որպես կանոն, հանդիսանում է միջանկյալ նպատակ, քանզի այդպիսի վեճերը հաճախ լուծվում են նյութական օգուտ կամ որևէ այլ առավելություն ստանալու նպատակով: Այսպես՝ իրենց դիմած քաղաքացուն նրա կողմից պարտքով տված գումարը վերադարձնել չցանկացող անձից ստանալու («վազվճատ») դիմաց նման խմբավորումներն իրենց են վերցնում վերադարձված գումարի զգալի մասը, կամ անշարժ գույքի գործակալության գործունեությունը «հովանավորելով» (վարձավճարները վճարել չցանկացողներից կամ դրանք ուշացնողներից սպառնալիքով կամ հարկադրանքի այլ եղանակներով դրանք «ստանալով»)՝ նրանք պարբերաբար մասնաբաժին են ստանում այդ գործակալության եկամուտներից: Այլ առավելություն ստանալը, օրինակ, կարող է դրսևորվել ընկերությունների միջև գույքային վեճերի կամ բաժնեմասերի բաժանման վեճերի «լուծման» դիմաց իրենց մերձավորի կամ ազգականի անունով ընկերության բաժնեմաս գրանցելով:

Հարկ է նշել նաև, որ «Նորմատիվ-իրավական ակտերի մասին» օրենքի 16-րդ հոդվածով նախատեսված կանոնների իմաստով, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման առկայությունը հիմնավորելու համար անհրաժեշտ է վերը նկարագրված բոլոր երեք հատկանիշների համաժամանակյա առկայությունը:

Այդ նույն հատկանիշները հաշվի առնելով՝ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորում ստեղծելը կարող է դրսևորվել, նախ, քրեական մտածելակերպին հարող անձանց հանցավոր գաղափարների շուրջ համախմբելով, այնուհետև՝ նրանց միջև վերը նկարագրված հիերարխիկ կառուցվածքին համապատասխան դերաբաշխում կատարելով: Օրինակ՝ «օրենքով գողի» կողմից «պալաժենեց» նշանակելով, իսկ վերջինիս կողմից էլ՝ կոնկրետ տարածքի համար պատասխանատու «նայող» (քրեակատարողական հիմնարկների պարագայում՝ «զոն նայող», «կամեր նայող», «բարաք նայող») նշանակելով: Ընդ որում, պարտադիր չէ, որ «նայողը» նշանակվի «պալաժենեցի» միջոցով: Նա կարող է նշանակվել նաև անմիջականորեն «օրենքով գողի» կողմից:

Այլ խոսքով՝ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորում ստեղծելը պետք է դրսևորվի քրեակատարողական հիմնարկներում կամ դրանցից դուրս այդ խմբավորումներին բնորոշ հիերարխիկ կառուցվածքով և դերակատարությամբ միավորումներ ձևավորելով:

Քննարկվող հանցակազմը ձևական է, և հանցագործությունն ավարտված է համարվում քրեական աստիճանակարգությամբ և միջանձնային հիերարխիկ հարաբերություններով

օժտված անձանց քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման նպատակների շուրջ համախմբելու պահից՝ անկախ խմբավորման անդամների կողմից կոնկրետ արարքներ կատարելու հանգամանքից:

Այդպիսի խմբավորում ղեկավարելը կարող է դրսևորվել քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացման համար հրահանգներ տալով, կարգապահությանը հետևելով, «օբձակի» գումարների հավաքագրումը կազմակերպելով, այդ գումարը տնօրինելով, իսկ «երկրորդ ցուցակի» միջոցով՝ նաև այդ գումարների տնօրինումը վերահսկելով:

Ընդ որում, նման խմբավորում ղեկավարելը կարող է դրսևորվել երկու մակարդակով՝

- քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձանց կողմից ղեկավարում, որի հնարավոր դրսևորումները քննարկվել են ՔՕ 223.1 հոդվածի մեկնաբանության շրջանակներում, և որի դեպքում արարքը պետք է որակվի որակյալ հանցակազմի հատկանիշներով (223.2 հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետով),

- պայմանականորեն միջին օղակի կողմից ղեկավարում, որը կարող է դրսևորվել հատկապես բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձանց հանձնարարություններն իրենցից ստորին օղակներին փոխանցելով և դրանց կատարումը վերահսկելով, կարգուկանոնին հետևելով, որի դեպքում արարքը պետք է որակվի հասարակ հանցակազմի հատկանիշներով (223.2-րդ հոդվածի 1-ին մասով)¹²:

ՔՕ 223.2-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, որպես քննարկվող հանցագործության ծանրացնող հանգամանք, նախատեսված է նույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքի կատարումը՝

- 1) քրեակատարողական հիմնարկում պահվող անձի կողմից,
- 2) պաշտոնեական դիրքն օգտագործելով,
- 3) զինված ուժերում կամ այլ զորքերում ծառայողի կողմից,
- 4) անչափահասի ներգրավմամբ,
- 5) քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից:

Հանցակազմի որակյալ տեսակներից առանձին մեկնաբանման կարիք ունեն քրեակատարողական հիմնարկում պահվող անձի կողմից, պաշտոնեական դիրքն օգտագործելով արարքի կատարման դրսևորումը:

Քրեակատարողական հիմնարկում պահվող անձի կողմից կատարված պետք է որակել կալանավորված անձանց կամ դատապարտյալների կողմից հոդվածի 1-ին մասի դիսպոզիցիայով նկարագրված գործողությունները կատարելը: Այսինքն՝ արարքը որակյալ դարձնող հանգամանքը տվյալ դեպքում անձի կարգավիճակն է (կալանավորված անձ, դատապարտյալ), որն արարքը կարող է կատարել ինչպես քրեակատարողական հիմնարկում փաստացի գտնվելով, այնպես էլ, օրինակ, կարճաժամկետ մեկնման մեջ գտնվելով:

Նույն տրամաբանությամբ պետք է որակել նաև զինված ուժերում կամ այլ զորքերում ծառայողի կողմից արարքը կատարելու դեպքերը՝ հիմք ընդունելով բացառապես արարքը կատարողի՝ զինված ուժերում կամ այլ զորքերում ծառայողի կարգավիճակ ունենալը, անկախ դրա կատարման վայրից:

Նկատի ունենալով նման խմբավորումներ ստեղծելու՝ քրեական ենթամշակույթին բնորոշ վերը նկարագրված «կառուցակարգերը», ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ քրեական աս-

¹² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 24-33:

տիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձինք, իրենց կանոնների համաձայն, պաշտոն չպետք է զբաղեցնեն, գտնում ենք, որ պաշտոնատար անձանց կողմից պաշտոնեական դիրքն օգտագործելով նման խմբավորումներ ստեղծելը կամ ղեկավարելը կարող է դրսևորվել համապատասխանաբար քրեակատարողական հիմնարկների վարչակազմի պաշտոնատար անձանց կողմից՝ այդ հիմնարկներում պահվող անձանց վարքագիծը վերահսկելի դարձնելու նպատակով իրենց լիազորությունները հիմնարկում պահվող քրեական հեղինակություններին պատվիրակելով և քրեական հեղինակությունների միջոցով այդ խմբավորումների կողմից հետապնդվող նպատակների իրագործմանն ուղղված հանձնարարություններ (օրինակ՝ «օբյեկտ» գումար հավաքագրելու վերաբերյալ) տալով:

Պաշտոնատար անձանց կողմից պաշտոնեական դիրքն օգտագործելով ազատության մեջ գտնվող քրեական միջավայրի ներկայացուցիչներին միավորելով նման խմբավորումներ ստեղծելը կամ ղեկավարելը կարող է դրսևորվել, օրինակ, տարածքային կառավարման մարմնի, համայնքի կամ վարչական շրջանի ղեկավարի կողմից, իր իրավասության սահմաններում գտնվող տարածքի ազգաբնակչության շրջանում վախի մթնոլորտ սերմանելով իր կառավարչական խնդիրների լուծումը դյուրին դարձնելու նպատակով քրեական հեղինակությունների միջոցով նման խմբավորումներ ստեղծելով կամ դրանց ղեկավարմանը մասնակցելով:

Սուբյեկտիվ կողմից ՔՕ 223.2-րդ հոդվածով նախատեսված արարքները կարող են կատարվել միայն ուղղակի դիտավորությամբ:

Հարկ է նշել, որ քննարկվող օրենսդրական փոփոխությունների շրջանակներում սույն թվականի հունվարի 22-ին ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» օրենքի ընդունմամբ փոփոխություններ և լրացումներ են կատարվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 222-րդ և 223-րդ հոդվածներում: Մասնավորապես.

ՔՕ 222-րդ հոդվածի 1-ին մասից հանվել է «կամ բանդայի կողմից կատարվող հարձակումներին մասնակցելը» բառերը և լրացվել է նույն հոդվածի 2-րդ մասում, որը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում բանդայում մասնակցության համար: Բացի դրանց՝ նույն հոդվածը լրացվել է հետևյալ բովանդակությամբ 3-րդ մասով. «3. Սույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ մասով նախատեսված արարքները, որոնք կատարվել են՝

- 1) պաշտոնեական դիրքն օգտագործելով,
- 2) անչափահասի ներգրավմամբ,

3) քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից՝ պատժվում են ազատագրվմամբ՝ տասից տասնհինգ տարի ժամկետով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով՝ գույքի բռնագրավմամբ կամ առանց դրա:

ՔՕ 222-րդ հոդվածը լրացվել է 4-րդ մասով, որը նախատեսում է խրախուսական նորմ՝ քրեական պատասխանատվությունից ազատում այն անձի համար, որն իր կողմից բանդայում մասնակցելու մասին կամովին կհայտնի քրեական հետապնդման մարմիններին և կնպաստի դրա գործունեության խափանմանը, եթե վերջինիս գործողություններն այլ հանցակազմ չեն պարունակի: Այսպիսով, խրախուսական նորմի կիրառման համար պարտադիր է հետևյալ երեք հատկանիշների միաժամանակյա առկայությունը՝

1) բանդայում մասնակցելու մասին անձը քրեական հետապնդման մարմիններին պետք է հայտնի **կամովին**,

2) **նպաստի** բանդայի գործունեության խափանմանը,

3) նրա գործողություններն **այլ հանցակազմ չպետք է պարունակեն:**

Խրախուսական այս նորմի կիրառման վերջին պայմանի հետ կապված հարկ է նկատի ունենալ, որ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից հողվածի 4-րդ մասով նախատեսված գործողությունները կատարելը վերջինիս ազատում է միայն քննարկվող հողվածով նախատեսված արարքի համար քրեական պատասխանատվությունից, մինչդեռ նման իրավիճակներում այդպիսի վարքագիծ դրսևորած անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության ՔՕ 223.1 հողվածի 1-ին մասով նախատեսված արարք կատարելու՝ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակը պահպանելու համար:

Քննարկվող օրենսդրական փոփոխությունների շրջանակում փոփոխություններ և լրացումներ են կատարվել նաև ՔՕ 223-րդ հողվածում: Մասնավորապես, հողվածի վերնագրում լրացվել է «կամ ղեկավարել» բառերը, որը լիովին ներառել է հողվածի հանցակազմի բովանդակությունը: Բացի այդ, հողվածի 3-րդ մասում որպես ծանրացնող հանգամանք նախատեսված էր միայն սույն հողվածի առաջին կամ երկրորդ մասով նախատեսված արարքները պաշտոնեական դիրքն օգտագործելով կատարելը, փոփոխություններ լրացվեց նաև դրանց կատարումը՝ «2) անչափահասի ներգրավմամբ, 3) քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից»:

Խստացվել է նաև հողվածի 4-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմի կիրառման պայմանները: Մասնավորապես, նախկինում խրախուսական նորմը տարածվում էր հանցավոր համագործակցություն ստեղծելու կամ ղեկավարելու կամ հանցավոր համագործակցությանը մասնակցելու մասին պետական մարմիններին կամովին հայտնած և դրա գործունեության խափանմանը նպաստած անձը, իսկ փոփոխությունների արդյունքում նշված խրախուսական նորմը տարածվում է **միայն հանցավոր համագործակցությանը մասնակցելու** մասին քրեական հետապնդման մարմիններին կամովին հայտնած և դրա գործունեության խափանմանը նպաստած անձը:

ՔՕ 223.3-րդ հողվածը քրեական պատասխանատվություն է սահմանում քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը մասնակցելու կամ դրա կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու կամ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հավաքներ կազմակերպելու կամ դրանց մասնակցելու համար:

Այսինքն, **օբյեկտիվ կողմից** այս արարքը կարող է դրսևորվել՝

- 1) քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը **մասնակցելով**,
- 2) դրա կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանը **ներգրավված լինելով**,
- 3) քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման **հավաքներ կազմակերպելով**,
- 4) քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման **հավաքներին մասնակցելով**:

Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելն արտահայտվում է նման խմբավորման մասնակից չհանդիսացող, խմբավորմանը չանդամակցող անձի կողմից գողական աշխարհի կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանը որևէ դերակատարությամբ մասնակցելու մեջ: Որպես այդպիսիք հանդես են գալիս քրեական աստիճանակարգությունից դուրս գտնվող, վախից կամ անելանելությունից՝ քրեական ենթամշակույթին հարող այն անձինք, որոնք քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից հետապնդվող նպատակների իրականաց-

մանն ունենում են օժանդակ ներգրավվածություն: Օրինակ՝ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանը ներգրավված անձինք են քրեակատարողական հիմնարկներում գործող քրեական ենթամշակույթին հարող՝ «աբս-լուզը» և «արվամոլները»: Ընդ որում, այդ կատեգորիաների անձանց կողմից խմբավորմանը ներգրավված լինելու օժանդակ դերակատարությամբ պայմանավորված՝ նրանց կողմից պետք է կատարվեն կոնկրետ գործողություններ, որպեսզի արարքը որակվի որպես քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինել: Օրինակ՝ քրեակատարողական հիմնարկում գտնվող «արվամոլներին» կողմից «զոն նայողի» միջնորդավորված հանձնարարությամբ թմրամիջոցների, հեռախոսների, արգելված այլ իրերի ներկրումը քրեակատարողական հիմնարկի բնակելի գոտիներ:

Սուբյեկտիվ կողմից քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելը կարող է դրսևորվել **ինչպես ուղղակի**, այնպես էլ **անուղղակի դիտավորությամբ**:

Այդպիսի խմբավորմանը մասնակցելը կարող է դրսևորվել քրեական աստիճանակարգությամբ և միջանձնային հիերարխիկ հարաբերություններով օժտված անձանց միավորմանն անդամակցելուն և քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից սահմանված ու ճանաչված վարքագծի կանոններին համապատասխան գործելուն ուղղված կոնկրետ գործողություններ կատարելով: Օրինակ՝ քրեակատարողական հիմնարկում «գլազի» կողմից «զոն նայողի» հանձնարարությամբ քրեակատարողական ծառայողների ներկայության մասին «զոն նայողին» տեղեկատվություն հաղորդելն այն ժամանակ, երբ վերջինս «պատժում է» մոլախաղում տանուլ տված և պարտք մնացած գումարն «օբշակին» չհանձնած դատապարտյալին:

ՔՕ 223.3-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության օբյեկտիվ կողմի վերջին երկու դրսևորումներն առավելապես բնորոշ են քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձանց: Ուստի, նման դեպքերում արարքը ենթակա է որակման նշված հոդվածի 3-րդ մասի 5-րդ կետով:

Այդօրինակ հավաքները կարող են դրսևորվել երկու կամ ավելի անձանց կողմից ինչպես ֆիզիկապես հավաքվելով, այնպես էլ հաղորդակցության ցանկացած եղանակով (այդ թվում՝ էլեկտրոնային) հաղորդակցվելով՝ այս կամ այն անձի կողմից քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանն անդամակցելու կամ անդամակցությունը դադարեցնելու հարցը քննարկելու (լուծելու), խմբավորման անդամի կարգավիճակը փոխելու, անօրինական օգուտը տնօրինելու, ինչպես նաև քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից հետապնդվող նպատակներին վերաբերող ցանկացած այլ հարց լուծելու նպատակով:

Այսպես, անկախ հավաքի նպատակից, դրա կազմակերպման համար քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության ՔՕ 223.3-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 5-րդ կետով: Մինչդեռ, կախված հավաքի նպատակից, հավաքներին մասնակցելու որակումները կարող են տարբեր լինել: Մասնավորապես՝

- եթե «օրենքով գողը» մասնակցում է, օրինակ, «օրենքով գողի» թագադրման հավաքի, ապա նրա արարքը որակվում է ՔՕ 223.1 հոդվածի 1-ին մասով (քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալ) և 223.3-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 5-րդ կետով (քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը մասնակցել),

- եթե նա մասնակցում է, օրինակ, ազդեցության ոլորտների բաժանման հավաքի, ապա

նրա արարքը որակվում է ՔՕ 223.3-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 5-րդ կետով (քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը մասնակցել):

Ի տարբերություն քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելուն, այդպիսի խմբավորմանը մասնակցելը **սուբյեկտիվ կողմից դրսևորվում է միայն ուղղակի դիտավորությամբ**: Օրինակ՝ քրեակատարողական հիմնարկում «գլազը» «զոն նայողի» հանձնարարությամբ քրեակատարողական ծառայողների ներկայության մասին «զոն նայողին» տեղեկատվություն հաղորդելով այն ժամանակ, երբ վերջինս «պատժում է» մոլախաղում տանուլ տված և պարտք մնացած գումարն «օբշակին» չհանձնած դատապարտյալին, գիտակցում է, որ իր «գործառույթին» համապատասխան, մասնակցություն է ունենում քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը, նախատեսում է իր արարքի հանրային վտանգավոր հետևանքը՝ «զոն նայողի» կողմից կատարվող հանցավոր վարքագծի բացահայտումը կանխելը, և ցանկանում է, որպեսզի իր գործողությունների շնորհիվ չբացահայտվի «զոն նայողի» արարքը:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասում սահմանված են հանցակազմի ծանրացնող հանգամանքները: Մասնավորապես, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը ներգրավելը բռնության, սպառնալիքի կամ հարկադրանքի այլ եղանակներով:

Փաստորեն, տվյալ դեպքում պատասխանատվություն է նախատեսվել նույն հոդվածի 1-ին մասով չնախատեսված գործողության՝ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը ներգրավելու համար, եթե դա կատարվել է բռնության, սպառնալիքի կամ հարկադրանքի այլ եղանակներով:

Քանզի այս արարքի օբյեկտիվ կողմի դրսևորումների շարքում, բացի բռնությունից և սպառնալիքից, առանձնացվել է «*հարկադրանքի այլ եղանակներ*» հասկացությունը, ուստի, կարծում ենք, բռնության և սպառնալիքի դրսևորումները պետք է վերաբերեն ֆիզիկական բռնությանը և այդպիսի բռնություն գործադրելու սպառնալիքին: Հետևաբար, հարկադրանքի այլ եղանակներ ասելով՝ պետք է հասկանալ հոգեկան հարկադրանքի այն դրսևորումները, որոնք ներգործում են անձի կամքի վրա և ստիպում նրան կատարել հանցավորի կողմից պահանջվող գործողությունները: Օրինակ՝ վարկաբեկող, արատավորող տեղեկություններ հրապարակելու սպառնալիքը:

Ընդ որում, պետք է նկատի ունենալ, որ նման եղանակներով ներգրավումը կարող է կատարվել քրեական հակումներ չունեցող անձանց նկատմամբ: Օրինակ՝ դա կարող է դրսևորվել քրեակատարողական հիմնարկում պահվող, քրեական ենթամշակույթին չհարող, քրեական միջավայրի անձանց հետ մոլախաղերում տանուլ տված և «օբշակին» պարտք մնացած անձանց պարտքի դիմաց «աբսլուզի» կարգավիճակով խմբավորմանը ներգրավելով:

Նկատի ունենալով հարկադրանքի արդյունքում խմբավորմանը ներգրավելու հանգամանքը՝ նման եղանակներով ներգրավված անձինք կարող են հանդես գալ ոչ թե խմբավորման մասնակցի, այլ դրա նպատակների իրականացմանը ներգրավված անձի կարգավիճակով: Ուստի, խմբավորման նպատակների իրականացմանն ուղղված կոնկրետ գործողություններ կատարելու դեպքում նրանք ենթակա են քրեական պատասխանատվության ՔՕ 323.3-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու համար¹³:

Քննարկվող հոդվածի 3-րդ մասով՝ որպես հանցագործությունն առավել ծանրացնող հան-

¹³ Տես նույն տեղում, էջ 40:

գամանքներ նախատեսվել են ՔՕ 223.2-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված՝ վերը նշված հանգամանքները:

Նույն հոդվածի 4-րդ մասում նախատեսված է խրախուսական նորմ, համաձայն որի՝ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը մասնակցելու կամ ներգրավելու մասին քրեական հետապնդման մարմիններին կամովին հայտնած և դրա գործունեության խափանմանը նպաստած անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե նրա գործողություններն այլ հանցակազմ չեն պարունակում:

Տվյալ նորմի կիրառման համար, փաստորեն, անհրաժեշտ է հետևյալ երեք հատկանիշների համաժամանակյա առկայությունը՝

- 1) *քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը մասնակցելու կամ ներգրավելու մասին անձը քրեական հետապնդման մարմիններին պետք է հայտնի կամովին,*
- 2) *նպաստի այդ խմբավորման գործունեության խափանմանը,*
- 3) *նրա գործողություններն այլ հանցակազմ չպետք է պարունակեն:*

Խրախուսական այս նորմի կիրառման վերջին պայմանի հետ կապված հարկ է նկատի ունենալ, որ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձի կողմից հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված գործողությունները կատարելը վերջինիս ազատում է միայն քննարկվող հոդվածով նախատեսված արարքի համար քրեական պատասխանատվությունից: Մինչդեռ, նման իրավիճակներում այդպիսի վարքագիծ դրսևորած անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության ՔՕ 223.1 հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարք կատարելու՝ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակը պահպանելու համար:

Հատկանշական է, որ խրախուսական նորմի գործողությունը չի տարածվում քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու մասին հայտնած անձանց վրա՝ նկատի ունենալով, որ վերջիններս, խմբավորմանը ներգրավված լինելով օժանդակ դերակատարությամբ, ի վիճակի չեն նպաստել խմբավորման գործունեության խափանմանը: Մինչույն ժամանակ, սակայն, քանզի քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորումների կողմից հետապնդվող նպատակների իրականացմանը ներգրավված անձինք, որպես կանոն, այդ գործընթացներին մասնակցում են իրենց կամքին հակառակ, նրանց արարքներին քրեաիրավական գնահատական տալիս յուրաքանչյուր դեպքում պետք է պարզել նրանց կողմից ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակում, ֆիզիկական կամ հոգեկան հարկադրանքի ազդեցության տակ գործած լինելու հանգամանքները: Մասնավորապես, եթե պարզվի, որ անձը գործել է արարքի հանցավորությունը բացառող նշված հանգամանքների առկայության պայմաններում, ապա նրան համապատասխան արարքների համար քրեական պատասխանատվության ենթարկելու մասին խոսք լինել չի կարող¹⁴:

Հաշվի առնելով քրեական ենթամշակույթ կրող անձանց վայելած հեղինակությունը և ազդեցության ոլորտները, կարծում ենք ՔՕ 223.2-րդ հոդվածը նույնպես պետք է լրացնել նմանօրինակ խրախուսական նորմով, որը հնարավորություն կընձեռի վարույթն իրականացնող մարմինն արդյունավետ դարձնել գործի քննությունը:

ՔՕ 223.4-րդ հոդվածը քրեական պատասխանատվություն է սահմանում քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման մասնակցի կամ քրեական աստիճանակարգության բարձ-

¹⁴ Տես նույն տեղում, էջ 41-42:

րագույն կարգավիճակ ունեցող անձի անօրինական ազդեցությունն օգտագործելու միջոցով նյութական կամ ոչ նյութական օգուտ կամ այլ առավելություն ստանալու կամ իրական կամ ենթադրյալ իրավունքներն իրականացնելու նպատակով վերջիններիս դիմելու համար:

Տվյալ հոդվածով պատասխանատվություն է նախատեսվել քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման մասնակցին կամ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձին դիմելու համար՝ վերջիններիս անօրինական ազդեցությունն օգտագործելու միջոցով նյութական կամ ոչ նյութական օգուտ կամ այլ առավելություն ստանալու կամ իրական կամ ենթադրյալ իրավունքներն իրականացնելու համար: Օբյեկտիվ կողմից արարքը դրսևորվում է քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման մասնակցին կամ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձին դիմելով:

Այսպիսով, քրեական ենթամշակույթ կրող անձանց հանցավոր գործունեության բացահայտման և քննության կարևորագույն տարրերից մեկը հանդիսանում է գործող սուբյեկտների հանցավոր գործողությունների քննության քննչական իրավիճակի գնահատումը, որն իր մեջ ներառում է քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման (գողական աշխարհի) հետ պատճառահետևանքային կապ ունեցող իրավիճակի, կառուցվածքի և դինամիկայի, ինչպես նաև տեղական կամ տարածաշրջանային, ժողովրդագրական, տնտեսական և սոցիալ-հոգեբանական գործոնների քրեաբանական վերլուծությունը: Նմանաբնույթ վերլուծությունը հնարավորություն կընձեռնի որոշել քրեական ենթամշակույթ կրող անձանց հանցավոր գործունեության դրդապատճառները, եզրակացություններ կատարել հանցավոր դրսևորումների առավել հնարավոր վայրերի, դրանց քանակի և կառուցվածքի վերաբերյալ: Հարկ է նշել նաև, որ քրեական ենթամշակույթ կրող անձանց հանցավորության մեխանիզմը կազմում է ընդհանուր գործող համակարգ, որի բոլոր բաղադրիչները գտնվում են անընդհատ շարժման և զարգացման գործընթացում, որոնց վերաբերյալ ստացված տվյալները կարելի է օգտագործել դրանց քննության և բացահայտման նպատակներով:

Annotation. The article presents the problems of the methods of investigation of criminal cases related to the criminal activities of persons who are carriers of the criminal subculture, as well as the peculiarities of the organization of the investigation.

The features of assessing the investigative situation in the investigation of the criminal activities of acting subjects in the criminal cases under discussion are also presented in detail, which is one of the most important elements of the disclosure and investigation of the criminal activities of persons - carriers of the criminal subculture.

Аннотация. В статье представлены проблемы методики расследования уголовных дел, связанных с преступной деятельностью лиц, являющихся носителями криминальной субкультуры, а также особенности организации расследования этих дел.

Подробно представлены также особенности оценки следственной ситуации при расследовании преступной деятельности действующих субъектов по обсуждаемым уголовным делам, что является одним из важнейших элементов раскрытия и расследования преступной деятельности лиц, являющихся носителями криминальной субкультуры.

Բանալի բառեր - Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորում, հանցավոր գործունեություն, ենթամշակույթին հարուկ վարքագծի կանոններ:

Keywords: *A group that is a carrier of a criminal subculture, criminal activity, rules of behavior specific to subculture.*

Ключевые слова: *группировка, являющаяся носителем криминальной субкультуры, преступная деятельность, характерные для субкультуры правила поведения.*

Ա. Գասպարյան - Հայաստանի Հանրապետության քննչական կոմիտեի իրավաբանական վարչության պետ, Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի պետության և իրավունքի տեսության և պատմության ամբիոնի հայցորդ, էլ. հասցե՝ anush.gasparyan85@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրության 15.09.2021 թ., տրվել է գրախոսության 15.09.2021 թ., երաշխավորվել է ՀՀ դատավորների միության գործադիր տնօրեն, Երևանի պետական համալսարանի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վահե Ենգիբարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 16.11.2021 թ.:

ԵԿԴ/4634/02/16

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2021 թվականի սեպտեմբերի 30-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով «Շանտան» ՍՊԸ-ի (այսուհետ՝ Ընկերություն) և Հարություն Ղազարյանի վճռաբեկ բողոքները ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 17.08.2018 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Անահիտ Ղազարյանի ընդդեմ Հարություն Ղազարյանի, Ընկերության, երրորդ անձինք Արմեն Մարտիրոսյանի, ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատակազմի իրավաբանական անձանց պետական ռեզիստրի գործակալության (այսուհետ՝ Գործակալություն)՝ սեփականության իրավունքը ճանաչելու, գրառումը մասնակի անվավեր ճանաչելու և բաժնեմասի նկատմամբ իրավունքը գրանցելու պահանջների մասին,

Պ Ա Ր Չ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Անահիտ Ղազարյանը պահանջել է ճանաչել իր սեփականության իրավունքը Հարություն Ղազարյանի կողմից Ընկերությանը փոխանցված և Ընկերության կանոնադրական կապիտալի 50% բաժնեմասի կեսի՝ 25% բաժնեմասի նկատմամբ, մասնակի՝ 25%-ի մասով վերացնել Գործակալության կողմից 21.11.2016 թվականին պետական միասնական գրանցամատյանում կատարված գրառումը՝ անվավեր ճանաչելով Հարություն Ղազարյանի անվամբ գրանցված 50% բաժնեմասի՝ Ընկերության անվամբ կատարված գրանցումը, ինչպես նաև պարտավորեցնել Գործակալությանը իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մատյանում կատարել գրառում Ընկերության կանոնադրական կապիտալը կազմող 100% բաժնեմասից 25% բաժնեմասը Անահիտ Ղազարյանի անվամբ գրանցելու վերաբերյալ:

Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի (դատավոր՝ Է. Ավետիսյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 22.03.2018 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 17.08.2018 թվականի որոշմամբ Ընկերության և Հարություն Ղազարյանի վերաքննիչ բողոք-

ները մերժվել են, և Դատարանի 22.03.2018 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոքներ են ներկայացրել Ընկերությունը (ի պաշտոնե ներկայացուցիչ՝ Հ.Ղազարյան) և Հարություն Ղազարյանը:

Վճռաբեկ բողոքների պատասխաններ չեն ներկայացվել:

2. Հարություն Ղազարյանի վճռաբեկ բողոքի հիմքը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 201-րդ հոդվածը, «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածը:

Վերաքննիչ դատարանը սխալ է գնահատել կորպորատիվ իրավահարաբերությունների առանձնահատկությունները, մասնավորապես այն, որ Հարություն Ղազարյանը ունեցել է բացառիկ, որևէ մեկի կողմից չվերահսկվող Ընկերությունից դուրս գալու իրավունք: Կորպորատիվ իրավահարաբերություններն ունեն մի շարք առանձնահատկություններ և էականորեն տարբերվում են քաղաքացիաիրավական այլ իրավահարաբերություններից: Հետևաբար այդ իրավահարաբերությունները չեն կարող նույնացվել քաղաքացիական իրավահարաբերության համատեղ սեփականության ինստիտուտի հետ:

Վերաքննիչ դատարանը, Ընկերության կազմից դուրս գալը գնահատելով որպես գործարք, հաշվի չի առել, որ հայցապահանջում չի ներկայացվել պահանջ պատասխանողի կողմից կատարված գործարքն անվավեր ճանաչելու մասին: Գործարքներից բխող հետևանքները կարող են վերացվել բացառապես դատարանի կողմից այդ գործարքներն անվավեր ճանաչելուց հետո, մինչդեռ գործարքը վիճահարույց դիտարկելու և այն անվավեր ճանաչելու պահանջի բացակայության պայմաններում ստորադաս դատարանը, առանց անվավեր ճանաչված գործարքի առկայության, անվավեր է ճանաչել այդ գործարքից բխող հետևանքը՝ իրավունքի գրանցումը:

Բացի այդ, Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ հայցադիմումը ներկայացնելու պահին Հարություն Ղազարյանը չի հանդիսացել բաժնեմասի սեփականատեր:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 17.08.2018 թվականի որոշումը և այն փոփոխել՝ հայցը մերժել կամ գործն ուղարկել նոր քննության:

2.1. Ընկերության վճռաբեկ բողոքի հիմքը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 201-րդ հոդվածը, «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ, 23-րդ հոդվածները:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պարզապես չի հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը, Հարություն Ղազարյանի՝ Ընկերության մասնակիցներից դուրս գալը դիտարկելով իբրև հատուցելիության հատկանիշ ունեցող գործարք, դասել է անվավեր գործարքների շարքին, այն դեպքում երբ հայցվորը չի ներկայացրել գործարքն անվավեր ճա-

նաչելու պահանջ:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ Հարություն Ղազարյանը իրացրել է «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքով իրեն վերապահված ընկերությունից դուրս գալու բացառիկ իրավունքը և այլևս չի հանդիսանում Ընկերության մասնակից: Ավելին, Վերաքննիչ դատարանը հաստատված համարելով Հարություն Ղազարյանի Ընկերությունում մասնակից չհանդիսանալու փաստը, բավարարել է հայցվորի հիմնական պահանջը՝ ճանաչել է Անահիտ Ղազարյանի սեփականության իրավունքը Հարություն Ղազարյանին չպատկանող բաժնեմասի նկատմամբ:

Ստորադաս դատարաններն անտեսել են, որ այս իրավահարաբերությունները կրում են յուրօրինակ կորպորատիվ բնույթ, հետևաբար Ընկերության մասնակցի բացառիկ իրավունքները չեն կարող նույնացվել այլ գույքային իրավունքների հետ: Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակցի ամուսինը չի կարող ձեռք բերել ընկերության նկատմամբ այն նույն իրավունքների և պարտականությունների ամբողջությունը, որով օժտվում է հենց գրանցված մասնակիցը:

Բացի այդ, Դատարանը հայցի բավարարման, իսկ Վերաքննիչ դատարանը Դատարանի վճիռը անփոփոխ թողնելու հիմքում դրել են այն հանգամանքը, որ Հարություն Ղազարյանը տնօրինել է համատեղ գույքը՝ անտեսելով, որ մասնակցի իրավունքները տարանջատում են բաժնեմասի զուտ գույքային իրավունքների և ընկերության մասնակցության իրավունքի:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 17.08.2018 թվականի որոշումը և այն փոփոխել՝ հայցը մերժել կամ գործն ուղարկել նոր քննության:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) Քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման բաժնի կողմից 31.05.1989 թվականին տրված թիվ II CL N 452884 ամուսնության վկայականի համաձայն՝ Անահիտ Վարդանյանը (վերջինս ամուսնությունից հետո կրել է Ղազարյան ազգանունը) և Հարություն Ղազարյանը ամուսնացել են 31.05.1989 թվականին (**հատոր 1-ին, գ. թ. 10**).

2) Ընկերությունը (գրանցման համար՝ 273.110.03187, ՀՎՀՀ՝ 01542462, գտնվելու վայրը՝ ք. Երևան, Ալ. Մանուկյան 7 շենք, 48 բնակարան) գրանցվել է 15.04.2002 թվականին (**հատոր 1-ին, գ. թ. 96**).

3) Գործակալության 17.10.2016 թվականի N 3-2/1622-16 գրության համաձայն՝ պետական միասնական գրանցամատյանում 17.10.2016 թվականին առկա տեղեկություններով Ընկերության մասնակիցներն են Հարություն Ղազարյանը (բաժնեմաս 50%) և Արմեն Մարտիրոսյանը (բաժնեմաս 50%) (**հատոր 1-ին, գ. թ. 11**).

4) Անահիտ Ղազարյանի ներկայացուցչի կողմից 07.11.2016 թվականին դիմում է ներկայացվել Գործակալության պետին՝ խնդրելով իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մատյանում կատարել գրառում Ընկերության մասնակից Հարություն Ղազարյանի անվամբ գրանցված 50% բաժնեմասի կեսը՝ 25% բաժնեմասը Անահիտ Ղազարյանին սեփականության իրավունքով պատկանելու վերաբերյալ (**հատոր 1-ին, գ. թ. 42-43**).

5) Գործակալության պետի 16.11.2016 թվականի թիվ 3-2/1752-16 գրությամբ, ի պատասխան 07.11.2016 թվականի դիմումի, Անահիտ Ղազարյանի ներկայացուցչին հայտնվել է, որ

հիմք ընդունելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 201-րդ հոդվածը, կարելի է հաստատված համարել այն հանգամանքը, որ Ընկերության մասնակից Հարություն Ղազարյանին Ընկերության կանոնադրական կապիտալում սեփականության իրավունքով պատկանող 50% չափով բաժնեմասի կեսը՝ 25% չափով բաժնեմասը օրենքի ուժով պատկանում է Անահիտ Ղազարյանին: (...) Հայտնվել է նաև, որ ընկերության մասնակիցների փոփոխության պետական գրանցման համար, ի լրումն դիմումատուի կողմից ներկայացված փաստաթղթերի, անհրաժեշտ է ներկայացնել ընկերության մասնակից Հարություն Ղազարյանի համաձայնությունը կամ դատարանի համապատասխան վճիռը, ինչպես նաև «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» ՀՀ օրենքի 40-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված մյուս փաստաթղթերը (**հատոր 1-ին, գ. թ. 92-93**).

6) Հարություն Ղազարյանը 16.11.2016 թվականին դիմում է ներկայացրել Գործակալությանը՝ հայտնելով, որ օգտվելով «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածով և «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» ՀՀ օրենքի 40-րդ հոդվածի 5-րդ մասով իրեն՝ որպես մասնակցի ընձեռած հնարավորությունից և հիմք ընդունելով Ընկերության կողմից մասնակիցների կազմից իր դուրս գալու մասին դիմումը փաստացի ստանալու հանգամանքը, խնդրել է իրեն հանել Ընկերության մասնակիցների կազմից՝ կատարելով համապատասխան գրանցում (**հատոր 1-ին, գ. թ. 50**).

7) Անահիտ Ղազարյանի ներկայացուցչի կողմից 23.12.2016 թվականին դիմում է ներկայացվել Գործակալության պետին՝ խնդրելով տրամադրել տեղեկատվություն, թե ովքեր են Ընկերության մասնակիցները (**հատոր 1-ին, գ. թ. 56**).

8) Գործակալության պետի 27.12.2016 թվականի թիվ 3-212015-16 գրությամբ, ի պատասխան 23.12.2016 թվականի դիմումի, տրամադրվել է տեղեկանք պետական միասնական գրանցամատյանում առկա տեղեկությունների վերաբերյալ առ այն, որ 27.12.2016 թվականի դրությամբ Ընկերության մասնակիցներն են՝ Արմեն Մարտիրոսյանը (բաժնեմասի չափը՝ 50%, բաժնեմասի չափը ՀՀ դրամով՝ 25.000) և Ընկերությունը (բաժնեմասի չափը՝ 50%, բաժնեմասի չափը ՀՀ դրամով՝ 25.000): Գործակալությունը 21.11.2016 թվականին պետական միասնական գրանցամատյանում կատարել է գրառում, համաձայն որի՝ Հարություն Ղազարյանի բաժնեմասը գրանցել է Ընկերության անվամբ (**հատոր 1-ին, գ.թ. 17, 18, 25, 26**).

9) Ըստ հայցի Անահիտ Ղազարյանի ընդդեմ ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատակազմի իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության, մասնակցությամբ՝ երրորդ անձինք Հարություն Ղազարյանի, Ընկերության՝ մասնակիորեն՝ 25%-ի մասով, Գործակալության կողմից 21.11.2016 թվականին պետական միասնական գրանցամատյանում կատարված գրառումը վերացնելու՝ Հարություն Ղազարյանի անվամբ գրանցված 50% բաժնեմասը Ընկերության անվամբ գրանցելն անվավեր ճանաչելով, Ընկերության Հարություն Ղազարյանին իր բաժնեմասի արժեքի 25%-ից ավել չափով չվճարելուն պարտավորեցնելու պահանջների մասին թիվ ՎԴ/0480/05/17 վարչական գործով ՀՀ վարչական դատարանը 07.07.2017 թվականի վճռով հայցը բավարարել է մասնակի՝ անվավեր է ճանաչել (վերացրել) ՀՀ ԱՆ աշխատակազմի իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության կողմից պետական միասնական գրանցամատյանում Հարություն Ղազարյանի

անվամբ գրանցված 50% բաժնեմասի նկատմամբ Ընկերության անվամբ 21.11.2016 թվականին կատարված գրանցումը: Վարչական գործի վարույթն՝ ըստ հայցի Անահիտ Ղազարյանի ընդդեմ ՀՀ ԱՆ աշխատակազմի իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության, երրորդ անձ Հարություն Ղազարյան, Ընկերության՝ մասնակի՝ 25%-ի մասով, ՀՀ ԱՆ աշխատակազմի իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության կողմից պետական միասնական գրանցամատյանում Հարություն Ղազարյանի անվամբ գրանցված 50% բաժնեմասի նկատմամբ Ընկերության անվամբ 21.11.2016 թվականին կատարված գրանցումն անվավեր ճանաչելու (վերացնելու), Ընկերությանը՝ Հարություն Ղազարյանին իր բաժնեմասի արժեքի 25%-ից ավել չափով չվճարելուն պարտավորեցնելու պահանջների մասով, կարճվել է:

Նույն գործով ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 12.07.2018 թվականի որոշմամբ «Շանտան» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և ՀՀ վարչական դատարանի 07.07.2017 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 05.09.2018 թվականի և 24.10.2018 թվականի որոշումներով համապատասխանաբար Հարություն Ղազարյանի և «Շանտան» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության վճռաբեկ բողոքները թողնվել են առանց քննության:

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքները վարույթ ընդունելը և բողոքարկված դատական ակտը վճռաբեկության կարգով վերանայման ենթարկելը պայմանավորված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 2-րդ մասի 3-րդ կետերով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, այն է՝ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառության համար, քանի որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 201-րդ հոդվածի և «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի կապակցությամբ առկա է իրավունքի զարգացման խնդիր:

Հաշվի առնելով, որ սույն գործով ներկայացված վճռաբեկ բողոքների հիմքերը և հիմնավորումները, ըստ էության, նույնաբովանդակ են, Վճռաբեկ դատարանը նպատակահարմար է համարում դրանց անդրադառնալ ներքոշարադրյալ՝ ընդհանուր պատճառաբանությամբ.

Սույն վճռաբեկ բողոքների քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանն հարկ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրումներին.

- արդյո՞ք սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակցի բաժնեմասը՝ դրանում ներառված իրավունքների և պարտականությունների ամբողջ ծավալով, կարող է համարվել ամուսինների համատեղ սեփականություն.

- արդյո՞ք սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակցի՝ ընկերությունից դուրս գալն ամուսնության ընթացքում ամուսինների կողմից ձեռք բերված գույքի տնօրինում է, թե միայն ընկերության մասնակցի՝ կորպորատիվ սուբյեկտի իրավունքի իրացում:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի համաձայն՝ ամուսինների ընդհանուր համատեղ սեփականության հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով, ինչպես նաև ամուսինների միջև կնքված ամուսնական պայմանագրով:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 198-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ համատեղ սեփականության մասնակիցները միասին տիրապետում և օգտագործում են ընդհանուր գույքը, եթե այլ բան նախատեսված չէ նրանց համաձայնությամբ: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ համատեղ սեփականության ներքո գտնվող գույքը տնօրինվում է բոլոր մասնակիցների համաձայնությամբ, անկախ այն բանից, թե մասնակիցներից ով է կնքում գույքը տնօրինելու գործարքը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 199-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ ընդհանուր գույքը բաժանելիս և դրանից բաժին առանձնացնելիս համատեղ սեփականության մասնակիցների բաժինները համարվում են հավասար, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ մասնակիցների համաձայնությամբ:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 201-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ամուսնության ընթացքում ամուսինների ձեռք բերած գույքը նրանց համատեղ սեփականությունն է, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ նրանց միջև կնքված պայմանագրով: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ մինչև ամուսնությունն ամուսիններից յուրաքանչյուրի գույքը, ինչպես նաև ամուսնության ընթացքում ամուսիններից մեկի նվեր կամ ժառանգություն ստացած գույքը նրա սեփականությունն է: Նույն հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ անհատական օգտագործման գույքը (հագուստը, կոշիկը և այլն), բացառությամբ թանկարժեք իրերի և պերճանքի առարկաների, եթե նույնիսկ այն ձեռք է բերվել ամուսնության ընթացքում ամուսինների ընդհանուր միջոցների հաշվին, համարվում է այն ամուսնու սեփականությունը, որն այդ գույքն օգտագործել է:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտներն են գույքը՝ ներառյալ դրամական միջոցները, արժեթղթերը և **գույքային իրավունքները**:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացված որոշումներով բազմիցս անդրադարձել է ամուսինների համատեղ սեփականության հարցին՝ մասնավորապես արձանագրելով, որ ամուսինների միջև կնքված համապատասխան պայմանագրի բացակայության դեպքում ամուսնության ընթացքում ձեռք բերված գույքը, անկախ նրանից, թե այն որ ամուսինն է ձեռք բերել, ձեռք է բերվել ընդհանուր, թե ամուսիններից մեկին պատկանող միջոցներով, ստեղծվել է կամ պատրաստվել երկուսի, թե մեկի կողմից, ում անունով է ձևակերպված, միևնույնն է, հանդիսանում է ամուսինների համատեղ սեփականությունը (*Կենտրոնական ընդհանուր դատարանի 01.06.2007 թվականի որոշումը*): ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կարևորել է, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 201-րդ հոդվածի իմաստով բացառություն է կազմում այն գույքը, որն ամուսիններից յուրաքանչյուրն ունեցել է մինչև ամուսնությունը, ամուսնության ընթացքում ամուսիններից մեկի նվեր կամ ժառանգություն ստացած գույքը, անհատական օգտագործման առարկաները, ինչպես նաև սեփականաշնորհմամբ ձեռք բերված գույքը (*Կենտրոնական ընդհանուր դատարանի 01.06.2007 թվականի որոշումը*): ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կարևորել է, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 201-րդ հոդվածի իմաստով բացառություն է կազմում այն գույքը, որն ամուսիններից յուրաքանչյուրն ունեցել է մինչև ամուսնությունը, ամուսնության ընթացքում ամուսիններից մեկի նվեր կամ ժառանգություն ստացած գույքը, անհատական օգտագործման առարկաները, ինչպես նաև սեփականաշնորհմամբ ձեռք բերված գույքը (*Կենտրոնական ընդհանուր դատարանի 01.06.2007 թվականի որոշումը*): ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կարևորել է, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 201-րդ հոդվածի իմաստով բացառություն է կազմում այն գույքը, որն ամուսիններից յուրաքանչյուրն ունեցել է մինչև ամուսնությունը, ամուսնության ընթացքում ամուսիններից մեկի նվեր կամ ժառանգություն ստացած գույքը, անհատական օգտագործման առարկաները, ինչպես նաև սեփականաշնորհմամբ ձեռք բերված գույքը (*Կենտրոնական ընդհանուր դատարանի 01.06.2007 թվականի որոշումը*):

տարանի 26.06.2009 թվականի որոշումը):

Վճռաբեկ դատարանը, վերահաստատելով նախկինում հայտնած դիրքորոշումը, այդուհանդերձ գտնում է, որ կորպորատիվ հարաբերությունների զարգացումը պահանջում է, որ Վճռաբեկ դատարանը՝ որպես օրենքի և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառությունն ապահովող սահմանադրական մարմին, հստակեցնի ամուսինների համատեղ սեփականության հարաբերակցությունը սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունում մասնակցի ունեցած բաժնեմասի հետ՝ այդպիսով զարգացնելով իրավունքը ինչպես ամուսինների համատեղ սեփականության զանգվածի մեջ մտնող գույքի, այնպես էլ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունում մասնակցի ունեցած բաժնեմասի էության մասով:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության՝ որպես ինքնուրույն կազմակերպարավական ձևի առանձնահատկություններին, ինչպես նաև ընկերության մասնակիցներին պատկանող բաժնեմասից բխող իրավունքների և պարտականությունների ծավալին:

Այսպես, «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերություն (այսուհետ՝ ընկերություն) է համարվում մեկ կամ մի քանի անձանց հիմնադրած ընկերությունը, որի կանոնադրական կապիտալը բաժանված է ընկերության կանոնադրությամբ սահմանված չափերով բաժնեմասերի:

«Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ ընկերության ստեղծումն իրականացվում է հիմնադրի (հիմնադիրների) որոշմամբ: Նույն հոդվածի 6-րդ կետի համաձայն՝ ընկերության ստեղծման (հիմնադրման) մասին հիմնադրի (հիմնադիրների) որոշումը կամ ընկերության հիմնադիր ժողովի արձանագրությունը պետք է բովանդակի դրույթներ ընկերության հիմնադրման, մասնակիցների **կազմի**, մասնակիցների **բաժնեմասերի չափերի**, ընկերության կանոնադրության հաստատման, ընկերության գործադիր մարմնի ձևավորման մասին, դրույթ այն մասին, որ բոլոր որոշումներն ընդունվել են միաձայն: Ընկերության ստեղծման (հիմնադրման) մասին հիմնադրի (հիմնադիրների) որոշումը կամ ընկերության հիմնադիր ժողովի արձանագրությունը ստորագրում են ընկերության **բոլոր հիմնադիրները**:

«Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ընկերություն հիմնադրել ցանկացող անձինք (հիմնադիրները) կնքում են գրավոր պայմանագիր: (...) Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ ընկերության հիմնադրման մասին պայմանագրով սահմանվում են նրա հիմնադրման համար համատեղ գործունեության կարգը, ընկերությանն իրենց գույքը հանձնելու և նրա կառավարմանն իրենց մասնակցության պայմանները, (...) ընկերության հիմնադիրների կազմը, ընկերության կանոնադրական կապիտալի և յուրաքանչյուր հիմնադրի բաժնեմասի չափը, (...):

«Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 10-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ընկերության հիմնադիր փաստաթուղթ է հանդիսանում նրա **հիմնադիրների (մասնակիցների) կողմից հաստատված** կանոնադրությունը: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ կանոնադրությունը հաստատելու մասին որոշումը հիմնադիրները (մասնակիցները) պետք է ընդունեն միաձայն: Ընկերության կանոնադրությունը պետք է պարունակի՝

(...) գ) ընկերության կանոնադրական կապիտալի չափը, **մասնակիցների բաժնեմասերի չափերը**.

դ) տեղեկություններ **ընկերության մասնակիցների մասին**, (...):

Նույն հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ ընկերության կանոնադրությունում փոփոխությունները կատարվում են ընդհանուր ժողովի կողմից: Ընկերության կանոնադրությունում կատարված փոփոխությունները երրորդ անձանց համար իրավաբանական ուժ են ձեռք բերում նրանց պետական գրանցման պահից, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ իրավաբանական անձանց պետական գրանցում իրականացնող մարմնին տեղյակ պահելուց հետո:

«Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 18-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ եթե ընկերության կանոնադրությանը համապատասխան, մասնակցի բաժնեմասի (դրա մասի) օտարումը երրորդ անձանց հնարավոր չէ, իսկ ընկերության մյուս մասնակիցները հրաժարվում են այն գնելուց, ապա ընկերությունը պարտավոր է մասնակցի պահանջով ձեռք բերել մասնակցի բաժնեմասը: Բաժնեմասն ընկերությանը փոխանցվում է մասնակցի կողմից այն ձեռք բերելու պահանջն ընկերությանը ներկայացնելու պահից, կամ ընկերության մասնակցին ընկերությունից հեռացնելու մասին դատարանի որոշումն օրինական ուժի մեջ մտնելու, **կամ եթե ընկերության որևէ մասնակցից ստացվել է մերժում բաժնեմասն ընկերության մասնակցի ժառանգներին (իրավահաջորդներին) փոխանցելու**, կամ այն ընկերության մասնակցի լուծարված իրավաբանական անձի մասնակիցների միջև բաշխելու կապակցությամբ, ինչպես նաև ընկերության կողմից նրա մասնակիցների պարտատերերի պահանջով բաժնեմասի (դրա մասի) արժեքի վճարման դեպքում:

«Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ ընկերության մասնակցին պատկանող բաժնեմասն ընկերությանն անցնելուց հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, **ընդհանուր ժողովի միաձայն որոշմամբ** պետք է բաշխվի ընկերության բոլոր մասնակիցների միջև՝ նրանց բաժնեմասերին համապատասխան կամ ընկերության մեկ կամ մի քանի մասնակիցների կամ, եթե դա արգելված չէ ընկերության կանոնադրությամբ՝ երրորդ անձանց, և **ամբողջությամբ վճարվի**: Բաժնեմասի չբաշխված մասը պետք է մարվի՝ ընկերության կանոնադրական կապիտալի նվազեցման միջոցով:

Վերոգրյալ նորմերի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունը բաժնեմասերի միավորմամբ գործող տնտեսական ընկերություն է, այսինքն՝ ընկերություն, որի գործունեությանն անձի մասնակցության աստիճանը որոշվում է այդ անձի բաժնեմասի՝ ընդհանուր կանոնադրական կապիտալում ունեցած տոկոսով: Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ ընկերության ստեղծման և գործունեության ընթացքում առանցքային նշանակություն ունի հենց ընկերության մասնակիցների ունեցած բաժնեմասը և դրա հարաբերակցությունն ընդհանուր կանոնադրական կապիտալին: Մասնավորապես, ընկերության բարձրագույն մարմնում՝ ընդհանուր ժողովում, ընկերության յուրաքանչյուր մասնակցի ձայների քանակը որոշվում է ըստ ընկերության կանոնադրական կապիտալում ունեցած բաժնեմասերի քանակի («Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 35-րդ հոդված):

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ օրենսդիրը կարևորել է ընկերության հիմնադիրների և մասնակիցների դերն ընկերության համար բոլոր առանցքային որոշումների կայացման հարցում: Այսպես, ընկերությունը ստեղծվում է հիմնադրման պայմանագրով,

որը հիմնադիրների համաձայնությունն է՝ համատեղ ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու կանոնները որոշելու վերաբերյալ: Այնուհետև ընկերությունը հիմնադրած անձինք **միաձայն** հաստատում են ընկերության կանոնադրությունը, որն ընկերության հիմնադիր փաստաթուղթն է:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշմամբ փաստել է, որ կանոնադրությունն ընկերության իրավական կարգավիճակը սահմանող կարևորագույն փաստաթուղթ է: Կանոնադրությունը կարգավորում է հիմնադիրների (մասնակիցների) ներքին փոխհարաբերությունները, դրանով սահմանվում են, մասնավորապես, ընկերության անվանումը, գտնվելու վայրը, գործունեության նպատակը և առարկան, կառավարման և վերահսկողության մարմինները, շահույթի բաշխման կարգը և այլն: ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ ընկերության, ընկերության մասնակիցների, ընկերության կանոնադրության (նաև փոփոխությունների) գրանցումն ինքնանպատակ չէ: Բացի այն, որ պետական գրանցումը հնարավորություն է տալիս միասնական ամբողջական տեղեկատվություն հավաքել պետության տարածքում գործող իրավաբանական անձանց մասին, այն նաև հնարավորություն է տալիս հանրությանը՝ ամբողջական տեղեկություններ ստանալ իրավաբանական անձանց մասին: Դա հատկապես կարևորվում է առևտրային գործունեություն իրականացնող իրավաբանական անձանց, այդ թվում՝ ընկերությունների համար, քանի որ վերջիններիս ապագա հնարավոր կոնտրագենտները հնարավորություն են ունենում տեղեկություններ ձեռք բերել իրենց ապագա գործընկերների մասին՝ բացահայտելով վերջիններիս գործունեության նպատակները, կառավարման մարմինների արդյունավետությունը, մասնակիցների շրջանակը, ինչը ոչ պակաս կարևոր է, քանի որ մասնակիցների շրջանակով պայմանավորված՝ ապագա կոնտրագենտները կարող են հրաժարվել պայմանագրային հարաբերությունների մեջ մտնել տվյալ իրավաբանական անձի հետ: Հետևաբար՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կարևորել է, որ անկախ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակիցների կամ հնարավոր մասնակիցների ներքին հարաբերություններից, ներքին պայմանավորվածությունից՝ բաժնեմասը ձեռք բերող անձի իրավունքը ծագում է միայն ընկերության մասնակիցների գրանցամատյանում գրանցվելու, ընկերության կանոնադրությունում փոփոխություն կատարելու և այն գրանցելու պահից (*տե՛ս, Սուսաննա Խաչատրյանն ընդդեմ Վիգեն Ասլանյան Ավանեսյանսի թիվ ԵԿԴ/0779/02/10 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 07.04.2018 թվականի որոշումը*):

Վճռաբեկ դատարանը կարևորում է, որ ընկերության կանոնադրությունը՝ որպես ընկերության վերաբերյալ առանցքային տեղեկություններ պարունակող փաստաթուղթ, հաստատվում է մասնակիցների կողմից **միաձայն**, ինչը ենթադրում է, որ դրանում փոփոխությունները՝ ներառյալ մասնակիցների կազմի կապակցությամբ, նույնպես պետք է կատարվեն մասնակիցների՝ ընդհանուր ժողովի կողմից: Ընդ որում, Վճռաբեկ դատարանը նաև ընդգծում է, որ օրենսդիրը հստակ սահմանել է ընկերության մասնակիցների կողմից բաժնեմասի տնօրինման հետ կապված հարաբերությունները: Մասնավորապես, «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ընկերության մասնակիցն իրավունք ունի ընկերության կանոնադրական կապիտալում իր բաժնեմասը (դրա մասը) վաճառել կամ այլ ձևով օտարել տվյալ ընկերության մեկ կամ մի քանի մասնակիցների: Նույն հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ ընկերության մասնակիցներն իրենց բաժնեմասերին համամասնորեն օգտվում են մասնակցի բաժնեմասը (դրա մա-

սը) **գնելու նախապատվության իրավունքից** (...): Նույն հոդվածի 6-րդ կետի համաձայն՝ նույն օրենքով նախատեսված բաժնեմասը գնելու նախապատվության իրավունքի զիջում չի թույլատրվում:

Ավելին, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ անգամ մասնակցի բաժնեմասի վրա բռնագանձում տարածելիս գործում է հատուկ կարգավորում: Մասնավորապես, «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ընկերության մասնակցի պարտքերի համար պարտատերերի պահանջով նրա բաժնեմասի վրա կարող է բռնագանձում տարածվել միայն այդ մասնակցի պարտքերը մարելու համար **այլ գույքի անբավարարության դեպքում**՝ դատարանի վճռի հիման վրա:

Այսպիսով՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունը վստահության ավելի բարձր աստիճանի վրա հիմնված ընկերություն է, որով էլ պայմանավորված է ընկերության մասնակիցների առավելագույն քանակը՝ 49 («Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդված): Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունը ենթադրում է ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացման ավելի անմիջական ձև, քան, օրինակ, բաց բաժնետիրական ընկերությունն է: Այլ կերպ ասած, սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակիցների շրջանակն ավելի սահմանափակ է, վերջիններս գործնականում հիմնականում իրենք էլ իրականացնում են ընկերության անմիջական ղեկավարումը:

Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ վերոգրյալով է պայմանավորված նաև օրենսդրական այն կարգավորումը, ըստ որի՝ ընկերության մասնակիցը (մասնակիցները), որը (որոնք) գումարային առումով տնօրինում է (են) ընկերության առնվազն 10 տոկոս բաժնեմասը, իրավունք ունի (ունեն) դատական կարգով պահանջել ընկերության այլ մասնակցի հեռացումն ընկերությունից, եթե նա իր գործողություններով կամ անգործությամբ դժվարացնում կամ անհնարին է դարձնում ընկերության բնականոն գործունեությունը: Ընդ որում, ընկերությունից հեռացված մասնակցի բաժնեմասն անցնում է ընկերությանը, իսկ ընկերությունը պարտավոր է մասնակցին վճարել բաժնեմասի արժեքը («Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդված):

Ավելին, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ անգամ ընկերության մասնակցի՝ ընկերությունից դուրս գալու դեպքում այդ մասնակցի բաժնեմասը մնում է նույն անձանց շրջանակում (երրորդ անձանց կարող է փոխանցվել միայն այն դեպքում, երբ դա արգելված չէ ընկերության կանոնադրությամբ): Այսպես, «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ընկերության մասնակիցն իրավունք ունի ցանկացած ժամանակ դուրս գալ ընկերությունից՝ անկախ ընկերության կամ նրա մասնակիցների համաձայնությունից: (...) Նույն օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ընկերության մասնակցի՝ ընկերությունից դուրս գալու դիմումը ներկայացնելու պահից նրա բաժնեմասը փոխանցվում է ընկերությանը: Ընկերությունը պարտավոր է ընկերությունից դուրս գալու դիմումը ներկայացնելու պահից՝ 6 ամսվա ընթացքում, մասնակցին վճարել բաժնեմասի (կանոնադրական կապիտալում նրա ավանդի ոչ լրիվ վճարման դեպքում՝ վճարված մասին համապատասխան բաժնեմասի) արժեքը (...): Նույն օրենքի 19-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ ընկերության մասնակցին պատկանող բաժնեմասն ընկերությանն անցնելուց հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, ընդհանուր ժողովի միաձայն որոշմամբ պետք է բաշխվի ըն-

կերության բոլոր մասնակիցների միջև՝ նրանց բաժնեմասերին համապատասխան կամ ընկերության մեկ կամ մի քանի մասնակիցների կամ, եթե դա արգելված չէ ընկերության կանոնադրությամբ՝ երրորդ անձանց, և ամբողջությամբ վճարվի: Բաժնեմասի չբաշխված մասը պետք է մարվի՝ ընկերության կանոնադրական կապիտալի նվազեցման միջոցով:

Վճարել դատարանը հարկ է համարում նաև նշել, որ բաժնեմասով պայմանավորված՝ ընկերության մասնակիցները ձեռք են բերում իրավունքներ և կրում պարտականություններ՝ մասնավորապես իրավունք ունեն մասնակցել ընկերության կառավարմանը, ստանալ տեղեկություններ ընկերության գործունեության վերաբերյալ, ստանալ ընկերության գործունեությունից ստացվող՝ օրենքով սահմանված շահույթի մասը, իր բաժնեմասը (դրա մասը) օտարել ընկերության մեկ կամ մի քանի մասնակիցների կամ երրորդ անձանց, անկախ մյուս մասնակիցների համաձայնությունից, ցանկացած պահի դուրս գալ ընկերությունից, ընկերության լուծարման դեպքում բաժին ստանալ ընկերության մնացած գույքից («Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին») ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդված): Միաժամանակ մասնակիցները պարտավոր են ներդրումներ կատարել ընկերության կանոնադրական կապիտալում ընկերության հիմնադրման մասին պայմանագրով կամ ընկերության մասնակիցների միաձայն որոշմամբ սահմանված կարգով, չիրապարակել ընկերության գործունեության վերաբերյալ գաղտնիք պարունակող տեղեկություններ, բացի օրենքով սահմանված դեպքերից («Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին») ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդված):

Վճարել դատարանը կարևորում է, որ անգամ բաժնեմասի օտարման դեպքում գործում են սահմանափակումներ, և օտարվող բաժնեմասի իրավական ճակատագիրը կախված է ընկերության մասնակիցների կամքից: Այսպես, վերջիններս կանոնադրությամբ կարող են արգելել բաժնեմասի օտարումը երրորդ անձանց, և եթե անգամ մասնակիցները հրաժարվեն բաժնեմասը գնելուց, բաժնեմասն օտարող մասնակիցն իրավունք չունի այն օտարել երրորդ անձի. տվյալ դեպքում բաժնեմասը ձեռք է բերում ընկերությունը՝ այնուհետ մեկ տարվա ընթացքում բոլոր մասնակիցների միաձայն որոշմամբ բաշխվում է բոլոր կամ մեկ կամ մի քանի մասնակիցների միջև:

Վճարել դատարանը հարկ է համարում հավելել, որ համանման կարգավորում գործում է նաև այն դեպքում, երբ ընկերության որևէ մասնակցից ստացվել է մերժում բաժնեմասն ընկերության մասնակցի ժառանգներին (իրավահաջորդներին) փոխանցելու վերաբերյալ: Այլ կերպ ասած՝ եթե անգամ ընկերության մասնակիցը մահացել է, իսկ ընկերության թեկուզ մեկ մասնակցից համաձայն չէ, որ վերջինիս ժառանգները դառնան ընկերության մասնակից, ապա այդ մասնակիցն ունի բացարձակ իրավունք՝ խոչընդոտելու այլ երրորդ անձի՝ ընկերության մասնակցի դառնալուն: Այսինքն՝ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների դեպքում մասնակիցների շրջանակը որոշվում է միայն մասնակիցների ցանկությամբ, և անգամ օրենքի ուժով ծագող իրավունքը (օրինակ՝ ժառանգման իրավունքը) չի կարող սահմանափակել ընկերության մասնակցի իրավունքը:

Վճարել դատարանի գնահատմամբ նման մոտեցումը պայմանավորված է սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության առանձնահատուկ կարգավիճակով, մասնակիցների առավել սերտ գործընկերային հարաբերություններով, սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների՝ իրավաբանական անձի ավելի պարզ կազմակերպարարական ձևով:

Ամփոփելով սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակցի բաժնեմասի և դրանից բխող՝ ընկերության մասնակցի իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ վերոգրյալ կարգավորումները՝ Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ բաժնեմասն ընկերության և ընկերության մասնակցի միջև կորպորատիվ հարաբերությունների ծագման հիմքն է, որի միջոցով որոշվում է ընկերության և ընկերության մասնակցի՝ միմյանց միջև փոխադարձ իրավունքների և պարտականությունների ծավալը:

Այդուհանդերձ, Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ, կորպորատիվ բնույթի օբյեկտ լինելուց բացի, բաժնեմասը հիմք է հանդիսանում նաև այլ գույքի (ներառյալ՝ գույքային իրավունքների առաջացման համար): Մասնավորապես, բաժնեմասն իրավունք է տալիս մասնակցին՝ ստանալ ընկերության գործունեությունից ստացվող շահույթի մասը, ընկերության լուծարման դեպքում բաժին ստանալ ընկերության մնացած գույքից, բաժնեմասի օտարման դեպքում ստանալ դրա արժեքը:

Վերոգրյալը հիմք է տալիս Վճռաբեկ դատարանին եզրահանգելու, որ բաժնեմասն իրենում ներառում է ինչպես *զուտ քաղաքացիաիրավական, այնպես էլ կորպորատիվ բնույթի տարրեր*: Հետևաբար գնահատելու համար, թե որքանով կարող է բաժնեմասը համարվել ամուսինների համատեղ կյանքում ձեռք բերված գույք, անհրաժեշտ է տարանջատել բաժնեմասի այդ երկու առանցքային տարրերը:

Այսպես, կորպորատիվ տեսանկյունից բաժնեմասը չի կարող համարվել ընդհանուր համատեղ սեփականություն՝ նկատի ունենալով, որ ամուսինը չի կարող համարվել ընկերության մասնակից օրենքի ուժով՝ առանց ընկերության մյուս մասնակիցների համաձայնության և առանց ընկերության հանդեպ պարտականությունների կատարման (մասնավորապես՝ ավանդի վճարման): Ավելին, հակառակ մեկնաբանության դեպքում խախտվում են ոչ միայն ընկերության մյուս մասնակիցների, այլ նաև ընկերության կոնտրագենտների շահերը, ովքեր լիարժեք տեղեկություն չեն ունենում ընկերության մասնակիցների կազմի վերաբերյալ:

Ընդ որում, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում փաստել, որ եթե բաժնեմասի նկատմամբ ամուսնու իրավունքը ծագեր օրենքի ուժով ամբողջ ծավալով՝ և կորպորատիվ իմաստով և քաղաքացիաիրավական գույքի իմաստով, ապա բազմաթիվ իրավիճակներում կարող էին ծագել իրավական խնդիրներ: Օրինակ, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հանրային պաշտոն զբաղեցնող անձինք և հանրային ծառայողները չեն կարող (...) զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ, (...) *(նույն օրենքի իմաստով՝ ձեռնարկատիրական գործունեություն է համարվում նաև առևտրային կազմակերպության մասնակից լինելը, բացառությամբ այն դեպքի, երբ առևտրային կազմակերպության մասնակցի բաժնեմասն ամբողջությամբ հանձնվել է հավատարմագրային կառավարման)*: Վճռաբեկ դատարանը կարևորում է, որ եթե բաժնեմասն ամբողջությամբ համարվի համատեղ կյանքի ընթացքում ձեռք բերված գույք, ապա այն բոլոր հանրային ծառայողները կամ հանրային պաշտոն զբաղեցնող անձինք, որոնց ամուսիններն ընկերության մասնակից են, կհամարվեն անհամատեղելիության պահանջը խախտած:

Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը կարևորում է, որ կորպորատիվ իրավունքներն իրականացնելու նպատակով և իմաստով ամուսինների համատեղ կյանքի ընթացքում ձեռք բերված գույք կարող է համարվել միայն բաժնեմասի միջոցով ձեռք բերվող այլ գույքը՝ ընկերության գործունեությունից ստացվող շահույթը, ընկերության լուծարումից հետո ստացվող գույքը, բաժնեմասի օտարման դիմաց ստացվող հատուցումը, իսկ ընդհանուր քաղաքացիաիրավական

րավական իմաստով՝ ամուսինների համատեղ գույքը բաժանելու կամ ժառանգման կարգով բաժնեմասը փոխանցվելու, ինչպես նաև ոչ կորպորատիվ բնույթի այլ իրավունքների դեպքերում: Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ ամուսնուն բաժնեմասը կորպորատիվ առումով չի կարող պատկանել, քանի դեռ վերջինս օրենքով կամ ընկերության կանոնադրությամբ սահմանված կարգով չի դարձել ընկերության մասնակից:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ նաև ընկերության մասնակցի՝ ընկերությունից դուրս գալու հարցին՝ մասնավորապես պատասխանելով այն հարցին, թե արդյոք այս իրավունքը համատեղ գույքի տնօրինում է, թե կորպորատիվ իրավունքի իրացում:

«Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ընկերության մասնակիցն իրավունք ունի ցանկացած ժամանակ դուրս գալ ընկերությունից՝ անկախ ընկերության կամ նրա մասնակիցների համաձայնությունից:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացրած որոշմամբ արձանագրել է, որ «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածից ուղղակիորեն բխում է, որ ընկերության մասնակցի ընկերությունից ցանկացած պահի դուրս գալու իրավունքի իրացման համար որևէ նախապայման չի պահանջվում, և դա կախված է բացարձակապես մասնակցի կամահայտնությունից: Սա նշանակում է, որ մասնակցի (նույն գործով հայցվորի) նշված իրավունքի իրացման հիմքում ընկած չէ այս կամ այն սուբյեկտի (նույն գործով պատասխանողների) պարտականությունը՝ դրսևորելու որոշակի վարքագիծ (գործողություն, անգործություն), որի կատարումն անհրաժեշտ կլինի մասնակցի այդ իրավունքի իրացման համար (տես, «Ազուր-Քոմփ» ՍՊԸ-ի հիմնադիր անդամ Գոմիդաս Հարթունյանն ընդդեմ «Ազուր-Քոմփ» ՍՊԸ-ի, նույն ընկերության հիմնադիր անդամ և տնօրեն Ռաֆայել Մկրտչյանի, հիմնադիր անդամ Գուրգեն Մարտիրոսյանի թիվ ԵԱԴԴ/0832/02/09 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 14.11.2011 թվականի որոշումը):

Սույն որոշմամբ արդեն իսկ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ընկերությունից դուրս գալն ընկերության մասնակցի բացարձակ՝ որևէ մեկի կամքով չպայմանավորված կորպորատիվ իրավունք է, որը մասնակցի և ընկերության համար առաջացնում է կորպորատիվ բնույթի հարաբերություն: Մասնավորապես՝ բաժնեմասը, որպես կանոն, մնում է ընկերության նույն անձանց շրջանակում, իսկ դուրս եկող մասնակիցը ստանում է բաժնեմասի արժեքը: Ուստի Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակցի՝ ընկերությունից դուրս գալը մասնակցի՝ կորպորատիվ իրավունքի իրացում է, այլ ոչ թե համատեղ ամուսնության ընթացքում ձեռք բերված գույքի տնօրինում:

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների կիրառումը սույն գործի փաստական հանգամանքների նկատմամբ.

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Անահիտ Ղազարյանը և Հարություն Ղազարյանը ամուսնացել են 31.05.1989 թվականին: Ընկերությունը գրանցվել է 15.04.2002 թվականին: 17.10.2016 թվականին առկա տեղեկություններով Ընկերության մասնակիցներն են հանդիսացել Հարություն Ղազարյանը (բաժնեմաս 50%) և Արմեն Մարտիրոսյանը (բաժնեմաս 50%): 07.11.2016 թվականին Անահիտ Ղազարյանի ներկայացուցչի կողմից դիմում է ներկայաց-

վել Գործակալության պետին՝ խնդրելով իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մատյանում կատարել գրառում Ընկերության մասնակից Հարություն Ղազարյանի անվամբ գրանցված 50% բաժնեմասի կեսը՝ 25% բաժնեմասը Անահիտ Ղազարյանին սեփականության իրավունքով պատկանելու վերաբերյալ:

Գործակալության պետի 16.11.2016 թվականի գրությամբ Անահիտ Ղազարյանի ներկայացուցչին հայտնվել է, որ անհրաժեշտ է ներկայացնել ընկերության մասնակից Հարություն Ղազարյանի համաձայնությունը կամ դատարանի համապատասխան վճիռը, ինչպես նաև օրենքով սահմանված մյուս փաստաթղթերը: Հարություն Ղազարյանը 16.11.2016 թվականի դիմումով Գործակալությանը խնդրել է իրեն հանել Ընկերության մասնակիցների կազմից՝ կատարելով համապատասխան գրանցում: Գործակալությունը 21.11.2016 թվականին պետական միասնական գրանցամատյանում կատարել է գրառում, համաձայն որի՝ Հարություն Ղազարյանի բաժնեմասը գրանցել է Ընկերության անվամբ: 27.12.2016 թվականի դրությամբ Ընկերության մասնակիցներն են եղել՝ Արմեն Մարտիրոսյանը (բաժնեմասի չափը՝ 50%, բաժնեմասի չափը ՀՀ դրամով՝ 25.000) և Ընկերությունը (բաժնեմասի չափը՝ 50%, բաժնեմասի չափը ՀՀ դրամով՝ 25.000):

Թիվ ՎԴ/0480/05/17 վարչական գործով ՀՀ վարչական դատարանը 07.07.2017 թվականի վճռով անվավեր է ճանաչել (վերացրել) ՀՀ ԱՆ աշխատակազմի իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության կողմից պետական միասնական գրանցամատյանում Հարություն Ղազարյանի անվամբ գրանցված 50% բաժնեմասի նկատմամբ Ընկերության անվամբ 21.11.2016 թվականին կատարված գրանցումը: Նշված դատական ակտը մտել է օրինական ուժի մեջ:

Դատարանը հայցը բավարարել է՝ հիմքում դնելով այն հանգամանքը, որ Հարություն Ղազարյանի իրավունքն Ընկերության բաժնեմասի նկատմամբ գրանցվել է օրենքով սահմանված կարգով գրանցված ամուսնության ընթացքում, իսկ գույքն ամուսիններից մեկի սեփականությունը հանդիսանալու հիմքերը բացակայում են: Հետևաբար Դատարանը գտել է, որ Հարություն Ղազարյանի անվամբ դեռևս 2002 թվականի դրությամբ գրանցված Ընկերության բաժնեմասերի կեսի նկատմամբ պետք է ճանաչել հայցվոր Անահիտ Ղազարյանի սեփականության իրավունքը:

Վերաքննիչ դատարանը, անփոփոխ թողնելով Դատարանի վճիռը, հիմնավոր է համարել Դատարանի եզրահանգումը և հավելել է, որ Հարություն Ղազարյանի կողմից ձեռք է բերվել բաժնեմաս, որի կեսի նկատմամբ ձեռքբերման պահից, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 201-րդ հոդվածի հիմքով, ծագել է Անահիտ Ղազարյանի սեփականության իրավունքը: Վերաքննիչ դատարանը արձանագրել է, որ Հարություն Ղազարյանը իրեն պատկանող 50% բաժնեմասն օտարել է Ընկերությանը՝ չունենալով կնոջ համաձայնությունը, ով օրենքի ուժով հանդիսացել է այդ 50% բաժնեմասի կեսի՝ 25% բաժնեմասի սեփականատերը, այսինքն՝ առանց վերջինիս գիտության և համաձայնության՝ օտարվել է ընդհանուր համատեղ սեփականություն հանդիսացող գույքը:

Վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո գնահատելով ստորադաս դատարանների եզրահանգումների հիմնավորվածությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Սույն գործի փաստերի գնահատմամբ պարզ է դառնում, որ Հարություն Ղազարյանը համատեղ ամուսնական կյանքի ընթացքում ձեռք է բերել բաժնեմաս Ընկերությունում: Այդու-

հանդերձ, հիմք ընդունելով սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Անահիտ Ղազարյանը, որպես համատեղ գույք, կարող է հավակնություններ ունենալ ոչ թե բաժնեմասի նկատմամբ ամբողջությամբ, այլ միայն բաժնեմասի միջոցով ստացվող այլ գույքի նկատմամբ: Վճռաբեկ դատարանի նման մոտեցումը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ գործով ներկայացված չեն ապացույցներ այն մասին, որ Անահիտ Ղազարյանն օրենքով կամ Ընկերության կանոնադրությամբ սահմանված կարգով դարձել է Ընկերության մասնակից՝ այդպիսով ձեռք բերելով հավակնություններ բաժնեմասից բխող կորպորատիվ իրավունքների նկատմամբ:

Վճռաբեկ դատարանը կարևորում է, որ կորպորատիվ հարաբերությունների տեսանկյունից Անահիտ Ղազարյանը չի կարող օրենքի ուժով համարվել Ընկերության մասնակից՝ օրենքի ուժով ունենալով, օրինակ, Ընկերության գործերի կառավարմանը մասնակցելու, որոշումներ կայացնելու կամ Ընկերության փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունք:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Անահիտ Ղազարյանի՝ օրենքի ուժով ծագով համատեղ սեփականության իրավունքը տարածվում է միայն Ընկերության բաժնեմասի՝ ոչ կորպորատիվ բնույթի իրավունքների վրա:

Մինչդեռ Դատարանը և Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չեն առել բաժնեմասի՝ նաև կորպորատիվ բնույթ ունենալու հանգամանքը և անհիմն կերպով եզրահանգել են, որ Անահիտ Ղազարյանի իրավունքն ամբողջ ծավալով տարածվում է Հարություն Ղազարյանի բաժնեմասի նկատմամբ: Ավելին, դատարաններն անհիմն կերպով նաև արձանագրել են, որ Հարություն Ղազարյանի կողմից Ընկերությունից դուրս գալու կորպորատիվ իրավունքը համատեղ գույքի տնօրինում է, որն իրականացվել է առանց Անահիտ Ղազարյանի համաձայնության: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նման մեկնաբանության արդյունքում խաթարվել է ինչպես սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակցի բաժնեմասի էությունը, այնպես էլ անտեսվել են սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության՝ որպես ինքնուրույն կազմակերպարավական ձևի առանձնահատկությունները:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը սույն որոշմամբ արտահատված իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ եզրահանգում է, որ տվյալ դեպքում կիրառման էր ենթակա «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը, մինչդեռ ստորադաս դատարանները կիրառել են ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 198-րդ հոդվածը, որը չէր կարող կիրառվել:

Այսպիսով՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վճռաբեկ բողոքների հիմքերի առկայությունը բավարար է՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 364-րդ հոդվածի և 390-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար՝ նկատի ունենալով, որ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել նյութական իրավունքի նորմերի այնպիսի խախտում, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով պետք է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով սահմանված՝ դատական ակտը բեկանելու և փոփոխելու լիազորությունը՝ հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն քաղաքացիական գործով վեճի լուծումն էական նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատա-

րանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը հանդիսանում է Սահմանադրության նույն հոդվածով ամրագրված անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր, հետևաբար գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված հիմնական իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում, Վճռաբեկ դատարանի կողմից դատական ակտը փոփոխելը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր փաստ հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Դատական ակտը փոփոխելիս Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գործի նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ.

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են բավարարված հայցապահանջների չափին համամասնորեն:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Վերաքննիչ կամ Վճռաբեկ դատարան բողոք բերելու և բողոքի քննության հետ կապված դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են [«Դատական ծախսերը» վերտառությամբ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ] գլխի կանոններին համապատասխան: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ բողոքարկված դատական ակտը բեկանելու և փոփոխելու դեպքում վերաքննիչ կամ Վճռաբեկ դատարանը եզրափակիչ դատական ակտով գործին մասնակցող անձանց միջև վերաբաշխում է դատական ծախսերը՝ [ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ] գլխի կանոնների համաձայն:

Սույն գործով նկատի ունենալով, որ վճռաբեկ բողոքների բավարարման և Վերաքննիչ դատարանի որոշման բեկանման արդյունքում հայցը ենթակա է մերժման, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Անահիտ Ղազարյանից հոգուտ Հարություն Ղազարյանի ենթակա է բռնագանձման 10.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի հատուցման գումար, և 20.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճռաբեկ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի հատուցման գումար: Միաժամանակ Անահիտ Ղազարյանից հոգուտ Ընկերության ենթակա է բռնագանձման 10.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի հատուցման գումար, և 20.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճռաբեկ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի հատուցման գումար: Առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության համար վճարման ենթակա պետական տուրքի հարցը պետք է համարել լուծված, քանի որ Անահիտ Ղազարյանի կողմից պետական տուրքի գումարը վճարվել է:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ, 406-րդ և 408-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Հարություն Ղազարյանի և «Շանտան» ՍՊԸ-ի վճարելի բողոքները բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 17.08.2018 թվականի որոշումը և փոփոխել:

Անահիտ Ղազարյանի հայցն ընդդեմ Հարություն Ղազարյանի, «Շանտան» ՍՊԸ-ի, երրորդ անձինք Արմեն Մարտիրոսյանի, ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատակազմի իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության՝ սեփականության իրավունքը ճանաչելու, գրառումը մասնակի անվավեր ճանաչելու և բաժնեմասի նկատմամբ իրավունքը գրանցելու պահանջների մասին, մերժել:

2. Անահիտ Ղազարյանից հոգուտ Հարություն Ղազարյանի բռնագանձել 10.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի հատուցման գումար, և 20.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճարելի բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի հատուցման գումար:

Անահիտ Ղազարյանից հոգուտ «Շանտան» ՍՊԸ-ի բռնագանձել 10.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի հատուցման գումար, և 20.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճարելի բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի հատուցման գումար:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՎԴ/0325/05/19

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2021 թվականի հոկտեմբերի 22-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով Երևանի քաղաքապետարանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 06.04.2021 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Դավիթ Մելիք-Ստեփանյանի ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի՝ ուղղակի վաճառքով հողամասն օտարելու վերաբերյալ վարչական ակտ ընդունելուն պարտավորեցնելու պահանջի մասին,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Դավիթ Մելիք-Ստեփանյանը պահանջել է պարտավորեցնել Երևանի քաղաքապետարանին ընդունելու բարենպաստ վարչական ակտ՝ Երևան քաղաքի Կենտրոն վարչական շրջանի Մաշտոցի պողոտա 15/5 հասցեում գտնվող 32.35 քմ սեփական տարածքի անմիջապես մուտքի դիմաց գտնվող՝ լրացուցիչ 28 քմ մակերեսով հողամասն (այսուհետ նաև՝ Հողամաս) ուղղակի վաճառքով Դավիթ Մելիք-Ստեփանյանին օտարելու վերաբերյալ, և որպես հետևանք վերացնել 11.12.2018 թվականի թիվ 18-06/118-10513 որոշումը:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր Կ. Զարիկյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 25.02.2020 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է՝ անվավեր է ճանաչվել Երևանի քաղաքապետարանի աշխատակազմի ճարտարապետության և քաղաքաշինության վարչության պետի 11.12.2018 թվականի թիվ 18-06/1-Մ-10512 մերժումը, և պարտավորեցվել է Երևանի քաղաքապետին ընդունելու բարենպաստ վարչական ակտ՝ Երևան քաղաքի Կենտրոն վարչական շրջանի Մաշտոցի պողոտա 15/5 հասցեում գտնվող 32.35 քմ տարածքին կից 28 քմ մակերեսով հողամասը (ըստ §Քաղաքաշինություն՝ փակ բաժնետիրական ընկերության 07.05.2019 թվականի հատակագծի) Դավիթ Մելիք-Ստեփանյանին ուղղակի վաճառելու մասին:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 06.04.2021 թվականի որոշմամբ Երևանի քաղաքապետարանի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 25.02.2020 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

Վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Երևանի քաղաքապետարանը (ներկայացուցիչ Անդրանիկ

Մուրադյան):

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել Դավիթ Մելիք-Ստեփանյանը (ներկայացուցիչ Կարեն Սարգսյան):

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածը, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ հոդվածը, ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածը, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ և 66-րդ հոդվածները, ՀՀ կառավարության 02.04.2001 թվականի թիվ 286 որոշման 3-րդ կետի «գ» ենթակետը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը չի հետազոտել Երևանի քաղաքապետարանի ներկայացրած հետևյալ ապացույցները՝ ՀՀ անշարժ գույքի կադաստրի կոմիտեի 08.02.2019 թվականի թիվ US-06/02/2019-1-0441 տեղեկանքը, Երևանի քաղաքապետարանի աշխատակազմի ճարտարապետության և քաղաքաշինության վարչության պետի 26.02.2019 թվականի թիվ 18-06/162 և 26.02.2019 թվականի թիվ 18-06/162 գրությունները, Կենտրոն վարչական շրջանի գոտևորման նախագծից կատարված հատվածները:

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ ՀՀ արդարադատության նախարարության «Փորձագիտական կենտրոն» պետական ոչ առևտրային կազմակերպության 03.12.2019 թվականի թիվ 21421907 փորձագիտական եզրակացությամբ (այսուհետ՝ Եզրակացություն) անդրադարձ չի կատարվել Հողամասը ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումներում ներառված լինելու կամ չլինելու վերաբերյալ և փորձագետին էլ չի առաջադրվել Հողամասը ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի սահմանափակումների ցանկում ներառված լինելու վերաբերյալ հարցադրում: Ավելին՝ Եզրակացությամբ չի հերքվել Դավիթ Մելիք-Ստեփանյանին սեփականության իրավունքով պատկանող հողամասին կից Հողամասը ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի սահմանափակումների ցանկում ներառված լինելու հանգամանքը, մինչդեռ Վերաքննիչ դատարանը հանգել է այն հետևության, որ Հողամասն ընդգրկված չէ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումների ցանկում: Ստացվում է՝ Հողամասը ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումների ցանկում չգտնվելու փաստը Վերաքննիչ դատարանը հաստատված է համարել ոչ վերաբերելի ապացույցի՝ Եզրակացության հիման վրա:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ Հողամասը ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումների ցանկում ընդգրկված լինելու փաստն ինքնին բացառում է դրա օտարումը ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված որևէ միջոցով՝ անկախ Եզրակացությամբ նշված այն հանգամանքից, որ Հողամասը «(...) նպատակահարմար է բացառապես օգտագործել՝ Երևան քաղաքի, Մաշտոցի պողոտայի թիվ 15/5 հասցեում գտնվող շինության համար, (...)»:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է նաև, որ Եզրակացությունը չի հանգեցնում այն բանին, որ Հողամասն ընդգրկված չէ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումների ցանկում, քանի որ դրանում նշված չափանիշներով չէ, որ որոշվում է

Հողամասի՝ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի սահմանափակումների ցանկում ներառված լինելու կամ չլինելու հանգամանքը: Այդ մասին տեղեկատվությանը տիրապետող և այն տրամադրող իրավասու մարմինը Երևան համայնքի ղեկավարն է (*այդ կապակցությամբ իր իրավական դիրքորոշումն է հայտնել նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանը թիվ ՎԴ/4566/05/11 վարչական գործով 04.10.2013 թվականին կայացված որոշմամբ*):

Եթե անգամ 26.02.2019 թվականի թիվ 18-06/162 գրությամբ հայտնած տեղեկատվության հավաստիության վերաբերյալ առկա էին կասկածներ, ապա Դատարանը, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ հոդվածին համապատասխան, իրավասու էր լրացուցիչ ապացույց ձեռք բերելու նպատակով ձեռնարկելու համապատասխան միջոցներ և նշանակված փորձաքննության շրջանակներում փորձագետին առաջադրելու նաև այն հարցադրումը, թե արդյոք Հողամասն ընդգրկված է ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումների ցանկում, թե ոչ: Նշվածն անելու փոխարեն հիմք ընդունելով միայն փորձագետի կողմից այլ հարցերի շրջանակներում կատարված փորձաքննության արդյունքում տրված Եզրակացությունը, Վերաքննիչ դատարանը հանգել է այն հետևության, որ Հողամասն ընդգրկված չէ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումների ցանկում:

Երևանի քաղաքապետարանը ներկայացրել էր Հողամասի՝ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումների ցանկում ընդգրկված լինելու փաստը հաստատող ապացույցները, իսկ ՀՀ Սահմանադրությամբ, օրենքներով և այլ իրավական ակտերով դատարանին վերապահված չէ Երևան քաղաքի վարչական տարածքում գտնվող հողամասի՝ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումներում ներառված լինելու կամ չլինելու կապակցությամբ եզրահանգումներ կատարել, այն էլ՝ այդ փաստը հիմնավորող թույլատրելի ապացույցի բացակայության պայմաններում:

Նշվածի հետևանքով Երևանի քաղաքապետարանի վրա է դրվել ոչ իրավաչափ վարչական ակտ ընդունելու պարտականություն:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոքաբերը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 06.04.2021 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել նոր քննության:

2.1. Վճռաբեկ բողոքի պատասխանի հիմնավորումները.

Երևանի քաղաքապետարանը չի ներկայացրել ապացույցներ առ այն, թե ինչու է Հողամասն ընդգրկվել ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի սահմանափակումների ցանկում և չի վկայակոչել փաստական, իրավական և քաղաքաշինական այնպիսի հանգամանքներ, որոնք վկայում են այն մասին, որ Հողամասը ենթակա չէ օտարման: Երևանի քաղաքապետարանը, որպես հիմնավորում ներկայացրել է միայն ճարտարապետության և քաղաքաշինության վարչության պնդումներն այն մասին, որ Հողամասը գտնվում է բազմաբնակարան շենքի ընդհանուր օգտագործման բակային տարածքում և Կենտրոն վարչական շրջանի նախագծով գտնվում է բարձրահարկ բնակելի կառուցապատման գոտում, որպիսիք Հողամասի՝ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածում ընդգրկված լինելու փաստը հաստատող մասնագիտական կամ իրավական հիմնավորումներ համարվել չեն կարող: Ավելին՝ Դատարանն իրականացրել է տեղազննություն և առկա է փորձագիտական եզրակացություն, որոնց արդյունքներով հերքվել է Հողամասը որպես ընդհանուր օգտագործման տարածք օգտագործելու հնարավորությունը, առավել ևս, որ այն սահմանազատված է ցանկապատով: Հայցվորին սեփա-

կանության իրավունքով պատկանող հողամասն օտարվել է Երևանի քաղաքապետարանի կողմից, իսկ վիճելի Հողամասը, որպես ընդհանուր օգտագործման տարածք օգտագործելու ուղղությամբ Երևանի քաղաքապետարանը հավակնություններ չի ունեցել:

Հողամասը չի համապատասխանում ընդհանուր օգտագործման հող համարվելու՝ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով սահմանված պայմաններին:

Երևանի քաղաքապետարանը չի հիմնավորել իր այն պնդումը, թե ինչու Եզրակացությամբ չի կարող հաստատվել Հողամասի՝ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումների շարքում լինելու փաստը:

Հողամասն ուղղակի վաճառքի ենթակա լինելու վերաբերյալ իր եզրակացության հիմքում Վերաքննիչ դատարանը դրել է ոչ միայն Եզրակացությունը, այլև գործում եղած ապացույցների համակցությունը: Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ Հողամասը հայցվորից բացի այլ անձի օտարելն անհնարին է ՀՀ կառավարության 26.05.2016 թվականի թիվ 550-Ն որոշման 1-ին կետի 2-րդ, 3-րդ, 6-րդ և 7-րդ ենթակետերում նշված հիմքերով:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ Դավիթ Մելիք-Ստեփանյանը խնդրել է մերժել վճռաբեկ բողոքը:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1) Երևան, Կենտրոն, Մաշտոցի պողոտա 15/5 տարածքը սեփականության իրավունքով պատկանում է Դավիթ Մելիք-Ստեփանյանին (սեփականության իրավունքի գրանցման թիվ 30102017-01-130 վկայական) (**հատոր 1, գ.թ. 6**):

2) Երևանի քաղաքապետարանի աշխատակազմի ճարտարապետության և քաղաքաշինության վարչության պետ Մ. Աղաբեկյանը 11.12.2018 թվականին Դավիթ Մելիք-Ստեփանյանին հասցեագրված թիվ 18-06/1-18-10513 գրությամբ տեղեկացրել է, որ Մաշտոցի պողոտա 15/5 հասցեին կից գտնվող լրացուցիչ հողամասը բազմաբնակարան բնակելի շենքերի ընդհանուր օգտագործման բակային տարածքում է և ոչ մի սուբյեկտի, այդ թվում նաև՝ Դավիթ Մելիք-Ստեփանյանին, տրամադրվել չի կարող (**հատոր 1, գ.թ. 5**):

3) Երևանի քաղաքապետարանի աշխատակազմի ճարտարապետության և քաղաքաշինության վարչության պետ Մ. Աղաբեկյանը 26.02.2019 թվականի թիվ 18-06/162 գրությամբ հայտնել է, որ Դավիթ Մելիք-Ստեփանյանին սեփականության իրավունքով պատկանող՝ Մաշտոցի պողոտա 15/5 հասցեում գտնվող հողամասին կից՝ 28 քմ մակերեսով հողամասը (Հողամաս) ՀՀ կառավարության 15.12.2005 թվականի թիվ 2330-Ն որոշմամբ հաստատված՝ Երևան քաղաքի գլխավոր հատակագծով բնակավայրերի նպատակային նշանակության (կատեգորիայի) խառը կառուցապատման գոտում է, որն իր մեջ ներառում է և՛ բնակելի, և՛ հասարակական կառուցապատում՝ ընդհանուր օգտագործման տարածքների հավասարաչափ համադրությամբ: Հողամասն ընդհանուր օգտագործման է, ընդգրկված է ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի սահմանափակումների ցանկում (6-րդ կետ) և ենթակա չէ օտարման (մասնավորեցման): Ընդ որում, Հողամասը ներառված չէ Մաշտոցի պողոտա 15 բազմաբնակարան բնակելի շենքի զբաղեցրած հողամասի սահմաններում, և գտնվում է Մաշտոցի պողոտա 15 և 18 բազմաբնակարան բնակելի շենքերի բակային տարածքում:

Գրությանը կից ներկայացվել են Հողամասի տեղադրության վերաբերյալ հատակագծերը, հետազայում նաև Կենտրոն վարչական շրջանի գոտիավորման նախագծից հատվածներ՝ Հողամասի նշագրմամբ (**հատոր 1, գ.թ. 27-29, 31, 32, 59-61**):

4) 11.12.2018 թվականին կայացած դատական նիստի ընթացքում Դատարանը որոշել է Մաշտոցի պողոտա 15/5 հասցեում նշանակել տեղազննություն, որը իրականացվել է 27.03.2019 թվականին՝ ժամը 18:00-ին:

Տեղազննության արդյունքում Դատարանն արձանագրել է §(...) այդ տարածքը չի կարող ծառայել որպես հրապարակ, փողոց, ճանապարհ, զբոսայգի, պուրակ, այգի կամ համանման այլ ընդհանուր օգտագործման տարածք: Այն տվյալ պահին փաստացի սահմանազատված է ցանկապատով, իսկ, (...) Երևանի քաղաքապետարանը մինչ օրս միջոցներ չի ձեռնարկել տարածքն այլ նպատակներով օգտագործելու ուղղությամբ, §(...) տվյալ տարածքը, այսպես թե այնպես, փաստացի օգտագործվելու է հայցվորի կողմից! (**հատոր 1, գ.թ. 37-41, 138, 139**):

5) Արդարադատության նախարարության «Փորձագիտական կենտրոն» պետական ոչ առևտրային կազմակերպության 03.12.2019 թվականի թիվ 21421907 Եզրակացության համաձայն՝ §(...) կախված հողամասի օգտագործման կարգավիճակի վերաբերյալ իրավասու մարմնի կողմից կայացված որոշման պայմաններից, ելնելով զուտ շինարարատեխնիկական տեսանկյունից, նպատակահարմար է բացառապես օգտագործել՝ Երևան քաղաքի, Մաշտոցի պողոտայի թիվ 15/5 հասցեում գտնվող շինության համար, (2) (...) Երևան քաղաքի, Մաշտոցի պողոտայի 15/5 հասցեում գտնվող հողամասին (վկայական թիվ 30102017-01-0130) կից գտնվող 07.05.2019 թվականի հատակագծում նշված 32,35քմ մակերեսով հողամասի դիրքի ռելիեֆի առանձնահատկություններից ելնելով, Երևան քաղաքի, Մաշտոցի պողոտայի 15/5 հասցեում գտնվող հողամասին (վկայական թիվ 30102017-01-0130) տրանսպորտային միջոցներով մոտեցման որևիցե այլընտրանքային հնարավորություն առկա չէ, բացի Մաշտոցի պողոտայի 15/5 հասցեում գտնվող հողամասին (վկայական թիվ 30102017-01-0130) կից գտնվող 07.05.2019 թվականի հատակագծում նշված 32,35քմ հողամասից (...) 32,35քմ մակերեսով հողամասը չի հանդիսանում կառուցապատման գոտի: Ուստի, այն չի կարող կառուցապատվել, թե՛ Դավիթ Մելիք-Ստեփանյանի կողմից, թե՛ այլ անձի կողմից, (...) նշված 32,35քմ մակերեսով հողամասում այլ անձի կողմից որևէ քաղաքաշինական գործունեության իրականացումը կհանգեցնի՝ Երևան քաղաքի, Մաշտոցի պողոտայի 15/5 հասցեում գտնվող հողամասի (վկայական թիվ 30102017-01-0130) սահմաններում գտնվող 32,35քմ արտաքին և 28,0 քմ ներքին մակերեսով շինության շահագործման, անվտանգության, սեյսմակայունության կամ սպասարկման համար անհրաժեշտ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված նորմերի խախտման կամ ըստ նպատակային (գործառնական) նշանակությամբ շինության օգտագործելու հետագա անհնարինության! (**հատոր 1, գ.թ. 83-88**):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ՝ նույն հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետի իմաստով, այն է՝ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառության համար, քանի որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, ինչպես նաև ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի կապակցությամբ, առկա է իրավունքի զարգացման խնդիր:

Սույն բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում

անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրմանը՝ որևէ հողամասի՝ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով սահմանված հողերի կազմում ընդգրկված լինելու հարց քննարկելիս արդյո՞ք դատարանն իրավասու է ինքնուրույն որոշելու դրա նպատակային նշանակությունը կամ գնահատելու սահմանված նպատակային նշանակությամբ այն օգտագործելու հնարավորությունը:

ՀՀ Սահմանադրության 1-ին հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունը ինքնիշխան, ժողովրդավարական, սոցիալական, իրավական պետություն է:

ՀՀ Սահմանադրության համաձայն՝ իրավական պետությունում ի թիվս այլնի՝ պետական մարմինների գործունեության հիմնարար սկզբունք է հանդիսանում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց իրավասությունը կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են ՀՀ Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով: Այս սկզբունքն ամրագրված է օրինականության հիմնարար սկզբունքը սահմանող՝ ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 1-ին մասում:

ՀՀ հողային օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ հողային հարաբերությունների կարգավորման բնագավառում տեղական ինքնակառավարման մարմինները Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով կազմում և հաստատում են համայնքի (բնակավայրի) գլխավոր հատակագիծը (այսուհետ՝ գլխավոր հատակագիծ), քաղաքաշինական գոտիավորման նախագիծն ու հողերի օգտագործման սխեման, ինչպես նաև սահմանում և փոփոխում են հողերի նպատակային և գործառնական նշանակությունը՝ կառավարության սահմանած կարգով:

ՀՀ հողային օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 5-րդ կետի համաձայն՝ հողերի նպատակային նշանակությունը, հողատեսքերն ու գործառնական նշանակությունը և հողերի օգտագործման նկատմամբ սահմանափակումները նշվում են համայնքների հողերի օգտագործման սխեմաներում, գլխավոր հատակագծերում:

Շարադրված նորմերի բովանդակությունից բխում է, որ համայնքի (բնակավայրի) գլխավոր հատակագիծը, քաղաքաշինական գոտիավորման նախագիծը, հողերի օգտագործման սխեման կազմելու և հաստատելու, ՀՀ կառավարության սահմանած կարգին համապատասխան՝ հողերի նպատակային և գործառնական նշանակությունը սահմանելու և փոփոխելու իրավասությամբ օժտված են տեղական ինքնակառավարման մարմինները: Ընդ որում, հողերի նպատակային նշանակության, հողատեսքերի և գործառնական նշանակության, հողերի օգտագործման նկատմամբ սահմանափակումների վերաբերյալ նշումներն արվում են համայնքների հողերի օգտագործման սխեմաներում և գլխավոր հատակագծերում:

§Տեղական ինքնակառավարման մասին՝ ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ տեղական ինքնակառավարումն իրականացվում է համայնքներում:

Նույն օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ տեղական ինքնակառավարման մարմիններն են համայնքի ավագանին և համայնքի ղեկավարը (...):

§Տեղական ինքնակառավարման մասին՝ ՀՀ օրենքի 42-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ համայնքի ղեկավարը քաղաքաշինության և կոմունալ տնտեսության բնագավառում իրականացնում է հետևյալ սեփական լիազորությունները՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով կազմում է համայնքի քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթղթերը՝ համայնքի (բնակավայրի) գլխավոր հատակագիծը և քաղաքաշինական գոտիավորման նախագիծը կամ դրանց փոփոխություններն ու նախագծման առա-

ջադրանքները:

Քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթղթերի կամ դրանց փոփոխությունների, ինչպես նաև նախագծման առաջադրանքների նախագծերը, «Քաղաքաշինության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի պահանջներին համապատասխան, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգով ներկայացնում է համայնքի ավագանու հաստատմանը:

§Տեղական ինքնակառավարման մասին՝ ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ համայնքի ղեկավարը հողօգտագործման բնագավառում իրականացնում է հետևյալ սեփական լիազորությունները՝ օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով կազմում է համայնքների հողերի օգտագործման սխեմաներն ու քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթղթերը և ներկայացնում համայնքի ավագանու հաստատմանը:

§Տեղական ինքնակառավարման մասին՝ ՀՀ օրենքի 18-րդ հոդվածի 1-ին մասի 31-րդ կետի համաձայն՝ համայնքի ավագանին նույն օրենքով սահմանված կարգով Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված դեպքերում և կարգով որոշում է ընդունում համայնքի հողերի օգտագործման սխեմաները հաստատելու մասին:

Նշված նորմերից բխում է, որ համայնքի ղեկավարը կազմում և համայնքի ավագանու հաստատման է ներկայացնում համայնքի վարչական տարածքում գտնվող հողերի նպատակային նշանակության, հողատեսքերի և գործառնական նշանակության, հողերի օգտագործման նկատմամբ սահմանափակումների վերաբերյալ նշումներ պարունակող քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթղթերը, այն է՝ համայնքի (բնակավայրի) գլխավոր հատակագիծը, քաղաքաշինական գոտիավորման նախագիծը և հողերի օգտագործման սխեմաները, իսկ համայնքի ավագանին ընդունում է դրանք հաստատելու մասին որոշում: Համայնքի քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթղթերը հաստատելու մասին համայնքի ավագանու որոշմամբ են հաստատվում այդ համայնքի վարչական տարածքում գտնվող հողերի նպատակային նշանակությունը և դրանց օգտագործման նկատմամբ նախատեսված սահմանափակումները: Հետևաբար համայնքի քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթղթերը կազմելու, ինչպես նաև համայնքի վարչական տարածքում գտնվող հողերի նպատակային նշանակությունը, հողատեսքերը և գործառնական նշանակությունը սահմանելու իրավասությունը վերապահված է համայնքի ղեկավարին, իսկ դրանք հաստատելու իրավասությունը՝ համայնքի ավագանուն: Պետական և տեղական ինքնակառավարման որևէ այլ մարմին կամ պաշտոնատար անձ այդ իրավասությամբ օժտված չէ, հետևաբար չի կարող իրականացնել այդ իրավասության հետ կապված գործողություններ:

«Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման առանձնահատկությունները սահմանվում են «Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով:

«Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ Երևանի տեղական ինքնակառավարման մարմիններն են՝ Երևանի ավագանին (այսուհետ՝ ավագանի):

«Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 19-րդ և 20-րդ կետերի համաձայն՝ ավագանին որոշում է ընդունում Երևան քաղաքի գլխավոր հատակագծի, դրա փոփոխությունների, ինչպես նաև նախագծման առաջադրանքի

վերաբերյալ, որոշում է ընդունում Երևան քաղաքի գլխավոր հատակագծին համապատասխան մշակված՝ Երևան քաղաքի առանձին տարածքների գոտիավորման նախագծերի, ինչպես նաև նախագծման առաջադրանքի վերաբերյալ:

«Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ և 10-րդ կետերի համաձայն՝ ավագանու հետ հարաբերություններում քաղաքապետն իրականացնում է հետևյալ սեփական լիազորությունները՝ ավագանուն է ներկայացնում Երևան քաղաքի գլխավոր հատակագծի և դրա փոփոխությունների, ինչպես նաև նախագծման առաջադրանքի նախագծերը՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով, Երևան քաղաքի գլխավոր հատակագծին համապատասխան մշակված Երևանի առանձին տարածքների գոտիավորման, ինչպես նաև նախագծման առաջադրանքի նախագծերը:

Քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթղթերի մշակման և հաստատման բնագավառում տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավասության կապակցությամբ շարադրված կանոնակարգումները Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման առանձնահատկությունների ներքո մեկնաբանելու արդյունքում պարզ է դառնում, որ Երևան քաղաքի գլխավոր հատակագծի վերաբերյալ որոշումն ընդունվում է ավագանու կողմից՝ Երևանի քաղաքապետի կողմից ներկայացված նախագծի հիման վրա: Երևան քաղաքի գլխավոր հատակագծի հիման վրա և դրան համապատասխան՝ մշակվում են Երևանի առանձին տարածքների գոտիավորման, ինչպես նաև նախագծման առաջադրանքի նախագծերը: Երևան համայնքի տարածքների գոտիավորումն իրենից ենթադրում է այդ համայնքի կամ դրա առանձին հատվածների տարածքների, հողամասերի և այլ անշարժ գույքի օգտագործման պարտադիր պահանջների սահմանում՝ դրանց իրավական ռեժիմին, նպատակային ու գործառական նշանակությամբ, թույլատրված օգտագործումներին համապատասխան՝ «Քաղաքաշինության մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի համաձայն:

Երևան համայնքի վարչական տարածքում գտնվող հողերի նպատակային և գործառնական նշանակությունը որոշելու և դրանց օգտագործման նկատմամբ սահմանափակումներ սահմանելու իրավասությունը վերապահված է Երևանի քաղաքապետին և ավագանուն:

ՀՀ հողային օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ հողային հարաբերությունների կարգավորման բնագավառում տեղական ինքնակառավարման մարմինները գլխավոր հատակագծին, քաղաքաշինական գոտիավորման նախագծին և հողերի օգտագործման սխեմային համապատասխան՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով տրամադրում ու հետ են վերցնում համայնքին և պետությանը սեփականության իրավունքով պատկանող հողամասերը:

ՀՀ հողային օրենսգրքի 57-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պետության և համայնքների սեփականության հողամասերը տրամադրվում են սեփականության, կառուցապատման կամ օգտագործման իրավունքով: Պետական կամ համայնքային սեփականություն հանդիսացող հողամասերը կառուցապատման նպատակով կարող են տրամադրվել այլ անձանց միայն սեփականության իրավունքով, **բացառությամբ սույն օրենսգրքով սահմանված՝ պեղական և համայնքային սեփականություն հանդիսացող այն հողամասերի, որոնց տրամադրումը սեփականության իրավունքով արգելված է (...):**

Ըստ նույն հոդվածի 2-րդ մասի՝ տեղական ինքնակառավարման մարմինները հողամասերը տրամադրում են նույն օրենսգրքի 3-րդ հոդվածով սահմանված կարգով հաստատված

գլխավոր հատակագծերին, քաղաքաշինական գոտիավորման նախագծերին ու հողերի օգտագործման սխեմաներին համապատասխան:

Վերոգրյալ իրավակարգավորումների հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ համայնքի սեփականությանը պատկանող որևէ հող այլ անձի կարող է փոխանցվել այն դեպքերում միայն, եթե այն սեփականության իրավունքով տրամադրելն արգելված չէ օրենքով: Քանի որ տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավասությանն է վերապահված կազմելու և հաստատելու քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթղթերը, իրենց վարչական տարածքում գտնվող որևէ հողի նկատմամբ նախատեսելու սահմանափակումներ, հողն ի սեփականություն այլ անձի հանձնելու հարցի լուծումը ևս վերապահվել է այդ մարմիններին: Մինչ համայնքին կամ պետությանը սեփականության իրավունքով պատկանող հողամասերն այլ անձի փոխանցելը, տեղական ինքնակառավարման մարմինները կրում են իրենց կազմած և տիրապետման ներքո գտնվող գլխավոր հատակագիծը, քաղաքաշինական գոտիավորման նախագիծը ու հողերի օգտագործման սխեմաները հետազոտելու պարտականություն: Այդպիսի պարտականություն սահմանելը կապված է հողամասի նկատմամբ սահմանափակումներ առկա չլինելու փաստը պարզելու անհրաժեշտությամբ, իսկ սահմանափակումների մասին նշումներ պարունակում են հենց քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթղթերը: Եթե համայնքի վարչական տարածքում գտնվող որևէ հողի նկատմամբ քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթղթերով նախատեսված է որևէ սահմանափակում, ինչը «՝ հողային օրենսգրքով արգելում է այն սեփականության իրավունքով այլ անձանց տրամադրելը, ապա տեղական ինքնակառավարման մարմինն արդեն կաշկանդված է «՝ հողային օրենսգրքի 57-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արգելքով և այդ հողը չի կարող տրամադրել որևէ քաղաքացու կամ իրավաբանական անձի: Մինչ հողն այլ անձի տրամադրելը քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթղթերն ուսումնասիրելու պարտականություն սահմանելով օրենսդիրը հետապնդում է որոշակի նշանակություն ունեցող հողամասերի պահպանությունն ապահովվելու նպատակ:

«՝ հողային օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության հողային ֆոնդը, ըստ նպատակային նշանակության (կատեգորիաների), դասակարգվում է նաև բնակավայրերի:

«՝ հողային օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ բնակավայրերի հողեր են համարվում բնակավայրերի զարգացման, կենսագործունեության համար բարենպաստ միջավայրի ստեղծման, կառուցապատման, բարեկարգման համար նախատեսված հողերը:

«՝ հողային օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ բնակավայրերի հողերը, ըստ գործառնական նշանակության, դասակարգվում են բնակելի կառուցապատման, հասարակական կառուցապատման, խառը կառուցապատման, ընդհանուր օգտագործման հողերի և այլ հողերի:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ բնակավայրերի հողերի դասակարգումը, ըստ գործառնական նշանակության, սահմանվում է գլխավոր հատակագծերով և քաղաքաշինական գոտիավորման նախագծերով:

«՝ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի համաձայն՝ արգելվում է քաղաքացիներին և իրավաբանական անձանց սեփականության իրավունքով փոխանցել պետական և համայնքային սեփականություն հանդիսացող այն հողամասերը, որոնք՝

1) պատմական և մշակութային արժեքների օբյեկտներ են, բացառությամբ Հայաստանյայց

Առաքելական Սուրբ Եկեղեցուն (Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնին) սեփականության իրավունքով փոխանցված և փոխանցվող եկեղեցիների և եկեղեցապատկան կառույցների կառուցապատման և սպասարկման համար անհրաժեշտ հողամասերի.

2) բնության հատուկ պահպանվող տարածքներից պետական բնական արգելոցներ են, բնության պետական արգելավայրեր, բնության հուշարձաններ, ազգային զբոսայգիներ, ծառաբանական զբոսայգիներ, բուսաբանական այգիներ, ինչպես նաև այդ նպատակների համար պահեստավորված տարածքներ.

3) օրենքով պաշտպանվող սանիտարական պահպանության տարածքների սահմանների շրջանում բուժիչ-առողջարանային վայրեր են, որոնց ցանկը սահմանում է կառավարությունը.

4) զբաղեցված են պետական սեփականություն հանդիսացող անտառով.

5) պետական մելիորատիվ համակարգերի կամ ջրային ֆոնդի կազմի մեջ մտնող ջրային օբյեկտների հողեր են, որոնց ցանկը սահմանում է կառավարությունը.

6) բնակավայրերում ընդհանուր օգտագործման հողեր են (հրապարակներ, փողոցներ, ճանապարհներ, գեղափեր, զբոսայգիներ, պուրակներ, այգիներ, լողափեր և ընդհանուր օգտագործման այլ տարածքներ).

7) պետության կողմից հաշվառված և գրանցված օգտակար հանածոների տեղադրվածություններ են.

8) ենթարկված են ռադիոակտիվ և քիմիական աղտոտման, կենսածին վարակման.

9) կառավարության սահմանած ցանկով տրամադրված են պետական գիտահետազոտական կազմակերպություններին (կրթական, սելեկցիոն և այլն)՝ մինչև սահմանված կարգով դրանց լուծարումը.

10) զբաղեցված են ընդհանուր օգտագործման արոտավայրերով, անասունների անցատեղերով, ճանապարհներով, բնական ջրհորներով, աղբյուրներով և տեղական ինքնակառավարման մարմինների որոշմամբ, այլ օբյեկտներով.

11) ջրային օբյեկտների և ավազանների առափնյա շերտերի, ընդհանուր օգտագործման ավտոմոբիլային, երկաթուղային ճանապարհների, խողովակաշարային և այլ տրանսպորտի համար առանձնացված շերտերի, էլեկտրահաղորդիչ գծերի, մայրուղային ջրամատակարարման և ջրահեռացման համակարգերի, գազատարների, ջրանցքների, ինչպես նաև դրանց հեռանկարային զարգացման համար առանձնացված (պահեստավորված) հողեր են.

12) վիճելի տարածքներ են՝ մինչև վեճերի լուծումը.

13) հատուկ նշանակության հողեր, պետական կամ համայնքային գերեզմանատներ են, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի (...):

ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածում հստակ թվարկված են պետական և համայնքային սեփականություն հանդիսացող այն հողերը, որոնք քաղաքացիներին և իրավաբանական անձանց սեփականության իրավունքով փոխանցվել չեն կարող: Այդպիսի սահմանափակում նախատեսելը պայմանավորված է այդ հողերի՝ հանրային, մշակութային, էկոլոգիական, սանիտարական, գիտահետազոտական կամ այլ հատուկ նշանակությամբ, ինչպես նաև հանրության առողջության պաշտպանության կամ կենդանական և բուսական աշխարհի պահպանության անհրաժեշտությամբ:

Վերը նշված իրավանորմերի համակարգային վերլուծության հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ քաղաքացիներին և իրավաբանական անձանց սեփականության իրավունքով փոխանցման ենթակա չեն նաև բնակավայրերում ընդհանուր օգտագործման

հողերը, այդ թվում՝ հրապարակները, փողոցները, ճանապարհները, գետափերը, զբոսայգիները, պուրակները, այգիները, լողափերը և ընդհանուր օգտագործման այլ տարածքները: ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 6-րդ կետում օգտագործված՝ ՏՆԸԿ հանուր օգտագործման հողեր՝ բառակապակցությունից պարզ է, որ դրանք ընդհանուր՝ հանրության լայն շերտերի կողմից օգտագործման ենթակա հողեր են, և նախատեսված են բնակավայրերի զարգացման, կենսագործունեության համար բարենպաստ միջավայրի ստեղծման, կառուցապատման և բարեկարգման համար: Հանրային կարևոր նշանակություն ունենալու պատճառով էլ դրանք քաղաքացիներին և իրավաբանական անձանց սեփականության իրավունքով փոխանցման և նրանց կողմից միանձնյա տիրապետման ու օգտագործման ենթակա չեն:

Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածում թվարկված հողերը քաղաքացիներին և իրավաբանական անձանց սեփականության իրավունքով փոխանցելու սահմանափակումը նույն օրենսգրքի 57-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված այն արգելքներից է, որը տեղական ինքնակառավարման մարմիններին կաշկանդում է այլ անձանց սեփականության իրավունքով տրամադրել դրանք: Եթե քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթղթերն ուսումնասիրելիս տեղական ինքնակառավարման մարմինը պարզում է, որ քաղաքացին կամ իրավաբանական անձը ցանկանում է սեփականության իրավունք ձեռք բերել բնակավայրերում ընդհանուր օգտագործման հող սահմանված հողերի, օրինակ՝ հրապարակի կամ պուրակի նկատմամբ, ապա վերջինս ՀՀ հողային օրենսգրքի 57-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արգելքի ուժով պարտավոր է մերժել այդ դիմումը՝ նույն օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 6-րդ կետով այդպիսի հողերի նկատմամբ սահմանափակում նախատեսված լինելու պատճառաբանությամբ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում անդրադարձել է հողամասի՝ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումների ցանկում ընդգրկված լինելու կամ չլինելու մասին համապատասխան տեղեկատվությունը տրամադրելու իրավասու սուբյեկտի հարցին և արտահայտել իրավական այն դիրքորոշումը, որ §(...) հողամասի՝ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումների ցանկում ընդգրկված լինելու կամ չլինելու վերաբերյալ համապատասխան տեղեկատվությունը կարող է տրամադրվել համայնքի ղեկավարի (կամ վերջինիս աշխատակազմի համապատասխան ստորաբաժանման) կողմից: Նշված տեղեկատվությունը յուրաքանչյուր դեպքում պետք է բովանդակի ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի համապատասխան կետը, որին վերաբերում է սահմանափակումը՝ *(տես, Գևորգ Քիշոյանն ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի Երևան քաղաքային ստորաբաժանման, երրորդ անձ Երևանի քաղաքապետարանի թիվ ՎԴ/4566/05/11 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 04.09.2013 թվականի որոշումը)*:

Վերահաստատելով նախկինում արտահայտած դիրքորոշումը և զարգացնելով այն, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ տեղական ինքնակառավարման մարմինները, իրականացնելով համայնքի գլխավոր հատակագծի և գոտիավորման նախագծի մշակման և հաստատման, համայնքի վարչական տարածքում գտնվող հողերի նպատակային և գործառնական նշանակությունը սահմանելու գործընթացներ, հողամասերի տեղադրության, դրանց նպատակային նշանակության և ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումների ցանկում ընդգրկված լինելու կամ չլինելու վերաբերյալ հավաստի և արժանահավատ տեղեկատվություն տրամադրող վարչական մարմիններ են:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ գործի հանգամանքները, որոնք, օրենքի կամ այլ իրավական ակտի համաձայն, պետք է հաստատվեն միայն որոշակի ապացույցներով, չեն կարող հաստատվել այլ ապացույցներով:

Ինչպես նշվեց, ՀՀ հողային օրենսգրքի 3-րդ հոդվածով և §Տեղական ինքնակառավարման մասին՝ ՀՀ օրենքի մի շարք հոդվածներով համայնքի (բնակավայրի) գլխավոր հատակագիծը, քաղաքաշինական գոտիավորման նախագիծն ու հողերի օգտագործման սխեման կազմում և հաստատում, նաև հողերի նպատակային և գործառնական նշանակությունը սահմանում և փոփոխում են տեղական ինքնակառավարման մարմինները, իսկ Երևան համայնքում՝ «Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 19-րդ և 20-րդ կետերի և «Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ և 10-րդ կետերի համաձայն՝ Երևանի քաղաքապետն ու ավագանին:

Նշված նորմերով սպառիչ և հստակ սահմանված է այն մարմինը (պաշտոնատար անձը), որը լիազորված է կազմելու և հաստատելու կոնկրետ համայնքի քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթղթերը և այդ փաստաթղթերով սահմանելու հողերի նպատակային և գործառնական նշանակությունը: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դատարանները, հանդիսանալով դատական իշխանություն իրականացնող մարմին, ՀՀ Սահմանադրությամբ կամ որևէ օրենքով իրավասու չեն որոշելու որևէ հողի նպատակային և գործառնական նշանակությունը կամ գնահատելու այդ նպատակային նշանակությամբ հողամասն օգտագործելու նպատակահարմարությունը: Հողամասի նպատակային նշանակությունը, ուստի և ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումների ցանկում ընդգրկված լինելու փաստը կարող է հաստատվել տեղական ինքնակառավարման մարմնի կողմից ներկայացված ապացույցներով՝ գլխավոր հատակագծերով, քաղաքաշինական գոտիավորման նախագծերով, հողերի օգտագործման սխեմաներով: Դատարանն իրավասու է ստուգելու ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումների ցանկում հողամասն ընդգրկված լինելու փաստի վերաբերյալ մարմնի կողմից տրված փաստաթղթի օրինականությունը, ինչպես նաև դրա վերաբերելիությունը և արժանահավատությունը վերաբերելի փաստին:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով ձեռք բերված ապացույցների հետազոտման և գնահատման միջոցով պարզում է գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող բոլոր փաստերը:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ ապացույցներ են վկայի ցուցմունքը, փորձագետի եզրակացությունը (ցուցմունքը), գրավոր ապացույցները, իրեղեն ապացույցները:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 27-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը, անմիջականորեն գնահատելով գործում եղած բոլոր ապացույցները, որոշում է փաստի հաստատված լինելու հարցը՝ բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման վրա հիմնված ներքին համոզմամբ:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գործի քննության ժամանակ ծագող հատուկ գիտելիքներ պահանջող հարցերի պարզաբանման նպատակով դատարանը կարող է կողմի (կողմերի) միջնորդությամբ կամ իր նախաձեռնու-

թյամբ փորձաքննություն նշանակել, որը կարող է հանձնարարվել կա՛մ մասնագիտացված փորձագիտական հաստատությանը, կա՛մ փորձագետին:

Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ փորձաքննություն նշանակելու մասին դատարանը կայացնում է որոշում, որով սահմանվում են հարցերի ցանկը և բովանդակությունը:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ եթե փորձագետը փորձաքննություն կատարելիս պարզում է գործի համար նշանակություն ունեցող այնպիսի հանգամանքներ, որոնց կապակցությամբ նրան հարցեր չեն առաջադրվել, ապա նա իրավունք ունի այդ հանգամանքների վերաբերյալ հետևություններն արտացոլելու իր եզրակացությունում:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ փորձագետի եզրակացությունը հրապարակվում է, հետազոտվում դատական նիստում և գնահատվում մյուս ապացույցների հետ:

Շարադրված նորմերի բովանդակությունից բխում է, որ դատարանն իրավունք ունի գործի քննության ժամանակ ծագող և հատուկ գիտելիքներ պահանջող հարցերի պարզաբանման նպատակով նշանակել փորձաքննություն՝ իր որոշմամբ սահմանելով հարցերի ցանկը և բովանդակությունը: Ընդ որում, փորձագետի եզրակացությունն ապացույցի տեսակ է, իսկ դատարանը գործին մասնակցող անձանց պահանջները և առարկությունները հիմնավորող, ինչպես նաև վեճի լուծման համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքների առկայությունը կամ բացակայությունը պարզում է բացառապես ապացույցների հիման վրա, որոնք դատարանը պարտավոր է գնահատել գործում եղած մյուս բոլոր ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտության վրա հիմնված ներքին համոզմամբ: Այսինքն՝ փորձաքննության նշանակումն ինքնանպատակ չէ և չի կարող կրել ձևական բնույթ (*տե՛ս*, «Օրինեթ Սթոն» ՄՊԸ-ն ընդդեմ «Վազ քար» ՄՊԸ-ի և մյուսների թիվ ԱՎԴ1/0074/02/11 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 24.05.2013 թվականի որոշումը):

Անդրադառնալով փորձագետի եզրակացության, որպես ապացույցի առանձին տեսակի, առանձնահատկություններին՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ փորձագետի եզրակացությունը գնահատվում է ընդհանուր հիմունքներով և, ինչպես գործով ձեռք բերված ցանկացած այլ ապացույց, այն ենթակա է գնահատման գործում առկա մյուս ապացույցների հետ համակցության մեջ, ինչը հնարավորություն է տալիս ստուգելու ոչ միայն փորձագետի եզրակացության տրամաբանությունը, այլ նաև կատարված հետազոտության գիտական հիմնավորվածության աստիճանն ու կատարված հետևությունների լրիվությունն ու հավաստիությունը: Ընդ որում փորձագետի եզրակացությունը որևէ առավելություն չունի գործում առկա մյուս ապացույցների նկատմամբ և ենթակա է գնահատման ընդհանուր կարգով՝ վերաբերելիության, թույլատրելիության, արժանահավատության տեսանկյունից: Այդուհանդերձ ապացույցի յուրաքանչյուր տեսակ ունի իր առանձնահատկությունները, ինչը կարող է պայմանավորված լինել ապացույցի կազմավորման բնույթով, աղբյուրով, արտահայտման ձևով և այլ գործոններով: Հետևաբար անգամ ընդհանուր կարգով գնահատումն անհրաժեշտ է իրականացնել այդ առանձնահատկությունների հաշվառմամբ:

Անդրադառնալով փորձագետի եզրակացության՝ որպես ապացույցի գնահատման առանձնահատկություններին՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն առանձնացրել է այն հիմնական չափորոշիչները, որոնք ենթակա են կիրառման վերոնշյալ ապացույցի գնահատումը վերաբերելիության, թույլատրելիության և արժանահավատության տեսանկյունից իրականացնելիս:

Վերաբերելիության առումով փորձագետի եզրակացությունը գնահատելիս նախևառաջ

պետք է հաշվի առնել այն հանգամանքը, թե փորձագետին առաջադրված հարցերը որքանով նշանակություն ունեն գործի լուծման համար, ապա միայն անդրադառնալ այդ հարցադրումների վերաբերյալ արված եզրահանգումներին: Ընդ որում, հարցադրումների բովանդակությունը ոչ միայն էական նշանակություն ունի փորձագետի եզրակացության վերաբերելիության գնահատման տեսանկյունից, այլև կարևորվում է երկու և ավելի եզրակացությունների պարագայում դրանց միջև առկա հակասությունները վեր հանելու առումով:

Փորձագետի եզրակացությունը թույլատրելիության տեսանկյունից գնահատման ենթարկելիս առաջնահերթ կարևորվում է փորձաքննությունն իրականացնող անձի որակավորումը և ձեռնհասությունը, նշված անձի օբյեկտիվությունը, սահմանված դատավարական կարգի պահպանված լինելը, հետազոտության ընթացքի և արդյունքների պատշաճ դատավարական ձևակերպումը:

Արժանահավատության տեսանկյունից փորձագետի եզրակացության գնահատում իրականացնելիս պետք է հաշվի առնել փորձաքննության ընթացքում կիրառված մեթոդների գիտական հիմնավորվածության աստիճանը, փորձաքննությանը տրամադրված նյութի որակը և բավարարությունը, ելակետային տվյալների բնույթը, փորձագետի հետևությունների փաստարկվածության աստիճանը, գործին մասնակցող անձանց՝ փորձաքննությանը ներկա գտնվելու իրական հնարավորությունը, եզրակացության համապատասխանությունը գործում առկա այլ ապացույցներին (*տե՛ս*, «Կանաչապարում» ՊՓԲԸ-ի սնանկության գործով կառավարիչ Հովհաննես Եղյանն ընդդեմ Կարեն Ախիկյանի և մյուսների թիվ ԵԷԴ/1284/02/12 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 17.07.2015 թվականի որոշումը):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ փորձագիտական եզրակացությունների գնահատումը պետք է կատարել այնպես, որ ամբողջ եզրակացությունը, այլ ոչ թե այդ եզրակացության որոշակի բաժնում արտացոլված տվյալները գնահատվեն որպես մեկ ապացույց (*տե՛ս*, Ռաֆայել Ավետիսյանն ընդդեմ Սեյրան Վարդանյանի իրավահաջորդներ Արթուր և Անժելա Վարդանյանների թիվ ԿԴ1/0133/02/09 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 05.04.2013 թվականի որոշումը):

Շարադրվածից բխում է, որ որևէ հողամասի՝ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումների ներքո գտնվելու հարց քննարկելիս՝ փորձաքննություն նշանակելու դեպքում, դատարանները պետք է փորձագետին առաջադրեն հարցադրում այն մասին, թե արդյոք խնդրո առարկա հողամասը համընկնում է նշված հոդվածով սահմանված հողերից որևէ մեկի հետ: Այսինքն՝ քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթղթերով որոշակի նպատակային նշանակություն ունեցող հողամասն արդյո՞ք չի նույնանում ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով թվարկված հողերից մեկի հետ:

Ուստի փորձագիտական եզրակացությունը կբավարարի վերաբերելիության՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից ներկայացվող պահանջին, եթե փորձագետին առաջադրված լինի կամ վերջինս ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիման վրա եզրակացության մեջ արտացոլի խնդրո առարկա հողամասի՝ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածում ներառված հողերից որևէ մեկի հետ համընկնելու, այսինքն՝ սահմանափակումների ներքո գտնվելու, կամ հակառակի մասին հետևություններ: Ընդ որում՝ հողամասի նպատակային նշանակությունը փորձագետը պետք է բացահայտի բացառապես քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթղթերի հիման վրա: Վերոշարադրյալի ամփոփմամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հողամասի՝ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նա-

խատեսված սահմանափակումների ներքո գտնվելու հարց քննարկելիս դատարանները թույլատրելի ապացույցների հիման վրա ընդամենը պետք է պարզեն դրա նպատակային և գործառնական նշանակությունն ու հատուկ գիտելիքներ պահանջվելու դեպքում՝ փորձագետի միջոցով պարզեն այդ հողամասի՝ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված հողերի հետ համընկնելու հարցը: Արդյունքում՝ եթե խնդրո առարկա հողամասն իր նպատակային նշանակությամբ համընկնում է ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածում թվարկված հողերից մեկի հետ, ապա այն այդ նույն հոդվածով նախատեսված սահմանափակումների շարքում է: Այլ կերպ ասած՝ դատարանները թույլատրելի ապացույցների հիման վրա իրավասու են գնահատելու այն հարցը, թե վեճի առարկա՝ կոնկրետ նպատակային նշանակություն ունեցող հողամասը ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով թվարկված հողերի շարքում ընդգրկված է, թե ոչ: Եթե նման համեմատության արդյունքում դատարանը հանգում է այն եզրակացության, որ խնդրո առարկա՝ որոշակի նպատակային նշանակություն ունեցող հողը համընկնում է ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված հողերից որևէ մեկի հետ, ապա այն որևէ քաղաքացու կամ իրավաբանական անձի սեփականության իրավունքով տրամադրվել չի կարող՝ անկախ այդ նպատակային նշանակությամբ հողն օգտագործելու հնարավորության բացակայության վերաբերյալ փորձագիտական կամ մասնագիտական եզրակացությունից կամ դատարանի համոզմունքից:

Արդյունքում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումների հարցը պարզելու տեսանկյունից դատարանների իրավասությունը սահմանափակ է, և ներառում է վեճի առարկա հողի նպատակային նշանակությունը բացահայտելու և այն ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով թվարկված հողերի հետ համեմատական վերլուծություն իրականացնելու գործողությունները:

Վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումների կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ.

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Երևան քաղաքի Կենտրոն վարչական շրջանի Մաշտոցի պողոտա 15/5 հասցեում գտնվող 32.35 քմ սեփական տարածքի անմիջապես մուտքի դիմաց գտնվող՝ լրացուցիչ 28 քմ մակերեսով Հողամասն ուղղակի վաճառքով Դավիթ Մելիք-Ստեփանյանին օտարելու վերաբերյալ վերջինիս դիմումը Երևանի քաղաքապետարանի կողմից մերժվել է Հողամասը բազմաբնակարան բնակելի շենքերի ընդհանուր օգտագործման բակային տարածքում լինելու պատճառաբանությամբ:

Դիմելով դատարան՝ Դավիթ Մելիք-Ստեփանյանը պահանջել է պարտավորեցնել Երևանի քաղաքապետարանին ընդունելու բարենպաստ վարչական ակտ՝ Հողամասն իրեն ուղղակի վաճառքով օտարելու մասին, և որպես հետևանք վերացնել Երևանի քաղաքապետարանի 11.12.2018 թվականի թիվ 18-06/118-10513 որոշումը:

Դատարանը 25.02.2020 թվականի վճռով հայցը բավարարել է այն պատճառաբանությամբ, որ Հողամասը §(...) չի կարող ծառայել որպես հրապարակ, փողոց, ճանապարհ, զբոսայգի, պուրակ, այգի կամ համանման այլ ընդհանուր օգտագործման տարածք: Այն տվյալ պահին փաստացի սահմանազատված է ցանկապատով, իսկ Երևանի քաղաքապետարանը մինչ օրս միջոցներ չի ձեռնարկել տարածքը այլ նպատակներով օգտագործելու ուղղությամբ: Տեղազննության արդյունքում դատարանի համար պարզ դարձավ, որ տվյալ տարածքը, այսպես թե այնպես, փաստացի օգտագործվելու է հայցվորի կողմից: Արդյունքում անհասկանալի է Երևանի քաղաքապետարանի մոտեցումն առ այն, որ դա չպետք է օտարվի հայցվորին և

պետք է օգտագործվի որպես ընդհանուր օգտագործման տարածք այն պայմաններում, երբ Երևանի քաղաքապետարանը, ունենալով բավարար լիազորություններ, չի ձեռնարկել որևէ միջոց այդ ուղղությամբ և չունի որևէ նախագիծ տվյալ հատվածի համար: Պատասխանող դիրքորոշումից պարզ չէ նաև՝ ընդհանուր օգտագործման կոնկրետ որպես ինչ տարածք կարող է ծառայել խնդրո առարկա հողամասը:

Վերաքննիչ դատարանը վերահաստատել է Հողամասի նպատակային օգտագործման վերաբերյալ Դատարանի եզրակացությունները և անփոփոխ է թողել Դատարանի վճիռը՝ արձանագրելով, որ §(...) վեճի առարկա հողամասը կից է հայցվորին սեփականության իրավունքով պատկանող կառուցապատված հողամասին, նույն չափի է, որպես առանձին գույքային միավոր աճուրդային կարգով դրա օտարումը, համաձայն ՀՀ կառավարության 26.05.2016 թվականի թիվ 550-Ն որոշման չափանիշների, անհնար է, հողամասը ներառված չէ Հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով սահմանված՝ սեփականության իրավունքով փոխանցման ոչ ենթակա հողատեսակների ցանկում: Ուստի առկա են Հողային օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետով սահմանված հիմքերը՝ տվյալ հողամասը հայցվորին ուղղակի վաճառելու համար: Երևանի քաղաքապետարանի այն փաստարկը, որ Հողամասը գտնվում է բարձրահարկ բնակելի կառուցապատման գոտում և բազմաբնակարան շենքի ընդհանուր օգտագործման տարածք է, Վերաքննիչ դատարանը դիտել է ոչ հիմնավոր Եզրակացության վկայակոչմանն ուղեկցող այն պատճառաբանությամբ, որ §(...) հողամասում չի կարող բազմաբնակարան շենք կառուցվել, քանի որ այն կարող է հանգեցնել հայցվորի օգտագործման և, ըստ դրա, սեփականության իրավունքի խախտմանը:

Վերոշարադրյալից բխում է, որ դատարանները, ինքնուրույն գնահատելով Հողամասի տեղադրությունը, չափն ու փաստացի վիճակը, և հիմք ընդունելով դրանց կապակցությամբ Եզրակացությամբ արված հետևությունները, հերքել են Հողամասը՝ որպես բնակավայրերում ընդհանուր օգտագործման տարածք օգտագործելու հնարավորությունը, և հանգել այն ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածում նշված հողերի կազմում ընդգրկված չլինելու մասին եզրակացության:

Սույն որոշմամբ արտահայտած իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ անդրադառնալով ստորադաս դատարանների եզրահանգումների հիմնավորվածությանը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Հողամասի՝ բնակավայրերում ընդհանուր օգտագործման տարածք լինելու կամ չլինելու, այսինքն՝ նպատակային կամ գործառնական նշանակության, փաստը հաստատող թույլատրելի ապացույց կարող են լինել Երևան քաղաքի գլխավոր հատակագիծն ու գոտիավորման նախագիծը: Ինչ վերաբերում է Եզրակացությանը, ապա այն չի պարունակում Հողամասի՝ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված հողերի հետ համադրման միջոցով սահմանափակումների ներքո գտնվելու կամ չգտնվելու մասին հետևություններ, և բովանդակում է միայն Հողամասը սահմանված նպատակով կամ հայցվորից բացի այլ անձի կողմից օգտագործվելու հավանականության մասին փորձագետի կարծիքը: Եզրակացությունը չի պարունակում գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հարցերի վերաբերյալ հետևություններ, ուստի այն չի բավարարում Եզրակացությանն առաջադրվող վերաբերելիության պահանջին: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ այս գործով առկա Եզրակացությունը Հողամասի՝ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ նախատեսված սահմանափակումների ցանկում ընդգրկված լինելու փաստի հաստատմանը ծառայող վերաբերելի ապացույց չէ և այդ կա-

պակցությամբ բողոքաբերի փաստարկը հիմնավորված է:

Ինչ վերաբերում է այն փաստերին, որ Հողամասը սահմանազատված է ցանկապատով, իսկ Քաղաքապետարանը միջոցներ չի ձեռնարկել այն այլ նպատակներով օգտագործելու ուղղությամբ, ապա դրանք չեն փոփոխում Հողամասի նպատակային նշանակությունը, առավել ևս՝ երրորդ անձանց այն օտարելու՝ ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումը:

Այդուհանդերձ թե՛ Դատարանը և թե՛ Վերաքննիչ դատարանը անտեսել են գործում եղած՝ Երևան քաղաքի գլխավոր հատակագծից և Կենտրոն վարչական շրջանի գոտիավորման նախագծից արված հատվածները և իրականացրել Հողամասի նպատակային և գործառնական նշանակության գնահատում՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ և այլ օրենքներով չունենալով այդպիսի գործողություն կատարելու իրավասություն: Դատարանն իրավասու չէր քննարկման առարկա դարձնել Հողամասի նպատակային նշանակությունը կամ արդեն սահմանված նպատակային նշանակությամբ Հողամասն օգտագործելու հնարավորությունը, քանի որ այդ իրավասությունը ՀՀ հողային օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի, §Տեղական ինքնակառավարման մասին՝ ՀՀ օրենքի 18-րդ հոդվածի 1-ին մասի 31-րդ կետի, 42-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի և 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ վերապահված է տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, իսկ Երևան քաղաքում՝ «Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 19-րդ և 20-րդ կետերի և 53-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ և 10-րդ կետերի համաձայն՝ Երևանի քաղաքապետին և ավագանուն: Դատարանը պետք է ստուգման ենթարկեր Հողամասի՝ քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթղթերով սահմանված նպատակային նշանակությունը և ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված հողերի հետ համադրում անելու արդյունքում հանգեր այն քաղաքացիներին և իրավաբանական անձանց սեփականության իրավունքով չփոխանցող հող լինելու կամ չլինելու մասին եզրակացության: Մինչդեռ ստորադաս դատարաններն այդ փաստը ստուգման առարկա չեն դարձրել, այլ իրականացրել են Հողամասի նպատակային և գործառնական նշանակության ինքնուրույն սահմանում և գնահատում, որպիսի իրավասությամբ, ինչպես նշվեց, օժտված չեն եղել:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխանում բերված փաստարկները հերքվում են վերոշարադրյալ պատճառաբանություններով:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը համարում է բավարար՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 150-րդ, 151-րդ և 163-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու և գործն ամբողջ ծավալով նոր քննության ուղարկելու համար:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ.

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 56-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կողմը, որի դեմ կայացվել է վճիռ, կամ որի բողոքը մերժվել է, կրում է Հայաստանի Հանրապետության դատական դեպարտամենտի՝ վկաներին և փորձագետներին վճարած գումարներ:

րի հատուցման պարտականությունը, ինչպես նաև մյուս կողմի կրած դատական ծախսերի հատուցման պարտականությունը այն ծավալով, ինչ ծավալով դրանք անհրաժեշտ են եղել դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար: Դատական պաշտպանության այն միջոցի հետ կապված ծախսերը, որ իր նպատակին չի ծառայել, դրվում են այդ միջոցն օգտագործած կողմի վրա, անգամ եթե վճիռը կայացվել է այդ կողմի օգտին:

Վճռաբեկ դատարանը, նկատի ունենալով այն, որ վճռաբեկ բողոքը ենթակա է բավարարման, իսկ գործն ուղարկվում է նոր քննության, որպիսի պարագայում դատական ծախսերի բաշխման հարցին հնարավոր չէ անդրադառնալ գործի քննության ներկա փուլում, գտնում է, որ այդ հարցը ենթակա է լուծման գործի նոր քննության ընթացքում:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 169-171-րդ հոդվածներով, 172-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 06.04.2021 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել ՀՀ վարչական դատարան՝ նոր քննության:
2. Դատական ծախսերի բաշխման հարցին անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:
3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և բողոքարկման ենթակա չէ:

ԼԴ1/0030/01/16

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2021 թվականի սեպտեմբերի 3-ին

ք. Երևանում

գրավոր ընթացակարգով քննության առնելով ամբաստանյալ Էրիկ Իգորի Եղինյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2019 թվականի հունիսի 25-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ.Մելքոնյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2016 թվականի մարտի 9-ին Լոռու մարզի դատախազությունում հարուցվել է թիվ 53200116 քրեական գործը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության հատկանիշներով:

Նախաքննության մարմնի՝ 2016 թվականի մարտի 27-ի որոշմամբ Էրիկ Իգորի Եղինյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ, 6-րդ կետերով ու 133-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի մարտի 28-ի որոշմամբ Էրիկ Եղինյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել կալանավորումը:

2016 թվականի հուլիսի 4-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան):

2. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի նոյեմբերի 13-ի դատավճռով ամբաստանյալ Է.Եղինյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասով և ազատվել քրեական պատասխանատվությունից՝ վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով: Ամբաստանյալ Է.Եղինյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ և 6-րդ կետերով մեղաազրված արարքը վերաորակվել է, նա մեղավոր է ճանաչվել նույն օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 1-ին մասով, և նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 2 (եր-

կու) տարի 7 (յոթ) ամիս 18 (տասնութ) օր ժամկետով: Նշանակված պատժի սկիզբը հաշվելով 2016 թվականի մարտի 25-ից՝ այն համարվել է կրած: Ամբաստանյալ Է.Եղինյանի նկատմամբ կիրառված խափանման միջոցը՝ կալանավորումը, վերացվել է, և վերջինս ազատվել է կալանքից դատական նիստերի դահլիճում:

3. Մեղադրողի, ամբաստանյալի և նրա պաշտպանի վերաքննիչ բողոքների հիման վրա քննության առնելով քրեական գործը՝ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան) 2019 թվականի հունիսի 25-ին որոշում է կայացրել մեղադրողի բողոքը մերժելու, ամբաստանյալի և նրա պաշտպանի բողոքները մասնակիորեն բավարարելու, Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի նոյեմբերի 13-ի դատավճիռը մասնակիորեն բեկանելու և փոփոխելու մասին: Ճանաչվել և հռչակվել է Է.Եղինյանի անմեղությունը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասով առաջադրված մեղադրանքում՝ արարքում հանցակազմի բացակայության հիմքով: Դատավճիռը մնացած մասով թողնվել է անփոփոխ:

4. Վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ որոշման դեմ վճռաբեկ բողոքներ են բերել ամբաստանյալ Է.Եղինյանը, նրա պաշտպան Հ.Հովսեփյանը և ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ.Մելքոնյանը: Վճռաբեկ դատարանի՝ 2019 թվականի դեկտեմբերի 12-ի որոշումներով ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ.Մելքոնյանի վճռաբեկ բողոքը վարույթ է ընդունվել, իսկ ամբաստանյալ Է.Եղինյանի և նրա պաշտպան Հ.Հովսեփյանի վճռաբեկ բողոքները վարույթ ընդունելը մերժվել է:

Վճռաբեկ դատարանը 2021 թվականի մարտի 9-ին որոշում է կայացրել վճռաբեկ բողոքի քննությունը գրավոր ընթացակարգով իրականացնել ու մասին:

Ամբաստանյալ Է.Եղինյանը ներկայացրել է վճռաբեկ բողոքի պատասխան՝ խնդրելով մերժել ներկայացված վճռաբեկ բողոքը:

Դատավարության մյուս մասնակիցները վճռաբեկ բողոքի պատասխան չեն ներկայացրել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները.

5. Ամբաստանյալ Էրիկ Եղինյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ, 6-րդ և 133-րդ հոդվածի 1-ին մասով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ նա «2015 թվականի հունիսի 26-ից փաստացի ամուսնական հարաբերությունների մեջ է գտնվել Գավառ քաղաքի բնակչուհի Հասմիկ Սարոյանի հետ և համարտեղ բնակվել Սյրեփանավան քաղաքի Աշոտաբերդ 10/5 հասցեի բնակարանում: Իր հետ ամուսնացած լինելու, ինչպես նաև եկամտի որևէ աղբյուր չունենալու առումով իրենից նյութական կախվածության մեջ գտնվող կնոջ հետ կենցաղային խնդիրների շուրջ ձևավորված անբարյացակամ հարաբերությունների կապակցությամբ, վրեժխնդիր լինելու շարժառիթով, վերջինիս մարմնական և հոգեկան տառապանքներ պատճառելու դիտավորությամբ, նույն թվականի օգոստոսի վերջից նոյեմբերի 12-ն ընկած ժամանակահատվածում, Էրիկ Եղինյանը հիշյալ բնակարանում հաճախակի ձեռքերով և ոտքերով հարվածել է Հասմիկ Սարոյանի մարմնի տարբեր մասերին, քաշել մազերը՝ այդ կերպ նրան պարբերաբար պատճառելով նաև ուժեղ ցավ:

Բացի այդ, հաստատված է իմանալով, որ Հասմիկ Սարոյանը մանկուց սաստիկ վախենում է կապուներից, նույն ժամանակահատվածում բազմիցս կատու է մոտեցրել նրա դեմքին, նետել վրան, ընդհուպ գցել ծոցը և այդ գործողությունները շարունակել այնքան ժամանակ, մինչև Հասմիկ Սարոյանին հասցրել է ուշագնացությունների, ինչպես նաև իրենից նյութա-

կան կախվածության մեջ գտնվող կնոջը պարբերաբար տրամանակ զրկել է սնվելու հնարավորությունից՝ նրան ստիպելով բավարարվել միայն գոլ ջուր խմելով, իսկ ինքն այդ ընթացքում ցուցադրաբար սնվել է նրա ներկայությամբ՝ անտեսելով կնոջ խիստ քաղցած լինելն ու սնունդ աղերսելը: Նկարագրված իր այդ գործողություններով էրիկ Եղինյանը, դրսևորելով առանձին դաժանություն, դիտավորությամբ հոգեկան և մարմնական տառապանքներ է պատճառել Հասմիկ Սարոյանին:

Էրիկ Եղինյանը նշված ժամանակահատվածում, Հասմիկ Սարոյանի նկատմամբ գործադրելով նաև կյանքի և առողջության համար ոչ վրանգավոր ֆիզիկական և հոգեկան բռնություններ, նրան պարբերաբար ենթարկել է ծեծի, մշտապես հսկել և իր անպատժելիության վերաբերյալ պատրանքներ ստեղծելով ու սպառնալով, որ դատի կտա կամ կվնասի Հասմիկ Սարոյանին և հարազատներին, վերջինիս արգելափակել է իր բնակարանում՝ զրկելով ազատ տեղաշարժվելու, հարազատների և շրջապատի հետ առանց իր ներկայության հաղորդակցվելու հնարավորությունից»¹:

6. Ամբաստանյալ Է.Եղինյանը ցուցմունք է տվել, ի թիվս այլնի, այն մասին, որ Հ.Սարոյանի հետ օրենքով սահմանված կարգով ամուսնացած չեն եղել, այլ բնակվել են համատեղ, վերջինիս գրանցել է իրենց տանը, և նա դարձել է իրենց ընտանիքի լիիրավ անդամ: Ստացել է գործազրկության նպաստ, որը փոխանցել է մորը՝ սնունդ գնելու նպատակով: Նախաքննության ընթացքում ամբաստանյալ Է.Եղինյանը ցուցմունք է տվել, ի թիվս այլնի, այն մասին, որ 2015 թվականի հունիս ամսին փաստական ամուսնական հարաբերությունների մեջ է մտել Հ.Սարոյանի հետ և մինչև նույն թվականի նոյեմբերի 12-ը համատեղ բնակվել են իր հայրական տանը²:

6.1. Տուժող Հ.Սարոյանը ցուցմունք է տվել, ի թիվս այլնի, այն մասին, որ ամուսնության առաջարկ ստանալուց հետո Է.Եղինյանի հետ տեղափոխվել է նրա տուն: Որոշակի ժամանակ անց Է.Եղինյանը սկսել է իր նկատմամբ բռնություն գործադրել: Տևական ժամանակ չի համարձակվել որևէ մեկից օգնություն խնդրել: Է.Եղինյանը գրեթե ամեն օր, առանց որևէ պատճառի ներսից փակելով տան դուռը, ոտքերով և ձեռքերով անդադար հարվածներ է հասցրել իրեն և դադարել է միայն այն ժամանակ, երբ միջամտել են տան անդամները: Ծեծելու ժամանակ ինքը փորձել է պատուհանից դուրս գալ և փախչել, սակայն նա բռնել է իր մազերից, քաշելով տուն բերել ու ավելի սաստիկ ծեծել: Է.Եղինյանն իրեն սպառնացել է, որ եթե որևէ մեկին տեղեկացնի բռնության մասին, ապա դա չի կարողանա ապացուցել, և նա իրեն դատի կտա, այդ պատճառով որևէ մեկին չի կարողացել հայտնել իր կրած տանջանքների մասին: Երբ համբերությունն այլևս վերջացել է, փորձել է զանգել և նրանից բողոքել իր մորը, սակայն Է.Եղինյանը, հասկանալով դա, հեռախոսը վերցրել է իր ձեռքից և թույլ չի տվել զանգահարել ու իր մոտից չի հեռացել: Է.Եղինյանը հիմնականում եղել է տանը, իսկ եթե գնացել է ինչ-որ տեղ, պարտադրել է գնալ իր հետ: Նա հիմնականում գնում էր ոստիկանության բաժին, այդ ժամանակ իր ձեռքից վերցնում էր հեռախոսը, ստիպելով սպասել շենքի բակում, սպառնալով, որ եթե հեռանա, ոստիկանների միջոցով կբռնի և կդատի իրեն: Վախի պատճառով ժամերով սպասել է նրան ոստիկանության շենքի բակում, մտածել է, որ, եթե Է.Եղինյանից բողոքի ոստիկաններին, նա իրեն տանը կրկին կծեծի: Մեկ անգամ ոստիկանության Ստեփանավանի բաժնի շենքի մոտ տևական ժամանակ սպասել է Է.Եղինյանին, քաղցած լինելու պատ-

¹ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 5, թերթեր 324-352:

² Տե՛ս դատական նիստերի արձանագրությունները:

ճառով չի կարողացել ոտքի վրա կանգնել և ուշագնացությունից խուսափելու նպատակով բախում գտնվող ցայտադրյուրից անընդհատ ջուր խմելով է փորձել հագեցնել քաղցը: Ժամեր անց Է.Եղինյանը, դուրս գալով շենքից, սնունդ է գնել և անտեսելով իր քաղցած լինելը, իրեն սնունդ չի տվել: Նույն կերպ իր հետ վարվել է նաև տանը: Երբ իր մայրը եկել է տեսակցելու, ինքը չի կարողացել բողոքել Է.Եղինյանից, քանի որ նա մշտապես եղել է իր կողքին, իսկ երբ մայրը հեռացել է, Է.Եղինյանն իրենից վերցրել է մոր կողմից տրամադրված գումարը և սնունդը: Գավառում ծնողների տանը գտնվելու ժամանակ ևս մորը չի կարողացել պատմել իր վիճակի մասին, քանի որ Է.Եղինյանը մշտապես եղել է իր կողքին: Բացի այդ, Է.Եղինյանն իրեն նախապես հայտնել էր, որ տանը ձայնագրող սարքեր է տեղադրել և ամեն բան լսում ու տեսնում է: Ծնողների տանը գտնվելու ժամանակ Է.Եղինյանը մոր ներկայությամբ ուժգին հարվածել է իր մեջքին, և սպառնացել, որ բողոքելու դեպքում այնպես է անելու, որ մայրը դատապարտվի, ինչից վախեցած ինքը չի բողոքել և Է.Եղինյանի պահանջով՝ նրա հետ ստիպված վերադարձել է Ստեփանավան: Է.Եղինյանը ստիպել է աշխատանք գտնել և իրեն պահել, ինչից ելնելով՝ կարճ ժամանակահատվածում աշխատել է դեղատանը: Այդ ընթացքում Է.Եղինյանի ուղեկցությամբ և հսկողությամբ գնացել է աշխատանքի, իսկ ճանապարհի համար հատկացված գումարը վերցրել է իր ձեռքից և տուն հասցրել ոտքով: Է.Եղինյանը հայտնել է, որ դեղատան տեսախցիկների միջոցով իր բոլոր քայլերը հսկում է, որի պատճառով չի կարողացել անգամ աշխատանքի վայրում տնօրինության կողմից առաջարկվող սնունդն ուտել և խուսափել է նրանց հետ շփվելուց՝ մտածելով, որ իր պատճառով Է.Եղինյանը նրանց նույնպես դատի կտա³:

6.2. Վկա Թ.Գզրարյանը ցուցմունք է տվել, ի թիվս այլնի, այն մասին, որ երբ զանգահարել է իր դուստր Հ.Սարոյանին, զանգին հիմնականում պատասխանել է Է.Եղինյանը, ինչից հետո հեռախոսը փոխանցել է դստերը՝ շարունակելով մնալ դստեր կողքին, իրենց տանը հյուրընկալվելու ժամանակահատվածում ևս Է.Եղինյանը մշտապես հսկել է իր դստերը: Ամուսնալուծվելուց հետո դուստրը պատմել է, որ իրեն ուղարկված գումարները Է.Եղինյանը վերցրել է ձեռքից, քաղցած է պահել՝ ստիպելով գոլ ջուր խմել⁴:

6.3. Վկա Մ.Աղեկյանը ցուցմունք է տվել, ի թիվս այլնի, այն մասին, որ Հ.Սարոյանն իր հարևանն է, վերջինս ամուսնալուծությունից հետո պատմել է, որ ամուսինն ամեն օր իրեն ծեծի է ենթարկել, արգելել է սնվել, միշտ պահել է փակի տակ: Իր հարցին Հ.Սարոյանը պատասխանել է, որ հայրական տուն շուտ չի վերադարձել, քանի որ վախեցել է ամուսնու սպառնալիքներից⁵:

6.4. Վկա Ս.Վարդանյանը ցուցմունք է տվել, ի թիվս այլնի, այն մասին, որ դեղատանն աշխատելու ժամանակահատվածում Հ.Սարոյանը ամուսնու ուղեկցությամբ է եկել և գնացել աշխատանքի⁶:

7. Առաջին ատյանի դատարանի դատավճռի համաձայն՝ «[Առաջին ատյանի] դատարանը գտնում է, որ ամբաստանյալ Էրիկ Եղինյանի (...) արարքները համապատասխանում են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 1-ին մասին և 133-րդ հոդվածի 1-ին մասին, հետևաբար ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ և 6-րդ կետերով նրան մեղաւսագրված արարքը պետք է վերաորակել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 1-ին մա-

³ Տե՛ս դատական նիստերի արձանագրությունները:

⁴ Տե՛ս դատական նիստերի արձանագրությունները:

⁵ Տե՛ս դատական նիստերի արձանագրությունները:

⁶ Տե՛ս դատական նիստերի արձանագրությունները:

սով:

[Առաջին ապրյանի դ]ադարանը գտնում է, որ նախաքննական մարմնի կողմից Էրիկ Եղի-նյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ և 6-րդ կետերով առա-ջադրված մեղադրանքը հիմնավոր չէ հետևյալ պատճառներով.

(...) [Ս]ույն գործի քննությամբ հաստատվել է, որ Էրիկ Եղիանյանի և Հասմիկ Սարոյանի ամուսնությունը կրել է ձևական բնույթ, նրանց ամուսնությունը ՔԿԱԳ մարմնում չի գրանց-վել, նրանք նույնիսկ բնականոն ամուսնական հարաբերությունների մեջ չեն մտնում: Բնակվելով Էրիկ Եղիանյանի ծնողների հետ համապետ, նրանք վարել են ընդհանուր տնտեսություն: Էրիկ Եղիանյանը երբևէ չի աշխատել, նյութական բարիքներ չի ստեղծել և Հասմիկ Սարոյանին պա-հելու կամ նրան խնամելու պարտավորություն չի ստանձնել: Ավելին՝ որոշ ժամանակ դեղա-դանը չնչին վաստակով աշխատել է Հասմիկ Սարոյանը: Էրիկ Եղիանյանի ծնողները կարեկ-ցելով Հասմիկ Սարոյանին, նրանք են փոքր ի շարք հոգ տարել Հասմիկ Սարոյանի մասին: [Առաջին ապրյանի դ]ադարանը գտնում է, որ նման պայմաններում չէր կարող Էրիկ Եղիանյ-անից կախված լինել Հասմիկ Սարոյանի նյութական վիճակի բարելավումը կամ վատթարացու-մը, քանի որ նա դրա համար բավարար միջոցներ չի ունեցել:

(...)

[Առաջին ապրյանի] դադարանը գտնում է, որ Էրիկ Եղիանյանի կողմից Հասմիկ Սարոյանի դեմքին «բազմիցս կատրոններ մոտեցնելը», «դեմքին նետելը», «ծոցը գցելը», կամ «պարբե-րաբար տևական ժամանակ սնվելու հնարավորությունից զրկելը» և «միայն գոլ ջուր խմելով բավարարվել ստիպելը» և «կնոջ խիստ քաղցած լինելն ու սնունդ աղերսելն անտեսելով նրա ներկայությամբ ցուցադրաբար սնվելը» թե առանձին, թե իրենց համակցությամբ մտնում են հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելու հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի գործողություննե-րի մեջ և առաջացնում են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 1-ին մասի հանցակազմը: Այդ գործողությունները չեն կարող լրացուցիչ հանդիսանալ նաև արարքը որակյալ դարձնող հատկանիշներ:

(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասով առաջադրված մեղադրանքից երևում է, որ նա Հասմիկ Սարոյանի նկատմամբ գործադրելով նաև կյանքի և առողջության համար ոչ վրանգավոր ֆիզիկական և հոգեկան բռնություններ, [վերջինիս] պարբերաբար են-թարկել է ծեծի, մշտապես հսկել և իր անպատժելիության վերաբերյալ պատրանքներ ստեղծե-լով ու սպառնալով, որ դատի կտա կամ կվճարի [տուժողին] և նրա հարազատներին, ինչպես նաև իրենց բնակարանում արգելափակելով նրան, զրկել է ազատ տեղաշարժվելու, հարա-զատների և շրջապատի հետ առանց իր ներկայության հաղորդակցվելու հնարավորությունից: Այսինքն՝ Էրիկ Եղիանյանն ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ հոգեկան բռնություն գործադրելով Հասմիկ Սարոյանի նկատմամբ, նրան ապօրինի զրկել է ազատությունից:

Նշված հանգամանքն [Առաջին ապրյանի դ]ադարանը հաստատված է համարում գործի քննության ընթացքում ձեռք բերված և սույն դատական ակտում շարադրված գործին վերա-բերելի և թույլատրելի արժանահավապ ապացույցներով⁷:

8. Վերաքննիչ դատարանի որոշման համաձայն՝ «[Առաջին ապրյանի] դադարանի եզրա-հանգումներն առ այն, որ գործի կոնկրետ հանգամանքներն ըստ էության չեն վկայում այն մասին, որ Հասմիկ Սարոյանը նյութական կախվածության մեջ է գտնվել Էրիկ Եղիանյանից և որ թեկուզ վերջինիս կողմից ֆիզիկական ուժեղ ցավ և հոգեկան ուժեղ տառապանք է պատ-

⁷ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 15, թերթեր 176-208:

ճառվել Կրոժողին, սակայն գործով ձեռք բերված ապացույցների համակցությունը բավարար չէ հաստատելու, որ դա կատարվել է առանձին դաժանությամբ, քանի որ Հասմիկ Սարոյանի դեմքին «բազմիցս կատուներ մոտեցնելը», «դեմքին նետելը», «ծոցը զցելը», կամ «պարբերաբար տևական ժամանակ սնվելու հնարավորությունից զրկելը» և «միայն գոլ ջուր խմելով բավարարվել ստիպելը» և «կնոջ խիստ քաղցած լինելն ու սնունդ աղերսելն անտեսելով նրա ներկայությամբ ցուցադրաբար սնվելը» թե առանձին և թե իրենց համակցությամբ մտնում են հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելու հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի գործողությունների մեջ և դրանք ինքնին հիմք չեն կարող հանդիսանալ հանցավոր արարքը որակյալ համարելու համար, ուստի Էրիկ Եղինյանին առաջադրված մեղադրանքն անհրաժեշտ է վերաորակել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 1-ին մասով, հիմնավորված են և բխում են ինչպես գործի փաստական տվյալներից, այնպես էլ ՀՀ քրեական ու քրեադատական օրենսդրության պահանջներից:

Այս առումով արձանագրելով հանդերձ, որ Էրիկ Եղինյանի կողմից Հասմիկ Սարոյանին ֆիզիկական ուժեղ ցավ և հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելը կրել է սխտեմափիկ բնույթ և կատարվել տևական ժամանակահատվածում, վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ այն նույնպես հիմք չի կարող հանդիսանալ արարքը «առանձին դաժանությամբ» կատարված գնահատելու համար, քանի որ օրենսդիրն ինքնին դա որպես արարքը որակյալ դարձնող հանգամանք չի սահմանել:

(...) Էրիկ Եղինյանի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցանքի կատարումը հիմնավորված է և նրա մեղավորությունը հաստատված է գործին վերաբերող փոխկապակցված հավաստի ապացույցների բավարար ամբողջությամբ, Առաջին աստիճանի դատարանն ամբաստանյալի արարքի քրեափրավական որակման հարցում հանգել է ճիշտ հետևության, իսկ այս առումով ամբաստանյալի և պաշտպանի կողմից բերված պատճառաբանությունները կապված էրիկ Եղինյանի արարքում հանցակազմի բացակայության հետ, հերքվում են նաև հետևյալով:

- Գործի փաստական տվյալներով չի արձանագրվել որևէ հանգամանք, որը կարող էր բավարար հիմք հանդիսանալ Կրոժող Հասմիկ Սարոյանի, վկաներ Թամարա Գրարյանի, Յուրիկ Սարոյանի, Սուսաննա Ղոնջյանի, Մելինե Աղելյանի, Արմինե Հաֆտոյանի, Սեյրան, Նարեկ, Հասմիկ Գրիգորյանների ցուցմունքներն անարժանահավատ համարելու համար, առավել ևս, որ դրանցում որևէ էական հակասություն չկա, դրանք փոխադարձաբար լրացնում են մեկը մյուսին և գործով ձեռք բերված մյուս ապացույցների համակցությամբ թույլատրելի և բավարար են Էրիկ Եղինյանին մեղադրված հանցանքը հիմնավորված համարելու համար:

(...)

Քննության առնելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասով Էրիկ Եղինյանին առաջադրված մեղադրանքի հիմնավորվածության հարցը, վերաքննիչ դատարանը փաստում է հետևյալը:

(...)

Ինքնին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասով Էրիկ Եղինյանին առաջադրված մեղադրանքը զուգակցվում է նրա կողմից Հասմիկ Սարոյանին այդ ժամանակահատվածում ծեծի և խոշտանգումների ենթարկելու հետ, որի համար հիմք է հանդիսացել վերջինիս կողմից տրված ցուցմունքներն առ այն, որ 2015 թվականի օգոստոսի վերջերից Էրիկ Եղինյանը գրեթե ամեն օր, առանց որևէ պատճառի ներսից փակելով փան դուռը՝ ձեռքերով ու ոտքերով հարվածներ է հասցրել իրեն և դադարել է միայն այն ժամանակ, երբ միջամտել

են Կան անդամները, ծեծելու ժամանակ ինքը փորձել է պապուհանից դուրս գալ և փախչել, սակայն նա թույլ չի տվել ու ավելի սաստիկ է ծեծել, հետո նույնպես արգելել է Կանից դուրս գալ, որ հարևանները հանկարծ իրեն այդ վիճակում չտեսնեն, նաև սպառնացել է, որ եթե որևէ մեկին տեղեկացնի ծեծի մասին, ոչ ոք դա չի կարող ապացուցել, փոխարենը սուր մարտնչության և զրպարտության համար դատի կտա իրեն, որի պարճառով էլ չի համարձակվել իր կրած Կանջանքների մասին որևէ մեկին հայտնել:

Բացի Կանից Հասմիկ Սարոյանի ցուցմունքներից, որոնք հաստատում են, որ Էրիկ Եղինյանի կողմից նրան Կանից դուրս չթողնելը հիմնականում պայմանավորված է եղել ծեծի ենթարկելուց հետո նրա այդ վիճակն ու պարճառված մարմնական վնասվածքներն ուրիշների կողմից չտեսնելու մտահոգությամբ, գործով որևէ այլ ապացույց ձեռք չի բերվել, որը կարող էր հիմնավորել, որ Էրիկ Եղինյանը ուղղակի դիտարկությամբ Կանից հեռացնելու ապօրինաբար զրկել է ազատությունից:

Բացի այդ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասով Էրիկ Եղինյանին առաջադրված մեղադրանքն անորոշ է և կոնկրետացված չէ, թե երբ, ինչ տեղանկությամբ է նա Հասմիկ Սարոյանին ապօրինաբար զրկել ազատությունից:

(...)

Սույն գործով ձեռք բերված ապացույցները բավարար չեն «հիմնավոր կասկածից վեր» ապացուցողական չափանիշներով հաստատված համարելու, որ Էրիկ Եղինյանը կատարել է իրեն մեղադրված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասով արարքը, դրա ապացուցվածության վերաբերյալ ողջամիտ կասկածները ոչ նախաքննությամբ և ոչ էլ դատաքննությամբ չեն բացառվել, ուստի վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ պաշտպան Հ.Հովսեփյանի և ամբաստանյալ Է.Եղինյանի վերաքննիչ բողոքները պետք է մասնակիորեն բավարարել, [Առաջին աստիճանի] դատարանի՝ 2018 թվականի նոյեմբերի 13-ի դատավճիռը մասնակիորեն բեկանել և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասով Էրիկ Եղինյանին արդարացնել՝ արարքում հանցակազմի բացակայության հիմքով»⁸:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

9. Բողոքի հեղինակը նշել է, որ ամբաստանյալին մեղադրվող արարքը վերաորակելու մասով Առաջին աստիճանի դատարանի դատական ակտն անփոփոխ թողնելով և ամբաստանյալի նկատմամբ արդարացնող հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելով՝ վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ՝ սխալ է գնահատել գործում առկա ապացույցները՝ կայացնելով չպատճառաբանված դատական ակտ:

Ի հիմնավորումն իր վերոնշյալ փաստարկների՝ բողոքի հեղինակը նշել է, որ հանցավորից նյութական կախվածության բացակայության վերաբերյալ Առաջին աստիճանի դատարանի հիմնավորումները հակասում են սույն գործով հաստատված փաստական տվյալներին: Մասնավորապես՝ գործի փաստական տվյալներով հիմնավորվել է, որ փաստական կարգով ամուսնանալուց հետո՝ շուրջ երկու ամիս տուժողի և ամբաստանյալի հարաբերությունները դրական բնույթ են ունեցել, միասին հաճախել են տարբեր վայրեր, քնել են միևնույն սենյակում, ուստի նրանց ամուսնությունը չէր կարող կրել ձևական բնույթ՝ անկախ պետական իրավասու մարմ-

⁸ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 17, թերթեր 66-118:

նում այն գրանցված չլինելու փաստից:

Ինչ վերաբերում է ամբաստանյալի՝ եկամուտ և տուժողին խնամելու պարտականություն չունենալու փաստարկին, ապա համապատասխան ժամանակահատվածում տուժողի նյութական վիճակի բարելավումը կամ վատթարացումը կախված է եղել ընդհանուր տնտեսությունից, որը գոյացել է նաև ամբաստանյալի ստացած նպաստի գումարից: Բացի այդ, դեղատանն աշխատելու ընթացքում գոյացած եկամուտը տուժողը տնօրինելու և օգտագործելու հնարավորություն չի ունեցել, քանի որ գումարը վերցրել է ամբաստանյալը:

Բացի այդ, Առաջին աստիճանի դատարանի կողմից հաստատված հետևյալ հանգամանքը՝ *«եղել են դեպքեր, երբ է.Եղինյանը սնվելու ժամանակ, իմանալով, որ Հ.Սարոյանը նույնպես քաղցած է, նրան թույլ չի տվել օգտվել ուտելիքից՝ ասելով, որ նա բավարարվի գոլ ջուր խմելով»*, ուղիղ հակադարձում է այն պատճառաբանությանը, որ տուժողի նյութական վիճակի բարելավումը կամ վատթարացումը կախված չի եղել ամբաստանյալից:

9.1. Բողոքաբերը, վերլուծելով «առանձին դաժանություն» հասկացությունը, եզրահանգել է, որ ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան տառապանք պատճառելու յուրաքանչյուր դեպք կրում է դաժանության աստիճան, սակայն առանձին դաժանությունը ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանք պատճառելու բարձրագույն աստիճանն է, որը կարող է առաջանալ խոշտանգման և այլ անմարդկային վերաբերմունքի արդյունքում:

Նշվածի լույսի ներքո գնահատելով սույն գործի փաստական տվյալները՝ բողոքի հեղինակը եզրահանգել է, որ տուժողի դեմքին «բազմիցս կատու մոտեցնելը», «դեմքին նետելը», «ծոցը գցելը», «պարբերաբար տևական ժամանակ սնվելու հնարավորությունից զրկելը» և «միայն գոլ ջուր խմելով բավարարվել ստիպելը» կամ «կնոջ խիստ քաղցած լինելն ու սնունդ աղերսելն անտեսելով՝ ցուցադրաբար սնվելը» չի կարող դիտվել զուտ ֆիզիկական ուժեղ ցավ, ինչպես նաև հոգեկան տառապանք պատճառել, քանի որ այդ գործողություններն իրենց բնույթով անմարդկային վերաբերմունք են, և ենթակա են որակման որպես առանձին դաժանության դրսևորում:

9.2. Բողոքի հեղինակը, վերլուծելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմի օբյեկտիվ տարրերը և գնահատելով սույն քրեական գործում առկա փաստական տվյալները, նշել է, որ ամբաստանյալը տուժողի նկատմամբ հաճախակի գործադրել է կյանքի և առողջության համար ոչ վտանգավոր ֆիզիկական և հոգեկան բռնություն, նրան պարբերաբար ծեծի է ենթարկել և մշտապես հսկել: Իր անպատժելիության վերաբերյալ տուժողի մոտ պատրանքներ ստեղծելով ու սպառնալով, որ կվսասի նրան և նրա հարազատներին, ինչպես նաև բնակարանում արգելափակելով նրան, զրկել է ազատ տեղաշարժելու, հարազատների և շրջապատի հետ առանց իր ներկայության հաղորդակցվելու հնարավորությունից: Ավելին՝ առանց ամբաստանյալի թույլտվության տուժողը նույնիսկ իրավունք չի ունեցել պատասխարվելու անձրևից և մշտապես մնացել է այն վայրում, որտեղ ամբաստանյալը հանձնարարել է մնալ: Այսինքն՝ ամբաստանյալը, ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ հոգեկան բռնություն գործադրելով տուժողի նկատմամբ, նրան ապօրինի զրկել է ազատությունից:

Ինչ վերաբերում է Վերաքննիչ դատարանի այն փաստարկին, որ մեղադրանքում հստակ ձևակերպված չէ ազատությունից ապօրինի զրկելու ժամանակահատվածը և տևողությունը, ապա գործի փաստական հանգամանքներով հաստատվել է, որ այն զուգակցվել է ամբաստանյալի կողմից տուժողին ֆիզիկական ուժեղ ցավ և հոգեկան տառապանքներ պատճառելու ժամանակահատվածի հետ:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ բողոքաբերը եզրահանգել է, որ ամբաստանյալի արարքը պարունակում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ, 6-րդ կետերով և 133-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործությունների հատկանիշները:

10. Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալը՝ բողոքաբերը խնդրել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2019 թվականի հունիսի 25-ի որոշումը և գործն ուղարկել ստորադաս դատարան՝ նոր քննության:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

11. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածով նախատեսված՝ ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելու հանցակազմի մեկնաբանման կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառություն ապահովելու խնդիր: Ուստի, անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար:

12. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. իրավաչափ են արդյո՞ք ամբաստանյալ Էրիկ Եղինյանին առաջադրված մեղադրանքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ, 6-րդ կետերից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 1-ին մասով վերաորակելու մասին ստորադաս դատարանների հետևություններն այն հիմնավորմամբ, որ տուժողը հանցավորից նյութական կախվածության մեջ չի գտնվել, իսկ հանցավորի գործողությունները չեն համապատասխանում հանցակազմի՝ առանձին դաժանության որակյալ հատկանիշին:

13. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական կոնվենցիա) 1-ին հոդվածի համաձայն՝ «*Բարձր պայմանավորվող կողմերն իրենց իրավագործության ներքո գտնվող յուրաքանչյուրի համար ապահովում են այն իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք սահմանված են սույն Կոնվենցիայի I բաժնում*»:

Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ «*Ոչ ոք չպետք է ենթարկվի խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի*»:

13.1. Վերոնշյալ հոդվածների համատեքստում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումները.

- Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքի բացարձակ բնույթի հաշվառմամբ՝ դատարանը չի բացառում, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը կարող է կիրառվել նաև այն դեպքում, երբ վտանգը բխում է անձանց կամ անձանց խմբերի կողմից, որոնք պետական պաշտոնյաներ չեն⁹,

- Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը կապակցված Եվրոպական կոնվենցիայի 1-ին հոդվածով պետությունների ընդհանուր պարտավորության հետ՝ «յուրաքանչյուրի համար իրենց իրավագործության ներքո ապահովելու կոնվենցիայով նախատեսված իրավունքներն ու ազատությունները», պահանջում է պետություններին ձեռնարկել միջոցներ՝ երաշխավորելու, որ իրենց իրավագործության ներքո գտնվող անձինք չենթարկվեն վատ վերաբերմունքի, ներառյալ՝ մասնավոր անձանց կողմից իրականացվող վատ վերաբերմունքը: Մասնավոր

⁹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *H.L.R. v. France* գործով 1997 թվականի ապրիլի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 24573/94, կետ 40:

անձանց կողմից դրսևորած վերաբերմունքի առումով դատարանը պարբերաբար գտել է, որ 3-րդ հոդվածը կիրառելի է դիտավորյալ վատ վերաբերմունք ներառող գործերում, ինչպես օրինակ՝ բռնաբարությունը, սեռական ոտնձգությունը կամ բռնությունը, ներառյալ՝ ընտանեկան բռնությունը կամ վնասվածքները՝ պատճառված կռվի ընթացքում, որը ենթադրում է վարքագիծ՝ ունակ տուժողի մոտ առաջացնելու նսեմացման կամ նվաստացման զգացումներ¹⁰:

14. «Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ» կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր մասնակից պետություն ձեռնարկում է օրենսդրական, վարչական, դատական կամ այլ արդյունավետ միջոցներ՝ իր իրավազորության ներքո ցանկացած գտնվող փարածքում խոշտանգումների դեպքերը կանխելու համար»:

15. «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի (այսուհետ՝ նաև Միջազգային դաշնագիր) 7-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Ոչ ոք չպետք է ենթարկվի խոշտանգումների կամ էլ դաժան, անմարդկային կամ իր արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի»:

15.1. Միավորված ազգերի կազմակերպության Մարդու իրավունքների կոմիտեն նշել է, որ Միջազգային դաշնագրով խոշտանգման և վատ վերաբերմունքի արգելքը կիրառելի է անկախ այն հանգամանքից, թե գործողությունները կատարվել են «պաշտոնատար անձանց» կամ «պետության անունից հանդես եկող այլ անձանց» կամ «մասնավոր անձանց կողմից» կամ «խրախուսելով, պատվիրելով, հանդուրժելով կամ արգելված գործողություններ կատարելով»¹¹: Այսինքն՝ վատ վերաբերմունքի արգելքը միայն չի սահմանում նեգատիվ պարտավորություն պետության ներկայացուցիչների համար չներգրավվելու այդպիսի վերաբերմունքի մեջ: Պետությունն ունի նաև պոզիտիվ պարտավորություններ իր իրավազորության ներքո պաշտպանելու անհատներին մասնավոր անձանց գործողություններից¹²:

16. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Անձին դիտավորությամբ ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելը, եթե դա չի առաջացրել [ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ և 113-րդ հոդվածներով նախատեսված՝ դիտավորությամբ առողջությանը ծանր կամ միջին ծանրության վնաս պատճառելու] հետևանքները, և եթե բացակայում են [ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածով նախատեսված խոշտանգման] հանցագործության հատկանիշները՝

պատժվում է ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով:

2. Նույն գործողությունները, որոնք կատարվել են՝

(...)

3) (...) հանցավորից նյութական (...) կախվածություն ունեցող անձի, (...) նկատմամբ,

6) առանձին դաժանությամբ,

(...)

պատժվում են ազատազրկմամբ՝ երեքից յոթ տարի ժամկետով»:

17. Սույն որոշման 13-16-րդ կետերում մեջբերված իրավադրույթների և իրավական դիրքո-

¹⁰ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Nicolae Virgiliu Tanase v. Romania* գործով 2019 թվականի հունիսի 25-ի վճիռը, գանգատ թիվ 41720/13, կետեր 115 և 119:

¹¹ Տե՛ս HRC, General Comment No. 20, 1992, կետ 13:

¹² Տե՛ս HRC, General Comment No. 31, “Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant”, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13 (26 May 2004), կետ 8:

րոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ ներպետական օրենսդրության մակարդակով օրենսդրի կողմից 2015 թվականի հունիսի 9-ի՝ «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» թիվ ՀՕ-69-Ն օրենքի ընդունմամբ հստակ տարբերակվեց հանրային իշխանության ներկայացուցիչների և մասնավոր անձանց կողմից խոշտանգման կամ այլ վատ վերաբերմունքի դրսևորման քրեաիրավական որակումները: Մասնավորապես, եթե ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածը, համապատասխանեցվելով «Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ» կոնվենցիայով սահմանված պահանջներին, նախատեսում է քրեական պատասխանատվություն պաշտոնատար անձի կամ պետական մարմնի անունից հանդես գալու իրավասություն ունեցող այլ անձի կողմից կամ նրա դրդմամբ, կարգադրությամբ կամ գիտությամբ որևէ անձի խոշտանգելու համար, ապա մասնավոր անձանց համարժեք գործողությունների դեպքում վերջիններիս արարքը ենթակա է քննարկման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածով նախատեսված՝ ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանքի պատճառման հանցակազմի համատեքստում, որը չունի հատուկ սուբյեկտ: Նշված պատճառաբանությամբ է պայմանավորված այն հանգամանքը, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի հատկանիշները կարող են առաջանալ միայն այն դեպքում, երբ անձի արարքում բացակայում են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածի հանցակազմի տարրերը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի օբյեկտը հավաքական բնույթ է կրում, այն բաղկացած է մարդու կյանքի և առողջության, ինչպես նաև անձի հոգեբանական և բարոյական անձեռնմխելիության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերություններից:

Ընդ որում, ուշագրավ է, որ քննարկվող հոդվածում օրենսդիրը չի կոնկրետացրել, թե ինչ գործողությունների ձևով կարող է արտահայտվել հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ՝ հանրորեն վտանգավոր գործողությունը (անգործությունը)՝ սահմանափակվելով հանրության համար վտանգավոր հետևանքների շրջանակի ընդգծմամբ (ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելու այլընտրանքային հետևանքներով), որոնց առաջացման դեպքում արարքը կարող է որակվել նշված հոդվածով: Հատկանշական է նաև այն, որ ի տարբերություն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածի, որտեղ նշված են հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի դրսևորման հնարավոր ձևերը, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածով հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը ներառում է անձին ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելուն ուղղված ցանկացած գործողություն (անգործություն):

18. Անդրադառնալով ֆիզիկական ուժեղ ցավի և հոգեկան ուժեղ տառապանքի բովանդակությանը՝ պարզ է դառնում, որ «ֆիզիկական ուժեղ ցավի կամ հոգեկան ուժեղ տառապանքի» տարրի բովանդակության գնահատման չափանիշների որոշակիացումը շարունակում է մնալ արդիական ինչպես ներպետական, այնպես էլ միջազգային մակարդակում, մասնավորապես՝ «Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ» կոնվենցիայի 1-ին հոդվածում և փոխկապակցված միջազգային և տարածաշրջանային փաստաթղթերում, այդ թվում՝ Եվրոպական կոնվենցիայի ժամանակակից մեկնաբանություններում: Այս առումով հարկ է նշել, որ հենց ֆիզիկական ցավի ու հոգեկան տառապանքի ուժգնության աստիճանն է այն հիմնական չափանիշը վատ վերաբերմունքի դրսևորման ձևերը տարբերակելու և համապատասխան քրեաիրավական գնահատական տալու համար:

Միավորված ազգերի կազմակերպության՝ խոշտանգումների վերաբերյալ զեկույցում նշվում է, որ «հոգեբանական խոշտանգումը» պետք է մեկնաբանվի՝ ներառելով բոլոր այն մեթոդները, միջոցները և հանգամանքները, որոնք միտված են կամ նախատեսված են ուժեղ հոգեբանական ցավ կամ տառապանք նպատակասլացորեն հասցնելու համար՝ առանց ուժեղ ֆիզիկական ցավի կամ տառապանքի պատճառման կամ դրա ազդեցության օգտագործման: Իսկ «ֆիզիկական խոշտանգումը» պետք է մեկնաբանվի այնպես, որ ներառի բոլոր մեթոդները, միջոցները և միջավայրերը, որոնք միտված են կամ նախատեսված են ուժեղ ֆիզիկական ցավ կամ տառապանք առաջացնելու համար՝ անկախ հոգեկան ցավի կամ տառապանքի զուգահեռ պատճառումից¹³:

19. Նախորդ կետում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո պետք է փաստել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 1-ին մասի դիսպոզիցիայում նշված՝ «ֆիզիկական ուժեղ ցավի կամ հոգեկան ուժեղ տառապանքի» այլընտրանքային հետևանքների առաջացումը գնահատելիս պետք է հաշվի առնել, որ՝

- ցավի առկայությունը չի պահանջում, որ պարտադիր այն լինի ծայրահեղ, երկար, մշտական, սուբյեկտի համար դժվար դիմանալու, չպետք է ներառի մահ, օրգանի անբավարարություն կամ որոշակի ֆունկցիայի լուրջ խանգարում, ուժեղ ցավը կարող է նաև կարճատև լինել,

- ուժգնությունը կարող է առաջանալ անհատական մեթոդից կամ մեթոդների կուտակումից կամ համադրությունից (ինչպես սովորաբար ցավ է պատճառվում), որը տեղի է ունենում մի առիթով կամ որոշակի ժամանակահատվածում,

- հոգեկան տառապանքը կարող է ուժեղ լինել՝ առանց զուգակցվելու ֆիզիկական ցավի հետ:

Միաժամանակ, Ֆիզիկական ցավի կամ հոգեկան տառապանքի ուժգնության աստիճանը գնահատելիս կարևոր է նաև «խստության նվազագույն մակարդակի» թեսթի օգտագործումը, որը կիրառվում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից: Դատարանը նշել է, որ դաժան վերաբերմունքը պետք է ուժգնության նվազագույն մակարդակի հասնի, որպեսզի դիտարկվի 3-րդ հոդվածի շրջանակներում: Ուժգնության նվազագույնի գնահատումը հարաբերական է. Դա կախված է գործի բոլոր հանգամանքներից, ինչպիսիք են՝ բուժման տևողությունը, դրա ֆիզիկական և մտավոր ազդեցությունները և, որոշ գործերով, զոհի սեռը, տարիքը և առողջական վիճակը¹⁴: Նշվածի հաշվառմամբ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի շրջանակներում գործողությունը (անգործությունը) որպես ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառող վերաբերմունք դիտարկելու համար այն պետք է ունենա Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից կիրառվող չափանիշներին համարժեք խստության նվազագույն աստիճան:

20. Սույն որոշման 17-19-րդ կետերում արտահայտված դիրքորոշումների լույսի ներքո անդրադառնալով նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով ֆիզիկական ցավի կամ հոգեկան տառապանքի ուժգնության աստիճանի և այն որակյալ դարձնող՝ նույն հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետով նախատեսված՝ առանձին դաժանության հարաբերակցությանը՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ ինքնին ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ

¹³ Տե՛ս ՄԱԿ-ի խոշտանգումների վերաբերյալ Հատուկ զեկույցողի թեմատիկ զեկույցը, A/HRC/43/49, կետ 19:

¹⁴ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Labita v. Italy* [GC] գործով 2000 թվականի ապրիլի 6-ի վճիռը, գանգատ թիվ 26772/95, կետ 120:

հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելու յուրաքանչյուր դեպք կրում է դաժանության հատկանիշներ: Մինչդեռ առանձին դաժանությունն անգթության, անողորմության, վայրագության և անխղճության դրսևորման բարձր աստիճանն է, որը զուգակցվում է հանրության համար վտանգավոր արարքի կատարման հետ և ուղղված է տուժողին առանձնակի տանջալից ապրումներ պատճառելու եղանակով հանրորեն վտանգավոր հետևանքի առաջացմանը:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ «առանձին դաժանություն» հասկացությունը գնահատողական կատեգորիա է և որոշվում է միայն գործի բոլոր հանգամանքներն իրենց համակցության մեջ հետազոտելու արդյունքում: Քննարկվող հանցակազմի իմաստով, առանձին դաժանությունը կապված է այն հանգամանքների ամբողջության հետ, որոնք վկայում են հանցավորի կողմից դաժանության բարձր աստիճանին հասնող վերաբերմունքի դրսևորման դիտավորության մասին: Այս առումով, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ հանցավորը պետք է գիտակցի արարքի առանձին դաժանության բնույթը, նախատեսի ոչ միայն ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք, այլև տուժողին **առանձնակի տանջալից ապրումներ** պատճառելու փաստը, ինչպես նաև ցանկանա կամ գիտակցաբար թույլ տա տուժողին ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելու հենց նման բնույթը: Այլ խոսքով՝ առանձին դաժանությամբ անձին ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելիս հանցավորը պետք է գիտակցի արարքի առանձին դաժանության բնույթը, նախատեսի առանձին դաժանությամբ ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելը և ցանկանա կամ գիտակցաբար թույլ տա դրանք: Հետևաբար, քննարկվող որակյալ հանցակազմը կարող է կատարվել ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորությամբ:

Ուստի, վերոնշյալ հանգամանքների համակցության գնահատման արդյունքում միայն հնարավոր է սահմանազատել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով ֆիզիկական ցավի կամ հոգեկան տառապանքի ուժգնության աստիճանն այն որակյալ դարձնող՝ նույն հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետով նախատեսված՝ առանձին դաժանությամբ ֆիզիկական ուժեղ ցավի կամ հոգեկան ուժեղ տառապանքի պատճառման աստիճանից:

21. Անդրադառնալով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 2-րդ մասին 3-րդ կետով նախատեսված՝ հանցավորից նյութական կախվածություն ունեցող անձի նկատմամբ ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելու որակյալ հատկանիշին, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ դրա առկայությունը հավաստելու համար անհրաժեշտ է պատշաճ իրավական գնահատման ենթարկել տուժողի և հանցավորի փոխհարաբերություններն փաստացի բնույթը:

Այսպես՝ նյութական կախվածության դեպքում տուժողը ֆինանսական կախվածության մեջ է գտնվում հանցավորից: Ընդ որում, նյութական կախվածությունն առկա է ոչ միայն այն դեպքում, երբ տուժողը ֆինանսական տեսանկյունից ուղղակիորեն կախված է լինում հանցավորից, այլև, երբ տուժողի համար նախատեսված նյութական օգնությունը կամ եկամուտն ամբողջությամբ կամ դրա էական մասը տնօրինվում է հանցավորի կողմից: Ուստի, նշված դեպքերում կախվածության առկայության վերաբերյալ հարցը լուծելիս միշտ պետք է հիմնվել հանցավորի և տուժողի միջև գոյություն ունեցող փաստական հարաբերությունների բնույթի և բովանդակության վրա:

22. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

- ամբաստանյալ Է.Եղիճյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ և 6-րդ կետերով և 133-րդ հոդվածի 1-ին մասով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի հա-

մար, որ նա 2015 թվականի հունիսի 26-ից փաստացի ամուսնական հարաբերությունների մեջ է գտնվել Հ.Սարոյանի հետ և համատեղ բնակվել Ստեփանավան քաղաքի Աշոտաբերդ 10/5 հասցեի բնակարանում: Իր հետ ամուսնացած լինելու, ինչպես նաև եկամտի որևէ աղբյուր չունենալու առումով իրենից նյութական կախվածության մեջ գտնվող կնոջ հետ կենցաղային խնդիրների շուրջ ձևավորված անբարյացակամ հարաբերությունների կապակցությամբ, վրեժխնդիր լինելու շարժառիթով, վերջինիս մարմնական և հոգեկան տառապանքներ պատճառելու դիտավորությամբ, նույն թվականի օգոստոսի վերջից նոյեմբերի 12-ն ընկած ժամանակահատվածում, Է.Եղինյանը հիշյալ բնակարանում հաճախակի ձեռքերով և ոտքերով հարվածել է Հ.Սարոյանի մարմնի տարբեր մասերին, քաշել մազերը՝ այդ կերպ նրան պարբերաբար պատճառելով նաև ուժեղ ցավ: Բացի այդ, հաստատապես իմանալով, որ Հ.Սարոյանը մանկուց սաստիկ վախենում է կատուներից, նույն ժամանակահատվածում բազմիցս կատու է մոտեցրել նրա դեմքին, նետել վրան, ընդհուպ զցել ծոցը և այդ գործողությունները շարունակել այնքան ժամանակ, մինչև Հ.Սարոյանին հասցրել է ուշագնացությունների, ինչպես նաև իրենից նյութական կախվածության մեջ գտնվող կնոջը պարբերաբար տևական ժամանակ զրկել է սնվելու հնարավորությունից՝ նրան ստիպելով բավարարվել միայն գոլ ջուր խմելով, իսկ ինքն այդ ընթացքում ցուցադրաբար սնվել է նրա ներկայությամբ՝ անտեսելով կնոջ խիստ քաղցած լինելն ու սնունդ աղերսելը: Նկարագրված իր այդ գործողություններով Է.Եղինյանը, դրսևորելով առանձին դաժանություն, դիտավորությամբ հոգեկան տառապանքներ է պատճառել Հ.Սարոյանին:

Է.Եղինյանը նշված ժամանակահատվածում, Հ.Սարոյանի նկատմամբ գործադրելով նաև կյանքի և առողջության համար ոչ վտանգավոր ֆիզիկական և հոգեկան բռնություն, նրան պարբերաբար ենթարկել է ծեծի, մշտապես հսկել և իր անպատժելիության վերաբերյալ պատրանքներ ստեղծելով ու սպառնալով, որ դատի կտա կամ կվսասի Հ.Սարոյանին և հարազատներին, վերջինիս արգելափակել է իր բնակարանում՝ զրկելով ազատ տեղաշարժվելու, հարազատների և շրջապատի հետ առանց իր ներկայության հաղորդակցվելու հնարավորությունից¹⁵:

- Առաջին ատյանի դատարանը, ամբաստանյալ Է.Եղինյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ և 6-րդ կետերով առաջադրված մեղադրանքը վերաորակելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 2018 թվականի նոյեմբերի 13-ի դատավճռով արձանագրել է, որ գործի փաստական հանգամանքների համակցությունը բավարար է եզրահանգելու, որ տուժողի նյութական վիճակի բարելավումը կամ վատթարացումը կախված է եղել ամբաստանյալից, քանի որ վերջինս դրա համար բավարար միջոցներ չի ունեցել, մեղադրանքում ձևակերպված արարքները, թե՛ առանձին և թե՛ իրենց համակցությամբ, մտնում են անձին հոգեկան տառապանքներ պատճառելու հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի մեջ և չեն կարող լրացուցիչ որակվել որպես առանձին դաժանության դրսևորում: Միևնույն ժամանակ, Է.Եղինյանին նաև մեղավոր է ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության կատարման մեջ և ազատել նրան քրեական պատասխանատվությունից՝ վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով¹⁶:

- Վերաքննիչ դատարանը 2019 թվականի հունիսի 25-ի որոշմամբ համաձայնել է Է.Եղինյանի արարքը վերաորակելու մասով Առաջին ատյանի դատարանի դատավճռով տրված

¹⁵ Տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը:

¹⁶ Տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը:

գնահատականներին: Բացի այդ, Վերաքննիչ դատարանն արդարացրել է ամբաստանյալ Է.Եղիմյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության կատարման մեջ՝ արարքում հանցակազմի բացակայության հիմքով՝ փաստելով, որ բացի տուժողի ցուցմունքից, որևէ այլ փաստական տվյալ ձեռք չի բերվել, որը կհիմնավորեր, որ ամբաստանյալը ուղղակի դիտավորությամբ տուժողին ապօրինի զրկել է ազատությունից: Բացի այդ, դատարանը գտել է, որ այս մասով մեղադրանքն անորոշ է՝ կոնկրետացված չէ, թե երբ, ինչ տևականությամբ է ամբաստանյալը տուժողին զրկել ազատությունից¹⁷:

23. Նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 6-6.4-րդ կետերում վկայակոչված ապացույցների և 12-20-րդ կետերում նշված իրավադրույթների, արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ամբաստանյալի արարքներում առանձին դաժանությամբ հոգեկան ուժեղ տառապանքներ պատճառելու որակյալ հանցակազմի հատկանիշների բացակայությունն արձանագրելիս ստորադաս դատարանները պատշաճ իրավական գնահատականի չեն արժանացրել սույն գործով առանցքային նշանակություն ունեցող մի շարք հանգամանքներ: Մասնավորապես, ստորադաս դատարաններն ամբաստանյալի կատարած արարքի քրեաիրավական որակումը որոշելիս ուշադրության չեն արժանացրել ամբաստանյալին առաջադրված մեղադրանքում ձևակերպված և գործով հաստատված փաստական տվյալների համակցությունը: Այսպես, սույն գործի փաստական հանգամանքներից հետևում է, որ ամբաստանյալը՝

- հաստատապես իմանալով, որ տուժողը սաստիկ վախենում է կատուններից, բազմիցս կատու է նետել նրա վրա, այդ թվում դեմքին, և այդ գործողությունները շարունակել է մինչև վերջինիս ուշագնացության հասցնելը,

- տևականորեն զրկել է տուժողին սնվելու հնարավորությունից և անտեսել նրա խիստ քաղցած լինելն ու սնունդ աղերսելը: Բացի այդ, գործի նյութերով հաստատված է նաև այնպիսի իրավիճակ, երբ ամբաստանյալը ցուցադրաբար սնվել է տուժողի ներկայությամբ՝ այն դեպքում, երբ տուժողը քաղցած լինելու հետևանքով ուշագնացությունից խուսափելու նպատակով բակում գտնվող ցայտաղբյուրից անընդհատ ջուր խմելով փորձել է հագեցնել քաղցը,

- պարբերաբար հոգեճնշող վիճակում և վախի մթնոլորտում է պահել տուժողին, մշտապես վերահսկել վերջինիս վարքագիծը, ինչը բարձրացրել է տուժողի տառապանքի, անլիարժեքության զգացումը, կոտրել վերջինիս ֆիզիկական և հոգեբանական դիմադրություն ցույց տալու կարողությունը,

- սպառնացել է տուժողին, որ իրավապահ մարմիններին բողոքելու դեպքում ծեծի կենթարկվի,

- մշտապես ֆիզիկական ուժ է գործադրել տուժողի նկատմամբ, այդ թվում՝ վերջինիս ծնողի ներկայությամբ:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով ֆիզիկական ցավի կամ հոգեկան տառապանքի ուժգնության աստիճանի և այն որակյալ դարձնող՝ նույն հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետով նախատեսված՝ առանձին դաժանությամբ ֆիզիկական ուժեղ ցավի կամ հոգեկան ուժեղ տառապանքի պատճառման աստիճանի հարաբերակցության համատեքստում վերոնշյալ հանգամանքները պատշաճ գնահատման չեն ենթարկվել ստորադաս դատարանների կողմից:

24. Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, սույն որոշման 21-րդ կետում արտահայտված իրավական

¹⁷ Տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը:

դիրքորոշումների լույսի ներքո Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ տուժողի նյութական վիճակի բարելավումը կամ վատթարացումն ամբաստանյալից կախված չլինելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունները նույնպես հիմնված չեն գործի փաստական հանգամանքների պատշաճ գնահատման և ուսումնասիրման վրա:

Այսպես՝ ամբաստանյալի հետ փաստական ամուսնության մեջ գտնվելու ընթացքում տուժողը մշտական եկամտի աղբյուր չի ունեցել, եկամուտը որոշ ժամանակ ձևավորվել է ստացված նպաստից, նրա ծնողների կողմից տրամադրված գումարներից և նյութական բարիքներից, ինչպես նաև դեղատանն աշխատելու ընթացքում ստացված վարձատրությունից, որոնք վերջինս տնօրինելու և տիրապետելու հնարավորություն չի ունեցել, քանի որ այդ գումարները տրամադրել է ամբաստանյալին: Այսինքն՝ ստացած դրամական միջոցները և նյութական բարիքները, որոնք քիչ թե շատ տուժողի հիմնական եկամտի աղբյուրն են կազմել, տնօրինվել և օգտագործվել են ամբաստանյալի կողմից:

Վերոնշյալի համատեքստում անդրադառնալով Առաջին ատյանի դատարանի կողմից մատնանշված այն փաստարկին, որ ամբաստանյալի և տուժողի միջև ամուսնությունը կրել է ձևական բնույթ, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ ամբաստանյալը և նրա ընտանիքի անդամներն իրենց բոլոր գործողություններով, հարևանների, տուժողի աշխատանքի վայրում և այլ անձանց մոտ վերջինիս բացահայտ ներկայացրել են որպես ամբաստանյալի կին: Բացի այդ, ամբաստանյալը և տուժողը թեև կարճ ժամանակահատվածում, բայց բնակվել են համատեղ, վարել են ընդհանուր տնտեսություն և կատարել են այնպիսի գործողություններ, որոնք հիմք են տալիս արձանագրելու, որ ամբաստանյալը և տուժողը գտնվել են փաստական ամուսնության մեջ: Այս առումով հարկ է նաև նկատի ունենալ, որ «Ընտանիքում բռնության կանխարգելման, ընտանիքում բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության և ընտանիքում համերաշխության վերականգնման մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի իմաստով ընտանիքի անդամ է հանդիսանում ամուսինը, այդ թվում՝ փաստական ամուսնական հարաբերությունների մեջ գտնվող անձը: Նույն օրենքի կարգավորումներից հետևում է, որ փաստական ամուսնական հարաբերությունների մեջ գտնվող անձին հարկադրված նյութական կախվածություն ստեղծելու կամ իշխելու նպատակով նրան գոյության անհրաժեշտ միջոցներից (սնունդ, հագուստ, կացարան, դեղորայք) զրկելը, սեփականության կամ ընդհանուր սեփականության իրավունքով պատկանող գույքը տնօրինելու, տիրապետելու և օգտագործելու իրավունքները ոչ իրավաչափ սահմանափակելը, համարվում է տնտեսական բռնության դրսևորման ձև:

Ուստի, սույն գործի փաստական հանգամանքների համատեքստում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետի առկայությունը գնահատելիս ստորադաս դատարանները պատշաճ ուշադրության չեն արժանացրել վերոնշյալ հանգամանքները:

25. Այսպիսով, ամփոփելով վերոգրյալը Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ամբաստանյալ Էրիկ Եղինյանին առաջադրված մեղադրանքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ, 6-րդ կետերից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 1-ին մասով վերաորակելու մասին ստորադաս դատարանների հետևություններն այն հիմնավորմամբ, որ տուժողը հանցավորից նյութական կախվածության մեջ չի գտնվել, իսկ հանցավորի գործողությունները չեն համապատասխանում հանցակազմի՝ առանձին դաժանության որակյալ հատկանիշին, իրավաչափ չեն:

26. Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, անդրադառնալով բողոքաբերի՝ սույն որոշման 9.2-րդ կետում ներկայացված՝ ամբաստանյալ Է.Եղինյանի արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ

հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հատկանիշների առկայության վերաբերյալ փաստարկին, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել հետևյալը.

«ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Մարդուն ազատությունից ապօրինի զրկելը, որն առևանգելու հետ կապված չէ՝

պատժվում է փուզանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի հարյուրապատիկից երկուհարյուրհինգապատիկի չափով կամ կալանքով՝ մեկից երեք ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երկու փարի ժամկետով»:

Մեջբերված հոդվածի վերլուծությունից հետևում է, որ նախատեսված արարքով տուժողը փաստացի զրկվում է ազատ տեղաշարժելու հնարավորությունից: Ընդ որում, անձին ազատությունից զրկելու նպատակի բացահայտումը կարևոր է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածով նախատեսված արարքն այլ հանցակազմերից տարանջատելու համար: Քննարկվող հանցագործության օբյեկտիվ կողմն արտահայտվում է մարդուն տեղափոխվելու, գտնվելու վայրն ընտրելու, այլ մարդկանց հետ շփվելու ազատությունից ապօրինաբար և նրա կամքին հակառակ զրկելով: Վերոնշյալ գործողությունները, սակայն, ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի մի շարք այլ հանցակազմերում նախատեսված են որպես օբյեկտիվ կողմի բաղկացուցիչ մաս կամ հանցակազմն առավել որակյալ դարձնող հանգամանք: Հետևաբար, անհրաժեշտություն է առաջանում հստակեցնել, թե որ դեպքում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածով նկարագրված արարքն ինքնուրույն քրեափրավական որակում ստանում և որ դեպքում՝ կլանվում այն հանցակազմով, որի մասն է կազմում մարդուն ազատությունից ապօրինի զրկելը:

26.1. Վերոնշյալի համատեքստում անդրադառնալով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածով նախատեսված արարքի հատկանիշների առկայության դեպքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածով սահմանված հանցակազմի հատկանիշների առկայության հարցին՝ հարկ է նշել, որ եթե անձին ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառող վատ վերաբերմունքի դրսևորման եղանակն իր մեջ պարունակում է տուժողին ազատությունից զրկելու տարրեր և հանցավորի դիտավորությունն ուղղված է ոչ թե տուժողին ազատությունից զրկելուն, այլ այդ կերպ նրան հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելուն, ապա հանցավորի արարքը լրացուցիչ չի կարող որակվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածով:

27. Սույն գործի փաստական հանգամանքների ուսումնասիրությունից երևում է, որ տուժողը գիտակցելով, որ մշտապես գտնվում է ամբաստանյալի հսկողության ներքո, վախի պատճառով իր գործողությունները պայմանավորել է ամբաստանյալի կողմից ընդունելի լինելու հանգամանքով՝ կարծելով, որ հակառակ դեպքում ոչ միայն իր, այլև իրեն մտերիմ կամ առնչություն ունեցող անձանց համար կարող են բացասական հետևանքներ առաջանալ: Նման պայմաններում, ամբաստանյալի կողմից տուժողին իր բնակարանում ազատ տեղաշարժելու, հարազատների և շրջապատի հետ առանց իր ներկայությամբ հաղորդակցվելու հնարավորությունից զրկելը եղել է տուժողի նկատմամբ վատ վերաբերմունքի դրսևորման եղանակ: Ուստի, նշված փաստական հանգամանքների պայմաններում ամբաստանյալի արարքը չպետք է լրացուցիչ որակվի նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

Վերոգրյալի հիման վրա, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ամբաստանյալ Է.Եղինյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասով առաջադրված մեղադրանքում Վերաքննիչ դատարանի կողմից արդարացնելը հիմնավոր է՝ հիմք ընդունելով վերն արտա-

հայտված իրավական դիրքորոշումները:

28. Անփոփելիվ վերոնշյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ ամբաստանյալ Է.Եղի-նյանի կատարած արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ և 6-րդ կետերից նույն օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 1-ին մասով վերադարձվելու մասով Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտն անփոփոխ թողնելիս՝ Վերաքննիչ դատարանը ճիշտ չի գնահատել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի հատկանիշների առկայությունը: Այսինքն՝ թույլ է տրվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 397-րդ հոդվածով նախատեսված նյութական իրավունքի խախտում, ինչը հիմք է Վերաքննիչ դատարանի՝ 2019 թվականի հունիսի 25-ի որոշումը բեկանելու և քրեական գործն այդ մասով նույն դատարան նոր քննության ուղարկելու համար:

Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ նոր քննության ընթացքում Վերաքննիչ դատարանը սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ պետք է քննարկման առարկա դարձնի ամբաստանյալի արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ և 6-րդ կետերով նախատեսված հատկանիշների առկայության հարցը:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ դատավարության տվյալ փուլում չհեռանալու մասին ստորագրությունը կարող է լինել պատշաճ երաշխիք՝ ամբաստանյալ Է.Եղինյանի՝ ազատության մեջ գտնվելու դեպքում նրա հնարավոր ոչ իրավաչափ վարքագիծը չեզոքացնելու համար: Ուստի, ամբաստանյալ Է.Եղինյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց պետք է ընտրել չհեռանալու մասին ստորագրությունը:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ, 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361.1-րդ, 403-406-րդ, 415.1-րդ, 418.1-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2019 թվականի հունիսի 25-ի որոշումը մասնակիորեն՝ ամբաստանյալ Էրիկ Իգորի Եղինյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 1-ին մասով բեկանել և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2019 թվականի հունիսի 25-ի որոշումը՝ ամբաստանյալ Էրիկ Իգորի Եղինյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասով առաջադրված մեղադրանքում արդարացնելու մասով թողնել օրինական ուժի մեջ՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

2. Ամբաստանյալ Էրիկ Իգորի Եղինյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրել չհեռանալու մասին ստորագրությունը:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ԼԴԶ/0016/01/17

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2021 թվականի հոկտեմբերի 8-ին

ք.Երևանում

գրավոր ընթացակարգով քննության առնելով դատապարտյալ Դավիթ Ռոբերտի Բաբայանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2020 թվականի փետրվարի 24-ի որոշման դեմ պաշտպան Հ.Հովսեփյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան), դատական քննության արագացված կարգի կիրառմամբ, 2017 թվականի մարտի 29-ի դատավճռով Դավիթ Ռոբերտի Բաբայանին մեղավոր է ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածի 1-ին մասով և նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակել կալանք՝ 1 (մեկ) ամիս ժամկետով:

Վերոնշյալ դատավճիռը չի բողոքարկվել և 2017 թվականի մայիսի 2-ին մտել է օրինական ուժի մեջ:

2. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի մարտի 29-ի դատավճռի դեմ 2020 թվականի փետրվարի 14-ին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարան (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան) բողոք է ներկայացրել Դ.Բաբայանի պաշտպան Հ.Հովսեփյանը: Վերաքննիչ դատարանի՝ 2020 թվականի փետրվարի 24-ի որոշմամբ պաշտպանի բողոքը թողնվել է առանց քննության՝ ժամկետանց լինելու պատճառաբանությամբ:

3. Վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ որոշման դեմ Դ.Բաբայանի պաշտպան Հ.Հովսեփյանը ներկայացրել է վճռաբեկ բողոք, որը Վճռաբեկ դատարանի՝ 2020 թվականի հուլիսի 1-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ: Վճռաբեկ դատարանի՝ 2021 թվականի մայիսի 11-ի որոշմամբ սահմանվել է վճռաբեկ բողոքի քննության գրավոր ընթացակարգ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները.

4. Նոր հանգամանքի հիմքով ներկայացված վերաքննիչ բողոքում պաշտպան Հ.Հովսեփյանը խնդրել է վերաքննիչ բողոք բերելու համար օրենքով սահմանված ժամկետը բաց թողնելը համարել հարգելի և վերականգնել, Առաջին աստիճանի դատարանի դատավճիռն ամբողջությամբ բեկանել՝ Դ.Բաբայանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածի 1-ին մասով արդարացնել՝ հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ: Մասնավորապես, պաշտպան Հ.Հովսեփյանն իր բողոքում ընդգծել է, որ Դ.Բաբայանին մեղսագրվող թմրամիջոցի չափը 2018 թվականի հունիսի 27-ից հանդիսանում է ոչ թե զգալի, այլ մանր չափ, ուստի այդ պահից սկսած արարքը դադարել է հանցավոր լինելուց¹:

5. Վերաքննիչ դատարանը, առանց քննության թողնելով պաշտպանի կողմից ներկայացված բողոքը, իր դատական ակտը պատճառաբանել է հետևյալ կերպ. «(...) *Ինչ վերաբերում է բողոքաբերի կողմից վկայակոչված 2018 թվականի հունիսի 27-ի ուժի մեջ մտած «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՕ-241-Ն ՀՀ օրենքը որպես նոր հանգամանք դիտելու և այդ հիմքով վարույթի հարցը քննության առնելու հանգամանքին, Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ նոր հանգամանքով դատական ակտի բողոքարկումը հնարավոր է այն պահից սկսած երեք ամսվա ընթացքում, երբ բողոք բերող անձն իմացել էր կամ կարող էր իմանալ դրա ի հայտ գալու մասին: Այլ կերպ՝ «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՕ-241-Ն ՀՀ օրենքը ուժի մեջ է մտել 2018 թվականի հունիսի 27-ին, իսկ պաշտպան Հովսեփյանը վերաքննիչ բողոքը ներկայացրել է 2020 թվականի փետրվարի 14-ին՝ խախտելով օրենքով նախատեսված նոր հանգամանքի ուժով 3-ամսյա ժամկետում վերաքննիչ բողոք ներկայացնելու համար նախատեսված պահանջը:*

*Վերաքննիչ դատարանը նաև փաստում է, որ պաշտպան Հովսեփյանը իր վերաքննիչ բողոքին կից չի ներկայացրել հիմնավորված միջնորդություն՝ կից ապացույցներով, որոնք հնարավորություն կտային հետազոտել բողոքարկման ժամկետի բաց թողնման պատճառները և գալ համապատասխան եզրահանգման (...)*²:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

6. Բողոքաբերի կարծիքով Վերաքննիչ դատարանի կողմից վերաքննիչ բողոքը քննության չառնելը հիմնավորված և պատճառաբանված չէ:

Բողոք բերած անձը, հղում կատարելով ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2017 թվականի փետրվարի 14-ի թիվ ՍԴՈ-1348 որոշմանը, 2018 թվականի հունիսի 27-ին օրինական ուժի մեջ մտած՝ «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» թիվ ՀՕ-241-Ն ՀՀ օրենքին, վկայակոչելով ՀՀ Սահմանադրության 72-րդ հոդվածը, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասը և քրեական օրենքի հետադարձ ուժով կիրառելիության վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները, նշել է, որ Վերաքննիչ դատարանը պետք է բավարարեր վերաքննիչ բողոք ներկայացնելու համար

¹ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթեր 2-3:

² Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթեր 12-14:

օրենքով սահմանված ժամկետը բաց թողնելը հարգելի համարելու մասին պաշտպանի միջնորդությունը և կայացնել նոր հանգամանքի հիման վրա վերանայման վարույթ հարուցելու որոշում, քանի որ կատարված արարքի ապաքրեականացման պայմաններում Դ.Բաբայանի դատվածությունը առաջացնում է անբարենպաստ հետևանքներ և դրանով խաթարվում է արդարադատության բուն էությունը, խախտվում սահմանադրորեն պաշտպանվող շահերի անհրաժեշտ հավասարակշռությունը:

7. Վերոշարադրյալի հիման վրա, բողոքի հեղինակը խնդրել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2020 թվականի փետրվարի 24-ի որոշումը, և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

8. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր է արդյոք պաշտպան Հ.Հովսեփյանի վերաքննիչ բողոքը ժամկետանց լինելու հիմքով առանց քննության թողնելու մասին Վերաքննիչ դատարանի հետևությունը:

9. ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք»:

ՀՀ Սահմանադրության 69-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Հանցանք կատարելու համար դատապարտված յուրաքանչյուր ոք ունի իր նկատմամբ կայացված դատավճռի՝ օրենքով սահմանված հիմքերով և կարգով վերադաս դատական ատյանի կողմից վերանայման իրավունք»:

ՀՀ Սահմանադրության 78-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է պիտանի և անհրաժեշտ լինեն Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար: Սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է համարժեք լինեն սահմանափակվող հիմնական իրավունքի և ազատության նշանակությանը»:

10. Դատարանի մատչելիության իրավունքի կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային իրավունքում մշտապես ընդգծել է, որ այն ունի բացառիկ նշանակություն անձի իրավունքների պաշտպանության իրավական համակարգում, ենթադրաբար խախտված իրավունքների և ազատությունների վերականգնման հիմնական նախապայմանն է, որի միջոցով է կենսագործվում դատարան դիմելու (*locus standi*) և արդյունավետ իրավական պաշտպանություն հայցելու անձի իրավունքը: Հետևաբար, դատարանի մատչելիության իրավունքի իրացմանն առնչվող դատավարական կարգավորումները դատարանների կողմից պետք է ճկուն մեկնաբանման ենթարկվեն՝ ելնելով դատարանի մատչելիության իրավունքի գերակայությունից՝ քրեադատավարական օրենքով նախատեսված ընթացակարգային առանձնահատկությունների նկատմամբ³:

Անդրադառնալով ՀՀ Սահմանադրության 78-րդ հոդվածով ամրագրված համաչափության սկզբունքին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ կիրառվող միջոցի և հետապնդվող նպատակի համարժեք հարաբերակցությունը ենթադրում է, որ միջամտության սահմանների խորությունը չպետք է անհամարժեք լինի սահմանափակվող հիմնական իրավունքի արժեքանական նշանակությանը և կշռին, և որ կիրառվող միջոցի և հետապնդվող նպատակի միջև

³ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ Սամվել Ղազարյանի գործով 2018 թվականի մարտի 20-ի թիվ ԵԿԴ/0018/11/17 որոշումը:

պետք է լինի արդարացի հավասարակշռություն⁴:

11. ՀՀ Սահմանադրության 72-րդ հոդվածի համաձայն՝ «(...) Արարքի պատժելիությունը վերացնող կամ պատիժը մեղմացնող օրենքն ունի հետադարձ ուժ»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Արարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքը հետադարձ ուժ ունի, այսինքն՝ տարածվում է մինչև այդ օրենքն ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կատարած անձանց, այդ թվում՝ այն անձանց վրա, ովքեր կրում են պատիժը կամ կրել են դա, սակայն ունեն դատվածություն»:

Քրեական օրենքը հետադարձ ուժով կիրառելու նորմերի համակարգային վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը մշտապես ընդգծել է, որ «չկա հանցագործություն և պատիժ, եթե այն սահմանված չէ օրենքով» (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) կանոնը համընդհանուր ճանաչում ստացած հիմնարար սկզբունք է և իրավունքի գերակայության կարևորագույն տարր: Այն բացառիկ նշանակություն ունի մարդու իրավունքների պաշտպանության համակարգում, հետևաբար, նշված սկզբունքից շեղումը բացարձակապես անթույլատրելի է: Դրա հետ մեկտեղ, ժամանակի ընթացքում քրեական օրենքի գործողության ընդհանուր կանոնն ունի նաև բացառություն: Մասնավորապես, քրեական օրենքի հետադարձության կանոնը սկսում է գործել այն դեպքերում, երբ նոր օրենքը կան վերացնում է արարքի հանցավորությունը (ապաքրեականացում), կան մեղմացնում է պատիժը, կա՛մ այլ կերպ բարելավում է հանցանք կատարած անձի վիճակը: Թվարկված պայմաններն ունեն իմպերատիվ բնույթ, և նոր օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո դրանցից առնվազն մեկի առկայության պարագայում նոր օրենքի գործողությունը տարածվում է մինչև այն ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կատարած անձանց, այդ թվում՝ այն անձանց վրա, ովքեր կրում են պատիժը կամ կրել են այն, սակայն ունեն դատվածություն⁵:

11.1. Արարքի պատժելիությունը վերացնող օրենքը հետադարձությամբ կիրառելու կառուցակարգին անդրադարձել է ՀՀ Սահմանադրական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Սահմանադրական դատարան) թիվ ՍԴՈ-1348 որոշման շրջանակներում և արձանագրել, որ ելնելով ՀՀ Սահմանադրության 72-րդ հոդվածի անմիջական գործողությունից՝ արարքի պատժելիությունը վերացնող օրենքն ուժի մեջ մտնելն իրավակիրառ պրակտիկայի շրջանակներում պետք է ընկալվի որպես նոր հանգամանք, իսկ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը նոր հանգամանքի հիմքով ենթակա է վերանայման ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված կարգով⁶:

Հիմք ընդունելով Սահմանադրական դատարանի վերոնշյալ որոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ արարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքը նոր հանգամանք է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը վերանայելու համար⁷:

12. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝

⁴ Համաչափության սկզբունքի վերաբերյալ, *mutatis mutandis*, տես Վճռաբեկ դատարանի՝ 2018 թվականի մարտի 20-ի թիվ ԵԿԴ/0056/11/17 և ՍԴ/0088/01/12 որոշումները:

⁵ Տես Վճռաբեկ դատարանի՝ Գասպար Պողոսյանի գործով 2011 թվականի հոկտեմբերի 20-ի թիվ ԳԴՈ/0013/01/11 որոշման 16-17-րդ կետերը:

⁶ Տես ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2017 թվականի փետրվարի 14-ի թիվ ՍԴՈ-1348 որոշումը:

⁷ Տես, *mutatis mutandis*, Վճռաբեկ դատարանի՝ Թաթուլ Պետրոսյանի գործով 2019 թվականի հունիսի 12-ի թիվ ԱԿԴ4/0026/01/15 որոշումը:

«(...) Նոր հանգամանքներով դատական ակտը վերանայելու համար բողոք կարող է բերվել 3 ամսվա ընթացքում այն պահից, երբ բողոք բերող անձն իմացել է կամ կարող էր իմանալ դրանց ի հայտ գալու մասին (...)»:

Այսպիսով, արարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքը նոր հանգամանքի կառուցակարգով կիրառելու պայմաններում ստացվում է, որ անձը կարող է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը վերանայելու համար բողոք ներկայացնել երեք ամսվա ընթացքում այն պահից, երբ իմացել է կամ կարող էր իմանալ նոր հանգամանքի ի հայտ գալու մասին: Այլ կերպ՝ քրեական օրենքը հետադարձության կարգով կիրառելու հնարավորությունը սահմանափակված է եռամսյա ժամկետով, ինչը ենթադրում է, որ այդ ընթացքում օբյեկտիվ կամ սուբյեկտիվ պատճառներով համապատասխան բողոք չներկայացնելու դեպքում անձը, չնայած շարունակում է կրել նախկինում գործող օրենքի քրեաիրավական հետևանքները, զրկվում է իր նկատմամբ կայացված դատական ակտը վերանայելու հնարավորությունից՝ անկախ այն հանգամանքից, որ նոր ընդունված քրեական օրենքով վերանում է կատարված արարքի հանցավորությունը, մեղմանում է պատիժը կամ այլ կերպ բարելավվում է հանցանք կատարած անձի վիճակը, ինչը Վճռաբեկ դատարանի համոզմամբ անընդունելի է:

Այսպես՝ ժամանակի ընթացքում քրեական օրենքի գործողությունը սահմանող ընդհանուր՝ «չկա հանցագործություն և պատիժ, եթե այն սահմանված չէ օրենքով» սկզբունքը և դրա բաղկացուցիչ մաս հանդիսացող՝ անձի վիճակի բարելավման հիմքով քրեական օրենքը հետադարձ ուժով կիրառելու կանոնը, համընդհանուր ճանաչում ստացած, միջազգային-իրավական կարևորագույն փաստաթղթերով, ինչպես նաև սահմանադրորեն երաշխավորված հիմնարար սկզբունքներ են և իրավունքի գերակայության կարևորագույն տարր, հետևաբար այդ իրավունքի իրացման համար նոր հանգամանքի հիմքով բողոք բերելու եռամսյա ժամկետ նախատեսելը վտանգում է անձի վիճակի բարելավման հիմքով դատարան դիմելու իրավունքի արդյունավետ իրացման հնարավորությունը և խաթարում վերոնշյալ իրավունքի բուն էությունը: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ արարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող նոր քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու հնարավորության ժամկետային սահմանափակումը համաչափ չէ հետապնդվող իրավաչափ նպատակին, ինչի արդյունքում անհամաչափորեն սահմանափակվում են անձի՝ դատական պաշտպանության և դատարանի մատչելիության իրավունքները: Հետևաբար, դատական ակտի դեմ անձի վիճակի բարելավման հիմքով բողոքարկման ժամկետները չպետք է խոչընդոտեն դատական մատչելիության իրավունքի իրականացմանը:

12.1. Ընդհանրացնելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ անկախ սահմանված ժամկետում համապատասխան դատական ակտը չբողոքարկելու պատճառներից՝ անձը կարող է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը նոր հանգամանքի հիմքով վերանայելու բողոք ներկայացնել, եթե նոր ընդունված օրենքը վերացնում է արարքի հանցավորությունը, մեղմացնում պատիժը կամ այլ կերպ բարելավում է հանցանք կատարած անձի վիճակը, և եթե անձը շարունակում է կրել նախկինում գործող օրենքի քրեաիրավական հետևանքները, այսինքն՝ վերջինս պատիժ է կրում կամ կրել է, սակայն ունի դատվածություն: Ընդ որում, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 84-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դատվածություն չունեցող են համարվում այն անձինք, ովքեր պատիժը կրել են այնպիսի արարքի համար, որի հանցավորությունն ու պատժելիությունը վերացված են օրենքով: Վերոնշյալը հատկապես

կարևոր է ներկայիս կարգավորումների պայմաններում, երբ հանցանքի ապաքրեականացումը դիտարկվում է որպես քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու արդարացնող (ռեաբիլիտացիոն) հիմք, ուստի անձը չի կարող կրել նախկին դատապարտումից բխող որևէ բացասական հետևանք, այդ թվում՝ դատվածության առումով⁸:

13. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Դ.Բաբայանն Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի մարտի 29-ի դատավճռով դատապարտվել է կալանքի՝ մեկ ամիս ժամկետով, ինչը Վերաքննիչ դատարան չի բողոքարկվել և 2017 թվականի մայիսի 2-ին մտել է օրինական ուժի մեջ⁹:

2020 թվականի փետրվարի 14-ին դատապարտյալ Դ.Բաբայանի պաշտպան Հ.Հովսեփյանը նոր հանգամանքի հիմքով բողոք է ներկայացրել Վերաքննիչ դատարանի¹⁰:

Վերաքննիչ դատարանը 2020 թվականի փետրվարի 24-ի որոշմամբ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի մարտի 29-ի դատավճռի դեմ պաշտպանի ներկայացրած բողոքը թողել է առանց քննության՝ պատճառաբանելով, որ «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՕ-241-Ն ՀՀ օրենքն ուժի մեջ է մտել 2018 թվականի հունիսի 27-ին, իսկ պաշտպան Հ.Հովսեփյանը վերաքննիչ բողոքը ներկայացրել է 2020 թվականի փետրվարի 14-ին՝ խախտելով օրենքով նախատեսված նոր հանգամանքի հիմքով 3-ամսյա ժամկետում վերաքննիչ բողոք ներկայացնելու պահանջը: Վերաքննիչ դատարանը նաև փաստել է, որ պաշտպան Հ.Հովսեփյանն իր վերաքննիչ բողոքին կից չի ներկայացրել վերաքննիչ բողոք բերելու բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու մասին հիմնավորված միջնորդություն¹¹:

13.1. Ըստ գործում առկա՝ ՀՀ ոստիկանության ինֆորմացիոն կենտրոնից ստացված օպերատիվ տեղեկատու քարտադարանի տեղեկատվության՝ Դ.Բաբայանը կալանք պատժատեսակի կրումից ազատվել է 2017 թվականի հունիսի 9-ին, իսկ 2017 թվականի հունիսի 21-ին կատարել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցավոր արարքը, որի համար 2018 թվականի ապրիլի 23-ին դատապարտվել է ազատազրկման՝ երկու տարի վեց ամիս ժամկետով: Մեկ այլ՝ 2020 թվականի սեպտեմբերի 22-ի դատավճռով Դ.Բաբայանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետով՝ երկու դրվագով, և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի կիրառմամբ դատապարտվել է ազատազրկման՝ երկու տարի ութ ամիս ժամկետով: Դ.Բաբայանի պատժի կրման սկիզբը հաշվվել է 2020 թվականի հունվարի 15-ից: 2021 թվականի մարտի 16-ին Դ.Բաբայանը հիվանդության հետևանքով ազատվել է պատժի կրումից¹²:

14. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված փաստական տվյալների վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածի 1-ին մասով Դ.Բաբայանի դատվածությունը դեռևս չի մարվել: Այսպես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 84-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ *ազատազրկումից ավելի մեղմ պատժի*

⁸ Մինչև սույն ժամանակ, հարկ է նկատել, որ 2020 թվականի հունիսի 4-ին ընդունված նոր քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածով անձին մեղսագրվող արարքի ապաքրեականացումը նախատեսվել է որպես քրեական հետապնդումը բացառող ոչ ռեաբիլիտացնող հանգամանք:

⁹ Տե՛ս սույն որոշման 1-ին կետը:

¹⁰ Տե՛ս սույն որոշման 4-րդ կետը:

¹¹ Տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը:

¹² Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթեր 73-79, www.datalex.am դատական տեղեկատվական համակարգ, Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2018 թվականի ապրիլի 23-ի թիվ ԼԴ2/0097/01/17 և 2020 թվականի սեպտեմբերի 22-ի թիվ ԼԴ/0105/01/20 դատավճիռները:

դատապարտված անձանց նկատմամբ դատվածությունը մարվում է նշանակված պատիժը կրելուց մեկ տարի անցնելուց հետո, իսկ նույն հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ եթե անձը մինչև դատվածությունը մարվելը նոր հանցանք է կատարում, ապա դատվածության մարման ժամկետն ընդհատվում է: Առաջին հանցագործության համար դատվածությունը մարվելու ժամկետը հաշվարկվում է վերստին՝ վերջին հանցագործության համար պատիժը (հիմնական և լրացուցիչ) փաստորեն կրելուց հետո: Այդ դեպքում անձը երկու հանցագործությունների համար էլ դատված է համարվում մինչև դրանցից առավել ծանր հանցագործության համար դատվածությունը մարվելու ժամկետը լրանալը:

Այլ կերպ՝ Դ.Բաբայանը շարունակում է կրել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածի 1-ին մասով դատապարտվելու բացասական քրեաիրավական հետևանքները, չնայած որ վերջինիս տվյալ հոդվածով մեղսագրված հանցավոր արարքը կատարված օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում դադարել է հանցավոր լինելուց:

15. Սույն որոշման 13-14-րդ կետերում մեջբերված և վերլուծված փաստական տվյալները գնահատելով 9-12.1-րդ կետերում վկայակոչված իրավադրույթների և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանի այն եզրահանգումը, որ պաշտպանի կողմից ներկայացված վերաքննիչ բողոքը ժամկետանց է, չի բխում ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության հիմնարար իրավունքներից:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ արարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող նոր քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու հնարավորության ժամկետային սահմանափակումը (նոր հանգամանքի հիմքով բողոք բերելու եռամսյա ժամկետը) համաչափ չէ հետապնդվող իրավաչափ նպատակին, ինչի արդյունքում չի ապահովվում անձի իրավունքների սահմանափակման և հետապնդվող նպատակի միջև արդարացի հավասարակշռությունը:

16. Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ պաշտպան Հ.Հովսեփյանի վերաքննիչ բողոքը ժամկետանց լինելու հիմքով առանց քննության թողնելու մասին Վերաքննիչ դատարանի հետևությունը հիմնավոր չէ:

Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանի՝ 2020 թվականի փետրվարի 24-ի որոշումը պետք է բեկանել և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ, 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքը» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361¹-րդ, 403-406-րդ, 415.1-րդ, 418.1-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Դատապարտյալ Դավիթ Ռոբերտի Բաբայանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2020 թվականի փետրվարի 24-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:
2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ԲԱՐԵՄԱՂԹԱՆՔ

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավոր
Նարինե ԲԱՐՍԵՂՅԱՆԻ ծննդյան 55-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավոր
Տարոն ՆԱԶԱՐՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ սնանկության դատարանի դատավոր
Արմեն ԽԱԶԱՏՐՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի դատավոր
Արթուր ՊՈՂՈՍՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր
Արշակ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր
Սերգեյ ՄԱՐԱԲՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

*մաղթում նրանց առողջություն, անսպառ եռանդ
և մասնագիտական արդյունավետ գործունեություն:*